

**T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

OSMANLI VAKFİYELERİNDE MİMARİ GERÇEKLIĞİN İFADESİ

BEDRİYE AYLİN KARTAL

**DOKTORA TEZİ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
MİMARLIK TARİHİ VE KURAMI PROGRAMI**

**DANIŞMAN
PROF. DR. BERRİN ALPER**

İSTANBUL, 2018

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

OSMANLI VAKFİYELERİNDE MİMARİ GERÇEKLIĞİN İFADESİ

Bedriye Aylin KARTAL tarafından hazırlanan tez çalışması 19.02.2018 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı'nda **DOKTORA TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Berrin ALPER
Yıldız Teknik Üniversitesi

Jüri Üyeleri

Prof. Dr. Berrin ALPER
Yıldız Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Baha TANMAN
İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Uğur TANYELİ
İstanbul Bilgi Üniversitesi

Prof. Dr. Füsun ALİOĞLU
Kadir Has Üniversitesi

Doç. Dr. Alev ERKMEN
Yıldız Teknik Üniversitesi

ÖNSÖZ

Bu tez çalışmasında öncelikle, danışmanım olarak, tezin başından sonuçlanmasına kadar her aşamada beni yönlendiren ve yapıcı enerjisiyle destekleyen hocam Prof. Dr. Berrin ALPER'e, görüş ve eleştirileriyle tezin gelişmesine katkıda bulunan Tez İzleme Komitesi üyelerim Prof. Dr. Baha TANMAN ve Prof. Dr. Uğur TANYELİ'ye teşekkür ediyorum.

Bu çalışmanın ana eksenini oluşturan vakfiyelerin çoğunu bünyesinde barındıran Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivleri (VGMA) ve diğer yayın koleksiyonları için sıklıkla başvurduğum başta, IRCICA Kütüphanesi ve ISAM Kütüphanesi olmak üzere, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Kütüphanesi ve SALT Araştırma'ya teşekkür ediyor ve bu kurumların özverili çalışanlarına da şükranlarımı sunuyorum.

Uzun bir zaman aralığına yayılan, zaman zaman, zorlu dönemlere giren bu süreçte, moral desteklerini esirgemeyen, mental olarak motivasyonumu korumama yardımcı olan, uzun bir liste oluşturacağı için maalesef tek tek adlarını sayamayacağım tüm dostlarıma da müteşekkirim.

Son olarak, en büyük teşekkürü, hayatım boyunca, tüm sevgisi ve desteğiyle yanımda olan, ancak 2015 yılı sonunda, üç buçuk yıl süren zorlu mücadelesinin ardından, aramızdan ayrılan, sevgili annem Berrin KARTAL'a borçluyum. Onun, bu çalışmanın biraz olsun rayına oturabildiğini görebilmesi, şahsım adına büyük bir mutluluk olurdu ama bir yerlerden beni izlediğine dair duyduğum güçlü inanç da, teselli verici. Bunun dışında, daima hayatımı kolaylaştırmak için hiçbir fedakârlıktan çekinmeyen babam, Cevdet KARTAL'a, çalışma masamın başında olduğum zamanlarda beni bir an olsun yalnız bırakmayan, küçük yaramazlıkları ve kaptisleriyle çalışma ortamımı bozarak-güzelleştiren kedilerim Mischa ve Miki'ye de teşekkür ediyorum.

Şubat, 2018

Bedriye Aylin KARTAL

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
KISALTMA LİSTESİ	vi
ŞEKİL LİSTESİ	vii
ÇİZELGE LİSTESİ	viii
ÖZET	ix
ABSTRACT	xi
BÖLÜM 1	
GİRİŞ	1
1.1 Literatür Özeti	1
2.1 Tezin Amacı	3
3.1 Hipotez	6
BÖLÜM 2	
VAKIF KURUMUNUN KÖKENİ VE OSMANLI UYGULAMASINDA VAKIF	7
BÖLÜM 3	
TEMEL TERMİNOLOJİ	16
3.1 Vakfa İlişkin Terimler	16
3.2 Vakfiye Strüktüne İlişkin Terimler	22
BÖLÜM 4	
OSMANLI VAKFİYELERİNDE KİŞİLERİN VE GAYRİMENKULLERİN İNŞÂSI	34
4.1 Kişiler ve Görevlerine İlişkin Terimler	34
4.1.1 Vâkîf / Vakîf Kurucusu	34
4.1.2 Vakfın İdari Görevlileri	49
4.1.3 Ashâb-ı Cihet / Vakîf Görevlileri	54

4.2 Gayrimenkullere İlişkin Terimler	77
4.2.1 Arazi Türü Gayrimenkuller	77
4.2.2 Dini Yapılar	85
4.2.3 İmaretler	92
4.2.4 Konutlar	93
4.2.5 Eğitim Yapıları	102
4.2.6 Sağlık Yapıları	106
4.2.7 Su Yapıları	108
4.2.8 Ticari Yapılar	111
4.2.9 Savunma Yapıları.....	121
BÖLÜM 5	
OSMANLI VAKFİYELERİNDE MEKÂNIN KAVRANIŞI	124
5.1 Coğrafi Konum.....	124
5.2 Pozisyon ve Mülk Sınırları	128
5.3 Metroloji.....	132
5.4 Arazi Boyutları.....	138
5.5 Arsa ve Yapıların Boyutları.....	139
5.6 Kentsel Su Yollarının Kavranışı	143
BÖLÜM 6	
SONUÇ VE ÖNERİLER	145
KAYNAKLAR	152
EK-A	
ÇİZELGELER	162
A-1 Konutlar ve Mekân Bileşenleri.....	162
A-2 Ticarethane ve İmâlâthâneler.....	174
ÖZGEÇMİŞ	191

KISALTMA LİSTESİ

BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
bs.	Baskı
bkz.	Bakınız
cm	Santimetre
Çev.	Çeviren
çoğ.	Çoğulu
H.	Hicri
IRCICA	İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi
iÖ	İsa'dan Önce
iS	İsa'dan Sonra
İSAM	İslâm Araştırmaları Merkezi
kg	Kilogram
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
TODAİE	Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü
TTK	Türk Tarih Kurumu
ty.	Tarihi Yok
M.	Miladi
MEB	Millî Eğitim Bakanlığı
no.	Numarası
s.	Sayfa
VGMA	Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi
VGM	Vakıflar Genel Müdürlüğü
vr.	Varak

ŞEKİL LİSTESİ

	Sayfa
Şekil 3. 1 es-Seyyîd el-Hâc Mehmed Ağa'ya ait orijinal vakfiye.....	20
Şekil 3. 2 Hadîce Sultân'a ait orijinal vakfiye	21
Şekil 3. 3 Hadîce Sultân'a ait vakfiyenin sureti	21
Şekil 3. 4 VGMA'da vakfiyelerin kayıtlı olduğu defterlerin görünümü	22
Şekil 3. 5 Kanunî Sultân Süleyman'ın Kağıdhane Suyu'na ilişkin düzenlenen vakfiyesinin serlevhâsı.....	23
Şekil 3. 6 Haseki Hürrem Sultân'ın vakfiyesinin serlevhâsı	24
Şekil 3. 7 Kanunî Sultân Süleyman'ın Kağıdhane suyuna ilişkin düzenlenen vakfiyesindeki Rumeli Kazaskeri'nin Arapça tasdik ve mührü.....	26
Şekil 3. 8 Hadîce Sultân'ın vakfiyesindeki şuhûdu'l-hâl bölümü.....	32
Şekil 3. 9 Kanunî Sultân Süleyman'ın Kağıdhane suyuna ilişkin düzenlenen vakfiyesindeki şuhûdu'l-hâl bölümü	33

ÇİZELGE LİSTESİ

	Sayfa
Çizelge 4. 1	İncelenen vakfiyelerde kaydedilen konutların mekân bileşenleri 95
Çizelge 4. 2	İncelenen vakfiyelerde kaydedilen ticararethâne ve imâlâthâneler.....118
Çizelge 5. 1	Yönlere ilişkin terminoloji..... 128
Çizelge 5. 2	Gayrimenkullerin pozisyonlarını belirlemede kullanılan terminoloji... 131
Çizelge A. 1	Konutlar ve mekân bileşenleri..... 162
Çizelge A. 2	Ticararethâne ve imâlâthâneler 174

OSMANLI VAKFIYELERİNDE MİMARİ GERÇEKLİĞİN İFADESİ

Bedriye Aylın KARTAL

Mimarlık Tarihi ve Kuramı Anabilim Dalı

Doktora Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Berrin ALPER

Mimarlık tarihi yazımı içinde Osmanlı Mimarlığı'na ilişkin çok sayıda araştırma yapılmışsa da bunların büyük kısmı mimariyi daha çok işlev, konstrüksiyon ve tasarım gibi güncel başlıklar altında değerlendirme ve anlatmaya yöneliktir. Bu çalışmaların ortak özellikleri Osmanlı Mimarlığı'nı işlevsel, akılcı ve "doğru" olarak kabul etmenin yanı sıra, bugünün simetriği bir Osmanlı dünyası yaratarak, güncel ve pre-modern olmak üzere iki farklı evreni çakıştırarak, anakronik ve homojen bir mimarlık üretimi yanılması oluşturmalarıdır. Mimariyi, onu üreten, ondan etkilenen ve yorumlayan, sosyal, kültürel bağlamı içinde değerlendiren anlama yönelik araştırmaların sayısı azdır. Benzer şekilde Osmanlı'nın modern epistemik altyapıdan farklı olarak kendi yazı dili içinde mimari gerçekliği nasıl ifade ettiği konusunda da henüz bir araştırma yapılmamıştır.

Osmanlı arşiv belgelerinde bir yapının nasıl betimlendiğini ortaya koyan çok sayıda örnek mevcuttur. Bu araştırmada ise, Osmanlı'da bir vakıf kurucusunun (vâkıf), beyan ettiği biçimiyle bir vakfın amacı, vakfa tahsis edilen gelir kaynaklarının dökümü, vakfedilen taşınır ve taşınmazlar, gelirlerin nerelere harcanacağı ve hangi kadrolar altında kimlerin istihdam edileceği, bunlara ödenecek ücretler, vakfın idaresi, denetimi gibi benzeri konuların yer aldığı hukuki bir belge olan vakfiyelerden yararlanılarak mimarın anlamsal açıdan değerlendirilmesine çalışılacaktır.

Toplumsal, hukuki ve bürokratik işlevleri olan vakfiyelerde Osmanlı'nın diğer söylem geleneklerinden farklı olarak kendi anlatım alışkanlıkları içinde mimari ürünleri yazı üzerinde inşa ettiği örüntüleri saptamak ve bunların genel olarak toplumsal, sosyal ve kültürel örüntülerle olan bağının ne şekilde kurulabileceği bu tez çerçevesinde sorgulanacaktır. Bu

bağlamda, sözü geçen bileşenlerin hiçbirini birbirinden kopuk olmadığı gibi, ortaya konan mimarlık ürünleriyle de rastlantısal bir ilişki içinde değildirler.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı mimarlığı, vakıf, vakfiye, vâkıf

DESCRIPTIONS OF ARCHITECTURAL REALITY IN OTTOMAN WAQFIYYAS

Bedriye Aylin KARTAL

Department of Architectural History and Theory

PhD Thesis

Adviser: Prof. Dr. Berrin ALPER

Although a high number of researches have been made on the Ottoman Architecture, a large number of them relate the researches and narratives under the contemporary titles such as function, construction and design. The common characteristic of these studies is that their comparisons on the contemporary and the pre-modern worlds by creating an Ottoman world which is symmetrical of the contemporary version and developing a reflection of a homogeneous architectural production. There is quite small number of studies focusing on semantics which assess architecture to its social and cultural context. Similarly, there is no study has yet been carried out to understand how the Ottomans expressed the architectural reality within their own written language which is different from the modern epistemic structure.

There are many examples in the Ottoman archive documents which demonstrate the architectural descriptions. At this point the thesis focuses on a group of archival records which called *waqfiyyas* (endowment deeds) and tries to explore how did the Ottomans view and interpret their architecture in their own written language by paying attention to the interaction between language, visual discourse, spatial practices and the textual mediations of the architecture in the pre-modern Ottoman world.

In Ottoman legal system, the terms of an endowment are recorded in a *waqfiyya* (endowment deed) and registered in the law-court. In the deed, the founder announces the purpose of the endowment, specifies the beneficiaries, describes the properties such as religious and secular buildings, rural properties and makes provisions for its administration, appoints persons to supervise the endowment. These semi-literary,

semi-legal accounts expressed the language, social and cultural preoccupations, knowledge and ignorance of their time.

From this perspective, these semi-legal, semi-literary written descriptions of Ottoman architecture, which were closely connected to the concerns and rhetorics of the day and projected from within without suggest some of the distortions in our contemporary models for interpreting the architecture, will be helpful in correlating the pre-modern architectural production to its social cultural and historical context.

Key words: Ottoman architecture, waqf, pious foundations, waqfiyya, endowment deed, waqf property

Vakfiyeler, herhangi bir vakfın kurucusunun (vâkif), beyan ettiği biçimiyle vakfın amacı, vakıfları oluşturan taşınır ve taşınmazlar, vakfa tahsis edilen taşınır, taşınmaz gelir kaynaklarının dökümü, gelirlerin nerelere harcanacağı ve bunlarla ilgili şartlar, hangi kadrolar altında kaç kişinin istihdam edileceği, vakıf çalışanlarına ödenecek ücretler, vakfın idaresi, denetimi ve benzeri konuların yer aldığı, şahitler (*şuhûdu'l-hâl*) tarafından onaylanan, kadı tarafından tasdik edilen hukuki nitelikli belgelerdir [1]. Bu belgeler, Osmanlının kendi yazı dili ve epistemesi içinde, mimari gerçekliği ifade ediş ve mekanı kavrayış biçimlerine ilişkin bir kaynak olarak görülmekte ve bu bağlamda, tez çalışmasının ana malzemesini oluşturmaktadırlar.

1.1 Literatür Özeti

Bu tez kapsamında birincil kaynak olarak vakfiyeler kullanılmıştır. Araştırmaya konu olan vakfiyelerden oluşan örneklem; en erken H.944 / M.1538, en geç H.1302 / M.1885'e tarihlenen, 7 adedi selâtin vakfiyeleri olmak üzere farklı sosyal statülere sahip vâkıflar tarafından oluşturulmuş toplam, 42 adet vakfiyeden oluşmaktadır. Bunlardan, 16'sı kitap ya da makale olarak yayımlanmış ve doktora / yüksek lisans tezleri kapsamında çalışılmış transkripsiyonu yapılmış olan belgelerden oluşmakta, 26'sı Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA) koleksiyonlarından sağlanmış bulunmaktadır.

Tez kapsamında incelenen örneklem içinde yer alan vakfiyelerden, 11 adedi *hayrî*; 31 adedi *yarı hayrî-yarı zürri* statüsünde kabul edilen vakıflara ilişkin oluşturulmuştur. Hayrî vakıflardan 2 adedi, ayrıca, *Haremeyn-i Şerifeyn* evkafı olma özelliği taşımaktadır. Bu

vakfiyelerde sözü geçen, vâkıflardan/vâkıfelerden; 4'ü sultân¹, 2'si vâlide sultân², 2'si hâsekî sultân³, 1'i hanım sultân⁴, 1'i usta⁵, 5'i paşa⁶, 2'si şeyh⁷, 1'i dede⁸, 10'u ağa⁹, 3'ü efendi¹⁰, 2'si bey¹¹, 1'i beyefendi¹², 4'ü hanım¹³, 2'si hatun¹⁴ unvanını kullanmaktadır. Tarih aralığı açısından, 5 adet vakfiye 16. yüzyıl, 9 adet vakfiye 17. yüzyıl, 12 adet vakfiye 18. yüzyıl, 16 adet vakfiye de 19. yüzyıl aralığı içinde yer almaktadır. Vâkıfların cinsiyeti açısından bir sayı vermek gerekirse, bunlardan 11'i kadın, 31'i erkeklerden oluşmaktadır.

---

¹ Kanuni Sultân Süleyman (y. 1557), III. Osman (H. 1 Rebî-ül-evvel 1169/M. 5 Aralık 1755), I. Abdülhamid (H.15 Muharrem1195/ M. 11 Ocak 1781) ve Kırım hanedanından İslâm Giray Sultân (H. 10 Cemâzi-yel-evvel/M. 29 Ekim 1732).

² Hâdice Vâlide Sultân (H. 27 Receb 1073/M. 8 Mart 1663), ve Bezmiâlem Vâlide Sultân (H. 1 Şaban 1263/M. 15 Temmuz 1847).

³ Mâhpeyker Kösem Sultân (H. 14 Muharrem 1026 / M. 22 Ocak 1617), Gülnûş Haseki Sultân (H. 27 Ramazan 1090/M. 1 Kasım 1679)

⁴ Âdile Sultân (y. 1892).

⁵ Cevrî Usta (H. 23 Receb 1231/M. 19 Haziran 1816).

⁶ Kaptan-ı Derya Piyale Paşa (H. Evâhir-i Receb 981/M. Kasım 1573), Nişancı Cedîd Mehmed Paşa (H. Evâil-i Muharrem 1009/M. Temmuz 1600), (Köprülü) Ahmed Paşa (H. 25 Sefer 1089/M. 18 Nisan 1687), es-Seyyid Hasan Paşa (H. 10 Rebî-ül-evvel 1117/M. 2 Temmuz 1705) ve Kaptan-ı Derya Mustafa Paşa (H. Evâsıt-ı Cümâdel'ülâ 1136/M. Şubat 1724).

⁷ eş-Şeyh Alî Efendi (H. 19 Muharrem 1092/M. 8 Şubat 1681) ve eş-Şeyh Ali Baba (H. Evâil-i Muharrem/M. Temmuz 1764).

⁸ es-Seyyid Süleyman Şemsî Dede Efendi (H.14 Cumâde'l-ülâ 1302/M. 1 Mart 1885).

⁹ Mî'mâr Sinân Ağa (y. 1583-85), el-Hâc Sâdık Ağa (H. Muharrem 1109/M. Temmuz-Ağustos 1697), Mehmed Ağa (H. 21 Receb 1140/M. 3 Mart 1728), es-Seyyid el-Hâc Gevremzâde Abdülkâdir Ağa (H. 1 Ramazan 1146/M. 5 Şubat 1734) el-Hâc Osman Ağa (H. 1 Receb 1171/M. 11 Mart 1758) , el-Hâc Hüseyin Ağa (H. 19 Rebî-ül-âhir 1192/ M. 17 Nisan 1778), es-Seyyid Mehmed Ağa ve el-Hâc Ali Ağa (9 Muharrem 1193/M. 16 Ocak 1779), el-Hâc Bekir Ağa, (H. 1 Receb 1207/ M. 17 Mart 1790)Feyzullah Ağa (H. 20 Şaban 1230/ M.28 Temmuz 1815), es-Seyyid el-Hâc Mehmed Ağa (H. 21 Safer 1258/M. 3 Nisan 1842), Veliyyüddîn Ağa (H.23 Muharrem1303/ M. 1 Kasım 1885).

¹⁰, el-Hâc Murtaza Efendi (H. 1 Cemâzi-yel-evvel 1161/M. 29 Nisan 1748), Dürrîzâde Mustafa Efendi (H. Receb 1173/M. Şubat 1760), Ahmed Emin Efendi (H. 15 Rebî-ül-evvel 1236/M. 21 Aralık 1820), Osman Azmi Efendi (H. 13 Cemâzi-yel-âhir 1285/M. 1 Ekim 1868).

¹¹ Mehmed Beg (H. Şevval 944/M. Mart 1538).

¹² Abdüllâtif Beyefendi (H. 14 Zilhicce 1286/M. 17 Mart 1870).

¹³ Aişe Hanım (H. 1 Zi-l-ka'de 1227/M. 8 Aralık 1809), Fatma Hanım (H. Zi-l-ka'de 1237/M. Temmuz 1822), Ümmühânî Hanım (H.15 Muharrem1295/M. 19 Ocak 1868) ve Zeyneb Hanım (H. 27 Ramazan 1312/ M. 24 Mart 1895).

¹⁴ Hâmide Hatun (H. 15 Safer/M. 2 Nisan 1645) ve es-Seyyide Hadice Hatun (H. 1 Ramazan 1102/M. 29 Mayıs 1691).

Bu araştırmada ağırlıklı olarak vakfiyelerde kullanılan terminoloji ile ilgilenildiğinden, vâkıf, vakıf idarecileri ve vakıf görevlilerini kapsayan, kişiler; gayrimenkuller ve mekânın kavranması meselesine ilişkin kavramlar incelenmiş, kalitatif değerlendirmelere dayanan bir yaklaşım benimsenmiştir. Sözü geçen kavramların Osmanlıca yazılışlarına parantez içinde yer verilmiştir. Bu kavramların açıklanmasında öncelikle, sözlükler ve kavramların işaret ettiği konulara ilişkin literatürden faydalanılmıştır. Ferit Devellioğlu'nun "*Osmanlıca – Türkçe Lûgat*"ı [2] önemli bir başvuru kaynağı olsa da konu kapsamında çoğunlukla yetersiz kaldığından, Mehmed Zeki Pakalın'ın üç ciltlik "*Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*" [3] ve ayrıca Osmanlıca kaleme alınan, Ahmed Vefik Paşa'nın (H.1307 /M. 1889) "*Lehce-i Osmânî*" [4], şemseddin Sami'nin (H.1317/M.1899) "*Kâmûs-ı Türkî*" [5] ve (H.1322/M.1905) "*Kâmûs-ı Fransevi*" [6], Muallim Nâci'nin (H.1322/M.1905) "*Lûgat-ı Nâci*" [7], Mehmed Salâhi Bey'in (H.1327 /M.1910) "*Kâmûs-ı Osmânî*" [8] ve William Redhouse'un, 1890 tarihli, Osmanlıca-İngilizce sözlüğünden [9] yararlanılmıştır.

19. yüzyıl ve daha ilerisine tarihlenen bu sözlüklerin bir ya da iki yüzyıl önce kullanılan kavramlara ilişkin ne derece isabetli bir anlamlandırma yaptıkları meselesi göz ardı edilmemelidir. Bu nedenle, daha sağlıklı saptamalar yapabilmek üzere, 17. yüzyılda kaleme alınan Howard Crane'in çevirisiyle yayımlanan Ca'fer Efendi'nin "*Risâle-i Mi'mâriyye*"sinin ölçülere ilişkin yedi, sekiz, dokuz ve onuncu bölümleri ile, yapı isimlerine ilişkin on birinci bölümüne de başvurulmuştur [10].

Araştırma kapsamında ele alınan vakfiyelerin kaleme alındıkları Hicri tarihler, Miladi tarihe dönüştürülerek parantez içinde belirtilmiştir. Hicri tarihleri Miladi tarihlere dönüştürme konusunda Türk Tarih Kurumu (TTK)'nun, "Tarih evirme Kılavuzu" adlı online programı kullanılmıştır.

1.2 Tezin Amacı

Mimarlık historiyoğrafisinde Osmanlı mimarlığına ilişkin çok sayıda araştırma yapılmışsa da bunların büyük kısmı mimariyi daha çok işlev, konstrüksiyon ve tasarım gibi güncel

başlıklar altında değerlendirme ve anlatmaya yöneliktir. Bu çalışmaların ortak özellikleri Osmanlı mimarlığını işlevsel, akılcı ve “doğru” olarak kabul etmenin yanı sıra, bugünün simetriği bir Osmanlı dünyası yaratarak, güncel ve pre-modern olmak üzere iki farklı evreni çakıştırarak, homojen bir mimarlık üretimi yanılması oluşturmalarıdır. Mimariyi, onu üreten, ondan etkilenen ve yorumlayan, sosyal, kültürel bağlamı içinde değerlendiren anlama yönelik araştırmaların sayısı azdır. Benzer şekilde Osmanlı’nın modern epistemik altyapıdan farklı olarak kendi yazı dili içinde mimari gerçekliği nasıl ifade ettiği konusu da mimarlık tarihi yazınına yoğunlukla konu olmamıştır. Osmanlı vakfiyeleri özelinde de bu konuya ilişkin oluşturulan araştırmalar çoğunlukla, metinlerin transkripsiyonu, tarihi niteliği, vakıf kurumlarının iktisadi boyutu ya da hukuki işleyişleri ile ilgilidir.¹ Osmanlı vakfiyelerine ilişkin literatür içinde, vakfiyelerde kullanılan temel terminolojinin tek elden incelenmesi, bu metinlerde mimarlık bilgi alanına ilişkin kavramların nasıl ifade edildiği ve mekânın nasıl kavrandığı yönünde bir araştırma henüz yapılmamıştır.

---

¹ Bu konuda yapılan başlıca çalışmaları kendi kontekstlerinde ele almak gerekirse; Bir vakfiyenin sadece transkripsiyonun yapılmasıyla oluşturulan çalışmalar; Kemal Edip Kürkçüoğlu, “Süleymaniye Vakfiyesi”, 1962; İbrahim Ateş, “Kanuni Sultan Süleyman’ın Su Vakfiyesi”, 1987; Selahattin Yıldırım, “II. Selim Vakfiyesi”, 2004. Bir vakfın kuruluşunda vakfedilen mülkler, vakfın gelir kaynakları ve harcamalarını içeren, kısaca belirli bir vakfın iktisadi yönü ve kurumsal tarihi ile ilgili oluşturulan çalışmalar; Ali Himmet Berki, “Zağanus Paşa ve Zevcesi Nefise Hatun Vakfiyeleri”, 1986; İsmail Hakkı Konyalı, “Hafsa Sultan’ın Vakfiyesi”, 1986; İsmet Kayaoğlu, “Candaroğlu İsmail Bey Vakfiyesi”, 1986; Tefik Güran, “Ekonomik ve Mali Yönleriyle Vakıflar: Süleymaniye ve Şehzade Süleyman Paşa Vakıfları”, 2006. Vakfiyelerde sözü geçen, çeşitli vakıf kurumlarını oluşturan birimler ve bu kurumlar aracılığıyla sağlanan hizmetleri konu edinen, vakıflar tarafından işletilen hayır, bayındırlık ve ulaşım ile ilgili hizmetler üzerinde durulan çalışmalar; Bahaeddin Yediyıldız, “Vakıf Müessesinin XVIII. Asır Türk Toplumundaki Rolü”, 1982; Hasan Yüksel, Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Hayatında Vakıfların Rolü, 1998. Belirli bir yerleşimdeki vakıflara ilişkin vakfiyelerin toplu olarak ele alınarak incelenmesi ya da daha geniş bölgeler için benzer çalışmaların yürütülmesine dayanan çalışmalar; Nazif Öztürk, “Vakıflar Arşiv Kayıtlarına Göre Niksar Vakıfları”, 1991; Mustafa Güler, “Osmanlı Devleti’nde Haremeyn Vakıfları (XVI.-XVII. Yüzyıllar)”, 2002; Abdülkerim Abdülkadiroğlu, “Safranbolu Vakfiyeleri”, 1998. Ayrıca, vakfiyeler üzerinden belirli vakıf kurucularının, vakıf kurdukları bölgelerdeki etkinliklerinin ele alan çalışmalar; Jane Hathaway, “The Wealth and Influence of an Exiled Ottoman Eunuch in Egypt: The Waqf Inventory of Abbas Agha”, 1994. Vakfiyelerde, vâkıf tarafından belirtilen şartlar üzerinden, vakıfların miras hukuku ile ilişkileri konusunda çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Neşet Çağatay, “İslam’da Vakıf Kurumunun Miras Hukukuna Etkisi”, 1977; Ömer Lütfi Barkan, “Şer-i Miras Hukuku ve Evlatlık Vakıflar”, 1980.

Osmanlı arşiv belgelerinde bir yapının nasıl betimlendiğini ortaya koyan çok sayıda örnek mevcuttur. Bu araştırmada ise, Osmanlı'da bir vakıf kurucusunun (*vâkıf*), beyan ettiği biçimiyle bir vakfın amacı, vakfa tahsis edilen gelir kaynaklarının dökümü, vakfedilen taşınır ve taşınmazlar, gelirlerin nerelere harcanacağı ve hangi kadrolar altında kimlerin istihdam edileceği, bunlara ödenecek ücretler, vakfın idaresi, denetimi gibi benzeri konuların yer aldığı hukuki bir belge olan vakfiyelerden yararlanılarak mimarinin anlamsal açıdan değerlendirilmesine çalışılmıştır. Tez kapsamında incelenen, 42 adet vakfiyeden oluşan örneklemin, içinde sözü geçen, *vâkıf*, idareci ya da vakıf çalışanları gibi bir kısım özne ve gayrimenkul üzerinden Osmanlı'nın kendi yazı dili ve toplumsal yapısı içinde kendi mimarisini nasıl anlattığını anlamak yönünde bir araç olması amaçlanmaktadır.

Bölgümlere göre, tez kapsamında incelenen ve elde edilen verilerle değerlendirilen ana meseleler ve içerikleri şu şekildedir:

İkinci bölüm, vakıf kurumunun kökenlerini, İslamiyet öncesindeki hayırseverlik anlayışını, geleneklerini, Yunan, Roma ve Bizans uygulamasında karşılaşılan vakıf kurumunun ilk örneklerini ve Osmanlı uygulamasında vakıf kavramının niteliğini ve vakıf kurumunun işleyişini de ele almakta bir anlamda, konuya ilişkin tarihsel bir araştırma boyutu sağlamayı amaçlamaktadır.

Üçüncü bölüm vakıf paleografyasında kullanılan temel terminoloji ve vakfiyelerin strüktürüne ilişkin bilgiler vermektedir. Bu bağlamda, bir vakfiyenin strüktürü, bu strüktürü oluşturan bölümler ve bu bölümlerin genellikle, ne şekilde biçimlendiği ortaya konulmaktadır. Ayrıca, tez kapsamında incelenen vakfiyelerden oluşan örneklem içinde, konuya yönelik olarak sıklıkla karşılaşılan temel kavramlara ilişkin bir terminoloji oluşturulmuş ve söz konusu kavramların açıklamalarına yer verilmiştir.

Dördüncü bölümde tez kapsamında incelenen vakfiyelerden oluşan örneklem içinde sözü geçen kişi ve gayrimenkullerin Osmanlı'nın kendi yazı dili içinde ne şekilde inşa edildiğinden bahsedilmektedir. Kişiler bağlamında toplumun farklı kesimlerinden gelen *vâkıflar (vakıf kurucusu)*, *vakıf idarecileri* ve *ashâb-ı cihet (vakıf çalışanları)*'e nasıl ve ne

şekillerde yer verildiği incelenmektedir. Gayrimenkullere ilişkin kısımda, arazi türü gayrimenkuller ile, dini ve sivil yapı tiplerine göre bir bölümlenmeye gidilerek, kalitatif değerlendirmelere dayanan bir yaklaşımla temelde bir gayrimenkulden nasıl ve ne şekilde söz edildiği açıklanmaktadır.

Beşinci bölümde, vakfiyelerde sözü geçen mekânların Osmanlı'nın kendi düşünce dünyası içinde nasıl kavrandığı, coğrafi konum, pozisyon ve mülk sınırlarının nasıl ifade edildiği, ölçümlerde kullanılan metroloji, arazi, arsa, konutlar ve ticarethanelerin boyutlarının ne şekilde ifade edildiğine, kentsel su yollarının kavranışına ilişkin bazı sorulara yanıtlar verilmektedir. Ayrıca, konutlar ve ticarethanelerin konum ve mekân bileşenlerine ilişkin özellikler, çizelgelere aktarılarak, EK A kapsamında incelenmektedir.

1.3 Hipotez

Toplumsal, hukuki ve bürokratik işlevleri olan vakfiyelerde Osmanlı'nın diğer söylem geleneklerinden farklı olarak kendi anlatım alışkanlıkları içinde mimari ürünleri yazı üzerinde inşa ettiği örüntüleri saptamak ve bunların genel olarak toplumsal, sosyal ve kültürel örüntülerle olan bağının ne şekilde kurulabileceği bu tez çerçevesinde sorgulanmaktadır. Bu bağlamda, sözü geçen bileşenlerin hiçbirinin birbirinden kopuk olmadığı gibi, ortaya konan mimarlık ürünleriyle de rastlantısal bir ilişki içinde olmadığı varsayılmaktadır.

VAKIF KURUMUNUN KÖKENLERİ VE OSMANLI UYGULAMASINDA VAKIF

Vakıf kavramı ve özellikle İslam uygulamasında vakıf kurumlarının kökenine ilişkin araştırmalar 19. yüzyıldan bu yana hukuk tarihçilerinin incelemelerine konu olmuştur. Ömer Hilmî, *“İthaf ül-ahlâf fî ahkâm ül-evkaf”*ta vakfın kökenini İbrahim peygamber zamanına dayandırmaktadır. Ömer Hilmî, görüşlerine dayanak olarak, peygamberin hayatına ilişkin yazılı kaynaklarda bahsi geçen örnekleri, kullanmıştır. Sözelimi, İbrahim, misafirleri, tanıştığı yabancıları, fakirleri ve yoksulları koruyup gözetmede ve hayır işlerinde Allah tarafından kendisine verilmiş olan serveti harcayarak hem kendi kuşağı üzerinde hem de ardılı halefleri ve dindar olan diğer servet sahipleri üzerinde faydalı olacak hayır işleri yapmak konusunda rol model olmuştur. İbrahim’in zamanından önce kalıcı bir iyilik yapma eyleminin temel biçimi, sunakların inşa edilmesiyken, İbrahim’le birlikte, mihrabın Arabistan’da, Mekke’deki Kâbe olarak kabul edildiği açıklanmıştır. Arap coğrafyasının, farklı bölgelerinde *“Halîlu’r-rahman evkafı”* olarak da bilinen, *“Allah’ın dostu İbrahim”*in dini bağışları olarak açıklanabilecek birçok vakıf kuruluşu oluşturulmuştur [11].

Fuad Köprülü, *“Vakıf Müessesinin Hukuki Mahiyeti ve Tarihi Tekâmülü”* adlı, 1942 tarihli makalesinde, Osmanlı öncesi Türk devletlerinde ve Osmanlı uygulamasında vakıf kurumlarının hukuki işleyişi üzerinde dururken, İslam uygulamasındaki vakıf kurumlarının kökenini doğrudan doğruya İslamiyet’le ilişkilendiren İslam hukukçuları ve buna karşıt görüş geliştiren araştırmacıların görüşlerini de kısaca nakletmektedir [12]. Vakıf kurumları, İslam tarihi ve hukukunda geniş bir alan kapsasa da, tarihsel süreç içinde filantropi yoluyla bireyler ya da gruplar tarafından çeşitli dini hizmetlerin ve kamu ihtiyaçlarının sağlanması fikri, İslam’dan öncesine dayanmaktadır. Her ne kadar, bugün

hayırseverliği ifade etmek için kullandığımız filantropi¹ kavramının etimolojik kaynağı [13] , [14] Antik Yunan olsa da İÖ 1780 dolaylarında kaleme alınan, Babil kralı Hammurabi tarafından oluşturulan kanunlar dizisinde, dul ve yetimlerin korunması, toplum içindeki zayıf ve varlık açısından alt gruplara mensup olanlar ile kölelerin gözetilmesine ilişkin oluşturulmuş maddelerde filantropiye benzer bir bakış açısının varlığından söz edilebilmektedir [15].

Ayrıca, Halim Baki Kunter'in, "*Türk Vakıfları ve Vakfiyeleri Üzerine Mücmel Bir Etüd*" adlı çalışmasında, İÖ 1280-1290' a tarihlenen bir Hitit vakfına ilişkin bir belge ve bunun içeriğinden bahsedilmektedir. Kunter'in naklettiği üzere, Kral Hattuşili, bir ev ve bu yapıya ait müştemilatı tanrıça İstar kültüne ait ritüellerin gerçekleştirilmesi amacıyla vakfetmekte, bu gayrimenkulu her tür vergiden muaf kılmakta ve vakfın idaresini de oğlu Dulhalyas'a teslim etmektedir [16] .²

Antik Yunan'daki filantropi kavramıyla, güncel olarak hayırseverlik/yardımseverlik anlamında kullandığımız filantropi kavramının pek de aynı şeyler olmadığı, "*philanthropos*" sözcüğünün ana bileşenlerinden biri olan "*anthropos*"un yani "insan" tanımının bütün bir insanlığa değil de, sadece Hellenlere içkin olduğu, özellikle İÖ 5. yüzyılda Persler'e karşı ilk yenilgilerinin ardından Hellenler ve barbarlar³ arasında kesin bir dikotominin var olduğu göz önünde bulundurulmalıdır [17]. Buna rağmen, toplumdaki bazı grupların kişisel ihtiyaçlarının karşılanmasından çok ki, bazen savaş gazilerine ya da yetimlere maddi yardımlar yapılabilmekteydi, *polis*in ihtiyaçlarının

---

¹ Günümüzde hayırseverliği ifade etmek için kullanılan filantropi kavramının kökeni Grekçe **φίλος** (philos) sevgi ve **ἄνθρωπος** (anthropos) insan sözcüklerinin birleşimden oluşan **φιλανθρωπία** (philanthropia), insanseverlik sözcüğünden gelmektedir. Ayrıca bkz. Liddell H. G., Scott R. (1998), Greek English Lexicon, Oxford University Press, London, s.757. ; Kavram, ilk olarak İÖ 460'da Aiskhylos tarafından kaleme alınan "Zincirlenmiş Prometheus" tragedyasında, tanrılardan ateşi çalarak insanlığa armağan eden Prometheus'u tanımlayan retoriklerden biri olan "*insan seven karakter*" anlamındaki **φιλανθρωπος θρωπος** (**philanthropos thropos**), şeklinde kullanılmıştır. Ayrıca bkz. Erhat, A., (1999), Mitoloji Sözlüğü, 8.bs., Remzi Kitabevi, İstanbul, s.256.

² Makalede sözü edilen belgenin İstanbul Arkeoloji Müzelerinin, Eski Şark Eserleri bölümünde bulunduğu ve 2026 numarada kayıtlı olduğunun bilgisi verilmektedir. Ayrıca bkz., Kunter, H.B., (1938). "Türk Vakıfları ve Vakfiyeleri Üzerine Mücmel Bir Etüd", Vakıflar Dergisi, Sayı:1, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Ankara, s.117.

³ Grekçe barbar anlamına gelen **βάρβαρος** (barbaros) sözcüğü Hellen olmayan ya da Grekçe konuşmayan tüm insanları tanımlamaktadır. Ayrıca bkz. Liddell H. G. ve Scott R. (1998). Greek English Lexicon, Oxford University Press, London, s. 126.

karşılanmasına yönelik maddi bağışlar ve inşaat etkinliğinin üstlenilmesi Antik Yunan'daki temel filantropik faaliyetlerin özeti olarak karşımıza çıkmaktadır. Bağışçılar, bu türden faaliyetleri karşılığında, bir isim steli ya da levhasında kendilerinden bahsedilmesini sağladıkları gibi, toplum içindeki saygı ve statülerini de yükseltebiliyorlardı. Antik Yunan'da bağışçıların filantropik faaliyetlerinin ardında yatan bu motivasyon, "*philotimia*"¹ kavramıyla açıklanmaktadır [17]. İslam uygulamasında vakıf kurucularının temel motivasyonu Kur'an öğretileri ve buna bağlı dini inançlar olarak kabul edilmektedir [18]. Benzer şekilde Osmanlı'da da vakıf kurucularının kendilerine Allah katında iyi bir yer edinme, Allah yolunda hayır işleri yapma ve cemaate hizmet etme gibi niyetlerde oldukları vakıflarına ilişkin oluşturdukları vakfiye metinleri içinde aralıklarla tekrar edilen çeşitli ayet ve hadislerle desteklenmektedir.² Ancak, bunun dışında İslam diplomatiğinde yazılı olarak desteklenmese de Antik Yunan'daki *philotimiya*ya benzer bir motivasyonun varlığı da göz ardı edilmemelidir.

İslam hukukunun özellikle, kamu hukuku alanında ve bazı hukuki kurumların oluşumu üzerinde Roma hukukunun etkilerini kabul eden araştırmacılara göre; İslam öncesinde Romalıların egemenliği altında bulunan bölgelerde, halkın örf ve adetlerine sızmış örfi uygulamalar ve Roma hukukunu öğreten bunu ve uygulayan merkezlerde bulunmuş olan ilk İslam fâkihleri aracılığıyla Roma hukukundan, İslam hukukuna çeşitli aktarımlar yapılmıştır [19]. Bu bağlamda, Domenico Gatteschi'nin 1869 tarihli "*Étude sur la propriété foncière, les hypothèques et les waqfs (Toprak Mülkiyeti Üzerine Etüd, İpotekler ve Vakıflar)*" adlı çalışmasında [20], İslami vakfın kökeni Roma hukukundaki *res sacrae*'ye³ dayandırılmaktadır [21]. Roma Cumhuriyet döneminden başlamak üzere,

---

¹ **φιλότητις** (*philotimia*) sözcüğü, saygı duyulmaya ve ayrıcalığa olan eğilimi ifade eder. Diğer bir anlamı da, herhangi bir sebeple bir kişinin saygınlığını ve ayrıcalığını bir yere aktarmasıdır. Ayrıca bkz. Liddell H. G., Scott R. (1998), *Greek English Lexicon*, Oxford University Press, London, s.762.

² Çalışmam sırasında incelediğim vakfiye metinlerinde en çok rastladığım ayet, "Sevdiğiniz şeylerden Allah için vermedikçe asla Birr'e nail olamazsınız. Allah'ın size verdiklerinden Allah için bir şey verdiğiniz zaman muhakkak ki Allah onu en iyi bilendir." şeklinde tercüme edilen, " **لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ** " **شَيْءٍ فَلِلَّهِ بِهِ عَلِيمٌ**, Âli İmrân Suresi'nin 92. ayetidir.

³ Latince'de *sacer*, belli bir ritüele adanmış demektir, batı dillerindeki kutsal anlamını taşıyan "sacred", "sacra", "sacre" gibi sözcükler buradan gelmektedir. Tüm vatandaşların erişimi olan ve bir ritüelin gerçekleştirilmesine yönelik dini yapılar da, Roma İmparatorluğu söz konusu olduğundan bu dini yapı, herhangi bir tapınak olabilir, *res sacra* olarak adlandırılmaktadır. Ayrıca bkz. Rivers, J., (2012), "Control of the Sacred in Roman Law", *Law and Religion in the Roman Republic*, Ed. Olga Tellegen-Couperus, Brill NV, Leiden, s. 170.

senato ya da imparatorun kararnamesiyle, tanrıların hizmetine sunulan ve dini ritüellerin gerçekleştirildiği mekânlar, *res sacrae* statüsünde kabul edilmektedir. Bu mekânlar, bütün vatandaşların erişimine açık olmakla birlikte, üzerlerinde özel kişilerin mülkiyet hakkı bulunmamaktadır. Böylece, bunların alınıp satılması ya da herhangi bir kişiye devredilmesi önlenmektedir. Bu gayrimenkuller, *res divini iuris* (kutsal hukuk altındaki şeyler) kapsamında kabul edilmektedir [22].

Marcel Morand, 1910 yılında yayımladığı, “*Études de droit musulman algérien (Cezayir İslam Hukuku Çalışmaları)*” nda, vakfın kökeninin *res sacrae* ile ilişkilendirilmesini; *res sacrae*, sadece dini yapılar ve bunların inşa edildiği alanı kapsadığı, buna karşın İslam vakıflarında dini yapıların ve bunlara gelir sağlayan diğer taşınmazlarla birlikte vakfedildiği gerekçesiyle eleştirmiştir. Ayrıca, İslam hukukunda hür ve akli başında olmak gibi belli nitelikleri taşıması halinde vakfın herhangi bir özel kişinin eliyle gerçekleştirilebilecek bir kuruluş olduğunu, Roma’da ise bunun sadece devlet eliyle gerçekleştirilebildiğini vurgulamıştır [23].

Morand, *piae causae*¹/ *ενσβεβειç αιται*² [24] olarak adlandırılan vakıf kurumlarının ilk örneklerinin Bizans’ta bulunduğunu belirtmiştir. Ayrıca, Bizans hukukunda, kiliselerin, manastırların, yetimhaneler ve düşkünler evlerinin, hastanelerin kısaca yardım kurumlarının hukuki şahsiyet haklarının bulunduğunu; bir kişinin mirasçılarının varlığına rağmen istediği takdirde bütün servetini bu gibi kurumlara aktarabileceğini ya da bu tarz kurumlar oluşturabileceğini; bu kurumların yönetimini istediği gibi şekillendirebileceğini ve idaresini istediği kişi ya da kişilere verebileceğini; isterse kendi mirasçılarının bu kuruluşun gelirlerinden belli bir miktar pay almasını sağlayabileceğini ve bu mülklerin hiçbir şekilde satılamaz ve devredilemez olduğunu tespitlerine ekleyerek İslam’daki vakıf kurumları ile olan paralelliklerin de altını çizmiştir [25].

---

¹ Hayır amaçlı dini kurumlardır. Ayrıca, yetimhaneler, hastaneler, düşkünler evleri, imarethaneler ve benzeri hayır amaçlı kurumların finansmanına adanan menkul, gayrimenkul mal varlıklarını da kapsar. Justinien (518-602)’in hanedanlığı sırasında yaygınlık kazanmışlardır. Ayrıca bkz. Berger, A., (1953), *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*, The American Philosophical Society Press, Philadelphia, s. 629.

² Herakleios’un (610-711)hanedanlığı ve devamında Latince’den Grekçe’ye geçildiğinden dolayı. Ayrıca bkz. Jokisch, B., (2007), *Islamic Imperial Law: Harun Al-Rashid’s Codification Project*, Walter de Gruyter GmbH, Berlin, s.137.

Bizans İmparatorluğunun pek çok bölgesinde ihtiyaç sahiplerine yönelik hayır kurumları kilise yetkililerinin denetiminde işletilmek üzere devlet fonları ile kurulmuştu ve yetimler, dullar, yolcular, cüzzamlılar, aç ve hastalara yönelik yardım kurumlarının faaliyetleri imparatorluğun farklı bölgelerindeki manastırlarla birleştirilmiş olarak yürütülmekteydi [26].

Vakıf kurumu, İbranilere özgü bir kuruluş olan **heqdes** (**שקדש**) ile de bazı benzerlikler göstermektedir. Önceleri Süleyman Tapınağı'nın ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla vakfedilen mülkleri tanımlayan bu kavram, Tapınağın yıkılmasından sonra, hayır amacıyla kullanılan mülkleri tanımlamakta kullanılmıştır [25]. İslami vakıfta olduğu gibi, fakirlerin gözetilmesi, ihtiyaç sahiplerine yardım edilmesi, cenazelerinin kaldırılması, yetimlerin evlilik ihtiyaçlarının karşılanması, hastaneler, yaşlılar için bakım evleri ve yolcular için konaklama birimlerinin inşası gibi amaçlara hizmet eden **heqdes**lerin, yönetimi mütevelliyeye karşılık gelebilecek olan **apotropos** (**אפוטרופוס**) tarafından sağlanmakta, haham tarafından da denetlenmektedir [25]. Ayrıca, Musevilikte zorunlu kılınmış hayırsever bağışları ifade etmek için kullanılan, kelime anlamı adalet ya da haklılık olan, **sedakâ** (**אקאדאס**) sözcüğünün kökeni İS 2. yüzyıla kadar gitmektedir [26]. İS 5. ve 12. yüzyıllar arasında Kahire ve Genize'deki Yahudi vakıf belgelerinde, İslami vakıflarda ve vakfiyelerde kullanılan **hubs** (**שבב**) ve **vakf** (**וקף**) kavramlarının İbranice yazılarak kullanıldığı bilinmektedir [25].

Vakfın kökeni üzerine ortaya konulan araştırmalara göre daha yakın tarihli bir diğer çalışma da Anahit Perikhanian'ın, vakfın kökenini, Sasanilerdeki **patruvan / ruvanagan** olarak tanımlanan kuruluşlar üzerinden okuduğu araştırmadır. Perikhanian'a göre bu kuruluşlar İslam vakfının temelini oluşturmuşlardır. İslam öncesi İran vakıfları, İslam vakıflarında olduğu gibi, "*Bin Kararın Kitabı*" adlı Sasani hukuk kitabında kamusal ve aile vakıfları olmak üzere iki farklı başlıkta ele alınmışlardır [27].

Farklı kültür ve inanç sistemlerinin bulunduğu bir coğrafyada ortaya çıkan İslamiyet, ilişki kurduğu kültürlerden bazı öğeleri, kendi inanç sistemi ve dünya görüşü çerçevesinde yeniden biçimlendirmiştir. Vakıf tanımının doğrudan Kur'an'da geçmemesi, vakıf kurumun kökeni hakkında tartışmalara yol açmıştır. Ancak, Kur'an'da böyle bir kuruluşun, oluşturulmasını motive edebilecek bir anlayış ve çeşitli açıklamalar mevcuttur

ve bunlar vakıf diplomatğinde sürekli olarak tekrarlanmıştır [28].¹ Felsefesi, sadaka, hayrat gibi Kur'an'da bahsi geçen kavramlarla ilişkilendirilebilen vakıf, hukukî açıdan Hz. Peygamber'in ve sahâbenin uygulamalarına dayandırılmıştır. Gerçekten de “*sadaka*” ve “*sadaka-i câriye (devamlılığı olan sadaka)*” kavramlarını içeren ve tarih boyunca hemen hemen bütün vakfiyelerde zikredilen hadisler vakfın sürekliliği ve bağlayıcılığı gibi kavramları içermektedir. Dolayısıyla *sadaka* ve *sadaka-i câriye* hadisleri İslâm vakfının temellendirilmesinde ve gelişip yayılmasında büyük rol oynamıştır [28], [29].²

İslam vakıfları, küçük ölçekli yardım kuruluşlarından halkın refahıyla ilgili büyük projelere, cami ve medreselerden, yol ve köprülerin inşasına kadar birçok farklı amacın gerçekleştirilmesine aracılık etmektedirler. Kapsamları ve amaçlarına göre gösterdikleri farklılıklar, nasıl ve ne kadar iyi yönetildiklerine ilişkin şartlar ve buldukları çevreyi nasıl etkilediklerine yönelik sorular, vakıfları şekillendiren öğelerdir. Farklı motivasyonlardan yola çıkarak gelişen ve yaygınlaşarak, sayıları artan vakıflar, evlat ve nesillere mal aktarımını sağlamak amacıyla da kurulmuştur [30].

İslam hukukunda genel olarak, vakıf tanımı, kelime anlamı, “durmak, durdurmak, alıkoymak, tasarruftan alıkoymak” olan, Arapça **v-k-f (و-ق-ف)** fiilinden türeyerek, **vakf (وقف)**, şeklinde kullanılmıştır. İslam uygulamasında, farklı fıkıh mezhepleri ve fakihlerin vakfın hukuki niteliği, kurucu unsurları, bağlayıcılığı ve vakfedilen malın mülkiyeti gibi konularda farklı görüşler taşıdıklarından vakıf tanımları da değişmektedir. Fakihlerin çoğunluğuna göre vakıf işleminin irade beyanı (*sîga*), vakfeden (*vâkıf*), vakfedilen mal (*mevkuf*) ve vakıftan yararlananlar (*mevkûfun aleyh*) şeklinde dört bileşeni vardır [31]. Osmanlı'da “*vakf*” olarak kullanılan bu kelimenin çoğulu “*evkâf*” ve “*vukûf*”tur [2].

---

¹ Kur'an'da Bakara suresinin Allah yolunda mal harcamakla ilgili ayetleri, Maide suresinin iyilik yapmada yardımlaşmak ile ilgili ayetleri, Bakara ve Âl-i İmrân surelerinin hayrat ve hayır yapmakta yarışmak üzerine olan ayetleri bunların başında gelir. Ayrıca bkz. Yediylıldız, B., (2012), “Vakıf”, TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt:42, İSAM Yayınları, İstanbul, s.479.

² Bu konudaki en temel hadis, Hz. Muhammed'in, bir insanın ölmesiyle amellerinin kesileceğini, bunun üç istisnasının bulunduğunu (birincisinin geride devamlı bir sadaka / *sadaka-i câriye* bırakması, ikincisinin ilmi bir eseri olması, üçncsnnse kendisine dua eden hayırlı bir evladı olması) açıkladığı hadistir. Ayrıca bkz. Günay, H. M., (2012), “Vakıf”, TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt:42, İSAM Yayınları, İstanbul, s. 477. ve Yediylıldız, B., (2003), XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi, TTK Yayınları, Ankara, s. 12.

İslam vakıf diplomatğinde *vakf* tanımının yanı sıra, *habs* (حبس), *hubs* (خبث), *ahbâs* (احباس), *ihtibâs* (احتباس), *tahbîs* (تحبیس), *tesbîl* (تسبیل), *sebîl* (سبیل) ve *sadaka* (صدقه) gibi tanımların da aynı amaçla kullanıldığı bilinmektedir. Vakıf kelimesinin, “*mevkûf*” yani vakfedilen şey anlamında kullanıldığı görülmektedir. İslam uygulamasında farklı mezheplerin kendi içinde farklı uygulama şekilleri göstermesiyle birlikte genel olarak, hukuki bir işlem olarak kabul edilmektedir. İslam hukukunun farklı fıkıh ekollerine göre en yaygın uygulamaları şu şekildedir:

Şafiilere göre vakıf; bir malı *temlik* ve *temellükten*¹ alıyarak yapılan ve belirli şahıslara veya vasıfları belirtilen kimselere tahsis edilen ve amacı hayır olan bir bağış çeşididir [29].

Malikilere göre vakıf; mülkiyeti verende kalmak üzere herhangi bir *temlik* tasarruftan alıkoymak ve gelirini insanların yararına harcamaktır. Burada mülkiyetin vakfedende kalması önemli bir farkı oluşturmaktadır. Hanbelilere göre, vakfedilen her ne ise, temlik ve *temellükten* alıkonulması ve bundan elde edilecek kazançların dini konularda harcanması gerekmektedir [30].

Hanefilere göre, vakfın tanımında mezhebin kurucusu Ebu Hanife ile Ebû Yusuf ve İmam Muhammed arasında farklar bulunmaktadır: Ebu Hanife’ye göre vakıf; bir kimsenin, sahip olduğu bir gayrimenkulün, aynı sahibinin mülkü hükmünde kalmak üzere bundan elde edilecek kazançların bir herhangi bir hizmet için harcanmasıdır. Bu durumda mal sahibi malın mülkiyeti kendisinde kaldığından, bu akdi bozma ve malını dilediği gibi kullanma hakkına sahiptir. Ölümünden sonra ise bu hak varislerine geçmektedir [30].

Ebu Yusuf ve İmam Muhammed’e göre ise vakıf; kendisi ile bir şeyin mülkiyetinin Allah’ın mülkiyetine geçtiği ve ondan gelen gelirlerin ihtiyaç sahiplerine tahsis edildiği hukuki bir işlemdir. Ebu Yusuf’a göre, vakıf kurucusunun “*vakfettim*” ifadesini kullanmasıyla vakıf bağlayıcılık kazanmakta ve vakfedenin mülkiyetinden çıkmaktadır. İmam Muhammed’e göre ise vakfın bu niteliği kazanabilmesi için malın mütevelliyeye teslim edilmesi şarttır [30].

---

¹ Temlik ve temellük; şeriatın hükümlerine uygun olarak bir mal ya da arazinin, şahsi mülk olarak bir ya da birden çok kişiye verilmesidir. Ayrıca bkz. Yediyıldız, B., (2003), XVIII. Yüzyılda Türkiye’de Vakıf Müessesesi, TTK Yayınları, Ankara, s. 130.

Orta Çağ'da İslâm hâkimiyeti altındaki birçok bölgede olduğu gibi Anadolu'da da pek çok vakıf kurulmuştur. Türklerin 1071'de Anadolu'ya gelip yerleşmelerinden sonra Selçuklular'ın ve Anadolu'da kurulan beyliklerin vakıf sistemini Anadolu'ya yerleştirmeleri ile çeşitli yapı veya yapılar topluluğu inşa edilerek, bunlara vakıf mülk ve araziler tahsis edilmiş ve eğitim, bayındırlık v.b. işlerin büyük bir kısmı vakıflar aracılığıyla yürütülmüştür. 13. yüzyıl başlarından itibaren Selçuklu vakıf kuruluşları hızla artmış ve bu döneme ait vakfiyelerden bir kısmı suret olarak da olsa günümüze ulaşabilmiştir.

Vakfın Osmanlı'daki uygulamasında hâkimler, genellikle Ebu Yusuf ile İmam Muhammed'in görüşünü tercih konusunda serbest bırakılmışlardır. Tanzimat'tan önce vakfın tarifini veren hukuki bir düzenleme bulunmamaktadır. Fetva kitaplarında böyle bir konuya rastlanmamaktadır. Fıkıh kitaplarında ise Hanefi fıkıh kitaplarında yer alan görüş benimsenmiştir [30].

Osmanlı döneminde vakıflar miktarı ve şekli ne olursa olsun Müslüman kadınlar ve erkekler için gönüllü hayırseverlik yapmanın her yerde mevcut ve belli kuralları olan aracı olmuştur. Ancak, selâtin vakıfları oluşturmak ritüellerin, eğitim ve sağlık hizmetlerinin yerine getirilmesine uygun binaları inşa etmek ve onların işleyişindeki sürekliliği sağlamak anlamına gelmektedir [26]. Hayır işleri sunan her büyük külliye, birbirinden ayrı birimlerin uyum içinde birleşmesinden oluşmaktadır. Kentsel ölçekte geniş bir alanı kaplayan ve birbirine eklemli fiziksel birimleri oluşturan, medrese, hastane, tekke, imaret, kervansaray, kütüphane, çarşı, hamam ve diğer birimler, kendi içlerinde birer küçük ekonomik sistemler oluşturarak, hem vakfın amaçladıkları doğrultusundaki işleri yürütmekte, kırdan ve kentten gelen büyük gelirleri işletmekte ve çok sayıda insanı hem doğrudan hem de dolaylı olarak etkilemektedirler [26]. Osmanlılar için vakıf kurma yeni fethedilen topraklarda kolonizasyonu ve yerleşimi sağlamanın kilit noktalarındandır. Hem Osmanlı hem de diğer imparatorlukların hayırseverliğe yaptıkları yatırımlar incelendiğinde, yöneticilerin bu yolla ortaya çıkan kurumlar aracılığıyla tebaalarını nasıl yönettiği görülebilmektedir. Ayrıca, hayır kurumlarının işleyişi ve yapısı, oluşturulmalarını sağlayan motivasyonlar, yardım yapılacak kişilerin seçilmesi, hayırseverliğe, servete ve güç sahibi olan kimselere karşı olan tutumları sürekli

şekillendirir. Aynı zamanda yoksulluğun, hak etmenin ve muhtaçların toplumdaki yerlerini belirlemektedir [26].

Vakfın kökenine ilişkin yapılan birçok araştırmanın sonucunda, son yıllarda, Roma ve Bizans etkisinin giderek popülaritesini yitirdiği görülmektedir. Bizans'ta yardımseverlik felsefesi ve uygulamasının gelişimi konusu diğer uygarlıklardakine görece, daha ayrıntılı incelenmiş bulunmaktadır. Yardımseverliğin, Yahudiler, Zerdüşterler ya da diğer antik çağ uygarlıklarındaki uygulamalarına ilişkin yeterli sayıda çalışma yapılmamış olması, muhtemelen birbirinin peşi sıra kendinden sonra gelen uygulamayı etkileyen olası kültürel yapılar içinde sadece Bizans örneğine yoğunlaşmak için bir neden sayılmamalıdır [26]. Vakıflar, doğrudan doğruya İslam dininin hukuki ve ahlaki esaslarından doğmuş kuruluşlar değildir. Sasani hukuku, İbrani hukuku, Bizans hukuku ayrıca Fuad Köprülü'nün eklediği Irak'ta, İran'da, Afganistan'da, Mâverâünnehir civarındaki Budist dini kuruluşlarının olası etkileri göz önünde bulundurulmalıdır [12]. Ayrıca, Halim Baki Kunter'in *"Türk Vakıfları ve Vakfiyeleri Üzerine Mücmel Bir Etüd"* adlı makalesinde, Radloff ve Malov'un, 1928 tarihli *"Uigurische Sprachden Kmalev"* adlı çalışmasından naklettiği üzere, İS 12.-13. yüzyıllara tarihlenen Uygurlara ait bir vakfiyede, tıp eğitimin verildiği bir kurum ve çeşitli mesleklere ait eğitim kurumlarını içeren bir Budist manastırına vakfedilen arazi ve bağdan söz edilmekte ve bu bölgeye İslamiyet'in en erken, 15. ve 16. yüzyıllarda ulaştığının altı çizilmektedir [16].

3.1 Vakfa İlişkin Terimler

vakf (وقف): çoğ. **evkâf (اوقاف)**, vakıf. Kelime anlamı olarak; durma, durdurma, hapsetme, hareketten ve tasarruftan alıkoyma anlamlarına gelmektedir. İslâm hukuku açısından, farklı ekollere göre değişen anlamları olsa da çoğu görüşün üzerinde uzlaştığı şekliyle, taşınır ya da taşınmaz bir veya birden çok malın **temlik (تملك)** [2]¹ ve **temellükten (تملك)** [2]² alıkonularak, belirli şahıslara ya da özellikleri belirtilen kimselere tahsis edilerek, hayır amacıyla kullanılmasıdır. Osmanlı uygulamasında, fıkıh kitaplarında, Hanefi fıkıh kitaplarında yer alan görüş benimsenmiş ve bu tür vakıflar **hayrî vakıf**, “*vakf-ı hayrî*” (**وقف خيري**) olarak tanımlanmıştır [30], [32].

Özel mülkiyet altındayken vakfedilen bir taşınır ya da taşınmaz bundan sonra herhangi bir kişiye hibe edilemeyeceği ya da alınıp satılamayacağı için bir çeşit dokunulmazlık kazanır. Osmanlı’da, Tanzimat’ın ilanına kadar olan dönemde, özel mülkiyet zaman zaman devlet tarafından müsadere edilebildiğinden vakfa ait mülkiyetin, özel mülkiyet olma niteliğinden çıkarak devlet ya da yöneticilerin müdahalesinden korunması amacıyla oluşturulan vakıflar **zürrî, evlâtlık** ya da **ehlî vakıf**, “*vakf-ı ehlî*” (**وقف اهلی**) olarak adlandırılmıştır [30]. Bu tür vakıflar, farklı zaman aralıklarında fakîhler tarafından

¹ Kelime anlamı; mülk olarak verme, mülk edindirme. Ayrıca bkz. Devellioğlu, F., (2009). Osmanlıca – Türkçe Lûgat, 29. Baskı, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, s. 1074.

² Kelime anlamı; mülk edinme, kendine mal etme, sahip olma. Ayrıca bkz. Devellioğlu, F., (2009), Osmanlıca – Türkçe Lûgat, 29. Baskı, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, s. 1073.

tartılırsa da, çoğunlukla câiz görülmüş ve Osmanlı'da meşru sayılarak büyük oranda uygulanmıştır [32].

Vakfedilen malın mülkiyeti açısından, bir kimsenin mülkiyeti tamamen kendisine ait olan taşınır ve taşınmaz mallarından oluşan vakıflar **sahih vakıf**, “*vakf-ı sahih*” (**وقف صحيح**); söz gelimi, mîrî araziler gibi asıl mülkiyeti devlete ait olup, sadece kullanma hakkına sahip olunan bir taşınmazın kullanma haklarının vakfedilmesiyle oluşan vakıflar da **gayri sahih vakıf**, “*vakf-ı gayr-i sahih*” (**وقف غير صحيح**) olarak adlandırılmıştır. Buna göre, vakıf hizmetlerinin finansmanı için devlete ait bir mîrî arazinin tüm gelirleri vakıf adıyla devamlı olarak tahsis edilmektedir [33], [32].

evkaf-ı hümâyun (اوقاف همايون) / evkaf-ı selâtîn (اوقاف سلاطين): padişahların ve onlara mensup olanların vakıfları [2]. Böyle bir vakfı oluşturmak çoğunlukla; hayır işleri sunan büyük bir külliye gibi, dini, eğitim ve sağlık hizmetlerinin yerine getirilmesini sağlayan uygun binaları inşa edip, bunların işleyişini sağlamak anlamına gelmektedir.

evkaf-ı haremeyn-i şerîfeyn (اوقاف حارمین الشریفین): *Mekke-i Mükerreme (المكة المكرمة)* ile *Medîne-i Münevvere (المدينة المنورة)* için kurulan vakıflar. Osmanlı'da I. Bayezid'ten itibaren başlayarak, “*hâdimü'l-Haremeyni's-şerîfeyn*” ünvanını kullanan I. Selim ile birlikte kapsamı genişleyen çeşitli Haremeyn vakıfları ile; buhur, gülsuyu gibi Haremeyn levazımâtının karşılanmasından, dârüşşifâ, imâret, medrese, sebil, sarnıç, su kuyusu ve yol yapımı gibi imar faaliyetleri, tamirat ve ıslah çalışmaları, hırsız ve yol kesicilere karşı güvenliğin sağlanması, ihtiyaç sahiplerine yardım edilmesi ve hac ibadetinin kolaylaştırılmasına kadar çeşitli hizmetler sağlanmaktadır [34], [35].

mücâvir (مجاور): Medîne ve Mekke çevresinde yaşayan fukarâyı karşılayan kelime. Haremeyn-i şerîfeyn'e ilişkin oluşturulan vakıflar kapsamında *mücâvirîn* olarak tanımlanıp, tahsisat alan bir grubun varlığı görülmektedir [35].

sîga (صیغه): klasik fıkıh literatüründe irade beyanını ifade etmek için kullanılan kavram. Her tür akdin hukuki varlık kazanabilmesi için iradenin usulüne uygun bir biçimde ifade edilmesi gereklidir. İrade beyanında aranan temel özelliklerse, açıklık ve kesinliktir. *Sîga*; *vâkıf*, *mevkuf* ve *mevkûfun aleyh* ile birlikte, vakıf işleminin gerçekleşmesi için gereken dört bileşenden biridir [31].

vâkîf (واقف): vakfeden. Hür, akli başında ve yetişkin olmak, herhangi bir borç yüzünden malını kullanmaktan alıkonulmamış olmak ve kendi rızası ile vakfetmek şartıyla, herkes vakıf tesis etmek hakkına sahiptir. Bunun gibi, vakfedilen şeyde de gelirin devamlı olması, vakfın tam mülkiyeti altında bulunması gibi şartlar aranmaktadır [1]. Bütün bu şartların var olması halinde vâkîf, olarak adlandırılan vakıf sahibi, vakfettiği şeylerin bir dökümünü ve ne gibi şartları haiz olacağını bütün ayrıntılarıyla kayıt ettirdiği bir vakfiye düzenlettirebilirdi [1].

mevkuf (موقوف): vakfedilen şey. Vakfedilen **ayna (عين)**¹ yani gözle görülür her şeye, mevkuf ya da *ayn-ı mevkuf (عين موقوف)* adı verilir ve çoğulu **evkâfdır (اوقاف)** [11].

nukud-ı mevkufe (نقود موقوفه): Vakıf paralara ilişkin kullanılan bir tanımdır. *Nukud*, para anlamına gelen *nakdın* çoğuludur [3].

mevkûf-un aleyh (موقوف عليه): vakıftan yararlanacak olan kişiler. Vâkîfın iradesi doğrultusunda bir vakıf mülkün gelirinden herhangi bir kurumun görevlilerine pay verilmekteyse, söz gelimi bir medresenin müderris ya da talebelerine, *vazîfe* karşılığı ödeme yapılması ve/veya vâkîfın ailesine ya da akrabalarına yapılan ödemeler ayrıca, belli bir grup ihtiyaç sahibine dağıtılacak olan sadakalar söz konusu ise, bu vakıftan yararlanacak kişilerin tamamı, *mevkûf-un aleyh* ya da aynı anlamda kullanılan **meşrûtunlehi** oluşturmaktadırlar [30], [3].

müessesât-ı hayriyye (مؤسّسات خيرية): hayır müesseseleri. Cami, tarikat yapısı, imaret, medrese, mektep, hastane gibi bizzat kendisinden faydalanılan vakıf mallarıdır [36].

müstegallât (مستغلات) / müstegallât-ı vakfiyye (مستغلات وقفیه): vakfa gelir sağlayan taşınır ve taşınmazlar. Han, dükkân, çeşitli arazi ya da konut gibi gelir getirmek üzere vâkîf tarafından tahsis edilen mallardır. Bu tür mallardan elde edilen gelir, vâkîfın belirlediği şartlar doğrultusunda kullanılır. Vakfedilen mülklerin onarım / *termîm (ترميم)* masraflarından arta kalan gelir; **vazîfe (وظیفه)** denilen vakfın idari görevlilerine

---

¹“Ayn”, kelime anlamı olarak, göz demektir. Muhtemelen Ömer Hilmi Efendi'nin tanımında gözle görülen somut “şey” ifade etmektedir; “ayn-ı mevkuf”, vakfolunan şey anlamındadır. Devellioğlu, F., (2009), Osmanlıca – Türkçe Lûgat, 29. Baskı, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, s. 56.

ve yakınlarına verilen **atiyye (عطيه)** denilen hediye ve ihsânlar ve hayrî vakıflarda fakirlere verilen sadakalar için harcanır [36].

meşruta (مشروطه): vakıf terminolojisinde camilerin, imam, müezzin, hatip ve diğer hizmetlilerine, darüşşifa, medrese, imaret gibi diğer kurumların görevlilerinin ikamet etmesi için tahsis olunan yerler. Mehmet Zeki Pakalın, meşruta evlere ilişkin, bu yapıların söz konusu kurumların dört bir yanına sıralanmış halde bulunduğunu vurgulamakta ve bu durumun da kurumların hizmet çevresini genişlettiğini Fatih semti örneği üzerinden aktarmaktadır [3].¹

galle (غله): vakıf mallarının geliri. Ev, han, dükkân gibi taşınmazların kirasını, bağ, bahçe ve tarlaların ürününü ve paranın getirisini ifade eder [11], [36].²

mukâtaa (مقآطعه): toprak kirası. Arazisi başka bir vakfa üzerinde yer alan bina, ağaç ya da üzüm, bağ kütükleri başka bir kişinin mülkünde olan gelir getiren taşınmaz için arazinin vakfı tarafından tayin edilerek kesilen yıllık kiradır. Kelime anlamı olarak, birbiriyle kesişen demektir ve çoğulu mukataatdır [3]. Buna **icâre-i zemîn (يجاره زمین)** de denilebilmektedir.³ *Mukâtaalı akarât-ı mevkûfe* söz konusu olduğunda ise, arazi başka vakfa bağlı olsa da, üzerinde olan **ebniye (ابنيه)** binalar, **eşcâr (اشجار)** ağaç ya da **kürûm (كروم)** bağ ve kütükleri mutasarrıfının mülkü olarak kabul edilir [11].

icare-i müeccele (اجاره موحله): sonradan alınacak olan kira. Peşin olarak değil de hâsılattan sonra ya da yılsonunda alınacak kirayı ifade etmek için kullanılan tanımdır [3].

¹ İstanbul'un Fatih semti ve civarının Osmanlı döneminde ulemanın yoğun bir biçimde yaşadığı bir yer olmasının sebebini Fatih Vakfıyesinden yaptığı şu alıntı ile açıklamaktadır. "... *Ve zaman-ı devletlerinde olan ulema-yı kiramı havali-i camî'şeriflerinde sakin olmaya tergip belki ekseri için mihmandar-ı keremleri menazil-i lâyika ve mesakin-i faika tertip etmekle erbab-ı fezailin ol havalinin ab-u havasına mail olup etraf-ı camileri mecma-ı ulema olmakla pür nur nümune-i beyt-i mamur olmuştur...*" Pakalın, M. Z., (1983), Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, Cilt:2, MEB Yayınları, İstanbul, s.493.

² "*Galle-i vakf, vakfın fâidesi ve mahsûlu demektir. Nukûd-u mevkûfenin rıbhı ve âkâr-ı mevkûfenin icâresi, vakıf bahçesinin semeresi...*" Ayrıca bkz. Ömer Hilmî Efendi, (H. 1307/M. 1889-1890), İthafü'l-aklâf fi ahkâmü'l evkaf, Matbaa-i Âmire, İstanbul, s. 5, 14, 15, 21, 179 vd., 357 vd.; Akgündüz, A., (1996), "Galle", İslam Ansiklopedisi, Cilt: 13 , İSAM Yayınları, İstanbul, s.339.

³ "*Mukâtaa, arsası vakf ve üzerindeki ebniye, eşcar ve kürûm mülk olan akarda mutasarrıfı tarafından cânib-i vakfa verilmek üzere arsa için kat' ve tâyin olunmuş icâre-i senevîyedir ve icâre-i zemîn dahî denilir...*" Ayrıca bkz. Ömer Hilmî Efendi, (H. 1307/M. 1889-1890), İthafü'l-aklâf fi ahkâmü'l evkaf, Matbaa-i Âmire, İstanbuls. s. 85, 135.

icare-i müsanehe (اجاره مصانهه): Yıllık olarak yapılan kira akdidir [37].

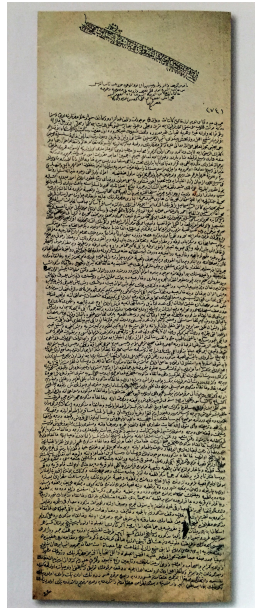
icare-i müşahere (اجاره مشاهره): Aylık olarak yapılan kira akdidir [37].

maktu' cizye (مقطوع حذيه): cizye geliri. Vakfa ait olan topraklarda oturan gayri müslim, yetişkin, erkek reayadan hicrî yıl esasına göre tahsil edilen gelir [38].

temlik (تمليك): kelime anlamı olarak mülk olarak vermek ifadesine karşılık gelen *temlik*; hükümdarın, mîrî araziden veya şahıslardan devlete intikal eden arazi ve binalardan bazı yerleri devlete hizmet etmiş kimselere mülk şeklinde tahsis etmesini ifade etmektedir. Bununla ilgili belgeye *temlik-nâme (تمليكنامه)* denilmektedir [38].

tevlîyet (توليت): vakıf işlerini yürütme vazifesi [2].

vakfiye/vakfiyye /vakıfnâme (وقف نامه / وقفیه): vakıf belgesi. Osmanlı'da, herhangi bir vakfın kurucusunun yani vâkıfın, beyan ettiği biçimiyle vakfın amacı, vakfa tahsis edilen gelir kaynaklarının dökümü, vakıfları oluşturan taşınır ve taşınmazlar, bunların özellikleri, gelirlerin nerelere harcanacağı ve bunlarla ilgili şartlar, hangi kadrolar altında kaç kişinin istihdam edileceği vakıf çalışanların maaşları, vakfın idaresi ve denetimi ve benzeri konuların yer aldığı şahitler ve kadı tarafından tasdik edilen bir belgedir [1]. Vakfiyeler; orijinal metinleriyle günümüze gelen vakfiyeler, Şekil 3.1 ve Şekil 3.2'de görüldüğü üzere,

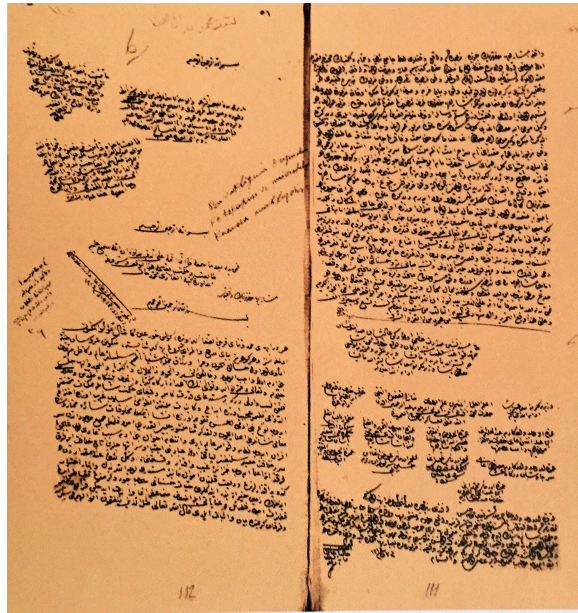
Şekil 3.1 es-Seyyîd el-Hâc Mehmed Ağa'ya ait orijinal vakfiye

Şekil 3.2 Hadice Sultân'a ait orijinal vakfiye

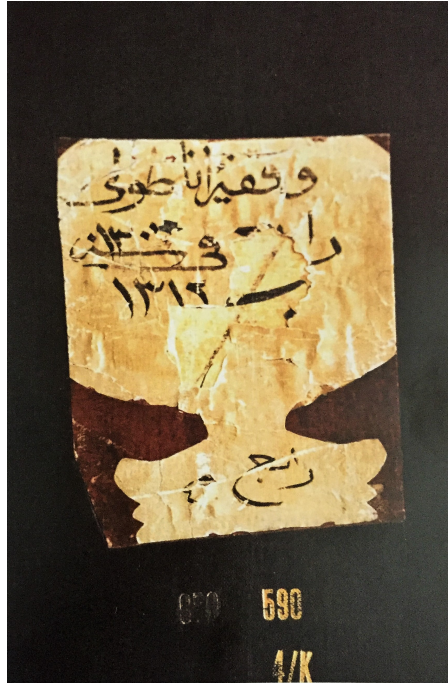
hemen hemen bir vakfiye metninin özeti niteliğindeki kitâbeler ve orijinal vakfiyenin yıpranması ya da zamanla kaybolmasına önlemek amacıyla mevcut metnin çoğaltılması yoluyla oluşturulan vakfiye suretleri, Şekil 3.3'te görüldüğü üzere, şeklinde günümüze ulaşmıştır [40].

Şekil 3.3 Hadice Sultân'a ait vakfiyenin sureti

Bilinen ilk vakfiye kaydı Kudüs'te olup H. 290/M.903 tarihlidir. Batı Karahanlılar'ın kurucusu İbrahim Tamgaç Han'ın Semerkant'ta yaptırdığı cami ve medrese için kaleme

alınan H. Receb 458/ M. Haziran 1066 tarihli vakfiye, İslam devletleri için ilk örneklerden biri olarak kabul edilmektedir [40]. Vakfiyelerde kullanılan dil, 13. yüzyıla kadar Arapça olmakla birlikte, Anadolu'da 13. ve 14. yüzyıllarda düzenlenen bazı vakfiyelerde Moğolca, Farsça ve Türkçe'nin de kullanıldığı ve İran'da da 14. yüzyılın başından itibaren Farsça vakfiyelerin düzenlendiği, 16. yüzyıldan itibaren, Osmanlı coğrafyasında Türkçe, İran coğrafyasında Farsça'nın yaygınlık kazanmaya başladığı bilinmektedir [40]. Selçuklu ve Beylikler dönemlerine ait vakfiyelerin büyük bir kısmı Osmanlı vakfiyeleri gibi, Ankara VGMA'da muhafaza edilmektedir. VGMA'da, 52 deftere kayıtlı (Şekil 3.4) yaklaşık 27000, BOA'da orijinal ve suret olarak 1300 civarı Osmanlı vakıflarına ilişkin, vakfiye bulunmaktadır. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde, çeşitli müze ve kütüphanelerde ayrıca, şahıslara ait özel koleksiyonlarda, toplam sayıları üzerine bir fikir yürütmek mümkün olmasa da var olan görece küçük bir vakfiye stoğundan bahsetmek olanaklıdır.

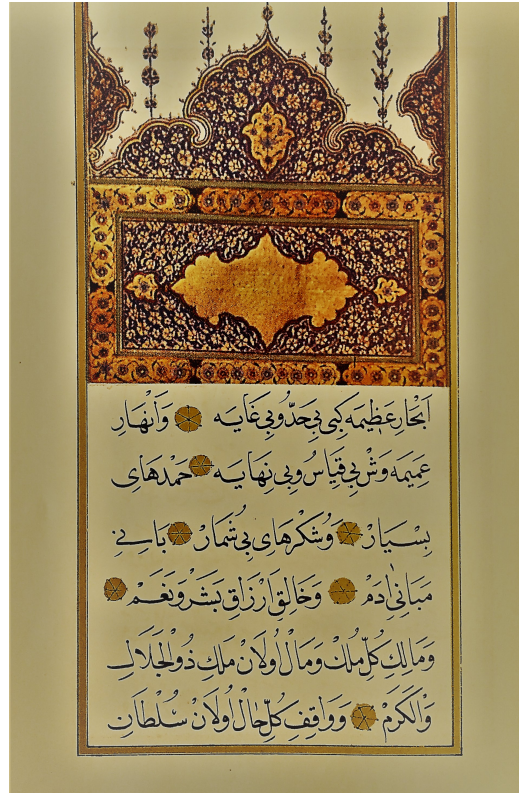
Şekil 3.4 VGMA'da vakfiyelerin kayıtlı olduğu defterlerin görünümü

3.2 Vakfiye Strüktürüne İlişkin Terimler

Osmanlı vesikalarının diplomatik özellikleri, Orta Asya'da Uygurlar'dan başlayarak, diğer coğrafyalardaki İslam devletlerine kadar ulaşan geniş bir zaman aralığı ve bölgede kullanılan diplomatik geleneklerin çeşitli etkilerini barındırarak, zaman içinde Osmanlı

uygulamasına göre adapte edilmiştir [1]. Her vesikâya göre değişen bu diplomatik özellikler 14. – 15. yüzyıllardan itibaren, kâtiplere yol göstermek gibi tamamen pratik bir amaçla oluşturulan ve çeşitli inşa örneklerine yer veren, *münşeât mecmûalarında* ele alınmışlardır [41]. Ayrıca, şer’î mahkemelerce verilen belgelerin kaleme alınışını örneklerle açıklayan Çavuşzâde Mehmed Aziz’in “*Dürrü’s-sukûk*” [42] ve Yûsuf Ziyâeddin Efendi’nin “*Câmiu envâri’s-sukûk ve lâmiu’z-ziyâ li-zevi’ş-şükûk*”unda [43] vakfiyelerin ne şekilde düzenlenmesi gerektiğini açıklayan bölümler yer almaktadır. Bu eserlerin söz konusu bölümlerinde, gayrimenkul vakfiyeleri, nakit para vakfiyeleri, gayrimüslim vakfiyeleri veya zeyl vakfiye, vakfiye kenarına yazılacak herhangi bir kaydın yazımına dair örnekler de bulunmaktadır [44]. Osmanlı paleografyasında vakfiyeler, kabul edilen genel standartlara göre aşağıdaki bölümlerden oluşur:

serlevha (سر لوحه): tezhîp terimi olarak, el yazması kitapların ilk sayfalarına yapılan tezhipli başlığı ifade eder [3]. Özellikle, selâtin vakfiyelerinde yoğun tezhipli serlevhalara rastlanmaktadır (Şekil 3.5 ve Şekil 3.6’da görülebileceği üzere).

Şekil 3.5 Kanunî Sultân Süleyman’ın Kağıdhane suyuna ilişkin düzenlenen vakfiyesinin serlevhâsı

Şekil 3.6 Haseki Hürrem Sultân'ın vakfiyesinin serlevhâsı

başlangıç: vakfiye kaleme alınırken kullanılan ilk ifade. Bu ifade, bazen “Allah (الله)”, bazen de Allah'ın isimlerinden biri olabildiği gibi, “Besmele”¹ ya da “Elhamdülillah (الحمد لله)”² gibi çeşitli cümlelerden oluşabilmektedir.

tasdik ibaresi: tescil tevki'i [44]. Taşınır ya da taşınmaz bir malını vakf edecek olan kişi, *kadı*³ ya da *kadî-asker/ kazî-asker/kazaskere*⁴ başvurarak, bir vakıf kurmak istediğini beyan eder. Kadı ya da kazasker tarafından uygun olduğuna hükmedilen vakfa dair düzenlenen vakfiye, bu kişiler tarafından tasdik edilip ve bir sureti de *şer'iyye siciline*

¹ Bismillâhi'r-Rahmâni'r-Rahim (بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ), Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

² Allah'a hamd olsun.

³ **Kadı** (قاضى), fıkıh terminolojisinde halk arasında ortaya çıkabilecek ihtilafları gidermek üzere selâhiyetliler tarafından tayin edilen kişidir. Hüküm anlamına gelen **kazâ** (قضا) dan gelmektedir. www.vgm.gov.tr/sayfa.aspx?id=30

⁴ **Kadî-asker** (قاضيسكر) / **kazî-asker** (قاضيسكر), kazasker. İlmiye rütbelerinin sonuncusudur. Rumeli ve Anadolu kazaskerleri olarak ikiye ayrılır. Kazâ teşkilatlarının en büyük rütbeleridir. Görevi hükümdarın kanuni temsilcisi olmak, savaşlarda ganimet mallarının paylaşılması, ordu içindeki hukuki davaların görülmesi, merkezde hakimlik ve Rumeli ve Anadolu'ya gönderilecek kazasker nâiblerini seçmektir. www.vgm.gov.tr/sayfa.aspx?id=30

kaydedilirdi. Vâkıf, vakfiyesini mahkeme siciline kayıt ve tescil ettirmek zorundadır. Aksi durumdaki vakfiyenin herhangi bir geçerliliği bulunmamaktadır [45].¹

Vakfiyelerin başında bir veya daha fazla sayıda kazasker veya kadının tasdiki yer alabilirdi. Söz gelimi bir selâtin vakfiyesinde ya da devlet ricaline ait bir vakfiyede vakfiyeyi tasdik edenlerin sayısı artmaktadır. Bunun dışında, vakfın oluşturulduğu tarihte ilgili kadı ya da kazaskerin tasdikinden sonra, o yerde değişik tarihlerde görev yapmış kadı ya da kazaskerler tarafından da tekrar tasdik edilebilirdi [1].

Osmanlı vakfiyelerinde yetkililerin belgeyi tasdik ve vakfı tesciline ilişkin kayıtlar son dönemlere kadar Arapça olarak devam etmiştir (Şekil 3.7). Tasdik ve tescil ibareleri genellikle birbirinden farklı inşa ve üslupta yazılmaya çalışılsa da temelde, “*vakfiyenin doğruluğuna hükmettim*”, “*vakfiyenin doğruluğuna ve gerçekleşmesine hüküm verdim*”, “*vakfiyeyi tenfiz edip imza ederek izin verip tescil ettim*”, “*mesul olarak üzerini tescil ettim*” anlamlarına gelen cümleler kullanılmıştır [46].²

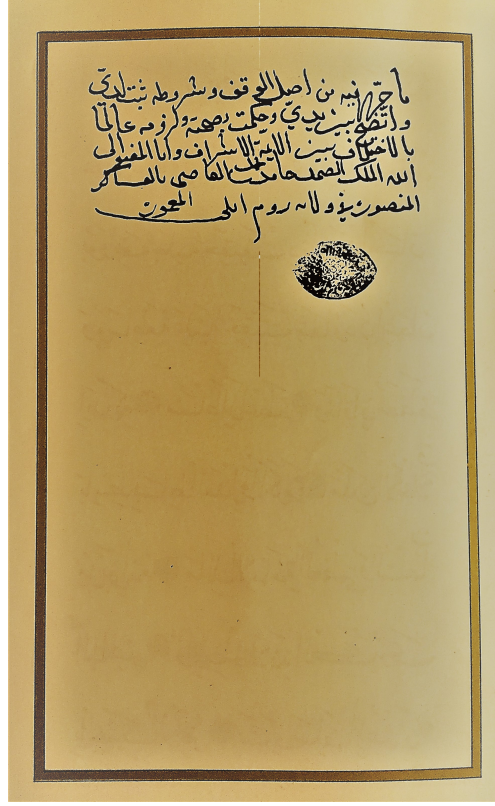
da’vet (دعوت): Allah’a şükür ve övgülerin (*hamdele*), peygamberlere ve onların soylarından gelenlere salât-ü selâmın ifade edildiği (*salvele*) ve çeşitli ayet, hadisler ve dua cümlelerinden oluşan bu bölümde, vakıf yapmanın önemi ve hayır yapmaktan kaçınanların uğrayacakları zararlar anlatılmaktadır. Vakfiyelerdeki davet bölümleri

---

¹ Üsküdar şer’iye sicillerinde geçen H.927/M.1520-21 tarihli bir kayıt, vakfiyelerin kadılar tarafından sicile kaydedilmeden ve tasdik edilmeden geçerli olmayacağını ortaya koymaktadır. Bu kayda göre Üsküdar’da vefat eden Ahmed b. Abdullah bir evini Mehmed Paşa Camii müezzinlerine vakfetmiş ve mütevelliyeye teslim etmiştir. Ancak müftünün “(Vakfiye) sicil olmasa bu meselede vakıf sahîh olmaz” şeklinde fetvası üzerine vakıf tesis edilmemiş ve varislerin talebiyle evin mülkiyetine hükmedilmiştir. Ayrıca bkz. Üsküdar Şer’iyye Sicilleri, (H.927/M. 1520-21), no.2, vr. 90a.

² “*Te’allaka nazarî bi-mâ fihi min aslî’l-vakfi ve şerâitihî ve’l-habsi ve zavâbitihî ve vecedtühü şer’iyye’l-medlûli ve’l-fehvâ ve ecrebtü ‘aleyhi kalemi’l-kabûli ve’l-irtizâ ce’al’Allahü Sübhânehû ve Te’âlâ sa’ye vâkifihî meşkûren ve mebrûren ve makbûlâ. Nemmekahû el-fakîr el-Seyyîd Mustafa el-Kâdî bi-’asâkiri Rûm el-mansûre gufire leh.*”, Arapça kaleme alınan bu paragrafın Türkçesi; “*Vakıf hukukundan, kayıtlarından ve şartlarından oluşan bu metni dikkatle inceledim. Onu şekil ve anlam bakımından tamamen kanuna uygun buldum. Dolayısıyla onu tasdik ediyorum. Yüce Allah, kurucusunu iyi amelinden ötürü ödüllendirsin ve gayretlerini makbul ve verimli kılsın. Rumeli kazaskeri el-fakîr Seyyîd Mustafa tarafından yazılmıştır, Allah onu affetsin.*”. Ayrıca bkz. Veliyyüddîn Efendi Vakfiyesi (H. 1145 / M. 1732), VGMA defter no. Haremeyn 12, s. 85.

Arapça olarak kaleme alınabildiği [47] gibi, Osmanlı Türkçesi olarak da [48] oluşturulabilmektedir [49].¹

Şekil 3.7 Kanunî Sultân Süleyman'ın Kağıdhane suyuna ilişkin düzenlenen vakfiyesindeki Rumeli Kazaskeri'nin Arapça tasdik ve mührü.

vâkıfın tanımı: vâkıfın adı, baba adı, mesleği ve ikamet yeri gibi, vakıf sahibine ilişkin bilgiler. Çoğunlukla davet bölümünden, vâkıfın tanımına geçilirken belgenin önemine ve

¹ Uluborlu'lu Mehmed oğlu Mehmed Efendi'ye ait (H. 21 Receb 1276 / M. 1 Şubat 1860) tarihli vakfiyede, "Seçkin kullarını, mallarını hayır türlerine harcamakla aziz kılan, çeşitli iyilik ve övgüleri kazanmalarına yardım eden Allah'a hamd olsun. Onun elcisi, Peygamberi ve kâinatın en hayırlısı olan Hazret-i Muhammed'e, âl ve eshâbına, kişi sadakalarının gölgesinde gölgeleneceği güne kadar salât-ü selâm olsun." anlamına gelen dua Arapça kaleme alındığı gibi; II. Mahmud'a ait, H.15 Şevval 1239 / M. 28 Mayıs 1823 tarihli vakfiyenin davet bölümünde, "Yüz binlerce Cemşit ve Feridun hazinesi, sade bir parçasına feda edilmeye layık olan binlerce hamd u senâ incisi, Kibriya tahtının Padişahı, bakası sonsuz, ebedi mülk sahibi, insan ve cinlerin sırlarına vakıf olan Allah Teala Hazretleri'ne olsun" anlamına gelen ifadeler "Hezârân cevâhir-i rahşân-ı hamd ü senâ ki, bir lem'a safâ makrânuna sadhezârân hazâin Cemşid ü Ferîdûn fedâ ola, ol padişah-ı serir-i bakâ kibriyâ, küngürey-i server-i bekâ, melîk-i mülk-i cavidân, vâkı-fı esrâr-ı ins-ü-cân" şeklinde Osmanlı Türkçesi'nde yazılmıştır. ; Uluborlu'lu Mehmed Efendi Vakfiyesi, (H. 21 Receb 1276 / M. 1 Şubat 1860), VGMA defter no. 583, s. 1. ; II. Mahmud Vakfiyesi, (H.15 Şevvâl 1239 / M. 28 Mayıs 1823), VGMA defter no. 189, s.1. ; ayrıca vakfiyelerde kullanılan çeşitli davet ifadeleri ve diğer dualar için bkz. Ateş, İ. , (1983), "Vakfiyelerde Duâ ve Bedduâlar", Vakıflar Dergisi, No:17, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, s.5-53.

gerekliliğine vurgu yapan bir geçiş paragrafı kullanılır [50].¹ Selâtin vakfiyelerinde bu paragraf daha farklı ifade edilebilir [51], [52].² Bunu takiben vakıf sahibinin tanımına geçilir. Burada, vâkıfın yaşadığı yer, kasaba ve mahallesi sonra da adına yer verilir.³ Bazen de vakıf sahibinin görevi ve ismi tanımlandıktan sonra, ikamet yeri ile birlikte, vakfiyenin oluşturulduğu yer de belirtilir.⁴ Vâkıfın statüsüne göre, söz gelimi, padişah, hanım sultan, paşa, bey ya da ileri gelenlerden olması durumunda çeşitli unvanlar, dua ve uzun övgü cümleleri kaydedilmektedir.⁵

mütevellînin tanımı: vâkıf tarafından, vakfı idare etmek ve şartlarını yerine getirmek üzere görevlendirilen kişi olan **mütevellî (متولى)**'ye ilişkin bilgiler toplamından

---

¹ “İşbu kitâb-ı sıhhat-nisâbın tahrîr ü inşâsına bâdi ve tastîr ü imlâsına âdî oldur ki”, Cârullah Velüyiddîn Efendi Vakfiyesi, (H. 5 Cemâzi-yel-âhir 1151/ M. 20 Eylül 1738), VGMA defter no. Haremeyn 736, s.80.

² “Ammâ ba’du bu sahîfe-i sahîha-i şer’iyye-i dörer -bâr ve bu nemîka-i enîka-i mer’iyye-i üstüvâr bu vâkı’a-i celiye-i hakikat-disârdan ihbâr ve bu sâtı’a-i aliye-i hakkıyyet-şî’ârdan iş’âr iderki”, “Bundan sonra incilerle dolu bu doğru ve şer’î vesika, muhtevasına uyulan bu güzel ve güvenilir yazılı belge, hakikat dolu bu aşîkar olayı haber vermekte ve yükseldikçe yükselen yüce doğruluğu bildirmektedir ki”, Kanunî Sultân Süleyman Kağıdhane Suyu Vakfiyesi, (H. evâil-i Cemâzi-yel-âhir 973/ M. 24-31 Aralık 1565) VGMA defter no.1388.

³ “Dâru’l-hilâfeti’l-aliyye-i Kostantıniyyeti’l-mahmiyyede Murad Paşa-yı Atik Mahallesinde sâkine sâhibetü’l-hâyrat ve’l-hasenât ve tâlibetü’s-sadakât ve’l-meberrât fahrü’l-muhadderât zahru’l-muvakkarât Hâmide Hatun ibneti eş-Şeyh İshak...”, Hâmide Hatun Vakfiyesi, (H. 15 Safer 1055/ M. 2 Nisan 1645), VGMA defter no. 601, s.212.

⁴ “Hâlâ ser-etibbâ-yı şehriyârî sipihr-iktidâr-ı Hurşid-fer ve şehinşâh-ı cihandâr-ı bülend-ahter olan Nuh Efendi bin Abdülhay netîce-i ahvâl ve intihây-ı âmâlin tedebbür ü tefekkür edüp... Mahmiyye-i İstanbul’da Koca Mustafa Paşa Câmi’-i şerîfi kurbünde vâki’ sa’âdet-hânelerinde akd olunan meclis-i şer’-i şerîfi şâmihi’l-imâd ve râsihi’l-evtad-da...”, Nuh Efendi Vakfiyesi, VGMA defter no. Haremeyn 734, s.79’dan nakleden Kütükoğlu, M. S., (1994), Osmanlı Belgelerinin Dili - Diplomatika, Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı Yayınları, İstanbul, s.361.

⁵ “... bu nemikâ-i enîkâ-i şer’iyyetü’l-fahhâvide olan emlâkı vakf ve tesbîl iden ve bu vakfiyye-i enîkâ-i mer’iyyetü’l-mehâvide olan evkâfi tescîl itdiren fahrü’l-emâcid ve’l-ekârim zuhrü’l-ekâbir ve’l-efâhim hâvi’l-me’âli ve’l-meâsir camî’ü’l-mekârim ve’l-mefâhir zi’l-kadri’r-refî ve’l-câhi’l-menî müstahdem-ü ashâbi’s-seyf ve’l-kâlem müste’bidü’l-ahrâr bi’l-lutfi ve’l-kerem râ’î cuyûşî’l-İslâm fi’s-sefer ve’l-hazar gâzi fi-sebîli’llâh fi’l-bahr bi’n-nazar emirü’l-ümerâi’l-kirâm kebîrü’l-küberâi’l-fihâm el-mahfûfi bi-sunûfi avâtifi’l-meliki’l-mennân Hazret-i Piyale Paşa bin Abdurrahman edâma’llahü te’âlâ ömrühü ve zâde ikbâlehü ve takabbela’llâhu bi-kabûlin hasenin hayratihî ve zâ’afe alâ-ahseni’s-sünen ucûre hasenâtihî vaktâ ki tezâ’if-i ahvâl-i sa’âdet-i âsar ve tefâsîl-i etvâr celâlet-medârında fikr-i sedîd ile tefekkür ve re’y-i reşîd ile tedebbür idüp mefhûm-ı mâ-indeküm yenfedü vemâ inde’llâhi bâkin tab’-i pâk ser’ü’l-idrâkine münsâk olup ve mefhûm-ı vemâ tukaddimû li-enfûsiküm min-hayrin tecdûhu inde’llâh’dan zihni şî’âl ser’ü’l-intikâli âgâh olmağın “izâ mâte ibnü ademe inkata’a ameluhü illâ an-selâsin sadakatin câriyetin ve ilmin yüntefe’u bihî ve veledin salihin yed’u lehu” mücebince a’mâl-i salihâları münkatî’ ve ef’al-i haseneleri mürtefi’ olmayan ashâb-ı sadâkât-ı câriyye ve erbâb-ı hasenât-ı bâkiye silkinde münselik olmak için...”, Piyale Paşa Vakfiyesi, (H. Evâil-i Ramazan 972/ M. 2-12 Nisan 1565), VGMA defter no. 573, s.111’dan nakleden Tanman, M. B.; Bostan, İ., (2011), Piyale Paşa Camii, Gürsoy Group Kültür Yayınları, İstanbul.

oluşmaktadır. İlk olarak, “...mahzarında ikrâr-ı tam ve takrîr-i kelâm edüp” ifadesiyle mütevellî önünde yapılan tasdik belirtilir ve buna genellikle, mütevellînin adı, baba adı, görevi ve/veya ikamet ettiği yeri eklenir [53].¹ Vâkıfın statüsüne göre, mütevellînin statüsü de değişmekte olup, tanımlanmasında da çeşitli unvan, dua ve övgü cümleleri kullanılmaktadır.²

mevkûfun tanımı: vakfedilen şey/şeylerin tanımı. Vakıf terimi olarak, vakfedilen her şeye, taşınmazlar ve kitap, gemi³ [54], [55]; hayvan derileri, köle⁴ [56], [57]; para⁵ [58] gibi taşınabilir malların tümüne mevkuf adı verilir [1]. Vâkıf, vakfı için her ne ve/veya

¹ “... vakf-ı âtiye mütevellî nasb olunan müderrisîn-i kirâmdan el-Hâc Bekir Medresesinin müderrisi Hâşim-zâde es-Seyyîd Mehmed Efendi mahzarında takrîr-i kelâm edip...”, Fatma Hanım Vakfiyesi, (H. Zi-l-ka’de 1237 / M. Temmuz 1822), VGMA defter no. 586, s.229.

² Kanunînin Kâğıthane Suyuna ilişkin vakfiyesinde mütevellî olarak kaydedilen vezîr-i a’zam Mehmed Paşa “düstûr-ı ekrem”, “müşîr-i efham” gibi vezirlere verilen unvanlarının yanı sıra, övgü ve dua ifadeleri ile de tanımlanmıştır. “... Bu evkâf-ı mezbûre-i mersûme ve kurâ ve diyâ-ı merkûmeyi li-ecli’t-tescîl mütevellî nasb itdükleri düstûr-ı ekrem ve müşîr-i efham mümehhid-i kavâ’id-i saltanat-ı kâhire müşeyyid-i zavâbıtı devlet-i fâhire sâhibü’s sa’âdet ve’l-ızzı ve’n-nazar kâid-i cüyûşî’l-İslâmi fi’s-seferi ve’l-hazar mâlik-i himmet-i latîfe râ’î-i ümmet-i za’ife huve’llezi şerrefehu’llâhu’l-Melikü’l-Allâm bi-şerefi’l-vizâreti’l-uzmâ takarrubuhı ilâ haremi sultânî rızâ-yı Melik-i Allâm râğıb-ı ulemâ ve meşâyih kirâm el-mahsûs-i bi-umûm-i letâ’ifi’l-melik’l-Mennân vezîr-i a’zam Mehmed Paşa ibni’l-merhûm Sinân edâma’llâhu umrehu ve devletehu ve halled vizâretehu hazretlerine ikbâz ve teslîm olunup...”, Kanunî Kağıthane Suyu Vakfiyesi, (H. evâil-i Cemâzi-yel-âhir 973/ M. 24-31 Aralık 1565) VGMA defter no.1388.

³ Gülnüş Vâlide Sultan’ın Mekke’de yaptırdığı imâret ve dârüşşifâ için tamamı Mısır’da bulunan vakıf arazilerinden elde edilen mahsulün Cidde limanına nakliyesini sağlayacak Süveyş ‘te bulunan “barca” denilen bir gemi ile iki sandal vakfetmesi. “... Bahr-i Süveys’de isti’mâl olunup barca ta’bîr olunan bir kıt’a mülk sefine-i Hindiyeye ve iki sandal ve sâir âlât-ı lâzimesin...”, Gülnüş Vâlide Sultan Vakfiyesi, (H. 27 Ramazan 1090 / M. 1 Kasım 1679), VGMA kasa no. 143.; **barca** (بارجة) terimi, altları düz yük nakliyesinde kullanılan büyük gemiler için kullanılmaktadır. Pakalın, M.Z., (1993), Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, Cilt:1, s.159.; Aynı sözcük, Redhouse’un sözlüğünde ise, kadirge olarak açıklanmaktadır. Ayrıca bkz., Redhouse, J. W., (1890), Redhouse’s Turkish Dictionary, Publication Department of the American Board, Constantinople, s.319.

⁴ Ömer Lütfi Barkan, XIV. ve XV. yüzyıllarda varlıklı ve nüfus sahibi kişilerin, esir pazarlarından satın alma yoluyla edindikleri köleleri ve ordu komutanlarının savaş sonucu ele geçirdikleri esirleri kendi çiftliklerinde istihdam ettiğini ve bunun sonucunda, daimi bir iş gücüne sahip olan topraklarının değerini arttırıp, topraklarını satarken veya vakfederken kullarını da toprakla birlikte sattıklarını ya da vakfettiklerini aktarmaktadır. Ayrıca bkz., Barkan, Ö. L., (1956), “Türkiye’de Servaj Var mı İdi?” Belleten, Cilt: XX, Sayı:78, TTK Yayınları, Ankara, s.242. ve Erdem, Y. H., (2013), Osmanlı’da Köleliğin Sonu 1800-1909, Kitap Yayınevi, İstanbul, s.27.

⁵ Rumeli kalemi muhızır ağalarından (şerîat mahkemelerinde mübâşir hizmetini gören kimse) Hacı Bekir Ağa’nın sadece, Çarşı camisinin gerekli giderleri ve görevlilerinin ücretlerinin karşılanması için beş yüz elli gurus vakfettiği gibi, “... Rumeli kalem-i muhızır ağalarından sâhibü’l-hayrât ve râğıbü’l-hasenât ve’l-meberrât sa’âdetlü el-Hâc Ebû Bekir Ağa... atyeb-i mâl ve ahsen-i menâlimden beş yüz elli gurus ifrâz ve kemâl-i imtiyâz ile mümtâz kılıp meblağ-ı mezbûru hasbeten lillâhi’l-melik’l-ahad ve taleben li merzâtî’r-Rabbî’s-samed vakf-ı sahîh-i şer’î-i müebbed ve habs-i sarîh-i mer’î-i muhalled ile vakf ve habs edip şöyle şart eyledim ki...”, el-Hâc Bekir Ağa Vakfiyesi, (H. 1 Receb 1207/ M. 17 Mart 1790), VGMA defter no. 987, s.49.

neler vakfetti ise sırasıyla, ayrıntılı olarak bu bölümde kaydedilir. Söz gelimi, vakfedilen menkul bir kitapsa, vakfedilirken, şer’i mahkeme tarafından onaylanan vakfiyede, kitabın vakfedilmesindeki amaç ve nasıl kullanılacağına ilişkin şartların kaleme alınmasına ek olarak vakfedilen kitabın üzerine de “*Merhûm şeyhülislam Arif Hikmet Bey kütüphanesinin vakfiye mülhakat 1333*” gibi kitabın vakıf olduğuna ilişkin bir açıklama ve kitabın kapağı ve bazı sayfalarında da yine buna ilişkin mühür bulunmaktadır [59]. Eşyalar da vakfedilebilen menkullere dâhildir. Vakfedilen eşyaların tek tek isimlerinin ve adetlerinin kaydedilmesi şeklinde vakfiyede yer alırlar. Seyyid Hacı Mehmed’in Çirmen sancağının Çırpan kasabasında bulunan Nakşibendî dergâhına ilişkin düzenlenen vakfiyesinde, dergâha ek olarak, yapının içinde yer aldıkları birimlere göre sırasıyla, çeşitli minder, kilim, kapı ve pencere perdesi, döşek, yastık, çarşaf, yorgan, güğüm, cezve, fincan zarfı, tepsi, kandil, halı, seccade, kazan, leğen, mangal, ibrik, maşrapa, kevgir, kepçe, tencere gibi eşyaların adetleri belirtilerek kaydedilip vakfedilmesi bu şekildeki birçok örnekten sadece biridir [60].¹

Mevkufun taşınmaz olması halinde, öncelikle, bulunduğu şehir, mahalle belirtilir ve çevresindeki diğer taşınmazların kimlere ait olduğunun kaydedilmesiyle sınırları çizilir. Eğer bir veya iki tarafından yol geçiyorsa bu daima “*tarîk-i âm*” şeklinde ifade edilir. Taşınmazın sınırları çizildikten sonra, ihtiva ettiği birimlerden bahsedilir. Taşınmazın

---

¹ “... ve hankâh-ı mezkûrun hâriciyye ve dâhiliyesinin beher odasında mevcûd yedimde emvâlîm olan dörder minder ve dörder elvân mak’ad ve kıtık memlû on ikişer elvân yasdık ve birer mefrûş kilim ve birer kapı ve ma’lûmü’l-mikdâr pencere perdeleri ve hâriciyyede yün memlû on beş döşek ve on beş yasdık ve on beş elvân yorgan ve on beş çarşeb ve dâhiliyyede kezâlik yün memlû beş elvân çit döşek ve beş baş yastığı ve beş çârşeb ve beş elvân yorgan ve yine hâriciyyede nuhâs-ı kebîr iki şerbet güğümü ve sagîr ve kebîr yirmi kahve cezvesi, kırk fincan ma’a zarf ve iki nuhâs fincan tepsisi samâhânenin mihrâbı tarafeynine vaz’ olan iki kebîr dökme şam’dân ve semâhâneye ... kılınan beş aded ve memşâlara ta’lîk olunan iki aded kanâdil ve semâhâneye ferş olan üç aded kaliçe ve İzlâdi kârî üç aded sof seccâdesi ve mihrâba vaz’olunan bir ve şeyh olanlra mahsûs olmak üzere bir ki cem’an iki kaliçe seccâde ve li ecli’l-isti’mâl hankâh-ı mezkûre matbahına vaz’olunan kebîr ve vasat kıt’a yirmi nuhâs tencere bâ-kapak ve kırk nuhâs sahan bâ-kapak ve dört kebîr nuhâs sini ve sagîr ve kebîr on aded tepsi ve dört kebîr kazgan ve iki kebîr câmeşûy leğeni ve iki abdes leğeni ve beş el leğeni ma’a ibrik ve altı mangal ve on karavana ve altı maşrapa ve üç kebîr kevgir ve bir kebîr maşrapa ve beş kefçe ve sitil ta’bîr olunur altı bakraç ve dört kebîr güğüm ve dört el tâbesi ve on aded pekmez tâbesi ve sekiz aded şorba tası ve bir yoğurt tenceresi ve iki timur sac ayağını ... vakf ve hats edip...” es-Seyyîd el-Hâc Mehmed Ağa Vakfiyesi, (H. 21 Safer 1258 / M. 3 Nisan 1842), VGMA defter no. 581/1, s. 67.

türüne göre ihtiva ettiği birimler farklılık gösterir. Mevkuf sayısının birden fazla olması halinde birincinin tanımı bittikten sonra “ve yine ...” ifadesiyle devam edilir [61].¹

vakıf şartları: vakfa ilişkin vâkıfın, belirlediği şartlar. Vakıf şartlarının dökümü, “Şöyle şart eyledim ki” ifadesiyle başlar. Bu şartlar içinde genellikle, vâkıfın hayatta bulunduğu sürece kendisinin, ölümünden sonra ise çocuklarının vakıf üzerinde tevliyet hakkı bulunduğu ve ancak, neslin tükenmesinden sonra vakfın mütevellî tarafından idare edilebileceğinden bahsedilir. Ayrıca, gelirlerin harcanacağı yerler, vakfın idari görevlileri ve vakfın kapsamı ve hizmet alanına göre değişen görevlileri, istihdam edilecek görevlilerin sayıları ve yevmiyelerinin ne kadar olacağı belirtilir [62].²

---

¹ “... kasaba-i Rusçuk’da Arık Ramazan mahallesinde vâkı’ çarşı kurbunda bir taraftan Kassâbhâne ve bir taraftan ba’zan Hacı Abdullah ve ba’zan Seyyid oğlu Hacı Hüseyin mülkü ve bir taraftan çarşı dükkânları ve bir taraftan tarîk-i âm ile mahdûd olub muhavvata-i dâhiliyesi yetmiş sekiz oda ve dokuz mahzen ve ahır ve hâriciyyesi hân-ı mezbûra mülâsık bir bâb ekmekçi fırını, bir bâb berber dükkânı ve iki bâb nalband dükkânı ve bir bâb tahmis dükkânı ve bir bâb buzhâne ve yine hân-ı mezbûra muttasıl arz-ı hâliye dükkân yerleri olan mülkümü ve yine kasaba-i Rusçuk kazâsına tâbi’ Koşu nâm karye civarında câri Karalom nâm nehir üzerinde dâir bir taraftan nehr-i Karalom ve bir taraftan taşlık ve bir tarafı tarîk-i âm ile mahdûd altı göz asiyyâb mülkünü bi’l cümle vakf ve şart edip...”, Mehmed Ağa Vakfiyesi, (H. 21 Receb 1140 / M. 3 Mart 1728), VGMA defter no. 623, s.11.

² Osman Ağa’nın hayatta olduğu sürece kendi tasarrufunda, ölümünden sonra çocukları ve neslinin tükenmesinden sonra ise, mütevellî tarafından idare edilecek olan vakfında, üst katı medrese olarak kullanılan, sekiz odalı ev ve 2800 gurusu; evde talebeler ve müderrisin ikamet etmesi, katip, nazır, cabi gibi vakfın idari görevlileri ile müderris, bevvâb ve diğer hizmetliler için ücret ödenmesi, medresenin gerekli onarımının yapılması, talebelerin ikamet ettikleri hücreye göre belirlenecek olan, kendisi ve aile üyelerinin ruhları için çeşitli dualar okuması ve şartıyla vakfetmesi, “... şöyle şart eyledim ki, medrese-i mezbûre hucurâtının yedisinde dörder nefer tâlib-i ulûm kimesneler sâkin olup ve birinde müderris olan kimesne sâkin ola. nakd-i mevkûf-ı mezbûr yedi mütevellî ile ale’-vechî’ş-şer’î senede onu on bir buçuk hesâbı üzere rehn-i kavî ve kefil-i melî ile lede’l-ihhtiyâc ikisinden biri ile istirbâh ve istinmâ olunup bi fazlillâhi teâlâ senede hâsıl olan dört yirmi guruştan altmış guruş cihet-i tevliyet ve yirmi guruş cihet-i kitâbet ve yirmi guruş cihet-i nezâret ve yirmi guruş cihet-i cibâyete ve bevvâb ve tathîr-i kenîf ve kandîl hizmetine on guruş ve on guruş Câmî’-i Kebîr’de sülûs-i leyde temcîd okuyan kimesneye ve yüz yirmi guruş medrese-i mezbûreye müderris olan kimesneye ve yirmi guruş medrese-i mezbûre ta’mîrine ve bâkî kalan yüz kırk guruş sâlifü’z-zikr yedi bâb hücreye ale’s-seviyye yirmişer guruş verilip hucurât-ı mezkûrede sâkin olan talebenin her biri yevm birer Fâtîha-i şerîfe ve üçer İhlâs-ı şerîf ve yedişer salâvat-ı şerîfe tilâvet edip sevâbını evvelki ve ikinci hücre sükkânı ancak pederim merhûm ve mağfûrun leh hüseyin rûhuna ve üçüncü hücre sâkinleri vâlidem merhûme rabia hatun rûhuna ve dördüncü hücrede sâkin olanlar karındaşlarım ervâhına ve beşinci hücre sükkânı akrab-ı akrabâlarım ervâhına ve altıncı hücre sâkinleri güzeste ve hâlen zevcelerim ervâhına ve yedinci hücre sükkânı çehâr-yar-ı güzîn ... hazerâtının ervâh-ı tayyibelerine ve benim rûhuma ihdâ edeler ve müderris olan efendi dahi kezâlik beher rûz üçer İhlâs-ı şerîf okuyup sevâbını ... ihdâ eyleye ve tevliyet-i merkûma hayâtda oldukça kendim mutasarrıf olup ve bi irâdetillâhi teâlâ dâr-ı bekâyâ irtihâl eylediğimden sonra batnen ba’de batnin evlâdım ve evlâd-ı evlâdım ve evlâd-ı evlâd-ı evlâdımın aslah ve erşedi mutasarrıf ola ve el-iyâzü billâh neslim münkariz olursa hâkimü’l-vakt ma’rifetiyle bir mütedeyyin ve perhîzkâr kimesne mütevellî nasb oluna...”, Osman Ağa Vakfiyesi, (H. 1 Cemâzi-yel-evvel 1173 / M. 21 Aralık 1759), VGMA defter no. 624, s.521.

bedduâ (بدعاء): beddua. Vakfiye metninin sonlarında; vakfı, vâkıfın şartlarını değiştirmeye çalışacak, amacına aykırı kullanacak ya da herhangi bir şekilde bozacak olanlara bazı manevi mesuliyetler yüklenmesi amacıyla, vakfiyeden vakfiyeye değişiklik gösteren beddualar yer almaktadır [1]. Selâtin vakfiyelerinde oldukça mübalağalı örnekleri olan bu beddualarda temelde, “*Vakfın değiştirilmesi, bozulması ve amacından saptırılmasına kalkışanlar Allah’ın gazabına uğrayacaklardır.*” denildikten sonra “*Kuşkusuz Allah işiten ve bilendir*” anlamına gelen ayetlerden herhangi bir tanesi eklenmektedir [63].¹

tarih: vakfiye metninin bitiminde Arapça yazı ile tarih belirtilir.²

şuhûdu’l-hâl (شهود الحال): şahitler. Vakfiyelerde en son bölümde vakfiye düzenlenirken hazır bulunanların isimleri yazılır (Şekil 3.8 ve Şekil 3.9’da görülebilir). Bazı isimlerin yanına sıfat ve görevleri de eklenir. Vâkıfların statüsü ile şahitler arasındaki paralelliklere dikkat edilirse, şahitlerin vâkıfların yakın çevresinden oldukları düşünülebilir. Söz gelimi, Mimar Sinan’a ait vakfiyenin incelenmesinde, vakfın tesciline şahitlik edenlerin kırk bir kişi olduğu, bunlardan onunun *mimar*, dördünün *kâid-i sultânî* (kumandan), onunun *cündî* (usta binici), birinin *bevâb-ı sultânî* (hükümdar kapıcısı), birinin *vakıf kâtibi*, birinin Mimar Sinan mahallesi mescidinin *imamı*, birinin *teberdârân-ı hâssa* (solak sınıfı), ikisinin azatlı, birinin Ahmed Paşa vakfının *mütevelli’si*, birinin Ahmed Paşa vakfının *nâzırı*, birinin *müteferrika-i dergâh-ı âlî*, dördünün ünvanlı ve dördünün de sözü geçen mahallede yaşayanlar olduğu görülmektedir [64], [65].³ Sultanlara ait

¹ Kur’ân-ı Kerîm, Bakara Sûresi’nin “*Her kim işittikten sonra vasiyeti değiştirirse, günahı ancak onu değiştirenlerin boynunadır. Şüphesiz Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.*” şeklinde tercüme olunan ikinci ayeti Hadîce Vâlide Sultân’ın vakfiyesinin beddua cümlesinden sonra kullanılmıştır. “... ve her kim ki usûline kasd-ı ibtâl veyâ şürûtına niyyet-i ihlâl ide dünyâda hâli harâb ve me’âli itâb ve ukbâda müstahıkk-ı azâb ve müste’hil-i ikâb ola **fe men beddelehû ba’demâ semî’ahu fe innemâ ismühû ale’llezine yübeddilûnehû inna’llahe semî’un alîm...**” Hadîce Vâlide Sultân Vakfiyesi, (H. 27 Receb 1073 / M. 7 Mart 1663), VGMA defter no. 744, s. 112.; Ayrıca farklı beddua formülleri için bkz. Ateş, İ., (1983), “Vakfiyelerde Duâ ve Beddûalar”, Vakıflar Dergisi, S: 17, VGM Yayınları, Ankara, s. 33vd.

² Kütükoğlu, M. S., (1994), Osmanlı Belgelerinin Dili - Diplomatika, Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı Yayınları, İstanbul, s.366.; “...**fi evâhir-i şehri-i Şevvâli’l-mükerrem min şuhûr-ı sene aşara ve mie ve elf min hicretî’n-nebeviyye**”, bu tarih H. 29 Şevval 1110 tarihine tekabül eder. Gülnüş Vâlide Sultan Vakfiyesi, (H. 29 Şevval 1110 / M. 30 Nisan 1699), VGMA defter no. 1640.

³ “*Şuhûdü’l-Hâl: Mehmed Subaşı, el-mi’mâr; Dervîş ibni Mustafa, müteferrika-i dergâh-ı âlî; Şeyhî Çelebi ibni Mustafa; Mustafa ibni Dervîş; Ömer ibni Dervîş; Hasan ibni Abdullah, el-Kâ’id-i Sultânî; Yûnus ibni Abdullah, el-Kâ’id-i Sultânî; Mehmed ibni Mehmed, el-Kâ’id-i Sultânî; Ahmed ibni Mustafa, el-Kâ’id-i Sultânî; Ahmed ibni Abdullah, el-cündî; İbrâhim ibni Abdullah, el-cündî; Mehmed ibni Yûsuf, el-cündî;*

vakfiyelerde ise, şahitler genellikle devlet erkânının ileri gelenleri olup, sadrazam, vezir, paşa gibi rütbelere sahiptirler [1]. Kösem Vâlîde Sultân'ın H. evâil-i Muharrem 1026 / M. Ocak 1617 tarihli *Haremeyn-i Şerîfeyn*¹ vakfiyesinin tescilinde başta Sadrazam Halil Paşa, onu takiben ikinci vezir ve diğer vezirler, defterdârlar gibi yönetim kadrosunun ileri gelenleri hazır bulunmuştur [66], [67].²

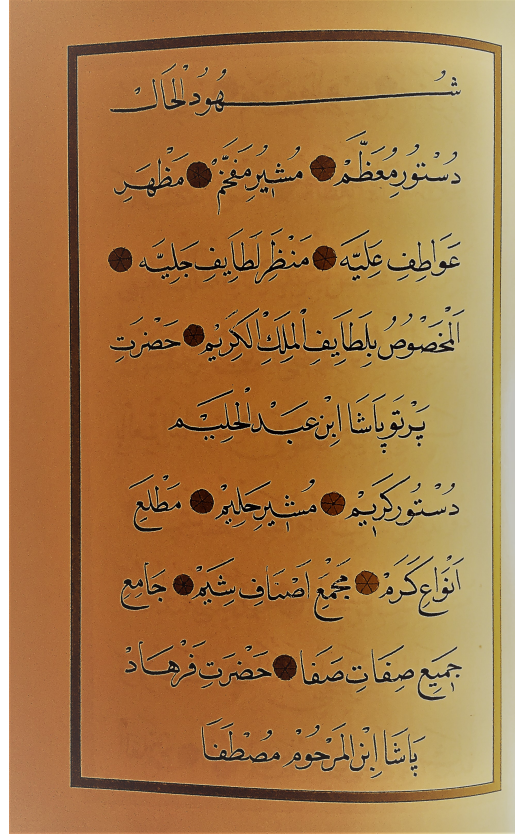

Şekil 3.8 Hadîce Sultân'ın vakfiyesindeki şuhûdu'l-hâl bölümü

Ahmed ibni Abdullah, el-cündî; Hayd ibni Abdullah, el-cündî; Rıdvan ibni Abdullah, el-cündî; Süleyman ibni Pervâne, bevâb-ı Sultânî; Nasûh ibni Abdullah, el-cündî; Hüseyin ibni Mahmûd, el-cündî; Behram ibni Abdullah; Mahmûd Halife, el-mi'mâr; Husrev Bey ibni Abdullah, el-mütevellî bi-Ahmed Paşa; Haydar ibni Abdullah, en-nâzır bi-Ahmed Paşa; İsmail ibni Abdullah, el-mi'mâr; Ahmed ibni Abdullah, el-mi'mâr; Muhammed ibni Abdullah, el-mi'mâr; Süleyman ibni Abdullah, el-mi'mâr; Hızır ibni Abdullah, el-mi'mâr; Ferruh ibni Abdullah, el-mi'mâr; Mustafa ibni Abdullah, el-mi'mâr; İbrahim ibni Abdullah, el-cündî; Hacı Abdülkerim ibni Pîrî, el-kâtib-i vakf-ı mezbûr; Şâh ibni Yûsuf; Receb ibni Ahmed, el-imâm Mescid-i mahalle-i mezbûr; Sefer ibni Abdullah, 'utekâi'l-mezbûr; İskender ibni Abdullah, 'utekâi'l-mezbûr; Ali ibni Haydar, Es-sâkin fi'l-mahalleti'l-mezbûr; Hasan Ali, Es-sâkin fi'l-mahalleti'l-mezbûr; Mustafa bin Yahşi Sarrâc, sâkin fi'l-mahalle; Mehmed ibni Veys, El-mi'mâr sâkin-i mahalle-i mezbûr; Ahmed ibni Şâh Veli, sâkin-i mahalle-i mezbûr; Ali ibni İdris, Teber-dârân-ı Hâssa es-sâkin mahalle-i mezbûr., Mi'mâr Sinân Ağa Vakfiyesi, (t.y.). VGMA defter no. 576, s. 23.

¹ Mekke ve Medine şehirlerine yönelik düzenlenen vakfiyeler. Genellikle, Hac yolunda su ihtiyacının karşılanması, Mekke ve Medine'deki muhtaçlara yardım edilmesi, Mekke ve Medine'de Kur'ân okutulması, fakirlere ve yolculara yardım edilmesi gibi işler için düzenlenirler.

² "Şuhûdü'l-hâl: Mâ hüve'l-muharreru fi hâzihî'l-mestûr ittala'tü bihâ bi-lâ noksânin ve kusûr ve enel-vâsikü bi'l-meliki'l-cemîl Halil Paşa el-me'mûr bi-hidmeti'l-vezâreti'l-uzmâ. Mâ hüve'l-mestûr fi hâze'l-menşûr vaka'a 'indî hâliyen 'ani'l-kusûr ve ene'l-fâkîr Ahmed Paşa El-vezîrüs-sâni. Mâ sûtira fi hâze'l-kitâb muhakkakun bi-lâ şühbetin vertiyâb ve ene 'abdü'l-Vedûd Dâvud Paşa el-vezîr. Mâ hurrirre fi hâze'l-vesîka vaka'a 'indî 'alâ nehci'l-hakîka ve ene'l-fâkîr Hasan Paşa el-vezîr. Ve ene eyzân şâhidün bihâ el-fakîr ilâ rabbihî'l-meliki'l-Vedûd Mahmûd Paşa el-vezîr. Ve ene şâhidün bi-hakîkati hâzihî's-sahîfe Ali Paşa el-vezîr ve'l-kapudan. Mâ zükira fi'l-kitâb sahha 'indî bilertiyâb ketebühü'l-fakîr Abdülbâkî bin Ebi'l-Vefâ el-müvekkil 'ale'l-hazâini's-sultâniyye lâ zâlet ma'mûreten bi'l-inâyâti'r-rabbâniyye. Mâ zübira fi'l-vesîka sahha 'indî 'ale'l-hakîka ketebühü el-abd Hasan bin Mehmed et-tevki'î eş-şehîr bi-Hükmî. Ve ene şâhidün bi-hakîkati hâzihî's-sahîfe Ebû Bekir Defterdâr-ı Anadolu. Hâzâ kezâlik ve ene eşhedü bi zâlik nemmakahü'l-fakîr ilallâhî'l-meliki'l-Vehhâb Hamza bin Mehmed Kemânî bi hidmeti riyâseti'l-küttâb. Ve üşâhidü bi-hâzâ harrerehü'l-hâkîr Yûsuf defterdâr-ı şıkk-ı sâni."; Kösem Vâlîde Sultân Haremeyn-i Şerîfeyn Vakfiyesi, (H. 14 Muharrem 1026 / M. 22 Ocak 1617), Millet Kütüphanesi, Ali Emîri Kısmı no. 931.

Şekil 3.9 Kanunî Sultân Süleyman'ın Kağıdhane suyuna ilişkin düzenlenen vakfiyesindeki şuhûdu'l-hâl bölümü

OSMANLI VAKFİYELERİNDE KİŞİLERİN VE GAYRİMENKULLERİN İNŞÂSI

4.1 Kişiler ve Görevlerine İlişkin Terimler

4.1.1 Vâkîf / Vakîf Kurucusu

Tez kapsamında incelenen vakfiyelerden oluşan örneklem bağlamında, *vâkîf/vâkîfelerin* (vakîf kurucularının) kimler olduğunu değerlendirmek için bu kişilerin kullandıkları unvanlara değinmek gerekmektedir. Bu noktada, bir *vâkîf/vâkîfenin* cinsiyeti, *askerî* ya da *re'âyâ* sınıflarından hangisine mensup olduğu, oluşturduğu vakfın tesis ettiği çeşitli dini ve kamusal yapıların bânisi ya da sadece mülk sahibi olduğuna ilişkin yanıtlar elde edilebilmektedir. *Vâkîf/vâkîfelerin* kendilerini tanımlarken kullandıkları unvanları ele almadan önce, Osmanlı toplum yapısından söz etmekte fayda vardır. Osmanlı toplumununa ilişkin tarihyografik çalışmalarda toplum yapısı; birincisi padişah tarafından saltanat beratı ile kendilerine dini ve idari yetki tanınan kişiler yani saray memurları, mülki memurlar ve ulemayı kapsayan *askerî sınıf*; ikincisi, vergi ödeyen fakat idareye katılmayan Müslüman ve gayrimüslimlerden oluşan, şehirli, köylü, yerleşik ya da göçebe *re'âyâ sınıfı* olmak üzere *askerî* ve *re'âyâ* olarak da ifade edebileceğimiz iki farklı kademeye ayrılmaktadır [69], [70]. Tez kapsamında incelenen vakfiyelerden oluşan örneklemde karşılaştığımız *vâkîf* ve *vâkîfeler* de Osmanlı toplum yapısındaki bu gruplardan herhangi birinin mensubu durumundadırlar. Örneklem içinde, padişah ve ailesinden oluşan hanedan halkı, saray görevlisi, sadrazam gibi üst düzey yönetim mensubu ya da kaptan paşa gibi askerlik görevini yürüten, şeyhülislâm ya da tarikat şeyhi gibi ulemâ sınıfına mensup *vâkîf/vâkîfelerin* yanı sıra *re'âyâ* olarak adlandırılan gruba mensup esnaf, zanaatkar ya da mesleği belirtilmeyen bir grup *vâkîf/vâkîfe* ile karşılaşılmaktadır.

Tez kapsamında incelenen vakfiyelerden oluşan örneklem, 16. yüzyıldan 19. yüzyılın son çeyreğine uzanan geniş bir zaman aralığı ve tesis ettikleri yapılar açısından da İstanbul, Anadolu, Rumeli, Mısır, Mekke ve Medine'ye yayılan geniş bir coğrafyayı kapsamaktadır. Örneklem kapsamıyla doğru orantılı olarak vâkıfların da birbirlerinden görev, unvan ve sosyo-ekonomik açılardan farklı özelliklere sahip oldukları görülmektedir. Örneklem içinde yer alan vâkıflardan/vâkıfelerden; 4'ü sultân¹, 3'ü vâlide sultân², 1'i hâsekî sultân³, 1'i hanım sultân⁴, 1'i usta⁵, 5'i paşa⁶, 2'si şeyh⁷, 1'i dede⁸, 10'u ağa⁹, 3'ü efendi¹⁰, 2'si bey¹¹, 1'i beyefendi¹², 3'ü hanım¹³, 2'si hatun¹⁴ unvanını kullanmaktadır.

Örneklem içinde yer alan vâkıf ve vâkıfelerin, vakıf oluşturmalarına neden olan motivasyonların üzerinde durmak gerekirse, bunların başında Kur'an öğretileri ve buna bağlı dini inançlar gelmektedir [18]. Kendilerine Allah katında iyi bir yer edinme, Allah yolunda hayır işleri yapma ve cemaate hizmet etme gibi niyetlerde oldukları vakfiye metinleri içinde aralıklarla tekrar edilen çeşitli ayet ve hadislerle desteklenmektedir.¹⁵

---

¹ Kanuni Sultân Süleyman, III. Osman, I. Abdülhamid ve Kırım hanedanından İslâm Giray Sultân.

² Hâdice Vâlide Sultan, Gülnûş Vâlide Sultan ve Bezmiâlem Vâlide Sultan.

³ Mâhpeyker Kösem Sultân.

⁴ Âdile Sultân.

⁵ Cevrî Usta.

⁶ Kaptan-ı Derya Piyale Paşa, Nişancı Cedîd Mehmed Paşa, (Köprülü) Ahmed Paşa, es-Seyyid Hasan Paşa ve Kaptan-ı Derya Mustafa Paşa.

⁷ eş-Şeyh Selâmî Alî Efendi ve eş-Şeyh Ali Baba.

⁸ es-Seyyid Süleyman Şemsî Dede Efendi.

⁹ Mi'mâr Sinân Ağa, Gevremzâde Abdülkâdir Ağa, el-Hâc Sâdık Ağa, el-Hâc Osman Ağa, el-Hâc Hüseyin Ağa, es-Seyyid el-Hâc Mehmed Ağa, Feyzullah Ağa, Mehmed Ağa, Veliyyüddîn Ağa, es-Seyyid Mehmed Ağa ve el-Hâc Ali Ağa.

¹⁰ Dürriyâde Mustafa Efendi, el-Hâc Murtaza Efendi ve Ahmed Emin Efendi.

¹¹ Mehmed Beg.

¹² Abdüllâtif Beyefendi.

¹³ Ümmühâni Hanım, Aişe Hanım ve Zeyneb Hanım.

¹⁴ Hâmide Hatun ve es-Seyyide Hadice Hatun.

¹⁵ Çalışma sırasında incelenen vakfiye metinlerinde en çok rastlanılan ayet, "Sevdiğiniz şeylerden Allah için vermedikçe asla Birr'e nail olamazsınız. Allah'ın size verdiklerinden Allah için bir şey verdiğiniz zaman muhakkak ki Allah onu en iyi bilendir." şeklinde tercüme edilen, "لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ" , "لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِنْ" , Âli İmrân Suresi'nin 92. ayetidir.

Bu kişiler kendilerini, istisnasız olarak, “**sâhibü’l hayrât ve’l-hasenât (صاحب الخيرات والحسنات)**”, “*hayırlar ve iyiliklerin sahibi*”, “**sâhibetü’l hayrât ve’l-hasenât (صاحبات الخيرات والحسنات)**”, “*hayırlar ve iyiliklerin sahibesi*” olarak tanımlamaktadırlar.¹ Vâkîf/vâkîfe, inançla bir hayır müessesesi oluşturma niyetinin yanı sıra; kişisel servetinin korunması, ailesinin geçiminin sağlanması ve İslam hukukunda öngörülenin aksine miras paylaşımına katkıda bulunmak üzere de bir vakıf oluşturabilirdi. Bu bağlamda tez kapsamında kullanılan örneklem içindeki vakfiyelerin 11 adedi *hayrî*, 31 adedi *yarı hayrî-yarı zürri* statüsünde kabul edilen vakıflara ilişkin oluşturulmuştur. Bir vakıf, tamamen hayır amaçlı olma niteliğini taşısa dahi, hükümdar ve çevresi gibi, hanedan mensupları ve toplumun üst kesimlerine mensup vâkıfların, kurdukları vakıflar aracılığıyla nüfuzlarını genişlettiği, halk üzerinde kurdukları egemenliği güçlendirdiği ve birilerini kolaylıkla himaye altına aldıkları göz ardı edilmemelidir. Söz gelimi, halk üzerinde manevi ve maddi nüfuzları olan, tarikat erbabı, şeyhler, dervişler ve **sâdât (سادات)**², tesis ettikleri vakıflar aracılığıyla mensuplarına iş ve mesken sağlayabiliyorlardı ki, tez kapsamında incelenen 1 adet *Mevlevî* [71], [72]; 1 adet *Bektaşî* [73] ve 1 adet *Celvetî* şeyhinin [74], [75] vakfiyelerinde bu durum açıkça ortaya konmaktadır.

Özellikle, selâtin vakıfları bağlamında ve üst düzey yönetim mensublarına ilişkin vakıflarda, vâkıfların/vâkıfelerin tanımlarında imparatorluk imgesini vurgulaması ve sosyal taleplere karşılık verilmesi gibi kaygıların ön planda olduğu görülmektedir. Tez kapsamında incelenen vakfiyelerden oluşan örneklem içinde özellikle “*sultân*” unvanını kullanan, Kanuni Sultan Süleyman, III. Osman ve I. Abdülhamid’in gerçekleştirdikleri

---

¹ **Hayrât (حایرات)**, vakıf diplomatiğinde halka parasız olarak yemek vermek, su ihtiyacını karşılamak amacıyla kurulan imaret, sebil, çeşme ya da hastaları tedavi etmek için kurulan darüşşifa, hastane gibi hayır kurumlarını ifade etmek için kullanılan kavramdır. Arapça’da hayırlı iş anlamına gelen “*hayre*”nin çoğuludur. Ayrıca bkz. Pakalın, M. Z., (1983), Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, Cilt:1, MEB Yayınları, İstanbul, s. 780.; **hasenât (حسنات)**, Arapça’da iyilik, iyi hal, iyi ve hayırlı iş anlamına gelen “*hasene*”nin çoğuludur. Ayrıca bkz. Devellioğlu, F., (2009), Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, 29. Baskı, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, s. 334.

² Hz. Muhammed’in soyundan olanlar için kullanılır. Asalete dayanan imtiyazlı grubu oluşturan seyyidler, çoğunlukla tarikat şeyliği ya da ilmiye sınıfına özgü meslekler yaparlar. Ayrıca bkz. Pakalın, M. Z., (1983), Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, Cilt: 3, MEB Yayınları, İstanbul, s.80.

yatırımlar ve inşa ettikleri mimari yapıların kayda alınmasının dışında, yoğun bir biçimde siyasi propagandanın yapıldığı, vâkıfların üstün niteliklerinin İslâm referanslı methiyelerle vurgulandığı bir çeşit modifikasyona uğramış biyografik doküman işlevi de görmektedirler.

İncelenen vakfiyelerde vâkıfa ilişkin bölümde genellikle vâkıfın adı, baba adı, mesleği ve ikamet yeri gibi, vakıf sahibine ilişkin bilgiler yer almaktadır. Hür asıllı vakıf kurucuları bu şekilde nitelenirken, kul asıllı [76]¹ vakıf kurucuları **ibn-i Abdurrahmân (ابن عبد الرحمن)**/ **bint-i Abdurrahmân (بنت عبد الرحمن)**, “*Abdurrahmân oğlu/kızı*” ya da **ibn-i Abdülmennân (ابن عبد المنان)** / **bint-i Abdülmennân (بنت عبد المنان)**, “*Abdülmennan oğlu/kızı*” olarak tanımlanmaktadır.

Örneklem içerisinde, herhangi bir vakıf gayrimenkulunün oluşturulma giderleri, gerekli arsanın temini, binaların inşası ve tefrişi için yapılan harcamaların tamamının vâkıf/vâkıfe tarafından karşılanması halinde bu durum, genellikle “*binâ ettiği*”, “*inşâ ettiği*” ya da “*bünyâd eylediği*” (*bina eylediği*) gibi ifadelerle belirtilmektedir.

Tez kapsamında incelenen vakfiyelerden oluşan örneklem içinde yapılan kalitatif analiz sonucu elde edilen vâkıf/vâkıfelere ilişkin ünvanlar şu şekilde sıralanabilir:

sultân (سلطان): hükümdar. Hükümdar eşi ve/veya kız çocuğu [9]. Cornell Fleischer’ın Mustafa Ali’nin Müslümanlığı kabul etmiş imparatorluklardaki politik terminolojiyi incelediği, “*Kühü’l-Ahbar*”ının dördüncü cildinden aktardığı üzere, hükümdarlar için kullanılan en genel tanım “*hutbe ve sikke sahibi*”dir. Farsça kökenli “*padişah*”, genellikle Osmanlı, Safevi, Moğol ve Özbek hükümdarları için kullanılmaktadır. 16. yüzyılla birlikte kullanımı yaygınlık kazanan “*sultân*”, İslami vurgular taşıyan, kökeni halifelik düzenine dayanan, bir ünvan olarak tanımlanmaktadır. “*Şah*”, İslam öncesi İran geleneğinde hükümdarı tanımlamak için kullanılırken, Sasani İmparatorlarının ünvanı olmuş, İslami kontekste de folk ve mistik anlamlar yüklenerek Şii’ler arasında ve Sufi inanç çevrelerinde ilk İmam Ali referans gösterilerek kabul görmüştür. Cengiz Han ve Oğuz

---

¹ Osmanlıda devşirme kökenli kapıkulu askerleriyle askeri ve mülki idareciler için kullanılan terim. Ayrıca bkz. Özcan, A. (2002), “Kul”, İslam Ansiklopedisi, Cilt:26, İSAM Yayınları, İstanbul, s.350.

kökenlerine vurgu yapan ve “ka’an”dan türetilmiş olan “han” ise, bozkır geleneğine gönderme yapmaktadır. “Sultân” ünvanı Osmanlı’da sadece yönetici yani “sikke ve hutbe sahibi padişah” ve onun validesi ve kızkardeşleri tarafından kullanılırken, İran’da, Osmanlı’daki sancak beyine eş konumdaki yerel yöneticiler tarafından da kullanılmıştır. Osmanlı sultanları, Osmanlı olmayanlar tarafından “padişah” ve “hünkâr” olarak adlandırılmaktadır. Âli’nin belirttiğine göre, bu terimlerin tümü, bölgesel egemenliği sağlama açısından, vurguladıkları işlevlerle eşdeğerdir. Ayrıca, “mü’eyyed manend’Allah” (Allah tarafından başarılı olmuş) Fatih, I. Selim ve Kanuni Sultan Süleyman tarafından kullanılmakta ve yine bunlar tarafından kullanılan **sâhib-kırân (صاحبقران)** “yıldızlar tarafından geleceğine hükmedilen hükümdar”, İskender, Cengiz Han ve Timur için de kullanılan bir sıfat olarak, cihan imparatoru anlamına da vurgu yapmaktadır [77].

Örnekleme içerisinde, *sultân* ünvanını kullanan Kanuni Sultan Süleyman, III. Osman ve I. Abdülhamid, vakfiyeleri haricinde de savaşlar, kitabe, beratlar ve resmi yazışmalarda İslami referanslar içeren bu ünvanı kullanmaktadırlar [78]. Vakfiyeleri bağlamında, bu üç hükümdarın kendilerini tanımlarken kullandıkları retorikleri dört ana başlıkta toplamak mümkün gözükmemektedir:

1. Evrensel hükümdar imgesini inşâ eden retorikler: “Sultânü’l berr ve ve’l bahr” (Kara ve denizin sultânı), “Sultânü’l-Arab ve’r-Rum ve’l-Acem” (Arap, Osmanlı ve Acemlerin Sultanı).

2. Evrensel sünî halife imgesini inşâ eden retorikler: “Halîfetu’l-lâh” (Allah’ın halifesi), “Halîfe-i cihân” (dünyanın halifesi), “Halîfe-i islâm” (İslam dünyasının halifesi), “Halîfe-i müslimîn” (Müslümanların halifesi), “İmâmu’z-zamân” (zamanının imamı), “Şerî’at-ı garrâ” (ışıldayan şeriat), “Zillu’l-lâh” (Allah’ın gölgesi).

3. Mimari himayeye vurgu yapan retorikler: “Hâmî’l-haremeyni’ş-şerîfeyn” (Haremeyni’ş-şerîfeyn’in hâmisî), “Hâdimü’l-Haremeyni’ş-Şerîfeyn” (Haremeyni’ş-şerîfeyn’in hizmetkârı), “Âmir-i diyârî’l-Müslimîn bi’l-imârâtî’l-celiyye” (Müslüman ülkelerini imaretlerle imar eden).

4. Babadan oğula geçen verasetin altını çizen retorikler: “*es-Sultan Osman Hân İbnü’s-Sultan Mustafa Hân*” (*Sultan Mustafa Han’ın oğlu Sultan Osman Han*) [79], “*es-Sultân ibnü’s-sultâni’s-sultân Abdü’l-hamid Hân ibni’s-sultâni’l-merhûmi’l-mebrûr ed-dâricü ilâ medârici rahmeti Rabbihi’l-Gafûr el-Gâzi Sultân Ahmed Hân-ı Sâlis*” (*Gazi Sultan II. Ahmed Han’ın oğlu, sultan oğlu sultan Abdülhamid Han*) [80].

hâdimü’l-Haremeyni’ş-Şerîfeyn (خادم حارمین الشریفین) Mekke ve Medine’deki iki kutsal Harem’in hizmetkârı Hicaz’ı Osmanlı himayesine alan I. Selim’in kullandığı bir ünvan [3]. Her ne kadar örneklendirmese de Halil İnalçık, İslam Ansiklopedisindeki padişah maddesinde, I. Selim’den önce de, Osmanlı hükümdarlarının bu ünvanı kullandığını ancak I. Selim’le birlikte, hilafet alametlerinin muhafazası ile birlikte, Osmanlı hükümdarlarının uç gâzî hükümdarı konumundan fiilen hilafetin sahibi ve koruyucusu konumuna yükseldiğini belirtmektedir [78]. Örneklem dahilinde incelendiği üzere, Kanunî Sultân Süleyman [81], [82]; III. Osman [79] ve I. Abdülhamid [80] bu ünvanı kullanmışlardır.

giray (کرای): 15. yüzyıl başından 1783’e kadar Kırım’da hüküm süren hanedan. Osmanlı hakimiyetini tanıyan Kırım aristokrasisinde Han’ın kardeşlerinden en az biri itaat ve bağlılık göstergesi olarak “*rehine*” adı altında İstanbul’a gönderilmekte ve bu kişiye Rumeli’de İslimye, Yanbolu, Tekirdağ ve Çatalca gibi yerlerde sâlyâne, has ve zeâmet tahsis edilmektedir [83]. İncelenen örneklem içindeki vâkıf kurucularından biri de Kırım Han’ı Selim Giray’ın oğlu Azamey Giray’ın oğlu İslâm Giray Sultân’dır [84].¹

han (خان): Orta Asya’da yalnız Cengiz Han soyundan gelenlerin kullanabildiği bu ünvan, Osmanlılarda I. Murad’tan başlayarak kullanılmakta ve “*kayser*” ünvanı gibi geçmişe ve geleneğe vurgu yapan bir ünvan olarak kullanılmaktadır [78], [79].²

---

¹ “... *Ammâ ba’d işbu kitâb-ı sıhhat-nisâbın tahrîrine bâ’is ve bâdi budur ki, medîne-i Yanbolu muzâfâtından İbrahim Bey karyesinde ikâmet eden sâhibü’l-hayrât ve’l-hasenât ve tâlibü’l-meberrât ve’s-sadakât halîfe-i selâtîn-i izâm sa’âdetlü İslam Giray Sultân bin Azamet Giray Sultân bin Selim Giray Han hazretleri...*”, İslâm Giray Sultân Vakfiyesi, (H. 10 Cemâzi-yel-evvel 1145/ M. 29 Ekim 1732). VGMA defter no. 625, s. 88.

² “... *Hazret-i sâye’-i ehassu âle, pâdişah-ı âlem-penâh, câmi’-i mecâmi’l-hayrât, mümeħhid-i medârisi’l-meberrât, müsebbil-i sebili’l-hasenât, şehriyâr-ı vâlâ-himem, Sultânü’l-Arab ve’r-Rum ve’l-Acem, hâdimü’l-haremeyn, hâmiyü’l-kıblateyn, semiyi-yi Zî’n-Nûreyn, Mevlâ mülûki’l-İslâmiyye, âyetün min-âyâti’l-*

gazi (غازى): gaza ve gazve eden, din uğruna savaşan Müslümanlar için kullanılan bu sıfat, savaştan dönenler için kullanılır. Osmanlılarda bizzat savaşa katılan ya da bizzat savaşta bulunmasa da kazanılmış bir savaş nedeniyle fetvaya istinaden bu ünvanı kullanan padişahlar bulunmaktadır [3]. I. Abdülhamid vakfiyesinde, babası Sultan III. Ahmed için geniş bir mukaddime bölümü ayrılmış, vâkıf da kendisini el-Gazî Sultân Ahmed Han'ın oğlu olarak tanımlamıştır [84].¹

sa'âdetlû (سعادتلو): Tanzimattan önce sadece sultânlar için kullanılan bu tabir tanzimattan sonra askeriden, mülkiyeden olanlar ile Rumeli Beylerbeyleri için kullanılmıştır [3].

vâlide sultân (والده سلطان): Osmanlıda tahta çıkan padişahın sağ olan annelerine verilen unvan [85]. Örneklem içinde, vâlide sultânlara ait vakfiyelerde, vâkıfelerin aile kökenlerine değinilmemekle birlikte, kendilerini sultân olan oğulları üzerinden tanımladıkları görülmektedir. Ayrıca, kadınlar için uygun görülen hal ve tavırların vurgulandığı, İslâm aristokrasisine mensup kadın rol modelleriyle kendilerini özdeşleştirdikleri retoriklere rastlanmaktadır. Bezmiâlem Vâlide Sultan'ın vakfiyesinde, vâlide sultân kendisini “... yüce kişilik sâhibi, iyilikleri bol, yüce beşik, dünya ve ahret saadetinin sebeplerini hazırlayan, cömertlik ve iyilik kaynağı, hayrat ve güzellik kaynağı, takvada Hz. Hatice'nin takipçisi, olgunlukta Hz. Ayşe'nin benzeri âlemlerdeki bedirler bedri olan, müminlerin emiri ve muvahhidlerin imamı, Allah'ın halifesi olup adıyla minberlerin ve paraların süslendiği, emriyle akidlerin yapılıp bozulduğu Sultan Mahmud

---

mesâhifi'l-Osmâniyye, Gıyâsü'd-din, mu'înü'l-müslimîn ebu'l-mevâhib ve'l-mehâsin es-Sultan Osman Hân İbnü's-Sultan Mustafa Hân...”, III. Osman Vakfiyesi, (H. 1 Rebî-ül-evvel 1169 / M. 5 Aralık 1755), VGMA defter no. 639, s.40.

¹ “... Sultânü'l-maşrikeyn ve Hâkânü'l-mağribeyn, hâdimü'l-Haremeyni's-şerîfeyn, bâsıt-ı emn ü emân nâşir-i adl ü ihsan, şevket-penâh-ı azamet-dest-gâh, zıll-i İlähi-i şeh-r-yâr-i Cem-câh es-sultânü'l-a'zami ve'l-hâkânü'l-mu'azzam mâlikü rikâbi'l-ümem sultânü'l-Arabi ve'l-Acem es-Sultân ibnü's-sultâni's-sultân Abdü'l-hamid Hân ibni's-sultâni'l-merhûmi'l-mebrûr ed-dâricü ilâ medârici rahmeti Rabbihi'l-Gafûr el-Gâzi Sultân Ahmed Hân-ı Sâlis...” ve devamında “... ol şeh-r-yâr-i bülend-i'tibâr ve pâdişâh-ı Feridûn-vekâr hazretleri...”, Sultân Abdü'l-hamid Hân Vakfiyesi, (H. 15 Muharrem 1195 / M. 11 Ocak 1781). VGMA kasa no. 1408.

Han oğlu Sultan Abdülmecid Han'ın annesi Hazreti Vâlide Sultan...” olarak tanımlamaktadır [86], [87].¹

Bezmâlem Vâlide Sultân'dan iki yüzyıl öncesinde bu unvanı kullanan Hadîce Sultan, vakfiyesinde kendisini “*Belkîsü'd-dehr*” (*devrinin Belkîs'i*) ve “*Meryem'ül-asr*” (*Yüzyılının Meryem'i*) olarak tanımlamaktadır. Devletin savunmasına ilişkin iki adet kalenin de bânisi olan sultanın vakfiyesindeki, kalelerle ilgili bölümde kendisinden “*Belkîs-ı İskender-temkîn*” olarak bahsedildiği göze çarpmaktadır [63].

haseki sultân (حسكي سلطان): Osmanlı saray teşkilatı içinde hasekiliğe yükselen cariyelerden, erkek çocuk dünyaya getirenlere verilen unvan [88]. Gülnûş Vâlide Sultân'ın henüz haseki iken kaleme alınan vakfiyesinde, vâkife kendisini Sultan Ahmed Han'ın oğlu, Sultan İbrahim Han'ın oğlu Sultan Mehmed Han'ın “*halîle-i celîle*”si (*nikahlı eş*) olarak tanımlamakta ve “*Haseki Sultân*” unvanını kullanmaktadır [54], [55].² Kendisini özdeşleştirdiği rol modeller, “*Ayn-ı Zübeyde*” olarak kendi adıyla anılan Mekke su yolunu inşa ettiren Abbasi halifesi Harun Reşid'in karısı, Zübeyde [89] ve ilk kadın mutasavvıf ve azize olan Rabia [89]'dir.

Daha erken tarihli Mâhpeyker Kösem Sultân'ın vakfiyesi de Gülnûş Sultan'inkine benzer şekilde vâkife Vâlide Sultân olmadan önce kaleme alınmış, Sultân Ahmed Han'ın hasekileri olduğu belirtilerek, Haseki Sultân unvanı kullanılmıştır. Bu vakfiyede, örneklem

---

¹ “...*Emmâ ba'dü fekad vakaftü alâ-mâ-vakafet ve vukifet hâzihî'l-vâkîfetü'l-celîletü'z-zât ve'l-cezîletü'l-hasenât el-mehdü'l-ulyâ ve'l- mümehhidetü li-makâmâti sa'âdeti'l-ûlâ ve'l-uhrâ aynü'l-cûdi ve'l-ihsân ve menba'u'l-hayrâti'l-hisân halefû Haticeti'l-Kübrâ fi'z-zehâdeti ve adlû Ayseti'l-Hamra fi'r-reşâdeti bedru budûri'l-ekvân Hazret-i Vâlide Sultân ümmü emiri'l-mü'minîn ve imâmi'l- muvahhidîn halîfeti'llâh elâ ve hüve's-sultân ibnü's-sultân es-Sultân Abdülmecid Han ibnü's-sultân Mahmud Han...*”, Bezmîalem Vâlide Sultân Vakfiyesi, (H. 1 Şaban 1263 / M. 15 Temmuz 1847). VGMA defter no. 634, s. 113.

² “...*Elâ ve hüve's-sultânü'l-a'zam ve'l-hâkânü'l-emcedü'l-ekrem mâlikü rikâbi'l ümem sultânü'l Arab ve'l-Acem es-sultân ibnü's-sultân ebu'l-muzaffer el-gâzî Mehemmed Han ibnü's-sultan İbrâhîm Hân ibnü's-sultân Ahmed Hân halledallâhü teâlâ eyyâme saltanatihî ve ebbede a'vâme hilâfetihi hazretlerinin halîle-i celîleleri olan bânü-yı harem-serây-ı saltanat-penâh sâhibe-i hicâl-i izz ü rif'at-i dest-gâh düre-i ikil'i devlet ve hurşid-i asmân-ı iffet, aliyyetü'z-zât, safiyyetü's-sifât Râbi'a-i asr u âvân Zübeyde-i ahd ü devrân mâder-i şehzâdegân tevellallâhu te'âlâ umrahümâ ilâ-ahiri'd-devrân ki, mi'sam-ı ismetleri sivâr-i takvâ ve salâh ile ârâste ve ser-i iffetleri mi'cer-i zühd-ü felâh ile pîrâstedir ebbedallâhu te'âlâ sürâdika devletihâ ve şeyyede hicâle rif'atihâ bi-evtâdi'l-hulûdi ilâ-yevmi'l-mev'ud. Sâhibetü'l hayrât ve'l-hesenât devletli Haseki Sultân huffet bi-avni'l-ilâh amme'l-âh hazretleri...*”, Gülnûş Sultân Vakfiyesi, (H. 27 Ramazan 1090 / M. 1 Kasım 1679). VGMA kasa no. 143.

içindeki tüm sınıflardan vâkıfeler için sıklıkla kullanılan, haramdan kaçınan, namuslu ve daima iffetli anlamındaki, “*dâmet ‘iffetühâ ve zâdet ‘ismetuhâ*” cümlesine de yer verilmiştir. Ayrıca zamanın Fatma’sı “*Fâtîmetüz-zemân*”, çağının Ayşe’si “*Â’işetü’l-evân*”, devrinin Rabia’sı “*Râbi’atüd-devrân*” gibi tanımlamalar yapılmıştır [66], [67].¹

paşa (پاشا): Osmanlıda en yüksek askeri ve mülki unvan. Etimolojik kökeni net olmamakla birlikte, Farsça “*pây-i şâh*” ya da Türkçe “*baş ağa*”dan geldiği öne sürülmektedir [90]. Osmanlı’nın erken dönemlerinde bu ünvan hanedan mensupları ile bir kısım idari görevlilere verilirken sonradan askerîden “*mir-i liva*” ve ondan yukarı rütbede olanlar ile mülkiyeden vezir, beylerbeyi, mir-i mirân ve mir-ül ümerâ rütbelerine tahsis edilmiştir [3].

kaptân-ı deryâ (قپودان دریا): bütün donanmanın komutanı. Osmanlı’da erken dönemlerde her gemi bir reisin kumandasına bırakılır, bunların başındaki kişiye de, “*derya beyi*” denilirdi. Daha sonraki dönemlerde donanma teşkilatı büyüdüğü, “*reis*” yerine İtalyanca’dan geçen “*kaptan*”; “*derya beyi*” ünvanına karşılık olarak da “*kaptân-ı deryâ*” kullanılmaya başlanmıştır. “*Kaptan-ı derya*”lık, vezirlerden biri tarafından yerine getirildiği takdirde, “*kaptân-ı deryâ*” yerine “*kaptan paşa*”, Tanzimat’tan sonra da “*bahriye nâzırı*” ünvanı kullanılmıştır [3]. Tez kapsamında incelenen vakfiyelerden oluşan örneklem içinde 2 adet *kaptân-ı deryâ* ünvanlı kullanan vâkıf kurucusu bulunmaktadır [91], [92], [93].²

---

¹ “... Emma ba’d iş bu vesîka-i enîka-i sahîha-i şer’iyyenün tâlibesi ve hayrât ü hasenâtün sâhibesü sultan-ı a’zam ve hâkan-ı ekrem bâsîtu bisâti’l-adli ve’l-kerem mâlikü’l-emâneti’l-uzmâ vârisü’l –hilâfeti’l-kübrâ müstahdimu eshâbi’s-seyfi ve’l-kalem müsta’bidü erbâbi’t-tabli ve’l-alem mâlikü memâliki’l-âlem zıllullahî’z-zâlîl ‘alâ kâffeti’l-ümem kâsirü’l-ekâsire kâhirü’l-kurûm sultânü’l-arabi ve’l-acemi ve’l-rum melikü’l-berreyni ve’l-bahreyn hâdimü’l-Haremeyni’ş-şerifeyn es-sultânü’bnu’s-sultân-i’s-sultân Ahmed Han a’lâllâhu ta’âlâ a’lâmı saltanatihî ilâ yevmi’d-dîn ve ahkeme ahkâme ma’deletihî an-müteşabihî’n-neshi ve’t-temkîn hazretlerinün hasekileri olan seyyidetü’l-muhadderât iklîletü’l-muhaşşenât refî’atü’d-derecât zâtü’l-ulâ ve’s-sa’âdât mihr-i sipihr-i ‘iffet bedr-i evc-i ‘ismet dürr-i deryâ-yı devletü ikbâl gevher-i kân-ı ‘ismet ü iclâl el-muhtassatu bi-inâyeti’l-meliki’l-müste’ân Râbi’atüd-devrân Fâtîmetüz-zemân Â’işetü’l-evân Mâh-Peyker Sultân dâmet ‘iffetühâ ve zâdet ‘ismetuhâ taraf-ı karînü’ş-şeref-lerinden vakf-ı âti’z-zikri ikrâra...”, Mâhpeyker Kösem Sultan’ın Haremeyn-i Şerîfeyn Vakfiyesi (H. 14 Muharrem 1026 / M. 22 Ocak 1617), Millet Kütüphanesi, Ali Emîri Kısmı no. 931.

² “... fahrü’l-emâcid ve’l-ekârim zuhrü’l-ekâbir ve’l-efâhim hâvi’l-me’âli ve’l-meâsir cami’ü’l-mekârim ve’l-mefâhir zi’l-kadri’r-refî ve’l-câhi’l-menî müstahdem-ü ashâbi’s-seyf ve’l-kâlem müste’bidü’l-ahrâr bi’l-lutfi ve’l-kerem râ’î cuyûşi’l-İslâm fi’s-sefer ve’l-hazar gâzi fi-sebîli’lâh fi’l-bahr bi’n-nazar emirü’l-ümerâi’l-

devletlû (دولتلو): gani, iktidar, saadet sahibi demektir. Vezirlere müşirlere şeyhülislamlara, Mekke emirlerine darüssade ağalarına, saltanat hanedanıyla ilişkili olanlar için kullanılan resmi ünvanıdır. Devletlûden sonra, fahametlû, siyadetlû, atûfetlû... gibi diğer sıfatlar da eklenebilirdi [3].

ibn-i Abdurrahmân (ابن عبد الرحمن)/ ibn-i Abdülmennân (ابن عبد المنان): mühtedîlere verilen baba adlarından biri [8].

bint-i Abdurrahmân (بنت عبد الرحمن)/ bint-i Abdülmennân (بنت عبد المنان): mühtedî kadınlar için kullanılan baba adlarından biri [8]. Tez kapsamında incelenen vakfiyelerden oluşan örneklem içinde, valide sultan, haseki sultan unvanlarını kullanan vâkîfelerin, kul asıllı oldukları halde, kendilerini bu şekilde tanımlatmaktan kaçındıkları ve oğulları ya da oğullarının babaları üzerinden bir tanımlama yaptıkları görülmektedir. II. Mahmud döneminde, hazînedar ustası olarak, saray hizmetinde bulunan, nüfuzlu bir saray kadını olan Cevrî Usta'ya ilişkin bir vakfiyede ise, Cevrî Usta, "ibnetü Abdülmennân" olarak tanımlanmakta ve ayrıca, harem içindeki hazînedar ustalığı görevi belirtilmektedir [94], [95].¹

efendi (آفندی): Osmanlılar'da çeşitli mevkilerdeki kişilere verilen bir unvan. Kökeni, Bizans Rumcası'ndan, "sahip, mâlik" anlamına gelen "aféndis" kelimesinden gelmektedir. 15. yüzyılın ikinci yarısından sonra tahsil görmüş saygıdeğer ve itibar sahibi kimselere mahsus bir tabir olarak kullanılmaya başlanmış ve sosyal, siyasî, ilmî, dinî ve tasavvufî çevrelerde giderek geniş bir kullanım alanı bulmuştur [96]. Daha çok, okuyup yazması olanlara verilen bir ünvanıdır. "Seyyid", "çelebi", "hoca", "molla" gibi okumuş

---

kirâm kebîrû'l-küberâi'l-fihâm el-mahfûfi bi-sunûfi avâtîf'l-meliki'l-mennân Hazret-i Piyale Paşa bin Abdurrahman...", Piyale Paşa Vakfiyesi, (H. evâhir-i Receb / M. Kasım 1573). VGMA defter no. 573, s.24.; Çınar, H., (2011), "Piyale Paşa Vakıfları", Piyale Paşa Camii, ed. Tanman, B., Bostan, İ., Gürsoy Group Kültür Yayınları, İstanbul.; Kaptân-ı Deryâ Mustafa Paşa Vakfiyesi, (H. evâsıt-ı Cümâde'l-ülâ 1136 / M. Şubat 1724). VGMA defter no.735, s.111.

¹ "... hâlen Harem-i Hümayûn-ı ismet-makrûnda hazînedâr ustalık hizmetiyle müşerrefe olan 'umdetü'l-muhadderât zübdetü'l-mestûrât sâhibetü'l-hayrât ve'l-hasenât ve rağîbetü'l-cennet ve'd-derecât bâ'isetü hâze'l-kitabü'l-müstetâb 'izzetlü ismetlü Cevrî Usta ibnetü Abdülmennân dâmet 'izzetühâ zâdet iffetûha hazretlerinin...", Cevrî Usta Vakfiyesi, (H. 23 Receb 1231 / M. 19 Haziran 1816). VGMA defter no. 746, s.10. Kazancıoğlu, H., (2016), "Cevrî Usta'ya Ait Bir Vakfiye", Vakıflar Dergisi, Sayı:46, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, s.91.

yazmış anlamlarında da kullanılabilir. Ayrıca, daha önce okuma-yazma bilmeyen bir kişi, okuma-yazma öğrendikten sonra bu ünvanı almaktadır [3]. Tez kapsamında incelenen örneklem içinde vâkıfı tanımlarken tek başına kullanılabildiği gibi [97]¹ “*el-Hâc*” ya da “*es-Seyyid*” sıfatları ile birlikte de kullanılmıştır [98].²

beg (بک): bey. Osmanlılar’da bey ünvanı, Orhan zamanından itibaren kullanılmaktadır. Erken dönemlerde kabile reisleri, askeri ve mülki memurlara ve devlet teşkilatında görevli olanların çocuklarına bu ünvan verilmiştir. Osmanlı’nın son dönemlerinde az çok mevki sahibi olan herkes tarafından kullanılan bir ünvandır [3]. Tez kapsamında incelenen vakfiyelerden oluşan örneklem içerisinde sadece bir vakfiyede, Mehmed Beg adlı vâkıf bu ünvanı kullanmaktadır. 16. yüzyıla tarihlenen vakfiyede vâkıfın mesleğine ilişkin bir bilgi bulunmamakla birlikte “*gazi ve mücahit*” olduğu belirtilmektedir [99].³

ağa (آغا): ağa. Tanzimat’tan önce daha çok yeniçeri ocağı mensupları için, daha geç dönemlerdeyse okuma-yazması olmayanlara ilişkin kullanılan bir tanımdır. Mehmet Zeki Pakalın’ın Lehçe-i Osmani’den aktardığı üzere, “*ağmış, büyük, seyyit*” anlamındadır. Hanenin ve her yerin büyüğünü ifade etmektedir. “*Güruh ve mahalli mahsus serâmedi, başı; serlevhası, yeniçeri ağası, ihtibasağası, çarşı ağası, han ağası, tomruk ağası. Hademe ve şubenin mümtaz takımı; iç ağası, hazine ağası, anahtar ağası, peşkir ağası... Askeriyede küçük zâbitler; kolağası, bölük ağası, çavuş ağa (mektebden çıkanlar efendi olarak adlandırılmaktadır)*” [3]. Örneklem içerisinde yer alan, Mimar Sinan’ın kendi adıyla anılan mescidi için oluşturduğu vakfiyesinde, vâkıf Mimar Sinan “*Sinân Ağa ibni*

---

¹ “... *cennet-mekân Ahmed Ağa’nın mahdûmu hâcegân-ı Dîvân-ı hümayûndan sâhibü’l-hayrât ve’l-hasenât Mehmed Emin Efendi...*”, Mehmed Emin Efendi Vakfiyesi, (H. 15 Rebî-ül-evvel 1236 / M. 21 Aralık 1820). VGMA defter no. 631, s.90.

² “... *Medîne-i Silistre’de es-Seyyîd Ahmed Efendi ibni el-Hâc Mehmed Efendi’nin vakfiyesidir...*”, es-Seyyîd Ahmed Efendi Vakfiyesi, (H. 1 Cemâzi-yel-âhir 1187 / M. 21 Temmuz 1773). VGMA defter no. 987, s. 58.

³ “... Emmâ ba’du kıdvetu’l-guzâti ve’l-mucâhidîn kâtilu’l-bugâti ve’l-mu’ânidîn muhyi’l-milleti ve’l-dîn Mehmed Beg İbni Hayreddîn zâda’llâhu Te’âlâ hayrâtihi ve dâ’efe hasenâtihi ilâ-yevmi’d-dîn.”, Mehmed Beg Vakfiyesi, (H. Şevvâl 944 / M. Mart 1538). VGMA defter no. 5904, s.198.

'Abdurrahmân" olarak anılmakta ve "asrının Öklid'i", "mühendislerin gözü" ve "Sultan mimarı" olarak nitelenmektedir [64], [65].¹

beyefendi (بك فندی): beyefendi. Tez kapsamında incelenen vakfiyelerden oluşan örneklem içinde, H. 1286 / M. 1870, görece daha geç tarihli tarihli bir vakfiyede vâkif için "beyefendi" unvanı kullanılmıştır [100].²

hatun (خاتون): kadın anlamında kullanılan bir tabirdir. Zeki Pakalın'ın "Burhan-ı Katı"dan naklettiği üzere, "... Sabun vezninde ketbanu mânasınadır ki, evi görüp gözeten mütesarrife ve sahibet-ül kelâm karıdır." [3]. Lûgat-ı Nâcî'de, "kadın" olarak açıklanmaktadır [7]. Örneklem içinde, 17. yüzyıl dilimine tarihlenen "hatun" unvanını kullanan iki vâkıfe bulunmaktadır [101], [102].³

hanım (خانم): Toplumsal sınıfı görece daha yüksek olan kadınlar için kullanılan bir sıfattır. Han kelimesinin dişil şekli olarak kullanılmış daha sonraları Osmanlı'da Bey eşleri için kullanılmaya başlanmıştır [3]. Vakfiyeler kaleme alınırken saray mensubu olan kadın vakıf kurucularının haricindeki kadınlar için "hatun" ya da "hanım" sıfatının kullanılmasının bağlı buldukları toplumsal sınıfa vurgu yapıp yapmadığı kesin olmamakla birlikte, incelenen vakfiyelerden oluşan örneklem içinde H. 1224 / M. 1809'a tarihlenen bir vakfiyede, vâkıfe, Dâmâd İsmail Ağa'nın kızı Aişe Hanım olarak

---

¹ "... Nitekim 'ayn-ı âyân-ı mühendisîn, zeyn-i erkân-ı mü'essisîn üstâd-ı esâtizeti'z-zamân re'îs-i cehâbizeti'd-devrân Oklîdîsi'l-asri ve'l-evân mi'mâr-ı Sultânî ve mu'allim-i Hâkânî el-mahfûfu bi-sunûfi avâtifi'l-Meliki'l-Mennân Sinân Ağa ibni 'Abdurrahman...", Mi'mâr Sinân Ağa Vakfiyesi, (t.y.). VGMA defter no. 576, s. 23.; Ateş, İ. (1990). Mimar Sinan Vakfı, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, s.52.

² "... Edirne vilâyeti dâhilinde evliye-i hamseden Filibe sancağına muzâfe Zağra-i Atik kasabası mahallâtından Hayran Dede mahallesinde şeref-mukîm medîne-i mezkûre vücûh ve eşrâf ve hânedân-ı kadîminden hamîyyetlü Abdüllatif Beyefendi ibni el-merhûm Yakub Bey...", Abdüllatif Beyefendi Vakfiyesi, (H. 14 Zi-l-hicce 1286 / M. 17 Mart 1870). VGMA defter no. 607, s. 142.

³ "... Dâru'l-hilâfeti'l-aliye-i Kostantiniyyeti'l-mahmiyyede Murat Paşa-yı Atik Mahallesinde sâkine sâhibetü'l-hayrât ve'l-hasenât ve tâlibetü's-sadakât ve'l-meberrât fahru'l-muhadderât zahru'l-muvakkarât Hâmide Hatun ibneti eş-Şeyh İshak...", Hâmide Hatun Vakfiyesi, (H. 15 Safer 1055 / M. 2 Nisan 1645). VGMA defter no. 601, s.212.

kaydedilmiştir [103].¹ Yine görece geç tarihli H.1295 / M.1878 bir vakfiyede Ümmühâni Hanım olarak kaydedilen bir vâkıfeye rastlanmaktadır [104].²

seyyîde (سَيِّدَة): Hz. Peygamber'in soyundan gelen kadınlar için kullanılan bir unvan [9]. İncelenen örneklem içinde "hatun" ünvanı ile birlikte bu ünvanı kullanan bir vâkıfe bulunmaktadır [102].³

dede (دَد): genellikle Mevlevîlik ve Bektaşîlikte dervişlik payesine erişerek dergahta hücre sahibi olmuş sâlike verilen ünvardır [106]. Tez kapsamında incelenen vakfiyelerden bir tanesi Mevlevî şeyhi Süleyman Şemsî Dede Efendi'ye aittir. Süleyman Şemsî Dede Efendi, aynı zamanda sâdât mensubudur [71], [72].⁴

baba (بَاب): Bazı mutasavvıflara, tarikat şeyhleriyle halifelerine veya meczuplara verilen bir unvan. Şîî ve Sünnî tasavvuf çevrelerinde ortaklaşa kullanılan bir unvardır. Bundan dolayı bir mutasavvıfa baba denilmesi onun Sünnî veya Şîî olduğunu göstermeye yetmez. Çünkü Kalenderiyye, Haydariyye ve Bektaşîyye gibi Şîî meşrepli tarikatlara mensup şeyhlerle onların halife ve dervişlerine baba denildiği gibi Çiştîyye, Kübrevîyye ve

---

¹ "... medîne-i Tatarpazarı mahallâtından Boyacı Bali mahallesi sâkinelerinden sâhibetü'l-hayrât ve râğibetü's-sadakât, umdetü'l-muhadderât Aişe Hanım bint-i Dâmâd İsmail Ağa ibni Abdullah...", Aişe Hanım Vakfiyesi, (H. 1 Zi-l-ka'de 1224 / M. 8 Aralık 1809). VGMA defter no. 579, s.630.

² "... medîne-i Malatya mahallâtından Hacı Abdizâde Mahallesi sâkinelerinden zâtı tarifi şer'î muarefe olan Ümmühâni Hanım bint-i Hacı Ahmed Ağa ibn Mehmed Ağa nâm hatun tarafından...", Ümmühâni Hanım Vakfiyesi, (H. 15 Muharrem 1295 / M. 17 Mart 1870). Malatya 5 no.lu şer'iyye sicili, s. 3.; Ceylan, M., (2014), "Malatyalı Ümmühâni Hanım'ın Vakfiyesinin İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi", Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt:1, Sayı:1, Ankara, s.181.

³ "... Medîne-i Sofya mahallâtından Mansur Hoca mahallesi sâkinelerinden ref'atü'l-kadr zü'l-hasebi't-tâhir ve'n-nese bi'z-zâhir fahru'l-muhadderât tâcü'l-mesturat es-Seyyide Hadice Hatun binti Abdurrahman Ağa...", es-Seyyide Hatice Hatun Vakfiyesi, (H. 1 Ramazan 1102 / M. 29 Mayıs 1691). VGMA defter no. 739, s. 273.

⁴ "... işbu bâis-i tenmîk-ı kitab-ı sahih ve dâî-i tahkik-i hitab-ı sarîh sâhibü'l hayrât ve'l-hasenât râğibu'l-meberrât ve's-sadakât tâlib-i ucûr-i cezîle ve câlib-i mesûbât-ı cemile mâlik-i azâim-i celîle zü'n-nefsi'l-mukaddesiye ve'l-kemâlâti'l-ünsiyye ve'l melekâti'l-melekiyye ve'l-hasâili'l mardîyye Koneviyyü'l-asl ve Hüseyiniyyü'n-nesl Abdalü'l-Mevlevî es-Seyyid Süleyman Şemsî Dede Efendi b. Osman b. Mustafa b. Osman...", Süleyman Şemsî Dede Efendi Vakfiyesi, (H. 14 Cumadel'ûla 1302 / M. 1 Mart 1885). VGMA defter no. 988, s.24.

Nakşibendiyye gibi Sünnî tarikatlara mensup bazı şeyhlere de bu unvan verilmiştir [107].
Örnekleme içinde, Bektaşî şeyhi Ali Baba bu unvanı kullanmaktadır [73].¹

şeyh (شيخ): müridlere rehberlik yapan ve onları irşad eden tasavvuf büyükleri için kullanılan, tarikat içindeki en üst mertebe [108]. Anadolu’da bazı tarikat mensupları için “baba”, Nakşibendiyye tarikatında da şeyhe karşılık olarak “hâce”, ünvanları tercih edilmiştir. Bektaşîlerde de şeyh mevkiindeki kişi için 16. yüzyıldan itibaren “dede” ya da “baba” tanımı kullanılmıştır [108]. Tez kapsamında incelenen vakfiyelerden oluşan örnekleme içinde, bir Bektâşî [73], bir Mevlevî [71] ve bir Celvetî [74] tarikatı şeyhi bulunmakta, bu kişiler bizzat kendilerini tarikatlarının şeyhi olarak tanımlamakta ve endilerinden sonra oğullarının, torunlarının ve nesilleri tükenince de tarikatlarındaki bir dervişin şeyh olmasını şart koşmaktadırlar.

es-Seyyîd (السيد): Hz. Peygamber’in soyundan gelenler için kullanılan bir unvan. Osmanlı bürokratik hiyerarşisinde seyyidlerin önemi vardır. Özellikle, Sûfî çevrelerin yanında bürokrasi ve ilmiye kesiminde görev alan çok sayıda seyyîd gözlemlenmektedir [109]. Örnekleme içinde “el-Hâc” ünvanı ile birlikte “es-Seyyîd” ve “ağa” ünvanlarını birlikte kullanan es-Seyyîd el-Hâc Mehmed Ağa adlı bir vâkîf bulunmaktadır [60].²

el-Hâc (الحاج): hacî. İslami usullere göre *Kâbe-i Mükerrreme*’yi ziyaret edip, hac farızasını yerine getirmiş kişi [2]. Bu niteliği taşıyan vakîf kurucuları, adlarına “el-Hâc” sıfatını eklemektedirler [110].³

zimmî (زمنى): korunmuş azınlık. Hıristiyan ya da Yahudi yani ehl-i kitap olup, İslam devletinin yetki ve üstünlüğünü kabul ederek zimmet sözleşmesi yapmış olanlar. Bu

---

¹ “...civâr-ı dârü’s-saltanatı’l-aliyye Konstantiniyyetü’l Mahmiyyede Rumilihisarında sâkin âşıkânın serveri ve Bektaşîyyenin pîr-i perveri umdetü’s-sulehâ sahibü’l hayrat ve’l-hasenât eş-Şeyh Ali Baba...”, eş-Şeyh Ali Baba Vakfiyesi, (H. evâil-i Muharrem 1178 / M. Temmuz 1764). VGMA Defter nr. 627, s.44.

² es-Seyyîd el-Hâc Mehmed Ağa Vakfiyesi, (H. 21 Safer 1258/M. 3 Nisan 1842). VGMA defter no.581/1, s.67.

³ “... Medîne-i Balçık kazâsı muzâfâtından olup nefs-i Kavarna’da sâkin sâhibü’l-hayrât el-Hâc Sadık Ağa ibni Nasuh nâm kimesne...”, el-Hâc Sadık Ağa Vakfiyesi, (H. Muharrem 1109 / M. Temmuz-Ağustos 1697). VGMA defter no. 623, s.118-119.

gruba Osmanlı idaresine riayet ve ikincil statülerini kabul etmeleri karşılığında, ibadet, mülk edinme ve kölelikten muafiyet hakkı tanınmaktadır [57]. Tez kapsamında incelenen vakfiyelerden oluşan örneklem içinde vâkîf statüsünde bir zimmî bulunmamakla birlikte, komşu mülkler aracılığıyla, bir gayrimenkulün mülk sınırlarını belirlerken çeşitli zimmî mülklerinden bahsedilmektedir.

Aristo (ارسطو) ve Eflâtun (افلاطون): İS 8. ve 9. yüzyıllarda, İslam coğrafyası içinde bir tercüme hareketinin başladığı, el-Kindi (?-872), Farabi (870-950), İbn Sina (980-1077), İbn Rüşd (1126-1198) gibi felsefecilerin Grek felsefisinden yoğun bir biçimde etkilendiği ve eserlerinde çeşitli aktarımlarda buldukları bilinmektedir. Osmanlı tarihçisi ve *vak'anüvisi* Naîmâ (1655-1716)'nın da eserlerinde Aristo ve Eflâtun'dan bahsettiği ve felsefi konularda bu iki isimden aktarımlar yaptığı bilinmektedir [111]. Tez kapsamında incelenen vakfiyelerden oluşan örneklem içinde vâkîfı tanımlayan retoriklerden biri olmasa da vakfın kuruluşu esnasında I. Abdülhamid yerine vekalet eden Sadrazam Seyyîd Mehmet Paşa için oluşturulan övgü kalıplarının içinde sadrazamın, "*Aristo-nihâd*" (*Aristo yaradılışı*) ve "*Felâtun-inkiyâd*" (*Eflatun gibi davranabilen*) gibi özelliklerine de yer verilmiştir [80].¹

Öklidis (اقلیدس): Osmanlı'da hendese alanında 18. yüzyıla değin kullanılan Esîrüddin el-Ebherî tarafından 13. yüzyılda kaleme alınmış olan "*İslâhu Kitâbi'l-Ustukussât fi'l-hendese li-Öklîdis*"te Öklid'ten çeşitli aktarımlar yapılmıştır [112]. Mimar Sinan, kendi adıyla anılan mescidi için oluşturduğu vakfiyesinde "*Öklîdîs'il-asri ve'l-evân*" (*kendi devrinin Öklid'i*) olarak tanımlanmakta ve ayrıca mühendislerin en önde geleni ve sultanın mimarı olduğu belirtilmektedir [64], [65].²

---

¹ "... destûr-ı Aristo-nihâd hidiv-i nukkâd-ı Felâtun-inkiyâd nesak-bend-i manzûme-i umûr-i âlem tertib-fermâ-yi her kâr-ı ehemî fâtih-i mu'azzamât-ı mesâlih şâne-zen-i giysû-yi hutûb-i kavâdih, pîrâye-bahşâ-i mesned-i sadâret-i uzmâ revnak-efzâ-i kâşâne-i vekâlet-i kübrâ sadr-ı âsmân-kadr-i a'zam dâver-i bülembâr-ı efham devletlû celâletlû dirâyetlû es-Seyyid Mehmed Paşa...", I. Abdülhamid Vakfiyesi, (H. 15 Muharrem 1195 / M. 11 Ocak 1781), VGMA defter nr. 1408, eski kasa nr. 188).

² "... ayn-ı 'âyân-ı mühendisîn zeyn-i erkân-ı mü'essisîn üstâd-ı esâtizeti'z-zamân re'îs-i cehâbizeti'd-devrân Oklîdîs'i'l-asri ve'l-evân mi'mâr-ı Sultânî ve mu'allim-i Hâkânî el-mahfûfu bi-sunûfi avâtifi'l-Meliki'l-Mennân Sinân Ağa ibni 'Abdurrahman...", Mi'mâr Sinân Ağa Vakfiyesi, (t.y.). VGMA defter no. 576, s. 23.; Ateş, İ., (1990), Mimar Sinan Vakfı, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 64.

4.1.2 Vakfın İdari Görevlileri

Vakıflar, başta vakfın yöneticisi konumunda olan mütevellî olmak üzere vakfın kapsamına ve faaliyet alanlarına göre sayıları değişen idari personel ve vakıf görevlisini istihdam etmektedir.

Vâkıf, vakfının yönetimini ve denetimini sağlayacak kişileri ve görevli sayısını kendi belirlemektedir. Her vakfın gelirine ve amacına göre idari görevlilerinin sayısı değişebilmektedir. Söz gelimi Süleymaniye vakfının, bir *nâzır*, iki *mütevellîsi*, iki *kâimmakâm-ı mütevellîsi*, bir *mütevellî nâibi*, iki *kâtibi*, otuz *câbisi* bir bulunurken [81], [82]; diğer yandan Hadîce Turhan Sultan vakfı örneğinde karşılaştığımız üzere, vakfın idaresi, gelirlerinin toplanması ve saklanması, onarım ve vazife giderlerinin karşılanması gibi idari işlerin bir *mütevellî*, bir *nâzır* ve biri *kâtib* biri *rûz-nâmçe kâtibi* olmak üzere toplamda dört kişilik daha sınırlı idari kadrolara yürütülmesinin vâkıf tarafından kesin kes şart edildiği selâtin vakıfları olabildiği gibi [63]¹, halkın herhangi bir kesiminden bir şahsa ait olan bir vakfın idaresi için hiçbir görevlinin tayin edilmediği görülebilmektedir. Vakfın yönetimi görevi kimseye verilmemişse, bu görev sağ olduğu sürece vakıf kurucusuna aittir. Osmanlılar'da küçük vakıfların, özellikle aile (*zürri*) vakıflarının tüm idari işleri sadece mütevellî tarafından yürütüldüğü halde, büyük vakıfların idaresinde *nâzır*, *mütevellî*, *câbî* veya *kâtib* gibi birçok görevli hizmet yapmaktadır.

nâzır (ناظر): vakfın işleyişinden çok denetlenmesiyle ilgili olan görevli. Bu görevlinin yaptığı vazifeye **nezâret (نظارت)** adı verilmektedir. Vakfın mütevellisinin her türlü tasarruflarını denetlemek üzere kadı ya da vâkıf tarafından görevlendirilen kişidir. Nâzır, harcamaları denetler, varsa usulsüzlükleri tespit eder [113]. Vakfın işleyişinde herhangi bir usulsüzlük tespit ederse konuyu kadıya intikal ettirebilir. Ayrıca, mütevellî nâzırın görüşünü almadan herhangi bir tasarrufta bulunamaz. Selâtin vakıflarında, nazırlığa saraydaki hadım akağaların başı (*bâbüssa'âde ağası*) getirilirdi. 1591'den sonraysa bu görevi kara haremağalarının başı (*dârüssa'âde ağası*) yapmaya başlamıştır [114]. Bu

---

¹ "... tahsil-i gallât ve zabt-ı mahsûlatda muhtâcün-ileyhim olan mütevellî ve katîb ve câbîlerden gayrı masârîf u vezâ'ife kat'an nesne virilmeye...", Hadîce Vâlîde Sultân Vakfıyesi, (H. 27 Receb 1073 / M. 8 Mart 1663). VGMA defter no. 744, s.112.

yetki mekanizması 16. yüzyılın sonlarından itibaren birer nezâret birimi halinde örgütlenerek genişlemiş ve sonunda 1826'da Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti'ne dönüştürülmüştür [113].

mütevellî (متولى): müteveli. Vakfiyedeki şartlar gereğince vakıf hizmetlerini ve işlerini idare etmek için görevlendirilmiş kişidir [11].¹ Müteveli de aranan nitelikler akıllı, erişkin, güvenilir ve vakıf işlerini idare etme konusunda yetkin olmasıdır. Ayrıca, mütevellinin erkek olması şart değildir [11].² Mütevellînin tayininde vâkîfın iradesi esas alınır, iradesinin belirlenemediği durumlardaysa yetki hâkime geçmektedir. Vâkîfın isteğiyle tayin edilene “*meşrut mütevellî*”, hâkim tarafından tayin edilene “*mansub mütevellî*” denilmektedir [115]. Mütevelliler genellikle bizzat vakıf kurucuları ve bunların çocukları şeklinde tevliyet görevini yürütmektedirler. Tevliyet görevinin neslin devam etmesi neticesinde sürdürülmesi zamanla “*mütevellîzâde*” tabirinin ortaya çıkmasına ve müteveli ailelerinin oluşmasına sebep olmuştur [116]. Müteveliye, **kayyım-ı vakf (قيم وقف)** da denilebilir [115]. Her müteveli kendi döneminin hesabını vermekle sorumludur. Her vakıf için geçerliliği olmasa da özellikle, kapsamlı vakıflarda her yıl belirli bir muhasebenin yapıldığı ve ayrıntılı hesap defterlerinin tutulduğu bilinmektedir [30].

Vakfiyelerden anlaşıldığı üzere, erken dönemlerde mütevellilerin çalışması için herhangi bir idari mekândan söz edilmemektedir. Ancak, 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren III. Osman ve I. Abdülhamid³'in vakıfları için idari mekanlar oluşturdukları ve buralarda görev yapacak *bevâb* ve *mustahfiz* tayin ettikleri görülmektedir [80].

---

¹ “Mütevellî, şürût-u vakfiyye mûcibince umûr ve mesâlih-i vakfı idâre ve rû'yet etmek için tâyin olunmuş olan kimsedir.” Ayrıca bkz. Ömer Hilmî Efendi, (H.1307/M.1889-1890). İthaf ül-ahlâf fi ahkâm ül-evkaf, Matbaa-yı Âmire, s. 8 - 9.

² “Mütevellî âkil ve bâliğ ve emîn ve umûr-u vakfı idâreye muktedir olmak şartdır. Mütevellînin zükûrdan olması şart değildir. Binâenaleyh inâsdan dahî mütevellî olabilir.” Ayrıca bkz. Ömer Hilmî Efendi, (H.1307/M.1889-1890). İthaf ül-ahlâf fi ahkâm ül-evkaf, Matbaa-yı Âmire, İstanbul, s. 8 - 9.

³ “...ve ol dâ'ire-i fâhirede vâki' kâ'im-makâm-ı müteveli-i vakf-ı hümâyûnlarına tahsis buyurulan oda ve suffayı ve müştemilât-ı sâ'ire-i ma'lûmeyi ve 2866 ukıyye nuhâsdan masnû' kebir ve sagir kazgan ve tencere ve tas ve sahan ve evânî-i sâ'ire-i nuhâsiyye-i ma'lûmeyi ve 496 buçuk ukıyye timurdan masnû' sac-ayak ve kanca ve sâ'ir alât-ı hadidiyyeyi...”, Sultân Abdü'l-hamid Hân Vakfiyesi, (H. 15 Muharrem 1195 / M. 11 Ocak 1781). VGMA kasa no. 1408.

kâimmakâm-ı mütevellî (قاممقام متولى): çeşitli durumlarda mütevellî yerine geçerek yani **kâim (قائم)** olarak onun görevlerini yürütmek üzere hâkim tarafından atanan kimse. Mütevellisi sultan ya da sadrazam olan vakıflarda, vakfın idari işlerini mütevellî adına yürüten kişidir. Mütevellînin reşit olmaması durumunda, kadı tarafından “*kâimmakâm-ı mütevellî*” atanarak, vakıf işlerinin mütevellî reşit olana kadar yürütülmesi sağlanmaktadır [3]. Vakfın mütevellîsinin vefat, istifa ya da azledilmesi durumlarından birinde, şer’iye mahkemesi yetkilisi mütevellînin yetkilerine el koyarak, gerekli muhasebeleri yapıp, mevcudu tespit edip, bir deftere kaydederek “*kâimmakâm-ı mütevellî*”ye teslim etmektedir [30].

kâtib (کاتب): vakfın hesap ve yazı işleri ile ilgilenen görevli. **Ketb (کتب)**, yazmak fiilinden türemiş bir isim olan kâtib [118], ünvanını taşıyan görevli bir vakfın her türlü kaydının tutulması ve gerektiğinde yazışmaların yapılmasından sorumludur. Ayrıca, vakfa giren çıkan erzak ve eşyayı özel defterlerine kayıt eden görevlilerdir [119]. Başka bir ifadeyle kâtip, vakfın bütün gelir ve giderlerini deftere kaydeden görevlidir denilebilir. Süleymaniye vakfiyesinde kâtibin nitelikleri, kurallarına göre kayıt tutma ve hesap yapma bilgisine sahip, defter tutabilen, güvenilir, dindar, doğru, suç ve hainlikten uzak duran olarak sıralanmaktadır [81], [82].¹

rûz-nâmçe kâtibi (روزنامه کاتبی): günlük gelir ve gider kayıtlarını tutan görevli. Günlük gelir ve giderlerin kaydedildiği deftere “*rûz-nâmçe*” ya da “*vukuât-ı yevmiye defteri*” [2] denilmektedir [3]. Bu defteri yazan görevliye de *rûz-nâmçe kâtibi* denilmektedir. Süleymaniye vakfiyesinde, kâtib, rûz-nâmçe kâtibi ve muhtemelen

---

¹ “... Ve fenn-i kitâbetde mâhir ve ilm-i hisâbda kavî vü kâdir ve dakayik-i hussâb ve hakayik-i küttâba şûuru vâfir, külliyât ü cüz’iyyât-i kavânîn-i defâtir ve esâlîb-i ma’hûde-i amâyir husûsunda râsih-i emîn ve müstâkim ü mütedeyyin, ehl-i kalem kimesne âmme-i evkafa kâtib olup dahl ü harc-i vâridât ü sâdirât, bi’l-cümle kitâbeti lâzım olan ümûri âdet-i câriye üzere ber-vech-i sedâd deftere kayd eyleye ki hîn-i hisâbda ve vakt-i suâl ü cevâbda anun defterine mürâceat oluna. Tühmet ü cinâyetden ve mazine-i hiyânetden perhîz edüp her nesneyi temyîz üzere hakîkati ile tahrîr ü tastîr eyleye ve vazîfe-i yevmiyyesi on akça ola...”, Kanunî Sultân Süleyman Vakfiyesi, (ty.). VGMA kasa no. 53.; Kürkçüoğlu, K. E., (1962). Süleymaniye Vakfiyesi, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Ankara.

sadece hesap işleri ile ilgilenen ancak ayrıntılı görev tanımı yapılmayan bir **kâtib-i muhâsebe (کاتب محاسبه)** bulunmaktadır [81], [82].¹

câbî (جآبى): tahsildar. Vakfın gelirlerini toplayan ve bir çeşit tahsildarlık görevini yapan câbîler, tuttukları defterlerini vakıf mütevellisine göstermeye ve hesap vermeye, mütevelliler de bu hesapları kadiya verip tasdik ettirmeye mecburdur [3]. Sözcüğün kökeni, Arapça'da vergilerin ve gelirlerin tahsil edilmesi anlamına gelen **cibâyet (جبايت)** fiilinden gelmektedir [2]. Nispeten büyük sayılabilecek vakıflarda her türlü tahsilat işinin tayin edilen cabiler tarafından yürütüldüğü söylenebilir. Bazı vakıflarda ihtiyaç dahilinde birden fazla cabi görevlendirilebilir. Bu durumda cabilerin görev sahaları ayrılmakta ve daha çok coğrafi açıdan bir bölümlenmeye gidilmektedir. Söz gelimi, Osman Ergin'in aktardığı üzere, Ayasofya vakfı gelirlerini toplamak için İstanbul'da, Bedesten, Köşesaray, Tahtakale, Mukattaat, Deniz Kenarı, Balat, Sultanpazarı, Salhane, Hanlar ve başçı hanları, Galata adları altında on adet câbîlik birimi bulunduğunun bilgisi verilmekte ve devamında, Fatih imareti gelirlerini toplamak üzere de, beşi İstanbul dışındaki gelirleri, on üçü İstanbul içindeki gelirleri tahsil etmek üzere on sekiz câbînin istihdam edildiği belirtilmektedir [120]. Gerekli durumlarda câbîlerin *nâib-i mütevellî* ya da *kâimmakâm-ı mütevellî* olarak vekaleten tevliyet vazifesi yaptığı görülebilmektedir. Tanzimattan sonra, câbîler için tahsildar tanımı kullanılmaya başlanmıştır [3]. Süleymaniye Vakfiyesi'nde de Fatih Vakfiyesi'ndekine benzer şekilde, vakfın farklı bölgelere yayılmış gelir kaynaklarını toplamak üzere her nahiyede görev yapacak ayrı câbîlerden oluşan bir **cübât-i sübât (جبات سبات)** yani câbîler topluluğunun oluşturulması ve bunların bağlı buldukları bölgenin kadılarının yardımıyla gelirleri toplaması ve yanlarında görev yapacak câbî kâtiblerinin istihdam edilmesi şart koşulmaktadır [81], [82].²

---

¹ "... Ve vakf-ı şerîf-i mezkûre mütevellî olan yevmî seksen akçeğe mutasarrıf olub kâtib-i evvelin yevmî otuz akçe ve rûz-nâmce kâtibine yevmî yigirmi akçe ve kâtib-i muhâsebeye yevmî yigirmi akçe...", Kanunî Sultân Süleyman Vakfiyesi, (ty.). VGMA kasa no. 53.; Kürkcüoğlu, K. E., (1962). Süleymaniye Vakfiyesi, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Ankara.

² "... Ve kurâ vü ziyâ' ve aktâ'u aska'üzere diyânet ve sıyânet ile ma'ruf ve ehl-i vükuf, hîn-i muhâsebede kelâma kadir, hem cânib-i vakfe ve hem cânib-i reâyayâ nâzır kimesnelerden kader-i hâcette cübât-i sübât ta'yin olunup her nâhiyede bir müstakîm ü mücidd kimesne câbî olup cibâyetinün mahsûlatını kuzât ma'rifetleriyle zabt u cem' eyleyüp sâl-be-sâl mütevellîye bî-kusûr teslîm eyleyüp vazîfe-i yevmiyyeleri altışar akça ola. Ve her cibâyetde bir debîr-i habîr ve müstakîm ve sâhibü't-tedbîr kimesne câbî kâtibi olup

câbî-i süvârî (حاجبى سوارى): atlı câbî. Özellikle, selâtîn vakıfları gibi büyük ve kapsamlı vakıflarda vakfın yönetim merkezinden uzak ve farklı bölgelerde konumlanmış arazilerin gelirlerini toplayan ya da câbîlerin topladığı vakıf gelirlerini vakıf merkezine getiren görevlilere atlı olmaları dolayısıyla câbî-i süvârî denilmektedir [121].

piyâde câbî (پياده حاجبى): yaya câbî.

mu'temed (معتمد): mutemet. Süleymaniye vakfiyesinde, vakfın önemli işleri için görevlendirilecek, yeterli sayıda atlı, **mu'temed-i fâris (معتمد فارس)** ve yaya, **mu'temed-i piyâde (معتمد پياده)**'nin istihdam edilmesi şart koşulmuştur [81], [82].¹

muhâsib (محاسب): muhasebe ile ilgili görevli. Gelirlerin tahsil edilmesi, nukud ve ayniyatı muhafaza, masrafları hak sahiplerine ödeme, teslim ve bu işlerle ilgili her türlü işlemleri yapan görevlidir [3].

sarrâf (صراف): altını gümüş karşılığında satmak anlamına gelen **sarf (صرف)** kökünden türeyen, para ve değerli madenleri alıp-satan kişidir [122]. Osmanlı'da Levantenler, Rum, Yahudi ve Ermeni yerli tebaadan oluşan sarraflar, vakıf kurumlarının para gelirlerinin işletilmesiyle de ilgilenmektedirler [123]. III. Osman vakfının [79]² ve Gülnûş Sultan'ın Haremeyn vakfının [54], [55]³ para gelirlerinin işletilmesi görevi bir sarrafa verilmiştir.

---

mahsûlât ü gallâtı nakîr ü kıtmîr defter eyleye ve vazîfe-i yevmiyyeleri beşer akça ola...", Kanunî Sultan Süleyman Vakfiyesi (t.y.), VGMA kasa no. 53.; Kürkçüoğlu, K. E., (1962). Süleymaniye Vakfiyesi, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Ankara.

¹ "... Ve müstâkim ve hidmete kadir ve mu'temedlikde nazîrleri nâdir kimesnelerden lâzım olduğu mikdâr mu'temed-i fâris ü piyâde ta'yin olunup evkaf-i mezbûrede masâlih-i mühimmeye hizmetlenülüp mu'temed-i fârisün vazîfe-i yevmiyyeleri beşer akça piyâdenün vazîfe-i yevmiyyeleri dörder akça ola...", Kanunî Sultan Süleyman Vakfiyesi (t.y.), VGMA kasa no. 53.; Kürkçüoğlu, K. E., (1962). Süleymaniye Vakfiyesi, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Ankara.

² "... câbî-i vakfa yevmî on akçe ve sarrâfa yevmî on akçe ve dört nefer mu'temedânın her birine onar akçe vazife virile.", III. Osman Vakfiyesi, (H. 1 Rebî-ül-evvel 1169 / M. 5 Aralık 1755). VGMA defter no. 369, s.40.

³ "... Ve bir kimesne dahi sarrâf-ı vakf olub edâyı hıdmetten sonra senede bin sekiz yüz para ile on iki erdeb hintaya mutasarrıf ola...", Gülnûş Sultan Haremeyn-i Şerîfeyn Vakfiyesi, (27 Ramazan 1090 / M. 1 Kasım 1679), VGMA kasa no. 142.; Güler, M., (2006). Gülnûş Vâlide Sultân'ın Hayatı ve Hayratı, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul.

sandukî (صندوق): Vakfa ait, para ve diğer menkul değerleri elinde tutan, bunların alınıp verilmesinden, saklanmasından sorumlu olan görevlidir. Zaman zaman veznedar tanımı da kullanılabilir [3].

4.1.3 Çalışanlar / Ashâb-ı Cihet

Vakıf diplomatiğinde, bir vakfın idari görevlerine ve faaliyet alanına göre değişen görevlere **cihet (جهت)**, çoğ. **cihât (جهات)** denilmektedir. Herhangi bir vakfiyede bahsi geçen, imâmet ciheti, imamlığı; tevliyet ciheti, mütevelliliği ifade etmektedir ve bu örnekler görevin türüne göre değişebilmektedir [3]. Bu görevlerin sahiplerine ise, **ashâb-ı cihet (اصحاب جهت)** ya da **hademe-i vakf (خدمة وقف)** denilmektedir [30].

Vakfın faaliyet alanına göre değişen görevlerden, müderrislik, hatiplik, imamlık, hâfız-ı kütüblük gibi belli bir yetenek, uzmanlık ya da eğitime bağlı olanlar **cihât-ı ilmiyye (جهات علمیه)**; kayımlık, ferraşlık doğrudan beceriyle ilgili olup, eğitime bağlı olmayan görevlerse, **cihât-ı bedeniyye (جهات بدنیه)** olarak adlandırılmaktadır [30].

Vakfiyelerde zikredilen görevliler, icra ettikleri iş ve çalıştıkları kurumlara göre farklı isimler alırlar. Buna ek olarak, “*derviş*”, “*el-Hâc*”, “*es-Seyyîd*”, “*eş-Şeyh*”, gibi kişisel unvanlarını yaptıkları meslek unvanıyla birlikte kullanabilmektedirler. Özellikle “*seyyîd*” unvanını kullanan öznelerin, Osmanlı toplum yapısı içinde vakıf kurumlarında görev yapmaları genellikle teşvik edilmiştir. Tez kapsamında incelenen vakfiyelerden oluşan örneklem içinde bu kişilerden mütevellilik, nazırlık, cabilik, vb. gibi idari görevlerde bulunmayanlar genellikle, zaviye, medrese ve camilerde imam, müezzin, muid, müderris, şeyh olarak görev almışlardır [30].

Bir vakıfta görevli olanların sayısı, vakfın kuruluş amacına, işletilmesi gereken mülklere ve bu mülklerin büyüklüğü ile bunlardan yarar sağlayacak kişilerin sayısına göre değişmektedir. Vakıftaki görevli sayısının tespit ve tayininde ilk etken vakıf kurucularıdır. Görevlilerin niteliği, sayılarının tamamı ve sahip olmaları gereken özellikler ve bunlara ödenecek ücret, vakfa ilişkin oluşturulan vakfiyelerde ayrıntılı olarak kaydedilmektedir. Vakfın kapsamı ve gelir miktarı istihdam edilecek görevlilerin nitelik ve nicelik değerlerinde etkili olmaktadır. Özellikle, din ve eğitim hizmetlerini yerine getiren

kadrolar için sağlanan istihdam, vakıf yöneticilerinin meşruiyetlerine destek sağlayarak, bu öznelere üzerinde bir nüfuz kurma, bu öznelere üzerinden kitlelere ulaşma imkânı verdiği gibi, bu görevlerde bulunanlara yapılan düzenli maaşlar ile ekonomik bağımsızlıklarını sürdürme şansı vermektedir. Bu bağlamda, ulemanın uzunca bir dönem Osmanlı toplum yapısı içindeki en etkin gruplardan biri olmasının nedeni vakıflar tarafından sağlanan maddi destek olarak kabul edilebilir.

Sözgelimi, Süleymaniye örneğinde (diğer kapsamlı selâtin vakıflarında da durum benzerdir) istihdam edilen görevli sayısı oldukça fazladır ve görev türleri çeşitlilik göstermektedir. Süleymaniye vakfiyesinde kaydedilen görevlilerin toplam sayısı 759'dur [81], [82].¹ Süleymaniye camisinde, sadece dini hizmetlerin yürütülebilmesi için 13 adet farklı görev tanımı yapılarak 228 adet görevli tahsis edilmiştir [81], [82]. Ayrıca her farklı kurum için, ayrı ayrı vazifelendirilen bevvab, ferraş, kennas gibi hizmetli personelin yanısıra bennâ, inşaat ustası, kalfa; meremmetçi, tamirci; kurşuncu; su yolcu gibi vakıf yapılarının tamir ve bakımı için görevlendirilen kişilerin kaydedildiği görülmektedir [81], [82].

Tez kapsamında incelenen vakfiyelerde, mescid, cami ve tekke gibi yapılarda, farklı dini hizmetleri sağlayan imam, vaiz, hatip, müezzin gibi temel görev tanımlarına rastlanmaktadır. Selâtin vakıfları gibi kapsamlı vakıflarda, birinci, ikinci hatta üçüncü imam, cuma günü için cuma vaizi, bunun dışında Kur'an okumak, eczahan, Yasinhan, Ammehan, İhlashan, Tebarekehan ve Fethhan gibi sadece belirli sureleri okumak, namaz kılmak, tespih çekmek, salavat getirmek gibi özelde farklı hizmetleri gerçekleştirmek üzere çok sayıda dini görevlinin istihdam edilmesinin şart edildiği görülmektedir. Türbeler söz konusu olduğunda, bunların kendi bünyesinde görev yapacak dini personel ve hizmetli personel istihdam edilmektedir.

---

¹ Bu sayıya otuz sekiz adet medrese talebesi de dahildir. Darülkura, darülhadis, darüttıp, gibi medreselerde talebelere de günlük belirli bir ödeme yapıldığı görülmektedir. Bu gibi kurumlarda talebeler ve alacakları ücret diğer personel ile birlikte kaydedilmiştir. Ayrıca bkz. Kürkçüoğlu, K. E., (1962). Süleymaniye Vakfiyesi, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Ankara, s. 8 – 9.; Kanunî Sultân Süleyman Vakfiyesi, (ty.). VGMA kasa no. 53.

Vakfiyelerde, istihdam edilecek görevliler için görevin türüne göre özel olarak belirtilen nitelik ve becerilere de rastlanmaktadır. Söz gelimi, bir muhasib “*muhasibede mahir*”; katib, “*kitabete ve siyakatte mahir*”; muvakkit “*vakte alim*”, muallim “*öğretmeye kadir*”; müezzin “*hoş seda*” ya da “*hoş avaz*” olmalıdır. Bunun haricinde genel olarak aranan nitelikler ise, bir kimsenin *sâlih (dinin emrettiği şeylere uygun)*, *fâzıl (erdemli)*, *kâmil (yetkin)*, *sadakat-kâr (sadık)*, *ehil (becerikli)*, *adîl (adaletli)* olması gibi İslam ve Osmanlı toplum yapısı içinde oluşturulan ahlâk ve öğüt kitaplarında kabul edilen normların toplamından oluşan göreceli niteliklerdir.

- **Cihât-ı bedeniyye görevi yürütener:**

ferrâş (فراش): imaret, cami, mescid benzeri kurumların temizlik, süpürülme, halı, kilim, hasır gibi mefruşatı yayma hizmetlerini sağlayan görevli. Arapça’da yayıcı, döşeyici ve hizmetçi anlamlarında kullanılır [3]. Sadece hasırları sermekle görevli olanlar için **hasirî (حصیری)** tanımı kullanılır. Süleymaniye Vakfiyesi’nde, süpürme ve döşeme işlerinde becerisi bulunan kişinin medresede ferrâş olarak görev yapması şart koşulmuştur [81], [82].¹

kayım (قیم): vakıf mütevellisi anlamından farklı olarak, kurumlarının temizlik işlerini yapan görevli [3]. Hadîce Vâlide Sultân’ın vakfiyesinde, Yeni Camii için ikisi “*tabakalar*” olarak ifade edilen caminin katlarında, biri “*mahfil-i pâdişâhî*” olarak zikredilen hünkar mahfilinde, dördü de ikişer ikişer münavebeli olarak, camide görev yapmak üzere yedi adet beden sağlığı yerinde ve güçlü kuvvetli kişinin kayımlık görevini yapması şart edilmekte ve bunların güneşin doğuşundan yatsı namazının sonuna kadar caminin kapılarını vaktinde açıp, kapatmaları, gerekli zamanlarda halı ve hasırları serip toplamaları görev tanımlarına eklenmektedir [63].²

---

¹ “... Ve bir recül-i tâhir ve ferrâşlıkde mehâreti zâhir kimesne ferrâş olup tanzîf-i sahn-i medresede ikdâm ve levâzim-i firâşede ihtimâm edicek vazife-i yevmiyyesi iki akçe ola...”, Kanunî Sultân Süleyman Vakfiyesi, (ty.). VGMA kasa no. 53.; Kürkçüoğlu, K. E., (1962), Süleymaniye Vakfiyesi, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Ankara.

² “...yedi nefer sıhhat-i beden ve kuvvet-i cismâniyyeleri mütebeyyin ve tehâret-ü nezâhetleri müte’ayyin kimesnelerin ikisi tabakalarda ve birisi mahfil-i pâdişâhîde ve dört neferi câmi-i şerîfde kayımlar olub zikr olunan dört nefer kimesneler alâ tarîki’l-münâvebe her gün ikisi tulû-ı fecrden salât-ı ışâ’ edâ oluncaya değin hâzır olub câmi-i şerîfin kapularını vakti ile açub ve vakti ile kapayub ve lâzım oldukça kâlîlârlarını ve

meremmetçi (مرمتچی): onarım yapan görevli. **Meremmet (مرمت)**, Arapça'da onarmak, ıslah ve tamir etmek demektir [3]. Hadîce Vâlide Sultân'ın vakfiyesinde, vakıf yapılarının onarım işlerinde görev yapmak üzere tamir işlerinde ve onarımda ustalıklı olan üç adet meremmetçinin istihdam edilmesini ve yapılan onarımların mütevellînin bilgisi dahilinde olmasını ve harcanan meblağın vakıf mütevellîsi tarafından dikkatli bir biçimde ödenmesini şart etmiştir [63].¹

kennâs (کناس): abdesthâneyi süpürüp, temizleyen kişi. Arapça'da süpürmek anlamına gelen **kens (کنس)** fiilinden gelmektedir [124].

çerâgî (چراغی): Kandil ve/veya mumları yakan görevli. Lehçe-i Osmânî'de "şenlendirilmiş, uyandırılmış ışık" ve "kandil ve mum konulan timur paye" olarak açıklanan **çerag (چراغ)** sözcüğünden gelmektedir [4]. Hadîce Vâlide Sultân'ın vakfiyesinde Yeni Camii'de kandilleri vaktinde yakıp söndürmek ve ayda iki kez kandilleri indirip temizliklerini yapmak üzere, ikisi camiinin üst katında, altısı aşağıda, **çerâgî-i kubbe (چراغی قبه)** olarak tanımlanan bir diğer görevli de kubbedeki kandil ile vazifelenmek üzere toplam dokuz kişilik bir kadro tahsis edilmiştir [63].²

mûkîd-ı kandîl (موقد قندیل) / mûkîd (موقد): kandilleri yakan, ateş yakan [124].

kandîlci (قندیلچی) / kandîlî (قندیلی) /: cami, mescit ve tekkelerde kandillerin yağlarını, fitillerini hazırlayan, bunların bakımı, temizliği ve zamanında yakılıp söndürülmesiyle ilgili olan görevlidir [3], [54], [55].³

---

hasîrlarını kaldırub ve döşeyüb ve bi'l-cümle kayımlığa müte'allika olan hidemâtda tekâsül ve tehâvün itmeyeler...", Hadîce Vâlide Sultân Vakfiyesi, (H. 27 Receb 1073 / M. 8 Mart 1663). VGMA defter no. 744, s.112.

¹ "... ve üç nefer kârdân hoş-nihâd ve sinâ'at-i ta'mîr u termîmde üstâd kimesneler meremmetciler olub termîmi lâzım olanı bilâ-terâhin ve lâ-tehîr ma'rifet-i mütevellî ile termîm ü ta'mîr eyleyeler ve ücreti yevmiyyeleri altışar akçe ola...", Hadîce Vâlide Sultân Vakfiyesi, (H. 27 Receb 1073 / M. 8 Mart 1663). VGMA defter no. 744, s.112.

² "... sekiz nefer hidmete kâdir ve istihdâma sâlih kimesneler çerâgî olub altı neferleri câmi'-i şerifin ve iki neferi tabakanın çerağlarını ve kandillerini vakti ile yakub ve vakti ile dinlendirüb ve her ayda iki defa kanâdili...", Hadîce Vâlide Sultân Vakfiyesi, (H. 27 Receb 1073 / M. 7 Mart 1663). VGMA defter no. 744, s. 112.

³ "...Ve şümû'ı kanâdil hıdmetini görüp vaktinde yakub deminde söyündürüp hıdmetinde pervâne ve maslahatda yegâne iki kimesne dahi kandilci olup edâ-yı hıdmetden sonra her biri yevmî iki çift nân-ı azîz

sirâcî (سراجى): vakfiyelerde kandilciye karşılık gelen görevlidir. Işık, kandil, yanan fitil ve mum anlamına gelen **sirâc (سراج)** sözcüğünden türemiştir [3]. Süleymaniye vakfiyesine göre, medreselerin dördünde olduğu gibi dârülhadiste de bir sirâcî görev yapmaktadır. Vakfiyede sirâcînin aydınlatma işiyle ilgili bilgi sahibi olması gerektiği belirtilmiştir [81], [82].¹

bevvâb (بواب): kapıcı, kapı bekçisi. Söz gelimi, medrese, mekteb ya da hastahane gibi her türlü kurumun kapısını belirlenen saatlerde açıp kapamakla görevli kişidir [3]. Süleymaniye Vakfiyesinde, gün ağarmadan medresayı açıp, akşam olduğunda da kapatacak, sadık bir kişinin medrese bevvâbı olarak görev yapması şart koşulmuştur [81], [82].²

pâsbân (پاسبان): gece bekçisi [5]. Osmanlı devlet teşkilâtında doğrudan zâbita işlerini gören veya zâbitaya yardım eden bazı inzibat ve asayiş memurlarının mevcut bulunduğu da bilinmektedir. Geceleri şehri dolaşan, hırsızlıkları önlemeye çalışan, bir tür bekçi konumundaki yeniçeri kökenli asesbaşının emrinde, “pâsbân” denilen görevliler bulunmaktadır. Bekçiler ise doğrudan subaşıya bağlı olarak hizmet görmektedir [3].

zebîlkeş (زيبيل كاش): çöpçü, temizlikçi [9].

buhûrî (بحورى): cami, tekke ve türbe gibi mekanlarda kokulu (udu, amber gibi kokular) tütsüler yakar [4].

miftabî (مفتابى): Arapça kökenli **miftah (مفتاح)**, sözcüğü anahtar demektir [2]. Anahtarcı anlamına gelen, ana kapıları anahtarıyla açan ve kilitleyen bir çeşit kapıcıdır.

---

ile dört paraya mutasarrıf ola...”, Gülnûş Vâlide Sultan Vakfiyesi, (H. 27 Ramazan 1090 / M. 1 Kasım 1679). VGMA kasa no. 143.; Güler, M., (2006). Gülnûş Vâlide Sultân’ın Hayatı ve Hayratı, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul.

¹ “... Ve bir recül-i ârif, îkâd ü itfâ ahvâline vâkıf kimesne sirâcî olup vazife-i yevmiyyesi iki akça ola...”, ayrıca bkz. Kanunî Sultan Süleyman Vakfiyesi (t.y.), VGMA kasa no. 53.; Kürkçüoğlu, K. E., (1962). Süleymaniye Vakfiyesi, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Ankara.

² “... Ve bir recül-i sâdik ve bevvâblık hidmetine lâıyık, hidmetinde muvâzib ve kusûr ü fütûrdan mücânib vakt-i fecrden evvel bâb-i medresayı açar ve vakt-i işâdan sonra kapar kimesne bevvâb olup vazife-i yevmiyyesi iki akça ola...”, Kanunî Sultan Süleyman Vakfiyesi (t.y.), VGMA kasa no. 53.; Kürkçüoğlu, K. E., (1962). Süleymaniye Vakfiyesi, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Ankara.

üsrübî (اسربى): bina ve kubbeler için gereken kurşunları döken kişi, kurşuncu [5].

ibrîkci (ابریقجى): Süleymaniye vakfiyesinde belirtildiği üzere, musluklardan akan suyu ibriklere doldurup, abdest ve tuvalet için su temin eden görevlidir [81], [82].¹

bağbân (باغبان): bahçıvan, bağcı [2], [81], [82].²

mâhî-n-nükuş (ماحى النقوش): abdesthanelerin, camilerin ya da diğer binaların iç ve dış duvarlarına tebeşir, kömür ya da boya gibi şeylerle oluşturulmuş, uygun olmayan yazılar ve çizimleri silme görevini yapan kişidir. **Mahî (ماحى)**, yok etmek anlamına gelen **mahv (محو)** fiilinden gelmektedir. **Nükuş (نقوش)** ise, yazı, çizim anlamına gelen **nakş (نقش)** sözcüğünün çoğuludur [3]. Hadîce Vâlide Sultân'ın Yenicami'de görev yapacak mâhî-n-nükuş için söz konusu hayratın duvarlarına göz kulak olmasını, halktan bir kimsenin caminin duvarlarına herhangi bir yazı yazması ya da çizim yapması halinde bu kişiyi darp ederek dahi olsa mekândan uzaklaştırmasını ve yazı ve/veya çizimleri yok etmesini şart etmektedir [63].³

âb-keş (آبکش): kuyudan su çekmek ve dağıtmakla yükümlü olan görevlidir [9]. **Âb (آب)** su ve çeken anlamına gelen **keş (کش)**'in birleşiminden oluşur.

---

¹ "... ve bir sâbir ü tüvânâ ve tâhir ü dâna kimesne harem-i şerîf ve imâret-i âmirede olan âbhânelerde ibrikci olup âbdest ve tahâret için vaz' olunan musluklardan ibrikleri doldurup müslimânlar kazâ-i hâcet etdükten sonra hıfz eyleye ve ibrik lâzım oldukça mütevellîye ilâm eyleyüp mâl-i vakfden kader-i hâcetine ibrik ala ve vazîfe-i yevmiyyesi üç akça ola...", Kanunî Sultan Süleyman Vakfiyesi (t.y.), VGMA kasa no. 53.; Kürkçüoğlu, K. E., (1962). Süleymaniye Vakfiyesi, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Ankara.

² "... ve bir recül-i emîn ve ümûr-i besâtine ârif ve müstâkim ve ahvâl-i reyâhîne vâkıf, gars-i eşcârda mâhir ve hıfz ü hirâsetde nazîri nâdir kimesne câmi-i bîkusûr ve ma'bed-i pür-sürûr kurbinde medfen-i ehl-i hayrât ve mesken-i sâhib-i sadekat olan ravza-i lâtîfe ve hadîka-i şerîfe bağbân olup bi-hasebi'l mevâsim bâğbâna lâzım olan hidemâtı bî-kusûr edâ edicek vazîfe-i yevmiyyesi dört akça ola...", Kanunî Sultan Süleyman Vakfiyesi (t.y.), VGMA kasa no. 53.; Kürkçüoğlu, K. E., (1962). Süleymaniye Vakfiyesi, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Ankara.

³ "...ve bir hizmet-i ma'lûmeye kâim ve ikâmet-i vazîfe-i lâzımeye mülâzım kimesne mâhî-n-nükuş olub sâbıkuz-zikr olan mebânî-i hayrâta hâzır ve der u dîvârlarına nâzır olub şöyle ki süfehâ-i enâm ve erâzil ü avâmdan bir ferd dîvârlara yâ hat veya nakş itmek kasd ide kâ'inen men kân bi-eyyi tarîkin kân men' eğer ihtiyâc olursa darb ile def'eyleye ve tesvîd olunmuş mevâzi'i mahk ve eserini bi'l-küllîye mahv eyleye ve vazîfe-i yevmiyyesi altı akçe ola..." Hadîce Vâlide Sultân Vakfiyesi, (H. 27 Receb 1073 /M. 8 Mart 1663). VGMA defter no. 744, s.112.

gassâl (غاسال): ölü yıkayıcı. ölüyü yıkama, temizleme anlamındaki, **gasl (غسل)** kökünden gelir [8]. Bezmiâlem Vâlîde Sultân'ın Gureba Hastanesi'ne ilişkin oluşturduğu H. 1 Şaban 1263/ M. 15 Temmuz 1847 tarihli vakfiyesinde hastane yanında konumlanan camide görevlendirilen birinci ve ikinci imam, birinci ve ikinci müezzin, birinci ve ikinci kayımdan her biri, hastanenin açılışı ile birlikte, cenaze suyunu getirme ve cenaze yıkama işlerini yapmak istemezlerse, bağımsız olarak bir gassalın istihdam edilebileceğinden söz edilmektedir. Bu durumda, yukarıda adı geçen her bir görevlinin ücretinden onar kuruş indirilecektir. İmamların yeni ücreti yüz elli kuruş, müezzin ve kayımların da doksanar kuruş olacaktır. Gassalın ücreti ise yüz kuruş olarak belirlenecektir[86], [87].

gâsil-i meyyit (غسل میت): ölü yıkayıcı. **Meyyit (میت)** sözcüğü ölü anlamına gelmektedir [2]. *Gassâl* ile aynı anlamda kullanılmaktadır. Haseki Gülnûş Sultan'ın vakfiyesinde bu iş için istihdam edilen iki kişinin görev tanımında, ölüyü yıkama işini peygamberin sünnetine uygun olarak yapmaları şart koşulmuştur [54], [55].¹

hademe-i merdâ (خدمه مردا) / merzâ hâdimi (مرضا خادمی): hasta bakıcı [9].

câme-şûy (جامه شوی) / çoğ. câme-şûyan (جامه شویان): farklı müesseselerdeki çamaşır yıkayıcıları. “Şuy” Farsça’da yıkamak, temizlemek anlamına gelen “şûsten” mastarından gelmektedir. “Câme” sözcüğü de Farsça’da elbise demektir [3]. Gülnûş Sultan'ın Mekke’de dar’üş-şifâsında sekiz adet *câme-şuyân*ın görev yapması şart edilmiştir. Bu kişilere vazifeleri karşılığında günlük dört para ve iki çift ekmek ödenecektir [54], [55].²

âb-rîzî (آبریز): hastanelerde, havruz, çirkef çömleği ya da lâzımlık olarak adlandırılan kapları döken görevli [8]. Süleymaniye dar’üş-şifâsında dört adet *âb-rîzî*nin görev

---

¹“...Ve sulehâdan iki kimesne dahi gâsil-i meyyit olup sünnet-i seniyye üzre pâk edâ-yı hıdmetden sonra yevmî dört çift nân-ı azîz ile dört paraya mutasarrıf ola...” Ayrıca bkz. Gülnûş Sultân Haremeyn Vakfiyesi, (H. 27 Ramazan 1090 / M. 1 Kasım 1679). VGMA kasa no. 143.; Güler, M., (2006). Gülnûş Vâlîde Sultân'ın Hayatı ve Hayratı, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul.

² “...Ve sekiz nefer kimesne dahi câme-şûy-ı dâr-ı şifâ olup kemâ hüve hakkuhû pâk-i edâ-yı hıdmetten sonra her biri yevmî iki çift nân-ı azîz ile dört paraya mutasarrıf ola...” Gülnûş Sultan Haremeyn Vakfiyesi, H. 27 Ramazan 1090 / M. 1 Kasım 1679, VGMA kasa no. 143.; Güler, M., (2006). Gülnûş Vâlîde Sultân'ın Hayatı ve Hayratı, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul.

yapması şart edilmiştir. Âb-rîzîlere vazifeleri karşılığında günlük olarak üç akçe ödenecektir [81], [82].

- **Cihât-ı ilmiyye görevi yürütenler:**
- **Mescid, cami, tekke, türbe gibi dini kurumlara ilişkin görevliler:**

vâiz (واعظ): camilerde cemaate vaaz etmekle yükümlü olan görevli [9]. Osmanlı'da büyük camilerin her birinde vâizler bulunmaktadır. Vakfiyelerden edindiğimiz bilgiler göre birden fazla vâizin görev yapması durumunda, vâizler, vaaz ettikleri günün adıyla anılmaktadırlar: pazartesi vâizi, salı vâizi gibi [79]...¹ Ayrıca cuma günleri, Arapça okunan hutbeyi cemaate izah eden vâizler için **cuma vâizi (جمعه واعظي)** ve genellikle, selâtin camilerinde görev yapan cuma vâizlerine ilişkin de **kürsü şeyhi (كرسی شیخی)** tanımı kullanılmaktadır [125]. Cuma vâizlerinin, kürsü şeyhi olarak anılmalarının, kendilerinin ayrıca bir tekkenin şeyhi olmalarından kaynaklandığı da ileri sürülen görüşler bulunmaktadır [3]. Vakfiyelerde şart edildiği üzere, bir vâizin Kur'an ve hadislerin tefsiri konusunda uzman olması, konuşma sanatının inceliklerini bilmesi ve uygulaması gerekmektedir [81], [82].² Genellikle vazifeleri babadan oğula geçebilmekteydi. Özellikle selâtin vakıflarında, yöneticilerin belirlediği doğrultudaki dini ve siyasi fikirlerin yayılmasında vâizlerin önemli rol oynadıkları bilinmektedir [126].

imâm (امام): imam. Arapça'da, "öne geçmek, sevk ve idare etmek" anlamına gelen "emm" (ام) mastarından türeyen imâm, terim olarak "cemaatle kılınan namaza önderlik eden kimse" ve "devlet başkanı" gibi anlamlar taşır [127]. Osmanlı devlet sistemi içinde,

---

¹ "... Evvelâ ma'bed-i münîf ve câmi-i şerîfin Cumu'ât ve a'ayâdında hatîp olan efendiye yevmî elli akçe ve vâ'izu yevmî'l-Cumu'a efendiye yevmî seksen akçe ve vâ'izu yevmî'l-İsneyn olan efendiye yevmî otuz akçe ve vâ'izu yevmî'l-Hamîse yevmî otuz akçe...", III. Osman Vakfiyesi, (H. 1 Rebî-ül-evvel 1169 / M. 5 Aralık 1755). VGMA defter no. 369, s.40.

² "... Ve mescid-i pür-nûr ve ma'bed-i mevfüru's-sürûr olan Câmi-i Cennet-misâlde bir şeyh-i sâlih ve mürşid-i nâsîh, ilm ü takvâ ile mevsûf ve zühd ü vera' ile ma'rûf, âlim-i rebbânî, müeyyid-i mezheb-i Nu'mânî, ulûm-i ilâhiyyede mücidd ve leyâlî-i şerîfede müteheccid, Kur'ân-i azîmi müfessir ve pend ü nasîhati müessir olan kimesne vâiz olup eyyâm-i cumuât ve leyâlî-i mübâreke ve şerâyif-i evkatda mü'minîn ü mü'minât ve müslimîn ü müslimâta va'z u nasîhat eyleyüp..." Kanunî Sultân Süleyman Vakfiyesi, (ty.). VGMA kasa no. 53.; Kürkçüoğlu, K. E., (1962), Süleymaniye Vakfiyesi, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Ankara, s.33.

padişah beratı ile hizmete alındıklarından askerî sınıftan sayılmakta ve hizmet verdikleri mescid ve camilerin vakıflarından maaş almaktadırlar. Tayinleri genellikle vakıf mütevellisi tarafından gerçekleştirilen imamların, bu hizmeti yerine getirmek için yeterli dini bilgilere sahip ve iyi ahlak sahibi olmaları şartları aranmaktadır [128]. Geniş kapsamlı vakıflarda birinci imam “*imâm-ı evvel*” (امام اول) ve ikinci imam “*imâm-ı sâni*” (امام ثانی) gibi imamet görevini üstlenecek birden fazla kadro tahsis edilebilmektedir. Söz gelimi, Köprülü Fazıl Ahmed Paşa'nın Kandiye kalesi içinde inşa ettirdiği camide iki imamın görev yapacağı ve bunların vazifeleri karşılığında ödenen ücrete ek olarak kendilerine tahsis edilen mekânlarda ikamet edebilecekleri belirtilmektedir [129], [130].¹

hatîb (خاطب): camilerde Cuma ve bayram namazlarında hutbe okumakla görevli kişi [131]. Vakfiyesine göre, Süleymaniye camisinde bir aded hatîb görev yapmaktadır [81], [82].² Buna karşılık, beş vakit imamet göreviyle hitabet görevinin aynı kişi tarafından yapılmasını şart eden örnekler de mevcuttur [129], [130].³

müezzin (مؤذن): müezzin. Kelime anlamı olarak “*çağrıda bulunan, ezan okuyan, kâmet getiren kimse*” demektir [132]. Osmanlı devlet sistemi içinde padişah beratı ile göreve başladıklarından askerî sınıftan sayılmakta ve vergiden muaf tutulmaktadırlar. Vakıf

---

¹ “...Ve Kandiye kal'asında olan câmi-i şerifte... bir alim ve mücevvad kimesne imâm-ı evvel olup kendi için tahiyya olan menzilde sakın olup beher şehr beş buçuk esedi kuruş vazifeye mutasarrıf ola. Ve bir alim din medeni câmi-i mezkurda imâm-ı sâni olup ol dahş meşrutası olan menzilde sakın olup beher şehr beş buçuk esedi kuruş vazifeye mutasarrıf ola...”, (Köprülü) Ahmed Paşa Vakfiyesi, (H. 25 Safer / M. 18 Nisan 1687). VGMA defter no. 580, s.140; Sayın, M., (2011). Köprülü Fazıl Ahmet Paşa Vakıfları, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.

² “... Ve Câmi'-i mezbûr-i pür-envâr-i saâdet-medârda bir fâzıl ü kamil-i müttakî ve müteyakkin ü sâlih ve müteşerri'-i mütedeyyin ü gayri müsâmih ilm ü kırâetde mâhir ve zeyli tâhir ve teşkîk-i hutabe kadir, berâatde bizâasi vâfir, imâmetde fakaheti zâhir, hâfız ü ehl-i Kur'ân, mücevvid ü lâtif-elhân, zâhid ü takî âbid ü müttakî kimesne hatîb olup Cümüât ü a'yâdda minbere suûd edüp alâ-rüûsi l'eş-hâd mevâsime münâsib fasîh u belîğ hutbeler inşâd edüp...”, Kanunî Sultân Süleyman Vakfiyesi, (ty.). VGMA kasa no. 53.; Kürkcüoğlu, K.E., (1962). Süleymaniye Vakfiyesi, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Ankara, s.33.

³ “...Uyvar'da olan cami'i şerifinde... Ve bir merd-i necip cami-i mezkûrda hatîb mevasıma-ı münâsebe hutbeler ile lehn ve tağanni etmeksizin hitâbet idüp ol ricâl-i salâh el-tessâm evkât-ı hamsede imâm olup hitabet ve imamet mukabelesinde hitabete dört esedi kuruş bir rabi' esedi imâmete iki buçuk esedi kuruş vazifeye mutasarrıf ola...”, (Köprülü) Ahmed Paşa Vakfiyesi, (H. 25 Safer / M. 18 Nisan 1687). VGMA defter no. 580, s.140.; Sayın, M., (2011). Köprülü Fazıl Ahmet Paşa Vakıfları, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.

mütevellisinin teklifiyle işe alınan müezzinlerin seçiminde dini bilgilerin yeterli olmasının yanında güzel ses ve musiki bilgisi gibi kriterler de dikkate alınırdı [132], [81], [82].¹ Vakfın kapsamına göre istihdam edilecek müezzin sayısı değişebilmektedir. Süleymaniye camisinde 24 aded müezzinin görev yapacağı kaydedilmişken, Köprülü Fazıl Ahmet Paşa'nın vakfiyesinde Kandiye kalesinde yer alan camide ezan okuyacak birinci müezzin "*müezzin-i evvel*" (مؤذن اول), ikinci müezzin "*müezzin-i sâni*" (مؤذن ثانی) ve üçüncü müezzin "*müezzin-i sâlis*" (مؤذن ثالث) olarak adlandırılan üç adet müezzinden bahsedilmektedir [129], [130].² Gelir kaynakları açısından daha sınırlı olan Mimar Sinan'ın kendi adıyla anılan mescidinde görev yapacak olan müezzinin ise ezan okumaya ek olarak mescidin açılıp kapatılması, kandillerin yakılması, hem mescid hem de sıbyan mektebinin süpürülmesi gibi hizmetleri yerine getirmesi şart koşulmuştur [64], [65].³

devr-hân (دور حوان): devr-i hâvan (دور خوان) da denilmektedir. Camilerde devamlı olarak Kur'ân-ı Kerim okuyup, devreden kişidir [3]. Süleymaniye camisinde içlerinden en üstünü **ser mahfil (سر محفل)** olmak üzere 10 adet, ön koşul olarak, Kur'ân konusunda bilgili ve nitelikli hafız olması gereken *devr-hânın*, Cuma günleri mahfilde toplanarak Kur'ân-ı Kerim okuyup devrederek görev yapmaları, *ser mahfilin* beş akçe, diğer hafızların ise üçer akçe vazife ücreti almaları şart edilmiştir [81], [82].⁴

---

¹ Ayrıca, Süleymaniye camisinde görev yapacak olan, Cuma günleri ve her gün beş vakit ezan okuyacak yirmi dört adet müezzin için aranan benzer nitelikler hakkında "... *Ve yigirmi dört aded ilm-i mûsîkar ve fenn-i edvârda mâhir ve şuaab-i makamâtta ve tecrî ü teren nümâtta sâhir hûb-âvâz kimesneler müezzin olup vakt-i Cümüânün mâ-adâsında her rûz evkat-i salevât-i hamsede menâreler urûc edüp elhân-i dil-güşay ve ferahzedây birle ezân okıyup temcîde müdâvemet edeler...*", Kanunî Sultân Süleyman Vakfiyesi, (ty.). VGMA kasa no. 53.; Kürkçüoğlu, K. E., (1962). Süleymaniye Vakfiyesi, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Ankara, s.33.

² "... *Ve bir kimesne müezzin-i evvel olup ayda üç esedi ve üç râbî esedi kuruş vazifeye mutassarıf ola ve bir kimesne müezzin-i sâni olup ayda üç esedi ve bir râbî esedi kuruş ve bir kimesne dahi müezzin-i sâlis olup beher şehr üç esedi ve bir râbî esedi kuruş vazifeye mutasarrıf ola...*", (Köprülü) Ahmed Paşa Vakfiyesi, (H. 25 Sefer 1089/M. 18 Nisan 1687), VGMA defter no. 580, s.140.; Sayın, M., (2011). Köprülü Fazıl Ahmet Paşa Vakıfları, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.

³ "... *müezzin-i merkûm mescid-i şerîfde kayyım dahi olup vakt-i hâcetde mescîdi açup kapayup çıragları yaka ve lâzım oldukça mescîdi süpüre. Kezâlik mekteb-i münîfde ferrâş dahi olup, hizmet-i lâzimesin edâ ide...*", Mi'mâr Sinân Ağa Vakfiyesi, (t.y.), VGMA defter no.576, s.23.; Ateş, İ., (1990). Mimar Sinan Vakfı, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul.

⁴ "... *Ve on aded cârî-i kari Hâfız-ı müteyakkin sâlih ve mütedeyyin hasenü's-savti ve'l-elhân mücevvid ve ehl-i Kur'ân kimesneler dahi Devr-hânân olup Cümüa günlerinde mahfilde cem' olup her biri âdet-i ma'lûme ve kaide-i mersûme üzere Kur'ân-i Mecîd-i azîmü's-şân ve Furkan-i Hamîd-i câlibü'l-gufrândan*

hâfız (حافظ): hafız. Kur'anı ezberlemiş olanlar hakkında kullanılan bir tanımdır. Arapça'da "saklamak" anlamına gelen **hıfz (حفر)** mastarından gelmektedir. Çoğulu **huffâz (حفاظ)** dir [3]. Piyale Paşa'nın kendi adıyla anılan camii'nde görev yapacak 6 adet hafızdan bahsedilmektedir. Bunlar Cuma günleri, caminin mahfilinde Kur'ân'dan birer aşr okuyacak ve içlerinden bilgi ve okuma açısından en üstün olanı *ser mahfil* olarak görev yapacaktır [91], [92].¹ Bir vakıf kurucusu, söz gelimi Ramazan ayı gibi belirli bir zamanda mukabele olarak hatim indirilmesini şart ettiğinde, cami ya da mescidin imam, hatip ya da müezzin gibi görevlilerinin haricinde bu vazifeyi, hafızlara tahsis edebilmektedir [133].²

Yasîn-hân (يسن خوان): cami ya da türbelerde vakıf kurucusu tarafından şart edildiği şekliyle Yasîn suresini okumakla görevli olan kişi. Hadîce Vâlide Sultân, vakfiyesinde kendi türbesinde hergün sabah namazından sonra Yasîn suresini okuyacak bir Yasîn-hân, öğle namazından sonra Mülk suresini okuyacak bir Tebareke-hân, ikinci namazından sonra Nebe suresini okuyacak bir Amme-hân ve bunların ardından tekrar bir Yasîn suresi

---

birer Aşr-i Kur'ân cehr üü i'lân birle tilâvet edeler. Mâbeynlerinde evsâf-i mezbûrede ekmele ve sâyirlerinden a'lem ü afdal olan Ser-mahfil olup bunların azl ü nasbi Ser-mahfil müşâveresiyle ve imtihanıyla ola. Ve Ser-mahfilün vazîfe-i yevmiyyesi beş akça ve sâir huffâzün vazîfe-i yevmiyyeleri üçer akça ola...", Kanunî Sultân Süleyman Vakfiyesi, (ty.). VGMA kasa no. 53.; Kürkçüoğlu, K. E., (1962). Süleymaniye Vakfiyesi, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Ankara, s.34.

¹ "... ve merkûm cami'in mahfil-i münifinde altı nefer nîk nefesi ve hûb nefesi kâr-i cârî ve mucibât-ı ayb ve ârdan ârî tecvîd ve tertîlden habîr ve tilâvet-i Kur'ânı dil-pezir olan kimesneler hafız olup her cum'a gününde âdet-i ma'hûde ve ma'lûme ve kavâ'id-i ma-lûme ve mersûme üzere Kur'ân-ı mecîdi kesîrû'l-envâr ve furkân-ı hamîd-i kesîrû'l-âsârdan i'lân ve ichâr ile her biri birer aşr okuyup akre' ve a'lemeleri ve hıfz ve fetihde müsellemleri olan bir kimesne dahî ser-mahfil olup ânın vazifesi yevmî iki akçe ve sâlifü'z-zikr altı nefer hafızın her birinin yevmî birer buçuk akçe ola..." Piyale Paşa Vakfiyesi, (H. evâhir-i Receb / M. Kasım 1573). VGMA defter no. 573, s.24.; Çınar, H., (2011). "Piyale Paşa Vakıfları", Piyale Paşa Camii, derleyen Tanman, B. ve Bostan, İ., Gürsoy Group Kültür Yayınları, İstanbul.

² "...medine-i mezbûrede Şeyh Eyyüb mahallesinde vâki cami-i şerifte imam olan efendiye yüz kuruş ve hatib olan efendiye yüz kuruş ve îdeynde vaiz efendiye elli kuruş ve müezzin olan efendiye elli kuruş verile ve Ramazanü'l mübarekede camii şerifi mezkûr derûnunda ba'del asr hâfız efendiler mukabele tabir olunur Kur'an-ı Azimü's-Şan ve Furkan'ı Celilü'l Unvan'dan yevmiye bir cüz'i şerif tilâvet ve ba'del hatm sevabını ruh-u şerif-i habib-i Hüdâ şefi'i rûzi ceza aleyhi salevâtı iyfa ve ervâhi enbiya-i aleyhim efdalü'ssalât ve ekmele'ttahaya ve dahî âli ve ashab ve zevcâti tâhîratı âli derecât ve ebrâr-ı etkiyâ-i hazreti Hüdâ ervahına deyu sabit kadem ahsenü'l mevâkif yani bizzat vâkıf ve âbâ ve ecdâd ve ümmehat ve ceddat ve aşâirimiz ve evlâd ve cemi-i mü'minîni mü'minât ervahına ihdâ edüpmukabelesinde yüz kuruş verile..." Veliyyüddîn Ağa Vakfiyesi, (H. 23 Muharrem 1303 / M. 1 Kasım 1885). VGMA defter no. 614, s.52.

ve Feth suresi okuyacak ve vâkıfeye dua edecek bir Fetih-hân istihdam edilmesini şart etmektedir [63].¹

eczâ-hân (اجزا خوان): varak anlamındaki yazma cüzler ile Amme, Tebareke, Kadseme ve Vezzariyat surelerini tanımlayan **eczâ-i şerîfe (اجزای شریفه)** okumakla görevli olan kişi [3]. Nuruosmaniye camiinde görev yapacak, içlerinden biri **reîs-i eczâ-hân (ریس اجزا خوان)** diğeri, **nokta-i eczâ (نقطه اجزا)** olmak üzere 9 aded eczâ-hândan bahsedilmektedir [79].²

cüz-hân (جزء خوان): camide devamlı olarak Kur'an-ı Kerim cüzlerini okumakla görevli olan kişi. Kur'an'ın bölümlerine atfedilen **cüz (جزء)** sözcüğüyle okuyan anlamına gelen **hân (خوان)** sözcüğünden oluşan cüzhân, belli bir ücret karşılığında camilerde veya türbelerde Kur'an-ı Kerim'den birer cüz okuyan kimse anlamına gelmektedir [134]. Kur'an-ı Kerim'in otuzda biri olan her bir cüz, yirmişer sayfadan oluşur. Cüz kelimesinin çoğulu olan **eczâ (اجزا)** ise, bir kitabın ciltlenmemiş parçası veya ciltlenmemiş hali anlamında kullanılır [134]. Vakfiyesinde Piyale Paşa'nın kendi adıyla anılan camiinde görev yapmak üzere, beş aded cüz-hândan bahsedilmiştir. Bunların her birinin camide toplanarak, Kur'an'ın yüzüne bakarak tevcid ve tertil üzerine birer cüz okumaları şart edilmiştir [91], [92].³ Buna karşılık Süleymaniye camiinde her gün, sabah, öğle, öğleden

---

¹ "... Ve dört nefer hûb-nefes ü hoş-âvâz ve tecvîd ü tertîl ile kırâ'etde mümtâz kimesneler her gün türbe-i mezbûrede savt-i a'lâ ve hüsn-i edâ ile birisi salât-ı subhdan sonra sûre-i Yâsîn ba'dehû birisi salât-ı zuhrdan sonra sûretü'l-Mülk ve birisi asrdan sonra sûretü'n-Nebe ve yine birisi akab-i Yâsin-i şerîfde sûretü'l-Feth tilâvet eyleyüb kabûl-i tilâvet ve rûh-ı vâkıfeye vusûl-i magfîret ü rahmet için du'â ideler ve her birinin cihet-i yevmiyyeleri beşer akçe ola..." Hadîce Vâlide Sultân Vakfiyesi, (H. 27 Receb 1073 /M. 8 Mart 1663). VGMA defter no. 744, s.112.

² "... Ve yine câmi'-i şerîfde tilâvet olunmak üzere dokuz nefer eczâ-i latîfe hânân-ı Sahîh-i Buhârî-i şerîf olanların her birine yevmî on beşer akçe ve reîs-i eczâ-i hânâna yevmî yigirmi akçe ve nokta-i eczâyâ yevmî on akçe vazîfe virile..." , III. Osman Vakfiyesi, (H. 1 Rebûlevvel 1169 / M. 5 Aralık 1755). VGMA defter no. 369, s.40.

³ "... ve beş nefer salih ve sahîhü'l kırâ'at ve affî-i husnû't-tilâve olan kimesneler cüz-hân olup ber-vech-i mersûm ve nehc-i ma'lûm camî'-i merkûmda cem' olup her biri nazm-ı Kur'ân-ı şerîfe baka ve tevcîd ve tertîl ile birer cüz okuya vazîfe-i yevmiyyeleri ikişer akçe ola..." , Piyale Paşa Vakfiyesi, (H. evâhir-i Receb / M. Kasım 1573). VGMA defter no. 573, s.24.; Çınar, H., (2011). "Piyale Paşa Vakıfları", Piyale Paşa Camii, derleyen Tanman, B. ve Bostan, İ., Gürsoy Group Kültür Yayınları, İstanbul.

sonra ve akşam görev yapmak üzere otuzar kişilik dört farklı gruptan oluşan toplamda görev yapacak yüz yirmi aded cüz-hândan bahsedilmektedir [81], [82].¹

ihlâs-hân (اخلاص خوان): camide devamlı olarak ihlâs suresini okumakla görevli olan kişidir.

salavât-hân (صلوات خوان): Hz. Muhammed ve onun soyundan gelenler için okunan dua salâvat getirmekle görevli olan kişidir.

meddâh (مداح): Arapça'da methedici anlamına gelen bu sözcük, vakıf paleografyasında, konularını dini kaynaklardan alan genellikle peygamberin ve ashabının hayatına ilişkin manzum nâatlar, münacatlar ve hükümdarlar hakkında methiyeler okuyan kişileri tanımlamaktadır. Zaman içinde hayvan seslerini taklit edenler, halkın ilgisini çeken hikâyeler ve fıkralar nakledenler için bu tanım kullanılmıştır [3]. Süleymaniye vakfiyesinde, Cuma günleri mahfilde devr-hân olarak görev yapan hafızların kiraatından sonra, güzel sesli bir meddâhın, peygamberin övülmesini konu alan kasideler inşa ederek terennüm etmesi şart edilmiştir [81], [82].²

nâat-hân (نعت خوان): camilerde namazdan önce ya da tekkelerde de zikir fasıllarından önce Hz. Muhammed'i öven manzumeleri okuyan kişilerdir [3]. Hadîce Vâlîde Sultân'ın vakfiyesinde Yeni Camiye ilişkin görevliler içinde her Cuma günü caminin

---

¹ "... Ve sulehâ'yi ehl-i Kur'ândan fasihu't-tilâve ve sahihu'l-kırâe yüz yigirmi nefer kimesne Cüz-hân olup her gün akîb-i salâti's-subh câmi'-i mezbûrda ber-vech-i mersûm ve nehc-i ma'lûm otuzar nefer kimesne meclis-i evvel ve meclis-i sânide ve otuz nefer ba'de'z-zuhr ve otuz nefer ba'de'l-asr cem' olup... Kur'ân-ı Mecîd ve Furkân-i Hamîdden her biri tevcîd ü tertil üzere bi-lâ-sür'atin ve ta'cîl bir cüz-i şerîf tilâvet ede...", Kanunî Sultân Süleyman Vakfiyesi, (ty.). VGMA kasa no. 53.; Kürkçüoğlu, K.E., (1962). Süleymaniye Vakfiyesi, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Ankara, s.34.

² "... Ve bir kimesne dahi ki zemzeme-i gamm-zedâ ve hoş nevâ-yi sürûr-efzâ birle müşârun bi'l-benân hasenü's-savti ve'l-elhân olan kimesnelerden Meddâh-i hoş-hân olup eyyâm-i Cümüade mahfilde huffâz kırâet-i devr ve tilâvet-i aşrden ferâğ bulduktan sonra Cenâb-i Nübüvvet-penâh Resûlu'llâh salle'llahu aleyhi ve'ssellem mâ-dame'l-Arşü ve'l-Kalem Hazretinün zât-i akdes ve sîfât-ı mukaddesi medâyihî husûsunda fusahâ ve bülega-i Arab-i arbâ inşâ etdükleri kasâid-i tannânededen kader-i mâ-teyesser ebyât inşâd eyleye ve terennümât-i lâtif ve tenaumât-i dil-firîb birle âzân ü esmâ'ı ve kulûb-i ashâb-ı vecd ü semâ-ı ısga ve istimâ'a meyl etdürüp dil-şâd eyleye ve vazîfe-i yevmiyyesi altı akça ola...", Kanunî Sultân Süleyman Vakfiyesi, (ty.). VGMA kasa no. 53.; Kürkçüoğlu, K. E., (1962), Süleymaniye Vakfiyesi, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Ankara, s.34.

mahfilinde güzel sesli, musiki ve makam bilgisi olan bir nâat-hânın, devr-hân olarak görev yapan hafızların kıraatından sonra görev yapması şart edilmiştir [63].¹

mevlîd-hân (مولد خوان): mevlid okumakla görevli olan kişi. Mevlid okumanın ayrı bir sanat olarak kabul edildiği, 15. yüzyılda bestelenen bu eseri takiben 16. yüzyıl sonunda ve 17. yüzyılın ilk yarısında ve 19. yüzyılda çeşitli farklı bestelerin yapıldığı bilinmektedir. Özellikle hükümdarların merasimle okutturdukları mevlidleri, bu alanda uzmanlaşmış kişilere kıraat ettirdikleri bilinmektedir. Genellikle yaygın olarak okunan mevlid, besteli olmayan, dört bahirden ibaret olan ve bahirleri, düğâh, hüseyî, rast ve ırak makamlarından oluşan, kısmen bazı ezgilerle kısmen de usülsüz fakat kendine özgü bir tavırla okunmaya devam etmiştir [3].

müstahfız-ı mahfil-i hümayûn (مستحفظ محفل همایون): selâtin camilerinde hünkar mahfilini koruyan görevli. III. Osman'ın Üsküdar'da inşa ettirdiği İhsaniye Camii için böyle bir görevli tahsis etmiştir. Aynı vakfiyede sözü geçen Nuruosmaniye Camii için ise böyle bir görevli şartı olmamıştır [79].²

Mesnevî-hân (مسنوی خوان): Mevlâna'nın Mesnevî adlı eserini okumaya ve okutmaya icazet almış, tasavvufi vaazlarda bulunan kişidir. Mevlevî tarikatlarında Mesnevî'yi cemaate anlatmak için böyle bir görev ihdas oluşturulmuştur. Menevîhanlar, Mesnevî'yi ezberlemiş olduklarından beytleri hafızalarından okurlar ve sonra da anlamı açıklarlardı [3].

dervîş (درویش): çoğ. **dervîşân (درویشان).** Tarikat mensubu. Farsça'da fakir, yoksul, dilenci gibi anlamlara gelen bu kelime, herhangi bir tarikata mensup kişiyi tanımlamak için kullanılmaktadır [3]. Hanya Mevlevihanesine ilişkin oluşturulan Süleyman Şemsi

---

¹ "... ve bir nîk-nefs ü hoş-âvâz ve hûb nefes ü zemzeme-perdâz ilm-i mûsîkîde bî-nazîr ve vâdî-i makâmâtta seyri dil-pezîr kimesne câmi'-i mezbûrda na'thân olub her rûz-ı Cum'ada mahfil-i câmi'de huffâz-ı kirâmın itmâm-ı kırâ'et ve ihtitâm-ı tilâvetleri akabince hazret-i risâlet-penâh aleyhi salavâtü'llâh cenâbının nu'ût-i dürerbâr ve sîfât-ı gevher-nisârından zebân-ı ahlâ ve savt-i a'lâ ile bir na't-i şehd-âmîz ve medh-i letâfet-engîz okıya ve cihet-i yevmiyyesi on akçe ola...", Hadîce Vâlide Sultân Vakfiyesi, (H. 27 Receb 1073 /M. 8 Mart 1663). VGMA defter no. 744, s.112.

² "... Ve Medîne-i Üsküdar'da İhsâniye nâm mahalde müceddeden binâ buyırılan câmi'-i şerîf ve ma'bed-i latîfin... müstahfız-ı mahfil-i hümayûna yevmî sekiz akçe virile...", III. Osman Vakfiyesi, (H. 1 Rebî-ül-evvel 1169 / M. 5 Aralık 1755). VGMA defter no. 369, s.40.

Dede Efendi'nin vakfiyesinde, dervişlerin dergâhta ikamet ettiklerinden ve belirli niteliklere sahip bazı dervişlere çeşitli görevler karşılığında ücret ödendiğinden bahsedilmektedir [71], [72].¹

duâgû (دعاگو): vâkıfın şartına göre, nikah, mevlid, hatim ve benzeri özel toplantılarda çeşitli duaları okuyan kişi. Hiçbir görev ile mükellef olmadıkları halde, edecekleri dua karşılığında ücret almaktadırlar [3]. Vakıflardaki duâgû görevlilerinin ölmesi ya da başka bir şekilde bu görevin boşalması durumunda, görev ve görev bedeli kişinin çocukları olması durumunda kız ya da erkek çocuklarına eşit olarak paylaşılır. Bu durum, geç dönemlerde çoğu vakfın idaresini mali yönden zor duruma düşürmüştür [30].

müsebbih (مسبح): çoğ. **müsebbihân (مسبحان)** vâkıfın şartına göre değişse de genellikle *subhânallah* tesbih eden, görevli [2]. Hadîce Vâlide Sultân'ın vakfiyesinin, kendi türbesine ilişkin bölümünde yirmi kişilik bir müsebbih grubunun her gün, türbede toplanıp üç bin beş yüz kere **kelime-i tevhîd (کلمه التوحید)** tesbih etmesini şart etmiştir [63].²

muarrif (معرف): camilerde ve tekkelerde hayır sahiplerinin adlarını hayır ile anan müezzin ve derviş. Arapça'da tarif eden, herşeyi etraflıca anlatan anlamına gelmektedir. Genellikle cuma günleri namazın ardından vâkıfa ve cemaate dua eder. Cami ve tekkelerde bu işi gören vazife sahipleri bu iş için belirli bir ücret almaktadırlar [3]. Fuad Köprülü, "Meddahlar" başlıklı makalesinde, babası Bursa camilerinde muarrif olduğu için Duayî mahlasını kullanan bir şairin ve Bayezid-i Veli zamanında sarayda görevli olan şair Sa'yî'nin camilerde okunmak üzere tarif atcat ettiğini Riyazî'den nakletmektedir [135]. Evliya Çelebi'de Kazasker alayı içinde padişaha dua ederek geçen, üç bin adet muarrifin

---

¹ "... Dergâh-ı şerifde sâkin olan dervişanın okuyup yazmayanları bulunur ise Kur'an-ı Kerim ve ilmihal ve akaid-i ebediyelerini talim idüp beher senede üç yüz altmış gurus vazifeye mutasarrıf ola.", Süleyman Şemsi Dede Efendi Vakfiyesi, (H. 14 Cumâdelûla 1302 / M. 1 Mart 1885). VGMA defter no. 988, s.24.; Kara, İ., (2006). Hanya Mevlevîhânesi, Şeyh Ailesi, Müştemilâtı, Vakfiyesi, Dergah Yayınları, İstanbul.

² "... ve yigirmi nefer âbid ü zâhid ve sâlih u mütezehhid kimesneler her gün vaktü'd-duhâda ol kubbe-i müte'addidü't-tizkâr ve türbe-i magfîret-midrârda cem'olub vaz'-ı ma'îyyet ve hey'et-i cem'îyyet ile tesbîh ü tahmîd ve tehlîl ü tevhîde meşgûl olalar ve her birisi hulûs-ı niyyet ve safâ-yı taviyyet ile üç bin beş yüz kerre kelime-i tevhîd diye ve bunların bir ezhed ü etkâ ve evra'u evlâları re'îs olub beş akçe vazîfeye mutasarrıf ola ve mâ'adâ müsebbihînin vazîfeleri üçer akçe ola...", Hadîce Vâlide Sultân Vakfiyesi, (H. 27 Receb 1073 / M. 8 Mart 1663). VGMA defter no. 744, s.112.

olduğundan bahsetmektedir [136]. Süleymaniye camisinin görevli kadrosunda güzel sesli, Farsça, Arapça dillerini kullanabilen ve kasideler üzerine bilgili, Farsça tarifler tasnif edebilecek nitelikte, Cuma günleri ve bayram günlerinde hafızların tilavetinden sonra, Sultan Süleyman için dualar okucak, bir muarriif yer almaktadır [81], [82].¹

eczâ-i şerîfe muarriifi (اجزای شریفه مورفی): devir okuyan hafızları açık cüzden takip ederek yanlışlıkları düzelten kişi [3].

muvakkit (موقت): zamanı saptayan kişi. Zamanın saptanması için kullanılan usturlap, güneş saati, rubu' tahtası, pusula, kıblenüma ve saat gibi araçların ayarları ve tamirleri ile ilgilenen görevlilerdir. Camilerin bulunduğu sokak üzerinde ve kapılarının yanında görev yapan bu memurların görev yaptığı yere *muvakkithane* denilmektedir. Muvakkitler, nücüm ve felekiyyat adı verilen heyet iliminin öğrenilmesine ve gelişmesine de katkıda bulunmuşlardır [3], [137]. Bunu destekler biçimde, Evliya Çelebi Seyahatnamesinde, Bayezit camii muvakkiti için "... *cümleden muvakkitin ulûfesi şart-ı vâkıf üzere ziyadedir. Zira İslâm memleketlerinde ne kadar keştiban (kaptan) ve mellâhan (gemici) varsa cümlesi Sultan Bayezit Han muvakkitine muhtaçtırlar, ve cemi' frengistanda ilm-i ilm-i nücümalık olan üstad kefere mikyalarını ve kıblenümalarını Bayezit camiinde tashih ederler.*" şeklinde bir açıklama yapılmaktadır [136]. Tez kapsamında incelenen vakfiyelerden Piyale Paşa'nın kendi ismiyle anılan camisinde görev yapacak olan muvakkit, **sâ'âtî (ساعتی)** olarak anılmakta ve "*ilm-i mîkât*" (**علم الميقات**)² [138] konusunda bilgili olması şart koşulmaktadır [91], [92].

---

¹ "... *Ve bir kimesne dahi Fârisi ve Arabi lûgat-i müsta'meyleye usûru ve eş'âr ü kasâyide şüûru olan bir fasîhu'l-edâ ve melîhu's-sadâ' kimesne Cümüa günlerinde ve eyyâm-i îdde Muarriif olup huffâz-i Kur'ân-i azîm-i vâcibü't-ta'zîm ve kurrâ-i Kelâm-i Kadîm-i lâzimü't-tekrîmlerün tilâvetleri nihâyetinde ve kırâetleri gayetinde mülâki olduğu zamânda... ve devam-i eyyam-i devlet-i Sultân-i zamân ve kıyâm-i hıyâm-i saltanet-i hazret-i sâhib-kıran için duâları ve senâları müştemil olur. Fârisî ta'rîfler tasnîf-ü te'lîf edüp mahfilde bi-hasebî'l-mevâsim ve muktaza'l-mekam belâgat ve fasâhat üzere okıyup duâlar ve senâlar eyleye ve vazîfe-i yevmiyyesi altı akça ola...*" Kanunî Sultân Süleyman Vakfiyesi, (ty.). VGMA kasa no. 53.; Kürkcüoğlu, K. E., (1962). Süleymaniye Vakfiyesi, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Ankara, s.34.

² Güneş, ay ve yıldızlar aracılığıyla zamanın özellikle de namaz vakitlerinin belirlenmesi ilmi. Ayrıca bkz. Helvacı, M., (2000). "İlm-i mîkât", TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt:22, İSAM Yayınları, İstanbul, s.133.

türbedâr (تربة دار): türbeden sorumlu olan görevli [3]. Türbenin bekçiliği ve temizlik işlerinden sorumlu olabildiği gibi vakfın kapsamı doğrultusunda bu işlerle ilgilenmesi için ayrıca, türbeyi koruma vazifesiyle mükellef **bekci (بکجی)**, temizlikten sorumlu **ferraş (فراش)** türünde hizmetli kadrosunun ve vakıf kurucusunun isteği doğrultusunda değişen tür ve sayıda dua okuyucularının istihdam edilebildiğine de rastlanmaktadır. Hadîce Vâlide Sultân'ın vakfiyesinin kendi türbesine ilişkin bölümde, türbeden sorumlu bir türbedâr, on beşi gündüz on beşi de gece görev yapmak üzere otuz adet bekçi, farklı duaları okumakla görevli yüz on beş adet dini görevli, bunların hizmetlerini denetlemekle yükümlü bir **noktacı (نقطه جی)**, temizlikten sorumlu iki **kayyım (قیم)** ve iki ferraş, kandillerin yakılıp söndürülmesi ile ilgilenen iki **sirâcî (سراجی)** ve mübarek günler ile eczâ-i şerîfe tilaveti esnasında tütsü ve buhur yakacak bir **buhûrî (بحوری)** görev yapacaktır [63].¹

mâhyacı (ماهیاجی): mahyaları yazan, düzenleyen kişi. Ramazanlarda çifte minareli camilerde, iki minare arasındaki mahyayı kuran kişilerdir [3]. Genellikle caminin müezzini ya da kayyumları bu işi yaparlarken, kapsamlı vakıflarda özel bir görev tanımı olarak da yer alabilmektedir.

destarî (دستاری): sarık anlamına gelen **destar (دستار)** ile ilgili, türbelerde kavuk ve sarıkları saran kişi [8].

- **Sağlık Yapılarına İlişkin Görevliler:**

---

¹ "... türbe-i refî'atü'r-rütbe ve kubbe-i mercüvvü'l-kurbede bir salâh ü sıyânet ile mevsûf ve ifâf ma'rûf memdûhu'l-hısâl ve makbûlü'l-etvâr kimesne türbedâr olub alâ vechi'l-istimrâr edâ-i hizmetde istikrâr ide ve vazîfe-i yevmiyyesi on akçe ola ve otuz nefer salâh u ifâf ile mevsûf ve tâ'at ü ibâdet ile me'lûf kimesnelerin on beş neferi gicelerde on beş neferi gündüzlerde türbe bekçileri olub... ve bir sâdıkü'l-kelâm ü mu'temedü'l-enâm kimesne türbe-i şerîfede noktacı olub bilâ-özrin şer'iyyin terk-i hizmet idenleri defter idüp ay başında mütevellîye i'lâm eyleye tâ ki terk-i hizmet itdükleri günlerin vazîfesi virilmeye ve ücret-i yevmiyyesi sekiz akçe ola ve bir zarîf ü nazîf-ten ve sebük-rûh u hafîfü'l-beden kimesne buhûrî olub zikr olunan türbe-i seniyyetü'r-rütbede hîn-i tilâvet-i eczâ-i şerîfede ve leyâlî-i mübârekede buhûr yakub on iki akçeye mutassarıf ola... ve on nefer kavî vü kadir ve kuvvet ü kudretleri zâhir kimesnelerin ikisi kayyım-ı türbe ve ikisi ferrâş-ı türbe ve ikisi sirâcî-i türbe ve ikisi ferrâş-ı harem-i türbe ve ikisi dahi ferrâş-ı kenîf olub hidmet-i lâzımelerini kemâ yenbagî edâda ihmâl ü müsâhele itmeyeler..." Hadîce Vâlide Sultân Vakfiyesi, (H. 27 Receb 1073 /M. 8 Mart 1663). VGMA defter no. 744, s.112.

cerrâh (جراح): Arapça'da yara tımar ve tedavi eden, ameliyat yapma usullerini bilen kişi anlamında kullanılır. Yaralama anlamına gelen **cerh (جرح)** kökünden gelmektedir [3]. Gülnûş Sultan'ın Mekke'deki darü's-şifâsında görev yapmak üzere cerrahi müdahalede bulunma bilgisi olan, ilminde ustalaşmış bir kişinin cerrâh olması, günlük yirmi para ve sekiz çift ekmek karşılığında görevlendirilmesi şart edilmektedir [54], [55].¹

kehhâl (كحال): göz ile ilgili hekim. Arapça'da göze sürme çekmek anlamına gelen **kehl (كحل)** fiilinden gelmektedir [3]. Süleymaniye darü's-şifâsında biri kehhâl-i evvel, diğeri kehhâl-i sâni olmak üzere iki göz hekiminin görev yapması şart koşulmuştur [81], [82].

tabbâh-ı ilâc (طباخ علاج): ilaç yapan görevli.

aşşâb (عشاب): ilaç yapımında kullanılmak üzere doğadan şifalı bitki toplayan görevli. Taze ot anlamına gelen, **uşb (عشب)** kelimesinin mübalağalı çekiminden oluşur [5]. Vakfiye örnekleme içinde, dârü'sşifâ ve hastanelerde aşşâb kadrosu bulunmaktadır.

ser-etıbbâ (سر اطباء) / reis-ül-etıbbâ (رئيس الاطبا) : hekim başı [3], [54], [55].²

tabîb (تبيب): hekim [2].

tabîb-i sâni (تبيب صانع) : ikinci hekim [54], [55].³

- İmaretlere ilişkin görevliler:

---

¹ "... Ve mecrûhlar emrini görmeye kâdir ve fenninde bir üstad-ı mâhir kimesne dahi cerrâh olup kemâ yenbagî hizmetini edâdan sonra yevmî sekiz çift nân-ı azîz ile yirmi paraya mutasarrıf ola...", Gülnûş Sultan Haremeyn Vakfiyesi, (H. 27 Ramazan 1090 / M. 1 Kasım 1679). VGMA kasa no. 143.; Güler, M., (2006). Gülnûş Vâlide Sultân'ın Hayatı ve Hayratı, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul.

² "... Ve zîver-i fünûn-ı tıbb ile ârâste ve hilye-i kavâ-id-i ilm-i hikmet ile pîrâste bir hakîm-i kârdan tabîb-i hazâkat-ünvân bir sâlih ve mütedeyyin kimesne zikr olunan dâr-ı şifâda ser-etıbbâ olup kemâ yenbagî hizmetini edâdan sonra yevmî on nân-ı azîz ile otuz paraya mutasarrıf ola..." Gülnûş Sultan Haremeyn Vakfiyesi, (H. 27 Ramazan 1090 / M. 1 Kasım 1679). VGMA kasa no. 143.; Güler, M., (2006). Gülnûş Vâlide Sultân'ın Hayatı ve Hayratı, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul.

³ "...Ve bir lebîb-i hâzık ve tabîb-i fâik ve hemîşe mu'âlece-i merzâ hizmetinde mücidd ü sâ'î ve şerâit-i hidemât-ı tıbbî her vechile mürâ'î bir kimesne dahi tabîb-i sâni olup kema hüve hakkuhû hizmetini edâdan sonra yevmî beş çift nân-ı azîz ile on paraya mutasarrıf ola...", Gülnûş Sultân Haremeyn Vakfiyesi, (H. 27 Ramazan 1090 / M. 1 Kasım 1679). VGMA kasa no. 143.; Güler, M., (2006). Gülnûş Vâlide Sultân'ın Hayatı ve Hayratı, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul.

imâret şeyhi (عمارت شیخی): imaretin idarecisi. İmarette yapılan işlerin tamamına nezaret eden görevlidir [139]. Süleymaniye vakfiyesinde imaret şeyhi olarak görev yapacak kişinin güvenilir, dindar ve iyi ahlaklı olmasının gerektiğinden bahsedilmektedir. Ayrıca, şeyhin yemek dağıtıldığı zamanlarda **matbah (مطبخ)**da hazır bulunması, imarete alınacak ihtiyaçlar konusunda israftan kaçınması, bu konuda imaret görevlilerine uyarılarda bulunması, buna karşılık her mamulün iyisinin alınmasına gayret göstermesi, kusuru olan çalışanları mütevellîye bildirmesi ve imaret görevlilerinin şeyhin emirlerine uyması gerektiği şart edilmiştir [81], [82].¹

vekilharc (وكيلحرج): vekilharç. masraf görmekle görevli kimse [2]. Süleymaniye vakfiyesinde, iyi ahlaklı, dindar, iş bilir bir kişinin imarete vekilharc olarak görev yapması ve imaret için gerekli olan malzeme ve tüm şeyleri mütevellî ve imaret şeyhine danışarak vakıf için satın alıp kilerciye teslim etmesi, alış-veriş esnasında dikkatli davranarak alınanlara ederinden fazla para ödememesi şart edilmiştir [81], [82].² Ayrıca, hesap bilgisi olan bir kişinin **kiler kâtibi (كلار کاتبی)** olarak görev yapıp, vekilharç ile birlikte çarşı-pazara gidip, onun harcamalarını bir deftere kaydetmesi de şart edilmiştir [81], [82].³

---

¹ "... Ve imâret-i âmirede bir emîn ve sâlih ve dindâr ahlâk-i hamîde ile muttasıf ve munsif ve ehl-i vekar ve at'îmenün cevdet ü redetinden ve sâyir ahvâlinden haberdâr kimesne dahi Şeyh olup evkat-i tabh-i taâm ve mevâkît-i it'âmde matbahda hâzır olup makâdir-i havâyic ve lühûm-i at'ime ve sâyir ümûra nâzır ola ve muktezâ-yi makam üzere vakfiyye-i şer'îyyede mensûs olan şerâyit-i tabh-i taâma muvâfık huddâm-i imârete tenbîh ü tekit ve va'îd ü tehdîd eyleyüb râh-i reşad ve menhec-i sedâda irşad ede taktîr ü isrâfdan tahzîr edüp evânî vü kısıf-i tathîr etdüre ve havâyic satun alındukda her nesnenün a'lâsını ve ceyyidini ve nefisini aldura. Zâtında redâet olan havâyici almakta tevakkî vü perhîz eyleye ve hidmetinde tekâsuli ve yâhud kusûrı olan kimesneyi mütevellîye bildüre. Ve cümle İmâret hizmetkarları şeyh-i mezbûrun emrine ve nehyine imtisâl edeler...", Kanunî Sultân Süleyman Vakfiyesi, (ty.). VGMA kasa no. 53.; Kürkçüoğlu, K. E., (1962). Süleymaniye Vakfiyesi, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Ankara, s.38.

² "... Ve emânet ile mevsûm ve diyânet ile ma'lum mücidd ü sâ'î-i hidmet-kâr ve sâlih ve mütedeyyin ve maslahat-güzâr bir kimesne Vekilharc olup imârete lâzım olan havâyic ve mühimmâtı ve levâzimi küllî ve cüz'î her ne ise mütevellî ve şeyh ma'rifetleriyle esvâkdan ve sâyir mevâziden kemâl-i istikamet üzere vakf için satun alup getürüp kilâra teslîm eyleye sîmsârlıkde ihtimâm edüp her nesneyi değer behasıyle alup eshâb-i biyâ-ât ile muvâza'âtdan tevakkî eyleyüp...", Kanunî Sultân Süleyman Vakfiyesi, (ty.). VGMA kasa no. 53.; Kürkçüoğlu, K. E., (1962). Süleymaniye Vakfiyesi, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Ankara, s.38.

³ "... Ve bir hisâb ve kitâbete kadir ve salah u diyâneti zâhir kimesne kilâr kâtibi olup vekilharcün yanında bâzâra bile varup hîn-i bey'u şirâda aslâ müfârekat etmeyüp Vekilharc ne alursa ve ne harc ederse mufassal yazup defter eyleye...", Kanunî Sultân Süleyman Vakfiyesi, (ty.). VGMA kasa no. 53.; Kürkçüoğlu, K.E., (1962. Süleymaniye Vakfiyesi, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Ankara, s.39.

tabbâh (طباخ): aşçı. Yemek pişiren kişi. Pişirmek anlamına gelen, **tabh (طبخ)** fiilinden gelmektedir [8].

habbâz (خباز): ekmekçi. İmaret, hastane gibi kurumlarda ekmeği pişirip hazırlayan kişidir. Arapça'da ekmek anlamına gelen **hubz (خبز)** sözcüğünden gelmektedir [5].

müstakbil-i misafir (مستقبل مسافر): imarete gelen misafirleri karşılayıp, onlara îzaz ve ikram etmekle mükellef olan görevlidir. Müstakbil (مستقبل), Arapça'da istikbal eden, karşılayan anlamında kullanılmaktadır [3].

- **Eğitim Kurumlarına İlişkin Görevliler:**

müderriş (مدرس): çoğ. **müderrişin (مدرسين)**. tedris eden. Medrese, dârülhadis vs. gibi eğitim kurumlarında ders okutan kişi. Arapça **ders (درس)** isim kökünden gelmektedir [8]. Osmanlı medreselerinin kendi aralarında bir derecelendirilmeye tabi tutulduğu ve bir müderrişin ücretinin günlük belirli bir miktarının olduğu görülmektedir. Medreseyi bitirdikten sonra müderrişliğe başlayan bir kişi, alt düzeydeki medreselerden itibaren terakki ederek sırasıyla, yirmili, otuzlu, kırklı, ellili, altmışlı ve altmış üstü medreselerde ders verirdi [140]. Vakfiyelerde kullanılan ifedelere göre bir müderriş **ulûm-i akliyye (علوم عقلية)**¹, **ulûm-ı nakliyye (علوم نقلية)**², **ulûm-ı şer'iyye (علوم شرعية)**³, **ulûm-i âliye (علوم آليه)**⁴, **ulûm-ı nâfi'a (علوم نافيا)**⁵ gibi dersler okutmaktadır.

muallime (معلمه): Kız çocuklarına özel sıbyan mekteplerinin kadın hocası. Bu hocalar genellikle ise Kur'an bilen, "*Sübha-i Sıbyân*" ve "*Tuhfe-i Vehbî*" gibi risâleleri okumuş yaşlı

---

¹ Tabiat ve matematik gibi akıl esasına dayanan bilimler. Ayrıca bkz. Devellioğlu, F., (2009), Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, 29. bs., Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, s.1119.

² Hadîs, tefsir, fıkıh gibi nakil ve rivâyet üzerine kurulmuş olan bilgiler. Ayrıca bkz. Devellioğlu, F., (2009), Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, 29. bs., Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, s.1120.

³ Şeriat ilimleri ve şeriat bilgileri. Ayrıca bkz. Devellioğlu, F., (2009), Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, 29. bs., Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, s.1120.

⁴ Gramer, sentaks gibi başka bilgilerin öğrenilmesi için yararlı olan bilimler. Ayrıca bkz. Devellioğlu, F., (2009), Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, 29. bs., Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, s.1119.

⁵ Faydalı ilimler. Ayrıca bkz. Devellioğlu, F., (2009), Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, 29. bs., Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, s.1120.

kadınlardan oluşmaktadır [141]. İncelenen vakfiyeler içinde Hacı Osman Ağa adlı bir vakıf kurucusunun, kız sıbyan mektebi için, Ahmed kızı Ümmühani hatun, senede on beş guruş ücretle muallime olarak tayin edilmiştir [142].¹

dersiâm (درسام): medreselerde ders veren müderrislere denilebildiği gibi, cami ve mescidlerde kendilerine bir köşe verilerek isteyenlerle dini ilimler üzerine ders yapan kişiler için de kullanılmaktadır [143].²

muîd (معيد): Müderrisin anlattıklarını tekrarlayıp açıklayan, genellikle talebelerin kıdemlileri ve başarılı olanları arasından seçilen, müderrise yardım eden kişidir. **muîd-i ders (معيد درس)** tanımı da kullanılmaktadır. Arapça'da, tekrar eden, geri dönen anlamındaki **avd (عود)** kökünden gelmektedir. Süleymaniye Vakfiyesi'nde talebelerin en liyakatli olanları arasından seçilecek olan dârülhadis muîdinin taşınması gereken vasıf, îade hizmetini yapabilecek nitelikte olmasıdır [81], [82].³

dânişmend (دانشمند): Genellikle icazet alma seviyesine gelmiş medresede oda sahibi olan talebeler için kullanılan bir tanımdır. Farsça'da "bilgili, ilim sahibi" anlamına gelmektedir. Dânişmendler, daha sonra müderrisliğe tayin edilebilmektedirler [144]. Dânişmendlerin statüleri, medreselere ilişkin vakfiyelerde ayrıntılarıyla belirtilmiştir. Süleymaniye vakfiyesinde, her medresede derslerinde başarılı on beş aded öğrencinin dânişmend olması ve bunlara vakıftan ikişer akçe yevmiye ödenmesi şart koşulmuştur. Tıp Medresesi'nde ise tıp tahsili için kabiliyeti olan sekiz dânişmendin okuması öngörülmüştür. Dânişmendlere orta öğretim seviyesindeki talebelere ders verme yetkisi de tanınmıştır. Bunun gerekçesi kendileri bir taraftan müderrislerden ders alırken bir

---

¹ "... inâs için muallime ta'yîn olunan Ümmühani bint-i Ahmed nâm hatun senevi on beş guruş yine mütevellî -i merkûm yedi ile verilip mutasarrıf olalar...", el-Hâc Osman Ağa Vakfiyesi, (H. 1 Receb 1171/M. 11Mart 1758). VGMA defter no. 626/2, s. 591.

² Ayrıca bkz. dersiyeye ciheti, Kütükoğlu, M. S., (2000). XX. Asra Erişen İstanbul Medreseleri, TTK Basımevi, Ankara, s.5.

³ "... Ve talebesinün cümlesinden fâyık ve îade hizmetine lâyük, akrânından her vech ile mütemmeyyiz, hevâ-yı nefisden muhteriz olanı muîd olup merâsim-i ifâde ve istifâdede mücidd ü sâî ve levâzım-ı îadeyi temâma râî olıcak vazife-i yevmiyyesi beş akçe ola...", Kanunî Sultân Süleyman Vakfiyesi, (ty.). VGMA kasa no. 53.; Kürkçüoğlu, K. E., (1962). Süleymaniye Vakfiyesi, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Ankara.

taraftan da ders vermek suretiyle öğretim kabiliyetlerini geliştirmiş olmaları olarak açıklanmaktadır [81], [82].¹

muhaddis (محدث): hadîs ile meşgul olan, peygamberin hadislerini anlatan görevli. Hadisleri öğrenip rivayet etmekle meşgul olan kimse. Arapça'da "haber vermek, hadis rivayet etmek" anlamındaki tahdîs (تحديث) mastarından türeyen muhaddis kelimesi terim olarak "rivayet ettiği hadisleri senediyle birlikte nakleden ve bu hadislerin metinlerini ezbere bilen, senedlerindeki râvilerin güvenilirliği konusunda görüşleri bulunan kimse" demektir. Bazıları, hadis âlimlerinden usulüne uygun şekilde hadis öğrenen ve rivayet eden herkese muhaddis demiştir. Hz. Peygamber'e, ashaba ve tâbiîne nisbet edilen rivayetlere "eser" adını verenler muhaddisi eserî (ehl-i eser) olarak nitelemişlerdir. Hadis usulüne dair ilk kaynaklarda ise muhaddis yerine daha çok ehl-i hadîs ve sâhib-i hadîs terkipleri geçmektedir. Muhaddise "hadisleri her bakımdan iyi bilen âlim" anlamında şeyh ve imam da denilmiştir [145].

medrese nişin (مدرسه نشین): medrese talebesi hakkında kullanılan bir tanımdır. Medrese talebesi medresede ikamet ettikleri için kelime anlamı olarak "medresede oturan" anlamına gelen bu tanım ortaya çıkmış olmalıdır [3]. Ayrıca medrese hücrelerinde kalan bu öğrenciler için **leylî (ليلی)**, gündüzlü olup sadece derslere gelenler için **nehârî (نهارى)** tanımları da kullanılmaktadır [29].

hâfız-ı kütüb (حافظ كتب): kütüphanede kitapları hıfzeden, saklayan kişi. Vakfiyelerde bu görevi üstlenecek olan görevlinin güvenilir bir olması, iyi ahlak sahibi olması, şüpheden uzak olması, kitapların hizmetini ifa edebilecek yapıda olması, kitapların düzenini bilmesi gibi şartlar aranmaktadır [63].² Köprülü Fazıl Ahmet Paşa'nın vakfiyesinde İstanbul'daki kütüphanede üç aded *hâfız-ı kütübün* görev yapacağı

---

¹ Kanunî Sultân Süleyman Vakfiyesi, (ty.). VGMA kasa no. 53.; Kürkçüoğlu, K. E., (1962). Süleymaniye Vakfiyesi, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Ankara, s.84-85, 87.

² "... nihâd ve zâhiru's-sedât kütüb-i mü'ellefenin te'âtisine ârif ve zübür-i musannefenin mekâdirine vâkıf rezâ'il hıyânetden hâli ve mehâsin-i emânet ü takvâ ile mütehallî kimesne hâfız-ı kütüb olub..." Hadîce Vâlide Sultân Vakfiyesi, (H. 27 Receb 1073 /M. 8 Mart 1663). VGMA defter no. 744, s.112.

belirtilmektedir [129], [130].¹ III. Osman'ın vakfiyesine göre, Nuruosmaniye kütüphanesine ilişkin şartlarda, kütüphanede Cuma ve Salı günleri haricinde nöbet düzeniyle ikişer ikişer görev yapacak altı adet hâfız-ı kütübün, güvenlik sağlayan bir **müstahfız (مستحفظ)** ve bir bevîbın sabahtan ikindiye kadar kütüphaneden istifade edenlerin hizmetinde bulunması ve kütüphaneden dışarı kitap ödünç verilmemesi yer almaktadır [79].²

kâtib-i kütüb (کاتب کتب): vakıf kütüphanelerinde kayıt yapan kişi. 15. ve 17. yüzyıllar arasında kâtib-i kütübün en önemli görevi ödünç verilen kitapların isimlerini bir deftere yazmaktır. Ancak, 17. yüzyılın sonlarında başlayan vakfiyelerde kesin bir şekilde, kütüphane dışına ödünç kitap verilmemesi şartı sonucunda, kâtib-i kütüb, kütüphanedeki kitapları kaydetme görevini üstlenmiştir [146]. Süleymaniye vakfiyesinde, medreselere kitap temin edildiğinde hâfız-ı kütüb ve kâtib-i kütübün vezîriâzam tarafından tayin edileceği bildirilmektedir [81], [82].³ Hadîce Vâlide Sultân'ın vakfiyesinde, Yenicami'de kurduğu kütüphaneye ilişkin bölümde kâtib-i kütüb, ödünç verilen kitapların makbuzlarını saklayacak ve adlarını teker teker defterine kaydedecektir [63].⁴

---

¹ "...Ve üç nefer-i emîn ve dindar ve müstâkim ve sahîb-i vakar kimesneler hâfız-ı kütüb olup hâfız-ı kütüb-i evvel olan ayda yedi buçuk esedi ve sânisî ayda üç râbi esedi ve sâlisî ayda üç esedi kuruş vazîfeye mutassarrif ola...", (Köprülü) Ahmed Paşa Vakfiyesi, (H. 25 Sefer 1089/M. 18 Nisan 1687). VGMA defter no. 580, s.140.; Sayın, M., (2011). Köprülü Fazıl Ahmet Paşa Vakıfları, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.

² "... Ve yine kütübhâne-i cemîlede her rûzu Cumu'a ve Selesâ'dan mâ'adâ eyyâmda nöbet ile iki nefer hâfız-ı kütüb ve bir müstahfız ve bir bevîb vakt-i Sabahdan Asra varınca külle yevmin mevcûd ve istifâde-i ulûm ve istinsâh-ı fûnûn idenlerin hizmetinde olub kütübü mezkûreden bir tarîk ile kitâbhânededen taşra çıkarulmayub... hâfız-ı kütüb-i evvel olana yevmî altmış akçe, sâniye elli akçe, sâlise yevmî kırk akçe ve râbi' ve hâmis ve sâdisin her birine yevmî otuzar akçe...", III. Osman Vakfiyesi, (H. 1 Rebîülevvel 1169 / M. 5 Aralık 1755). VGMA defter no. 369, s.40.

³ "... Medreselere kitap tedarik olundugunda vüzerâ-i izâm tarafından tâyin edilecek hâfız-ı kütüb ve kâtib-i kütübe yevmî münasip vazîfe verilecek...", Kanunî Sultân Süleyman Vakfiyesi, (ty.). VGMA kasa no. 53.; Kürkcüoğlu, K. E., (1962), Süleymaniye Vakfiyesi, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Ankara, s.10.

⁴ "... ve bir diyânet ve istikâmeti zâhir ve fenn-i kitâbetde mâhir kimesne kâtib-i kütüb olup hâfız-ı kütüb olan kimesnenin rihân-ı makbûzasını ve virdüğü kitâbları ferden ferden tahrîr u defter idüp vazîfe-i yevmiyyesi on akçe ola...", Hadîce Vâlide Sultân Vakfiyesi, (H. 27 Receb 1073 /M. 8 Mart 1663). VGMA defter no. 744, s.112.

mücellid (مجلد): çoğ. **mücellidîn (مجلدين)**, cilt zanaatkarı. Kitapları ciltleyen kişi. Arapça'da deri anlamına gelen **cild (جلد)** isim kökü ve ciltleme anlamına gelen **teclîd (تجليد)** fiilinden gelmektedir [2], [147]. Yenicami'deki kütüphanede, camide ve Hadîce Vâlide Sultân'ın türbesinde kullanılan kitapların onarım ve gerektiği takdirde ciltlerinin yenilenmesi gibi hizmetleri görmesi için cilt zanaatında bilgili bir mücellid görev yapacaktır [63].¹

4.2 Gayrimenkullere İlişkin Terimler

4.2.1 Arazi Türü Gayrimenkuller

Vakıfların gelir kaynakları içinde araziler önemli bir yer tutmaktadırlar. Bunlar karye, mezraa, çiftlik (çiftlikler konum olarak genellikle kent dışında yer almaktadırlar), tarla, bağ, bahçe, bostan gibi türlerden oluşmaktadırlar. Vakıf terminolojisinde “*müstegâil/çoğ. müstegallât*” olarak da ifade edilen arazi şeklindeki taşınmazlar, daha çok, padişah ve hanedan mensupları ya da vezirler, paşalar gibi üst düzey devlet ricâli tarafından oluşturulan vakıflarda köy, mezraa ve çiftlik gibi büyük ölçekli arazilere işaret etmektedir. Padişah mülkü olan köy ve mezarların bir kısmı satın alınmıştır ve köylüye üretim yapması amacıyla kiralanmış ve kira bedelleri de vakfa gelir olarak kaydedilmiştir [81], [82], [79], [80].

Daha çok hükümdarlar ve üst düzey devlet ricâli tarafından kurulan irsâdi vakıfların giderlerinin önemli bir kısmı bu tür, vakfa tahsis edilmiş olan arazilerin doğrudan vakıf görevlileri tarafından işletilmesi, ürün ortaklığı ya da arazinin rayici oranında kiralanması sonucu elde edilen gelirden karşılanmaktadır. Kiralama prosedürü vakfiyelerde, vakıf kurucularının vakfettikleri taşınmazların kendileri hayatta olduğu sürece kendileri

---

¹ “... ve bir kârdân u nîgû-nihâd ve fenn ü san'atında üstâd kimesnemücellid olub gerek câmi'-i şerîfde ve gerek türbe-i lâtifede vaz'olunan mesâhif-i kerîme ve kütüb-i ilmiyyeyi iktizâ itdükte meremmet ve lâzım gelürse cildlerin tecdîd ile hidmet eyleyüp vazîfe-i yevmiyyesi on akçe ola...”, Hadîce Vâlide Sultân Vakfiyesi, (H. 27 Receb 1073 /M. 8 Mart 1663). VGMA defter no. 744, s.112.

tarafından kendileri öldükten sonra da mütevellî tarafından “*ecr-i misliyle*” icar edilmesini beyan etmeleri şeklinde gerçekleşmektedir [3].¹

Şehir merkezinde ve yerleşim yerlerinde geniş arazi ve arsalarla sahip olan vakıflarda, bu tür arsalar tarım haricinde üzerine bina yapılması amacıyla kiralanmakta ve karşılığında da yer kirası “*mukâtaa-i zemîn*” şeklinde gelir elde edilmektedir [148].

Devletin mali, askeri ve zirai politikası tımar sistemi ile idare edilmektedir. Gelirlerine göre has, zeamet ve tımar olarak adlandırılan topraklar rütbe ve derecelerine sefere katılan asker sınıfına tevcih edilmektedir. Tımar sahipleri, kendilerine **temlîknâme (تملیکنامه)**² [39] ile tevcih edilen toprağın asayiş ve idaresinden sorumlu oldukları gibi, tımarları dâhilinde toprağı ekip biçen reayadan *kanun-nâmelerle* belirlenmiş vergileri toplamak ve bu vergiler karşılığında beslemek zorunda oldukları atlı askerlerle sefere iştirak etmek zorunlulukları vardır. Ekilebilir toprakları mîrî addederek her görevliye yapacağı hizmet mukabilinde belirli bir toprak parçasını tevcih etmişlerdir. Mîrî araziler daha çok kırları kapsamaktadır. Kentlerdeki ve diğer meskûn mahallerdeki mekânlar, arsalar ve şehirlerin etrafında yer alan “*tetimme-i süknâ*” denilen yarım ile bir dönümlük yerler, ayrıca fetih sırasındaki tevcih ve tasarrufa göre muhtelif kişilere bırakılan yerler mülk olarak adlandırılmaktadır [149], [150].

Tez kapsamında incelenen vakfiyelerden oluşan örneklem içinde yapılan kalitatif analiz sonucu karşılaşılan arazi türü gayrimenkuller şu şekilde sıralanabilir:

arâzî (اراضى), Arapça’da “*yer*” anlamına gelen “*arz*” sözcüğünün çoğuludur. İslam hukukuna göre arazi mülkiyeti, kamu mülkiyeti ve ferdi mülkiyet olmak üzere iki farklı mülkiyet türüyle ilişkilidir. Osmanlı uygulamasında da arazi mülkiyetine ilişkin temel

---

¹ **Ecr-i misil (اجر مثل)**, bir malın kullanılmasından doğan menfaatin, para ölçüleriyle takdir edilmesi anlamı gelen bir kavramdır. Söz gelimi, bir yerin kira bedeli belirlenmeden önce, o yerin, nitelik, konum ve kullanım açısından benzerinin kira bedeli ecr-i misli olarak kabul edilmektedir. Ayrıca bkz. Pakalın, M. Z. (1983), Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, Cilt:1, MEB Yayınları, İstanbul, s. 500.

² Bir hükümdarın, mîrî araziden veya şahıslardan devlete intikal eden arazi ve binalardan bazı yerleri devlete hizmet etmiş kimselere ya da ailesine mülk şeklinde tahsis etmesine ilişkin oluşturulan belgeye temlîknâme denilmektedir. Osmanlı diplomatiğinde, XVII. yüzyıldan itibaren “*mülknâme*” (ملکنامه) ifadesinin yaygınlık kazandığı bilinmektedir. Ayrıca bkz. İpşirli, M., (2011), “Temlîknâme”, TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt:40, İSAM Yayınları, İstanbul, s.430 vd.

durum hemen hemen aynı olmakla birlikte, çoğunlukla Hanefi hukukuna ilişkin arazi düzenlemeleri, devletin ihtiyaçları doğrultusunda kimi değişikliklere uğratılarak kullanılmıştır [151].

arâzî-i metrûke (اراضى متروکه): kamuya terkedilmiş arazi. Umumi yollar, yolcular için bırakılan konak yerleri, köy ya da kasabaların ahalisine terkedilen mera, yaylak ve kışlaklar bu türden arazilerdir. Bu tür araziler kamunun yararlandığı alanlar olmaları açısından üzerlerinde kimsenin tasarrufu bulunmamakta ancak, devletin bunlar üzerinde düzenleme ve nezaret yetkisi bulunmaktadır [151], [30].

cezîre (جزیره): çoğ. **cezâir (جزائر):** ada. çevresi bütünüyle sularla çevrili kara parçası [5]. Tez kapsamında incelenen, padişah ya da hanedan mensupları tarafından oluşturulan selâtîn vakıflarında ve üst düzey devlet ricâline ait vakıflarda mevkûf olarak ada gibi büyük ölçekli ve kapsamlı birimlere rastlanmaktadır. Söz konusu mevkûf, içinde barındırdığı her şeyle yani bütün müştemilâtı; konutları, tarlaları, çayırları, ağaçları, kuyuları, membaları, nehirleri, vadileri, tepeleri, kırları ve bunlardan doğan haklar ve vergi gelirleriyle vakfedilmektedir. Mevkûfun konumu, vakfiye dışında *hudûdnâme* ve *mülknâmede* belirtildiğinden sadece bağlı bulunduğu yer ile kendi adından bahsedilmektedir [81], [82].¹

karye (قریه): çoğ. **kurâ (قراء)** köy [8]. Tez kapsamında incelenen vakfiyelerden oluşan örneklem içindeki, selâtîn vakıflarının akarları arasında, çok sayıda köy bulunmaktadır. Bu bağlamda, köyleri vakfa ait mevkufa dönüştürenler genellikle hükümdarlar ve hanedan mensuplarıdır. Vakfedilen köy ya da köylerin sınırları, *hudûdnâmelerde* ve *mülknâmelerde* belirtilmiş olduğundan vakfiye metni içinde ayrıntılı bir biçimde ele alınmamakta ancak, bağlı oldukları yerden (vilâyet, nâhiye) bahsedilmektedir [66],

---

¹ “... der kazâ-i Limni cezîre-i İmroz cezîre-i Semendirek... İşbu kurâyi mesfûre ve cezâir-i mezkûrenin umûmen âdet-i ağnâm ve sâyir hububâtın ve husûsen cizye ve uşr-i gallâtın ve mâl-i mefkud ve sâyir mahsûlâtın ve bi'l-cümle cüz'î ve küllî müştemilâtın vakf edüp mevkufât-i mezbûrenin müstakil hudûdnâmesi olup ve evkaf-i mezkûreden her biri vâki olduğu vilâyetün ahâlîsî katlarında kemâl-i mertebe meşhûr ve ma'rûf olmağın hudûdu bunda zikr olunmadı...” Kanunî Sultân Süleyman Vakfiyesi, (ty.). VGMA kasa no. 53.; Kürkcüoğlu, K.E., (1962), Süleymaniye Vakfiyesi, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Ankara, s.27-39.

[67].¹ Söz konusu mevkûfun köy olması, bir köy içindeki birkaç çiftlik, tarla ya da işletmenin vakfedilmesinden farklı olarak, köyün bütün müstemilâtı yani, meskenleri, tarlaları, çayırları, ağaçları, kuyuları, membaları, nehirleri, vadileri, tepeleri, kırları, bunlardan doğan haklar ve vergi gelirleriyle vakfedilmesi demektir. Kanuni Sultan Süleyman'ın Süleymaniye Külliyesi, İstanbul'da Fil Damı zaviyesi, Edirne'de Bükellice zaviyesi, Şehzade Mehmed ve Cihangir camileri ve bunların giderlerine yönelik düzenlediği vakfiyesinde 217 adet köyü vakfettiği bilinmektedir. Söz konusu, metinde bu köylerden bazılarının boyutları, “büzürg / بزرگ (büyük)” ya da “küçük/کوچک (küçük)” olarak belirtilmiş ve bazılarının da ikincil isimleri eklenmiştir [81], [82].²

mukâta'a (مقا طعه): sözlük anlamı birbirinden kesmek olarak açıklanmaktadır [7]. Vakıf terminolojisinde, hem herhangi bir vakıf arazisi ya da mülkü için buraları kullanan kiracı tarafından ödenen *icâre-i zemîn*, hem de yıllık kira ve birkaç köyden oluşan toprak birimini ifade etmektedir [3]. Selâtin vakıfları içinde birçok mukâta'anın vakfedildiğine rastlanılmaktadır [152], [79].³ Sadi Bayram'ın sadeleştirerek aktardığı I. Mahmud'un bir

---

¹ “... vilâyet-i Rûm ilinde Ağrıboz Sancağı'nda vâki' Livadya hâssından hibe ve temlik ve mülk-nâme-i hümâyûn ihsân buyurdıkları Dadi ve Rahove ve Dikoz ve File ve Vadya ve Ekserhora ve Martmojak ve Granitçe nâm karyeler ki cümlesinin hudûdu sınırdır-nâme ve mülk-nâmesinde mestûre ve malûmedir...” Mâhpeyker Kösem Sultan'ın Haremeyn-i Şerîfeyn Vakfiyesi, (H. 14 Muharrem 1026 / M. 22 Ocak 1617). Millet Kütüphanesi, Ali Emîri Kısmı no. 931.; Yılmaz, Ö.F., (2005). Mâhpeyker Kösem Valide Sultan'ın Haremeyn-i Şerîfeyn Vakfiyesi, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul.

² “... Nâhiye-i Eceovası der livâ-i Gelibolu karye-i Behrâm-i büzürg karye-i Behrâm-i küçük karye-i Alpadan-i büzürg karye-i Alpadan-i küçük karye-i Kocadağlı karye-i Kurucadere... karye-i Alemdâri büzürg... karye-i Marul nâm-i diğer Yaya... karye-i Sünnî nâm-i diğer Ayvalı... karye-i Akpınar nâm-i diğer Konurlu...”, Kanunî Sultân Süleyman Vakfiyesi, (ty.). VGMA kasa no. 53.; Kürkçüoğlu, K.E., (1962), Süleymaniye Vakfiyesi, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Ankara, s.27-39.

³ I. Mahmud'un VGMA defter no. 638, sayfa no. 9 'da kayıtlı, İstanbul'daki Ayasofya imaret, medrese ve kütüphanesinin giderlerini karşılamak için oluşturduğu vakfiyesinde “... vilâyet-i Rumeli'de Vidin sancağında feth-i cedîd olup havza-i mülûkânelerinden vech-i şer'î üzere dâhil-i emlâk-i hümâyunlarından Fethulislâm mukâta'ası demekle ma'rûf olup mahallinde hudûd ve sınırı mu'ayyen ve mümtâz arâzî ve cibâl ve tilâl ve mezâri' ve merâti' ve enhâr ve âbârı müstemil olan mukâta'ayı ve havâlisinde Vidin ve Semendire sancaklarında nehr-i Tuna ve nehr-i Poraça ve nehr-i Timuk ve Böğürdelene varınca sayd olunan mâhî ve menâfi'ini ve yine vilâyet-i...”, I. Mahmud Vakfiyesi, (H. 5 Muharrem 1156 / M. 22 Ekim 1743). VGMA defter no. 638, s.9 ve III. Osman'ın vakfiyesinde birden çok mukâta'anın adı mevkûf olarak geçmektedir: “...Vilâyet-i Rûm İli'nde Sofya kazasında Parlova ve Samako ve Bânçe ve Fulorine nâhiyelerinde vâki' adedi kurâyı müstemil Hâci Kurmân nâm mukâta'sını muherrer kılmayile musahhis ve mübeyyin ve hudûdu ve sınırdır mümtâz ve mu'ayyen mevâzi'ı ve mezâri'-ı ve yine ber-muceb-i temlik-nâme-

diğer vakfiyesinde ise, Malatya sancağının Toros nâhiyesinde bulunan on sekiz köyden oluşan Unnablu isimli bir mukâta'adan bahsedilmektedir [153]. Tez kapsamında incelenen örneklemin dışında olmakla birlikte, I. Mahmud'un İstanbul Ayasofya'daki imaret, medrese ve kütüphanesinin giderlerini karşılamak için oluşturduğu vakfiyesinde ve örneklem kapsamında yer alan III. Osman'ın vakfiyesinin gelir kalemlerinden olan mukâta'alar da tıpkı köylerde söz konusu olduğu gibi sınırlarının, hudûdnâmelerde zikredildiği belirtilerek ve bütün müstemilâtları, hakları ve vergileri ile vakfedilmektedir [79].¹

arsa (عرصه): arsa, boş parsel, arazi parçası [9]. Tez kapsamında incelenen vakfiyelerde, genellikle kentsel alanda inşaaata tahsis edilmesi düşünülen bu araziler, kasabalarda veya köylerde bulunmaktadır. Bazı istisnai örneklerde "arsa" olarak ifade edilmelerine karşın bu arazilerin bir kısmı geniş bir alanı tanımlamaktadır. Köprülü Fazıl Ahmet Paşa'nın düzenlediği vakfiyede Estergon kalesi dışında konumlanan büyük ölçekli arsa ve devamında Nitre olarak geçen, Tuna nehrinin kollarından biri olan Nitra nehri üzerindeki ada da arsa olarak tanımlanmaktadır [129], [130].² Üsküdar'da bir Celvetiyye tarikatı şeyhi tarafından tarikat zaviyesine dair düzenlenen, H. 1099/ M. 1678 yılına tarihlen vakfiyede, arsaların zirâ' kare cinsinden ölçüsü belirtilerek farklı işlevlere yönelik ayrıntılı

---

i hümâyunu tevki'i kalemiyle vakfu hümâyunlarına tashîh buyurulan Vilâyet-i Anadolu'da Kûtâhiyye Sancağında Nefs-i Uşşâk nâm mukâta'ayı ve tevâbi' ve levâhıkından ma'dude ve mahdûde Şa'bânvirânî ve Kâvvirânî ve Karaağaç ve Encek ve Tozaklu ve Gencî nâm kurâ ve ziyâ'ı ve mukâta'a-i merkûme tevâbi'-i kadîmesinden Gödos ve Simâv kazâlarının tamgây-ı sahtiyân rusûmî hasılı ve dahi Livâ-i Livâdiyyede ve Sîmû ismiyle be-nâm mukâta'ayı ...", III. Osman Vakfiyesi, (H. 1 Rebülevvel 1169/M. 5 Aralık 1755). VGMA defter no. 639, s.40.

¹ "... kalem-i muharrer birle tashîh ve mukarrer ve hudûd nâme mantukınca mu'ayyen ve musattar emlâk-i hümâyun mezkûrelerini bi'l cümle mesâkin ve merâtî' ve mevâzî' ve mezârî ve uyûn ve enhâr ve eşcâr ve âbâr ve sahârî ve telâl ve evdiye ve cibâli ma'lûme ve kâffe-i levâhıkı ve tevâbi'ile... vakf ve habs idüp...", III. Osman Vakfiyesi, (H. 1 Rebülevvel 1169/M. 5 Aralık 1755). VGMA defter no. 639, s.40.

² "... Ve kal'a-yı mezbûre haricinde Estergon cânibinden Nitre nâm nehr ile dayir iki sekafta on iki göz su değirmeni. Ve ol mahalde cevânib-i erbaa'sını su muhiti olup ada tabir olunur bir arsamı. Ve kal'a tarafında vâki' led'el-ahali ve'l-ciran malûmül'l-hudud tûlen bin yigirmi buçuk arzen sekiz yüz kırk zirâ' mülk arsamı vakfeyledüm...", (Köprülü) Fazıl Ahmet Paşa Vakfiyesi, (H. 25 Safer 1089/M. 18 Nisan 1678), Köprülü Kütüphanesi, vakfiyeler no. 4/2447); Sayın, M., (2011). Köprülü Fazıl Ahmet Paşa Vakıfları, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.

bir parselasyon yapılmıştır. Söz konusu, vakfiye *zirâ' kare* olarak boyut saptamasının yapıldığı erken örneklerden biridir [74], [75].¹

bir kıt'a arsa (بر قطعه عرصه) : üzerine tek bir yapı inşa edilebilecek tek bir parsel [154].²

arsa-i hâliye (عرصه حاليه): üzeri boş bir arazi parçası. Bu alan tanımlı ama çevresindeki yapılardan bağımsız bir alana [61]³ ya da herhangi bir yapı ile ilişkili küçük ölçekli bir alana işaret eder. Sözelimi, I. Abdülhamid vakfiyesinde Beylerbeyi camisi yakınlarındaki "*arsa-i hâliye*" olarak tanımlanan 1840 *zirâ'* karelik boş alan, camiye gelenlerin iç mekâna sığmaması ihtimali üzerine, ibadet için ayrılmaktadır [80].⁴

---

¹ "...câmi-i şerîf-i mezkûr önünde havlisi olmak için bi-hisâb-i terbi'î ... *zirâ' arsa* ve ardında *medfen-i sulehâ* olmak için bin üç yüz altmış dört *zirâ' arsa* ve muhattıb olmak için *matbah-ı mezkûr* kurbunda ... *zirâ' arsa* ve *hucurât-ı mezkûra* önünde dahi dört yüz elli iki *zirâ' arsa-i hâliye* alıkoyup *hucurât-ı mezkûre* sâkinânı olan *dervîşân-ı zâkiratın* müşid ve mürettibleri olan *şeyh-i zü'r-reşâd sâkin* olmak için *şadırvân-ı mezbûrun* verâsında bir menzil *î'dâdına* müheyyeât dört yüz doksan *zirâ' arsa* etrafına tahta perde ve taallüm-hâne ve ta'lîm-i sibyan-ı müslimânân için bir muallim-hâne."; "... medîne-i mezbûrda *Hayratlâr nâm* mevziinde vâki' bir taraftan *es-Seyyid Hüseyin Efendi* vereseşi bağları ve bir taraftan *Mehmed Çelebi nâm* kimesne bağı ve bir taraftan *kellâ* ve bir taraftan *ba'zan tarîk-i âmm* ve *ba'zan mekâbir* ile *mahdûde bi-hisâb-i mezkûr* kırk altı bin beş yüz *zirâ' olup*, kırk beş bin *zirâ'ı* her bir menzilin arsası beş yüz *zirâ' olmak üzere* doksan üç bâb menzile mukassem ve bin beş yüz *zirâ' hilâl-ı menâzil-i mezbûrda* turuk olmağa muhammez bağ arsası dahi...", Selâmî Ali Efendi Vakfiyesi, (H. 26 Şaban 1099/26 Ocak 1688), İstanbul Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları no. 1557.; Tatçı, M., (2006). Selâmî Ali Efendi Hayatı, Tarîkatnâmesi ve Vakfiyyesi, Kaknüs Yayınları, İstanbul.

² "... mahalle-i mezkûrede derûn-u sûkda vâki' bir taraftan *câmi-i şerîf-i mezkûrun* vakıf dükkânı bir taraftan kabristan bir taraftan *câmi-i şerîf-i mezkûrun* havlusunu taraf-ı rabiî sokak ile *mahdûd on altıncı numara* ile murakkam bir kıt'a arsa...", Osman Azmi Efendi Vakfiyesi, (H. 13 Cemâzi-yel-âhir 1285 / M. 1 Ekim 1868). VGMA defter no. 609, s. 56.

³ "...mahmiye-i İstanbul'da *Murad Paşa mahallesinde* vâki' bir taraftan *Şâdi Ali Ağa mülkü* ve bir taraftan *Kazaz Hüseyin Çelebi tasarrufunda* olan arsa ve bir taraftan *Şâhin Ağa tasarrufunda* olan *arsa-i hâliye* ve bir tarafı *ahari tarîk-i âmm* ile *mahdûd kârgir taş oda* ve bir köhne hamam...", Mehmed Ağa Vakfiyesi, (H. 21 Receb 1140 / M. 3 Mart 1728). VGMA defter no. 623, s.11.

⁴ "...Beğlerbeği nâm mahalde bina buyurulan *câmi-i şerîf-i bi-hemtâlar*mun vâki' olduğu arazi ki *Beğlerbeği Bağçesi* dinmekle *ma'rûf olup* hududunun *iptidâsı* *leb-i deryada* vâki' *Çakırcı-başı Sâhil-hânesi* köşesinden *bed' olunup* 67 *zirâ' tarîk-i cadde* ile su hazînesi köşesine varıldıkda *cebel tarafına* dönülüp *verâsı Sarıkcı Mehmed Ağa* ve yine *emlâk-i hümâyûndan* olmak üzere *tülen* 46 ve *arzan* 40 *terbi'ân* 1840 *zirâ' mesâlih-i ibâd için* terk olunan *arsa-i hâliye*...", I. Abdülhamid Vakfiyesi, (H. 15 Muharrem 1195 / M. 11 Ocak 1781). VGMA defter no. 1408.

mezra, mezra'a (مزرعة / مزرع): ekilip biçilecek yer, tarla [8]. Mezralar genellikle, yerleşim yerlerinin uzağındaki kırsal alanları tanımlamakta ve tez kapsamında incelenen vakfiyelerde, boyutları oldukça değişken olan, ekime elverişli bu alanlar, **tarla (تارلا)** ve **arâzî (اراضى)** sözcükleriyle ifade edilen arazilerden farklı olarak genellikle belirli bir yer adı ile belirtilmektedir [129], [130], [73], [81], [82].¹

tarla (تارلا): taramak mastarından gelen, ekime elverişli alanları ifade eden sözcük [4]. Örneklem içindeki vakfiyelerde sözü geçen tarlalar, boyutları ve biçimleri açısından birbirlerinden oldukça farklıdır. Bu birimlerin boyut saptamaları, “*tahminen ... kile tohum istîâb eder*”, “*derûnunda tahminen ... dip zeytin eşcârı*”² gibi ifadelerle ihtiva ettiği ürünlerin niceliksel değerleri referans alınarak yapılabildiği gibi [93], buna ilaveten “*dört köşe*”, “*üç köşe*” gibi ifadelerle de biçimlerine işaret edilebilir [155].³

---

¹ “... Ve yine nahiye-i mezbûrede Kerak ve el-Harsin ve Kışkösü ve Nanandar ve Nadsek ve Filşuçornuk ve Alşuçornuk ve Malmisk ve Bankesü ve Batu ve Taran nâm mezralarımı...”, Köprülü Fazıl Ahmet Paşa Vakfiyesi, (H. 25 Safer 1089/M. 18 Nisan 1678), Köprülü Kütüphanesi, vakfiyeler no. 4/2447.; Sayın, M., (2011). Köprülü Fazıl Ahmet Paşa Vakıfları, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep. Ve ayrıca, “...ceddim merhûm-ı mezbûrun zâviye-i meşhûresi kurbunda vâki’ silk-i milk-i sahîhimde münselik olub bir tarafı Şeyh Müeyyed Efendi mülküne ve bir tarafı ba’zân Kara Mehmed ve ba’zân ‘Ali Beşe Bağçelerine ve tarafeyni tarîk-i ‘amma muntehî birbirine mülâsık Boyraz Yerleri demekle ma’ruf mülk mezra’alarımı...”, eş-Şeyh Ali Baba Vakfiyesi, (H. Evâil’i Muharrem 1178/M. Temmuz 1764), VGMA defter no. 627, s.44. Ve ayrıca, “... Livâ-i Vize mezrea-i Burgaz tâb’-i Çorlu... mezrea-i Murâd nâm-ı diğer Rumbeglü...”, Süleymaniye Vakfiyesi, (t.y.), VGMA kasa no. 53.; Kürkçüoğlu, K. E., (1962). Süleymaniye Vakfiyesi, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Ankara.

² “... cezîre-i Midillî kazasına tâbi’ Sarılıca nâm karye sınırında Bey nâm mevzide vâki’ bir taraftan El-Hac Hüseyin mülkü ve bir taraftan Ali Beşe mülkü ve bir taraftan el-Hâc Mehmed mülkü ve bir taraftan Yako mülkü ile mahdûd ve mümtâz bir kıt’a tarla derûnunda tahminen altıyüz dip zeytin eşcârı...”, Kaptan-ı Deryâ Mustafa Paşa Vakfiyesi, (H. Evâsıt-ı Cümâde’l-ülâ 1136/M. Şubat 1724), VGMA defter no. 735, s.111.

³ es-Seyyîd el-Hâc Abdülkâdir Ağa’nın H. 1 Ramazan 1146 / M. 5 Şubat 1734 tarihli vakfiyesinde, “... Ve dahi Medine-i mezbûrenin arâzî-i memlûkesinden Germir Altında Hırdırılyas Ovası tarafında vâki’, etrâf-ı erbaası Musa Efendi-zâde veresesi ve suyolu ve tarîk-i âmm ile mahdûd tahminen yirmi kile tohum istîâb eder, Kıranardılı Hatun’dan, nısf ve sülüsü Rabia binti Seyyid Hacı Ali’dan ve sülüsü Hacı Kazım-zâde Esseyit Mahmut Ağa’dan iştira olunan üç köşeli bir kıt’a tarla... Ve dahi yine mevzî-i mezkûr Germir altında vâki’ Kışlamaz-zâde veresesi ve suyolu ve tarîk ile mahdûd, tahminen sekiz kile tohum istîâb eder, Babacan oğlu Seyit Ömer’dan iştira olan bir kıt’a üç köşeli tarla...”, ayrıca bkz. Çayırdağ, M., (2011). Kayseri’de Gavrem-Zâde Abdülkadir Ağa Vakfı, Laçın Yayınları, Ankara.

çiftlik (چيفتليك): çift sürüp, mahsulat yetiştirilen yer [5]. Çiftlik, Osmanlı toprak idaresinde kullanılan, bir çift öküzle işlenebilen temel zirâî birimdir. Timâr teşkilâtının uygulandığı dönemlerde, toprağın verimliliğine göre büyüklüğü değişen, 60 ya da 80 - 150 dönümlük bir alana işaret etmektedir [3]. Tez kapsamında incelenen vakfiyelerden oluşan örneklem içinde kaydedilen çiftlikler, tüm donanımları, üzerine inşâ edilmiş binaları, içindeki hayvanları, ekim için kullanılacak tohumları, toprağı işlemek için lüzumlu çift âletlerini ve diğer malzemeleri de kapsayan bir toprak parçası olarak kabul edilmekte, “*cemî-i tevâbî’u levâhıkı ve merâfık u müştemilâtı*” gibi ifadelerle bütün müştemilatı ve üzerinde bulunan herşey ile vakfedilmektedir [81], [82].¹ Sınırlarının halihazırda ahali tarafından bilindiği, bilinen yerler oldukları “*şöhretyâb çiftlik*” ve benzer ifadelerle belirtilmektedir. Örneklem içerisinde yer alan çiftlikler çoğunlukla kişi ya da buldukları yer adları ile anılmaktadırlar. III. Osman’ın Nurosmaniye külliyesinin gelir kalemleri arasında sayılan biri İstanbul, Surdış’ında, diğerleri Mora adasında bulunan on aded çiftlik yer almaktadır [79].²

bağçe (باغچه): bağ (باغ). bahçe. “Bağ” sözcüğüne eklenen “-çe” küçültme eki ile “*küçük bağ*” anlamına gelmektedir [8]. Şehir içinde veya daha çok şehir çevresinde bulunan, meyve ağaçlarının veya süs bitkilerinin yetiştirildiği, genellikle etrafı çevrilmiş küçük bir alana işaret etmektedir.

---

¹ “... Cezîre-i Sakız’da vâki’ olup lede’l-ahâlî vâkıf-ı mûmâ-ileyh intimâ ile ma’ruf ve meşhûr olmağın tahdîd ve ta’yinden ganî olan Karine ve Şebkeliye çiftlikleri dimekle ma’ruf çiftlikeyn bağları bağçeleri ve tavlaları arâzi-i hâlîleri vâkıf-ı mûmâ-ileyhin su yollarına tâbi’ olan keriz küvedidir...” Piyale Paşa Vakfiyesi, (H. Evâhir-i Receb 981/M. Kasım 1573), VGMA defter no.573, s.24. “... der livâ-i Gelibolu... karye-i Karaağaç nâm-i diğer Yenice çiftlik-i Hâssa der karye-i mezbûre çiftlik-i Yayabaşı...” Süleymaniye Vakfiyesi, (t.y.), VGMA defter no. 52.; Kürkçüoğlu, K. E., (1962). Süleymaniye Vakfiyesi, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Ankara.

² “... hâric-i surda Edirne Kapısı hârcinde Ferhad Paşa çiftliği dimekle arîf emlâk-i Hümayundan olan çiftlik, Mora Cezîresinde Bodos kazasında Fezleke karyesinde ve Vecih sahrâsında vâki’ Çiftlik-i kebîr dimekle şehir çiftliği ve kazâ-i mezbûrede Fesleke ismiyle şökretyâb çiftlik ve Zârkas nâmiyle be-âm çiftlik ve Teberî dimekle ma’ruf çiftlik ve Anabudkî nâm karyede kâ’in çiftlik ve Levendî karyesi hudûdî dâhilinde vâki’ Levendî çiftliği ve yine kazâ-i mezkûrda Râzo dimekle meşhur çiftlik ve Koksa ma’a Perâsko ile ma’lûm çiftlik ve kazâ-i mezbûrede İşkâni nâmiyle müştehîr çiftlik...”, III. Osman Vakfiyesi, (H. 1 Rebî-ül-ewvel 1169/M. 5 Aralık 1755). VGMA defter no. 369, s.40.

Tez kapsamında incelenen vakfiyelerde sözü geçen “bağçe”ler, boyutları ve işlevleri açısından, birbirlerinden farklıdır. Bunlardan bir kısmı konutların dış kısmında yer alan alanları tanımlayan bahçelerdir. Örnekleme içinde genellikle, “eşcâr-ı müsmire ve gayr-ı müsmireyi hâvî bir kıt’a bağçe” (meyveli, meyvesiz ağaçları olan bir parça bahçe) şeklinde ifade edilmektedirler. Bir de, konutlardan bağımsız olarak tek cins ağaçların bulunduğu ve “kestane bağçesi”, “dut bağçesi”, “limon bağçesi” gibi adlarla anılan, üretime yönelik bahçelerden bahsetmek olanaklıdır.

bostân (بوستان): bostan, genellikle kasaba ve köylerin yakınında bulunan meyve ve sebze üretimi için kullanılan küçük ölçekli arazi [9], [99].¹

çayır (چایر): çayır, genellikle düz ve otca zengin bir alan, bir çeşit otlak [9].

mâlikâne (ملكانه): yüksek dereceli askeri görevlilere ve memurlara temlik yoluyla verilen, kendi mülküymüşçesine idare edebileceği arazi ve çiftliklerdir. Bu tür arazi sahiplerine temellük için tamlıknâme ya da mülknâme verilmektedir [8].

4.2.2 Dini Yapılar

En başta, cami ve mescitler gelmek üzere tekke gibi dini kuruluşların oluşturulması, bunların, aydınlatma, ısıtma, onarım gibi ihtiyaçlarının karşılanması ve görevlilerine tahsis edilen ücretlerin ödenmesi bunlara ilişkin oluşturulan vakıflar tarafından sağlanmıştır. Vakfiyelerde, vakıf kurucusu tarafından oluşturulan diğer tüm hayır amaçlı kuruluşlarda olduğu bunlara gelir sağlayacak bir grup *müstegâllat* ve *müsakkafat* kaydedilmektedir.

Tez kapsamında incelenen vakfiyelerden oluşan örnekleme içinde, yapıların başlı başına mimari özelliklerine ilişkin ayrıntılı tasvirler yapılmamakla birlikte, konumlarına işaret eden ve bazen de oluşturulma amaçlarına kayıt düşen ifadeler bulunmaktadır. Söz

---

¹ “...Ve nefis-i Pirizrin’de ve Debbağlar Mahallesiyle ve su argıyla ve tarîk-i ‘âmm ile mahdûd Ahmed Beg oğlu Mehmed Çelebiden satın aldığı bostanı vakf ve habs eyledi.”; “...Ve bu cümle bir evleği içinde bostan olup ki iki cânib tarîk-i ‘âmm ile ve bir cânibi Debbağlar Mahallesi ve bir cânibi şehirlünün çayirlariyle mahdûddur, vakf ve habs eyledi...” , Mehmed Beg Vakfiyesi, (H. Şevval 944/M. Mart 1538). VGMA defter no. 5904/K, s.198.

gelimi, I. Abdülhamid'in Beylerbeyi'ndeki Hamid-i Evvel Camii'ni vefat eden annesi Şermi Rabia Sultan'ın ruhu için yaptırdığını belirtmesi gibi [80].¹ Ayrıca bu yapılar, selâtin vakfiyelerinde yoğun bir dille dini referanslar içeren övgü cümleleriyle ele alınmaktadırlar. Vakfiyelerde bir dini yapının kapsamını en iyi özetleyen konu, o kuruluşu, tahsis edilmesi planlanan görevlilerin çeşitliliği, sayısı ve bunun için gelir sağlayacak *müstegallât* ve *musakkafat*dır.

Örnekleme içerisinde, vakıf kurucusu tarafından inşa edilmemiş ancak, önceki dönemlerde yapılmış, zamanla yıkılmış ya da yıkılmaya yüz tutmuş bir cami, mescid ya da tekkenin yeniden inşa edilmesi ya da sadece ihtiyaçlarının karşılanması için gelir sağlanması amacıyla da çeşitli vakıflar oluşturulabildiğine rastlanmaktadır. Tez kapsamında incelenen, Zıstovi Gümrük Emni Hacı Hüseyin Ağa'nın vakfiyesinde, Voyvoda Mahallesi'nde bulunan, harap durumdayken vâkıfın kendisi tarafından "*ihya edilen*" Voyvoda Camii'nin din görevlilerinin ücretlerinin ödenmesi için mütevellî tarafından kiralanacak olan 10 adet manav dükkanının kira gelirleri vakfedilmiştir [156].² Buna benzer şekilde, Dürrîzâde Mustafâ Efendî isimli vakıf kurucusu, vakfiyesinde kendine ait hayır kurumlarının yanı sıra, kendi soyundan gelen Kazasker Abdülkadir Efendî'nin Edirnekapı'da kurmuş olduğu bir zaviyede her yıl okunacak mevlîd için, mevlîdhânların ücreti ve mevlîd şekeri, mevlîd şerbeti ve tütsü gibi giderler için, vakfettiği mallardan elde edilen gelirin bir kısmını vakfetmektedir [157].³

---

¹ "...vâlide-i mâcideleri merhûme-i müşâ-rün-ileyhâ Şermi Râbi'a Sultân tâbe-serâhâ rûh-i şerifleriyçün, Beğlerbeği nâm mahalde mevrîd-i erbâb-ı evrâd ve meşhûd-ı şuhûd-ı aktâb u evtâd olmağa şâyân müceddeden bina ve ihya buyurulan şebih-i Beyt-i Ma'mûr, Câmî-i zibâ vü pür-nûr ve ma'bed-i dil-ârâ-yi bâ'isü'l-hubûrlarını ve civarında kâ'in Mekteb-i dil-pezir ü bi-nazirlerini ve muvakkite mahsûs bir bâb odayı ve tevezzî-i ibâd-ı mü'ninin için câmî-i şerif havlısında tehiyye kılınan, çeşmehâ-yi müte' addide-i latifeyi...", Sultân Abdü'l-hamid Hân Vakfiyesi, (H. 15 Muharrem 1195 / M. 11 Ocak 1781). VGMA kasa no. 1408.

² "... Zikr olunan on kît'a dekâkîn beher sene bâ-re'y-i mütevellî icâre-i misliyye ile âhara icâr olunup hâsıla olan icârâtından kırk seneden beri harâb olup bu esnada hasbeten lillâhi teâlâ mâlîmdan müceddeden ihyâ eylediğim sâlifü'z-zikr Voyvoda câmî'inde ihdâs eylediğim imâm-ı sâniye yevmî dört akçe ve...", el-Hâc Hüseyin Ağa Vakfiyesi, (H.19 Rebî-ül-âhir 1192/M. 17 Nisan 1778). VGMA defter no.987, s.231.

³ "...akâr ve nukûdun galle ve nemâsından ceddîm merhûm Kâzâsker Abdulkâdir Efendî'nin Edirnekapûsî kurbunda binâ ve ihyâ eylediği zâviyede beher sene şehri rebî'ü'l-evvel de sultân-ı enbiyâ ve rasûl-i kibriyâ, habîb-i hudâ, şefî-i zûzecâ Muhammed Mustafâ aleyhi ve alâ âlihi efzâlû's-selâm ve ekmelü't- tahâyâ hazretlerinin mevlid-i şerif şerefbahşaları kırâeti için mevlid-hânlara ve huzzâr-ı meclis dilgüşâyâ şeker ve

Tez kapsamında incelenen vakfiyelerden oluşan örneklem içinde yapılan kalitatif analiz sonucu karşılaşılan dini yapılar şu şekilde sıralanabilir:

câmi' (جامع): Arapça **cem'** (جمع) kökünden türeyen, “*toplayan, bir araya getiren*” anlamındaki Müslüman cemaatin toplandığı ana ibadet mekânı [158]. Vakfiyelerde camiler istisnasız olarak **câmi'-i şerîf** (جامع شريف) ifadesi ile birlikte kaydedilmektedir. Örneklem içinde, tek cami yapılarına rastlandığı gibi özellikle, selâtin vakıfları ve devlet kademesinin üst kesimine ait vakıf örneklerinde medrese, imaret, kütüphane, çarşı gibi yapılar toplamıyla ilişkili camilere rastlanmaktadır. İncelenen vakfiyelerde, mimarlık ve sanat tarihi terminolojisinde, “*külliyeye*” olarak adlandırılan bu yapı topluluklarına ilişkin, böyle bir tanıma rastlanılmamakta, tüm yapılar tekil olarak ele alınmaktadır. Sözgelimi, mimarlık ve sanat tarihi yazımında sıklıkla kullanılan Süleymaniye Külliyesi, Nuruosmaniye Külliyesi ya da Yeni Camii Külliyesi gibi bir tanımlama söz konusu vâkıfların vakfiyelerinde yer almamaktadır [81], [82], [79], [63]. Bu duruma ilişkin örnek, III. Osman'ın Nuruosmaniye camii ve bileşenleri olan medrese, kütüphane ve imaret için oluşturduğu vakfiyedeki ilgili kayıt üzerinden izlenebilmektedir [79].¹

Örneklem içinde yer alan Hadîce Vâlide Sultân'ın vakfiyesinde Yeni Camii'ye ilişkin bölümde Sultan'ın İstanbul'da bir cami yaptırmak için uygun bir alan bulamamasından istimlaka gerek görüldüğü ve inşaat öncesinde caminin yapılacağı alanda bulunan Yahudi mahallesinin istimlakına ilişkin geniş bir bölüm yer almaktadır. Vakfiyede tarih verilerek 1660 yangının Yahudi evlerini tahrip etmesine hakkında, Yahudi evlerinin Tanrı'nın gazabına uğrayarak, ateşe tapanların tapınaklarına dönüşmesine benzer ilişkiler kurularak bu alanın yangın sonrasında kötü bir durumda kalarak, binaların yok olduğu, taş ve çamurdan başka bir şey bulunmadığı belirtilerek, yapılan istimlâk

---

şerbet ve ûd ve mesârif-i sâire için yüzyirmi gurus harç ve sarf oluna..., Erten, M., (2007). Dürrîzâde Mustafa Efendi Vakfiyesi, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, s.31.

¹ “... *Dâru's-saltanatî'l-aliyye, Kostantiniyyetî'l-mahmiyye Sûku Mâkiyânî'de hasbeten li'l-lâhi'l-Azîm ve hasbeten li-rûh-i Nebiyyihî'l-kerîm bir câmi'-i şerîf ve ma'bed-i münîf ve bir medrese'-i celîle ve dershâne-i cemîle ve kitâbhâne-i vâla ve makâm-ı zîbâ ve imâret-i âmire ve uyûnu miyâh-ı ma'mure inşâ ve bünyâd eyleyüb...*”, III. Osman Vakfiyesi, (H. 1 Rebî-ül-evvel 1169 – M. 5 Aralık 1755). VGMA defter no. 639, s.40.

meşrulaştırılmıştır [63].¹ Vakfiyenin devamında, Yeni Camii'ye ilişkin, kubbe ve harem duvarlarının Kâbe'ye benzetildiği, içeride yer alan mermer somaki sütunlardan bahsedildiği ve cami kemerleri, mihrâb, minber, minareler ve şadırvanının övgü cümleleriyle zikredildiği bir bölüm yer almaktadır [63].²

Köprülü Fazıl Ahmet Paşa'nın vakfiyesinde Uyvar, Kandiye ve Kamanıçe kalelerinin fethedilmesi sırasında gösterdiği hizmetlere karşılık kendisine padişah tarafından temlik olarak verilen büyüklükleri *arzan* ve *tûlen* olarak zirâ' cinsinden ifade edilen araziler üzerinde kendi maddi tasarruflarıyla inşa ettirdiği üç adet camiden söz edilmektedir [129], [130].³

---

¹ "... mahmiyye-i Kostantiniyye'de murâd-ı fu'âd-ı hayr-i'tiyâdları üzre câmi'-i şerîf binâsına mütehammil ve ma'bed-i latîf inşâsına kâbil mahall-i vâsi' ve mekân-ı mürtefi' olmayub... el-hâletü hâzihî hicret-i nebeviyye aleyhi afdalü't-tahiyyenin bin yetmiş sâl-i hayr-me'âli evâhirinde irâdet-i kâmine-i Cebbâr ber-fehvâ-yı... izhâr-ı kuvvet ü iktidâr idüp hezâr hânümân ü dûdmânı ihrâk bi'n-nâr ve meşiyet-i ezeliyye-i fâ'il-i muhtâr ber-mûcebi... şeb-i târı nâr-ı şerer-bâr ile tâbdâr ve rûz-ı pür envâr-ı dûd-ı âh u duhân-ı siyâh ile mütegayyirü'l-âsâr idüb bi-emri'llâhi te'âlâ bi'l-külliyeh mahallât-ı Yehûdâ âteş-i kahr-ı ilâhi ile zîr-u zeber ve ol cemâ'at-i dalâlet-intimânın büyût ü me'vâları te'sîr-i nâ'ire-i gazab-ı Mevlâ ile mânend-i hâkister olub Yehûdî hânelerin her biri bir âteşgede-i pür-şerer ve e'âdî-dîn-i Muhammedî olan Cehûdân-ı sermedînin mekân ü makarrı misâl-i ka'r-ı sakar olmağla... nass-ı i'câz-muhtassının sırrı âşikâr ve münkirân-ı va'd ü va'id için... tehvîl ü teşdîdi zâhir u bedîd olub kat'an ol mahalde binâdan eser ve eser-i binâ itlâkına sezâ hacir u mederden mâ'adâ nesne kalmayub...", Hadîce Vâlide Sultân Vakfiyesi, (H. 27 Receb 1073 / M. 8 Mart 1663). VGMA defter no. 744, s.112.

² "... kubbe ve çâr-dîvâr u harem ile misâl-i harîm-i beytü'llâh muhterem ve mehâsin-i evzâ'- u evzâ'-ı adlâ'da mânend-i Ka'betü'llâh azîz ü mükerrem derûn u bîrünü ki mülevven ü mevzûn mermeru summâki sûtûnlar ile meşhûndır güyâ her amûd-ı hûb-manzarı makâm-ı kıyâmda kâ'im ve her kemer-i gerdûn-peykeri rükû'da dâ'im ve mihrâb ve minberi ke-ennehû tahiyyet-nişîn bir âbid ve kürsî-i safâ-mazharı makâm-ı teşehhüdde bir şeyh-i zâhid ve ferş-i zîbâ-nakşı arş-ı a'lâ muvâcehesinde sâcid mümâsil-i mümesselât-i eflâk-i hadrâ olan kîbâb-ı münîfeleri istinâre vü istidârede bî-kusur ve müşâbih-i mâleyn-i ahdareyn-i bathâ olan minâre-i şerîfelerinin şerefeleri nûrun alâ nûr şadırvânı nümûne-i havz-ı Kevser ve âb-ı revânı mâ'û'l-hayât-i rûh-efzâya berâberdir...", Hadîce Vâlide Sultân Vakfiyesi, (H. 27 Receb 1073 / M. 8 Mart 1663). VGMA defter no. 744, s.112.

³ "... Uyvar kal'ası hâricinde vakî hîn-i fethde tarâf-ı saltanat-ı aliyyeden kendilerine temlik-i sahih ile temlik buyrulan lede'l-ahali ve'l-cibrân-ı malumû'l-hudud mülk arsasından. Ve yine Kandiye kal'ası merhum-u mezbûrun mübaşeretleriyle feth ve teshir olundukta dâhilinde vâki' taraf-ı saltanat-ı aliyyeden kezâlik temlik buyrulan bina zirâ ile tûlen altmış sekiz ve arzen yigirmi zirâ' arsa üzerinde ve yine Kamanıçe kal'ası dâhilinde hîn-i fetihde taraf-ı saltanat-ı aliyyeden merhûm müşarû'n-ileyh hazretlerine kezâlik temlik buyrulan tûlen yüz altmış iki ve arzen doksan zirâ arsa üzerinde üç adet camî'-i şerîf-i bülend-eyvân ve mâbed-i azîmü'l bünyânlar müceddeden ebnâ ve tarîki ile mülkünden ifrâz ve vakfidüp..." (Köprülü) Ahmed Paşa Vakfiyesi, (H. 25 Safer / M. 18 Nisan 1687). VGMA defter no. 580, s.140.; Sayın, M., (2011). Köprülü Fazıl Ahmet Paşa Vakıfları, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep, s.78.

mescid (مسجد): Arapça'da "eğilmek, tevazu ile alını yere koymak" anlamına gelen **sücûd (سجود)** kökünden türeyen, "secde edilen yer"i tanımlayan bir kavramdır [158]. Mescidler, büyük camilerden farklı olarak mahalle aralarında yapılmış küçük camilerdir [3]. Bu mekânlarda Cuma hutbesi okunmadığı ve dolayısıyla Cuma namazı kılınmadığından inşası padişahın resmi izni ve beratını gerektirmez. Bu açıdan, mescidler mahalle sakinlerinin topluca namaz kılmasına yönelik, yapımı kolay, küçük kapsamlı vakıfları olan mahallelere özgü yapılar olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Gülru Necipoğlu'nun aktardığı üzere, 16. yüzyıl başından itibaren İstanbul'daki idari yapı içinde Müslüman mahalleleri büyük ölçüde kendi mescidlerine sahip olmuşlardır ve 1546 tarihli Tahrir Defterlerine göre İstanbul'daki 219 mahalle, mescid kurucularının adını taşımaktadır [159]. Bu durumu açıklayan bir örnek, Mimar Sinan'ın kendi adıyla anılan mahallede bulunan mescidi için düzenlediği vakfiyede de karşımıza çıkmaktadır [64], [65].¹ Vakfiyelerde mescidlerden istisnasız hemen her zaman **mescid-i şerîf (مسجد شريف)** olarak bahsedilmektedir.

hankâh-ı Nakşbendiyye (خانقاه نقشبندیه): hankâh, sözcüğü Kamus-ı Osmanî'de tekke olarak açıklanmaktadır [8]. Tez kapsamında incelenen vakfiyelerden oluşan örnekte yer alan, Seyyîd Hacı Mehmed adlı vâkif, miras ve satın alma yoluyla kendi mülkü olan, yaklaşık 11 zirâ karelik bir arazi üzerinde inşa edilmiş bir Nakşibendî hankâhını tarikatına dergâh olması için vakfetmektedir. Vakfiyenin dergâh ile ilgili bölümünde, hâriciyyede, alt katta dört oda, bir ahır, bir kömürlük ve avlu, üst katta bir **semâhâne (سماعخانه)**, dâhilyede üst katta beş adet oda, iki adet **soba (صوبا)** olarak adlandırılan oda, iki kargir hamam, üç oda, bir **matbah (مطبخ)** ve avlu, meyveli, meyvesiz ağaçlar, iç ve dış kısımlarda olmak üzere dört adet içinde hela bulunan **abdesthâne (ابدستخانه)**, orta ve sokak kapıları, iç kısma bitişik bir samanlık, anbar, manda ahır ve büyük bir avludan bahsedilmektedir. Ayrıca, Topkoru isimli yerden

---

¹ "...mahmiyye-i Kostantiniyye humiyet 'ani'l-beliyye mahallâtından kendüye mensûbe olan mahallede taleben li-merdâti'llâhi Teâlâ binâ itdüği mescid-i şerîf ve ma'bed-i münîfi ikâme-i salât iden mü'minîne vakf idüp...", Mi'mâr Sinân Ağa Vakfiyesi, (t.y.). VGMA defter no. 576, s. 23.; Ateş, İ., (1990). Mimar Sinan Vakfı, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, s.64.

dergâha gelen içme suyu da, mülk ile birlikte vakfedilmektedir [60].¹ Bununla birlikte, vakfiyede dergâhın içinde yeralan, çeşitli minder, kilim, kapı ve pencere perdesi, döşek, yastık, çarşaf, yorgan, güğüm, cezve, fincan zarfı, tepsi, kandil, halı, seccade, kazan, leğen, mangal, ibrik, maşrapa, kevgir, kepçe, tencere, tepsi, tava, tas gibi eşyalar da adetleri belirtilerek kaydedilip vakfedilmiştir [60].²

Bektâşi zâviyesi (بكتاشى زاويه سى): zâviye sözcüğü Kamus-ı Osmanî'de "tekke" olarak açıklanmaktadır [8]. Bektâşi şeyhi Ali Baba'nın Rumelihisarı'nda Şehitlik olarak da bilinen yerde bir tarafı ağaçlık, Ali Beşe tarlası, Sabankeşoğlu yeri, bir tarafı ormana eklenen yol, bir tarafı, içinde mezarlık bulunan orman ve yeni bağ ile çevrilidir. Sultan Beyezid-i Veli vakfına mukataa ile bağlıdır. Şeyhin kendi tasarrufunda ve mütevellinin izni ile kendi geliri ile kendi mülkü olmak üzere yaptırdığı Bektaşî zaviyesi bir meydan odası, bitişiğinde bir kahve odası, iki sofa ve yine bitişiğinde bir oda ve altında kiler,

---

¹ "... tahmînen on bir zirâ' arsa üzerinde mebnî irsen ve şîrâen yedimde mülk-i mahzım olan hâriciyyede fevkânî bir bâb semâhâne ve sekiz bâb oda ve bir mikdâr sofa ve tahtânî dört bâb oda ve bir ahır ve bir kömürlük ve bir mikdâr havlu ve dâhiliyyede fevkânî beş bâb oda ve iki soba ta'bîr olunur oda ve iki kârgîr hammâm ve üç bâb oda ve bir matbah ve bir mikdâr havlu ve eşcâr-ı müsmire ve gayr-i müsmireli bağçe ve hâriciyye ve dâhiliyyede dört abdesthâne ma'a memşâ ve orta ve sokak kapılarını ve dâhiliyye-i mezkûre ittisâlinde kâin bir samanhâne ve bir anbâr ve bir manda ahır ve bir kebîr havlu ve kasaba-i mezbûre civârında vâki Topkuru nâm mahalden nübû' ve hankâh-ı mezkûra cereyân eden ma'lûmü'l-mikdâr mâ'-i lezîzi müştemil bir bâb menzîlimi tarîkat-ı aliyye-i Nakşbendiyye hankâhına tebdîl ve tahvîl ...", es-Seyyîd el-Hâc Mehmed Ağa Vakfiyesi, (H. 21 Safer 1258 / M. 3 Nisan 1842). VGMA defter no. 581/1, s. 67.

² "... ve hankâh-ı mezkûrun hâriciyye ve dâhiliyesinin beher odasında mevcûd yedimde emvâlîm olan dörder minder ve dörder elvân mak'ad ve kıtık memlû on ikişer elvân yasdık ve birer mefrûş kilim ve birer kapı ve ma'lûmü'l-mikdâr pencere perdeleri ve hâriciyyede yün memlû on beş döşek ve on beş yasdık ve on beş elvân yorgan ve on beş çarşeb ve dâhiliyyede kezâlik yün memlû beş elvân çit döşek ve beş baş yastığı ve beş çarşeb ve beş elvân yorgan ve yine hâriciyyede nuhâs-ı kebîr iki şerbet güğümü ve sağır ve kebîr yirmi kahve cezvesi, kırk fincan ma'a zarf ve iki nuhâs fincan tepsisi samâhânenin mihrâbı tarafeynine vaz' olan iki kebîr dökme şam'dân ve semâhâneye ... kılınan beş aded ve memşâlara ta'lik olunan iki aded kanâdil ve semâhâneye ferş olan üç aded kaliçe ve İzlâdi kârî üç aded sof seccâdesi ve mihrâba vaz'olunan bir ve şeyh olanlara mahsûs olmak üzere bir ki cem'an iki kaliçe seccâde ve li ecli'l-isti'mâl hankâh-ı mezkûre matbahına vaz'olunan kebîr ve vasat kıt'a yirmi nuhâs tencere bâ-kapak ve kırk nuhâs sahan bâ-kapak ve dört kebîr nuhâs sini ve sağır ve kebîr on aded tepsi ve dört kebîr kazgan ve iki kebîr câmeşûy leğeni ve iki abdes leğeni ve beş el leğeni ma'a ibrik ve altı mangal ve on karavana ve altı maşrapa ve üç kebîr kevgir ve bir kebîr maşrapa ve beş kevgir ve sitil ta'bîr olunur altı bakraç ve dört kebîr güğüm ve dört el tâbesi ve on aded pekmez tâbesi ve sekiz aded şorba tası ve bir yoğurt tenceresi ve iki timur sac ayağını ... vakf ve habs edip..." es-Seyyîd el-Hâc Mehmed Ağa Vakfiyesi, (H. 21 Safer 1258 / M. 3 Nisan 1842). VGMA defter no. 581/1, s. 67.

kömürlük, sundurma, büyük köşk, ahşap küçük köşk, küçük oda, iki tuvalet ve müştemilat-ı saireden oluşmaktadır [73].¹

türbe (تربة): türbe. Ölünün gömülü bulunduğu mezarın üzerine yapılan binaya verilen addır. Arapça, toprak ve topraklı yer anlamına gelen **türâb (تراب)** kelimesinden gelmektedir [3]. Hafid Efendi, “Galatat”ında türbenin ziyaret olunan “mekâbir-i kibare” yani büyük zatların mezarları için kullanılan bir tanım olduğunu bu bağlamda Farsça’daki aynı anlamdaki **türbet (تربت)** kelimesinden geldiğini savunmaktadır [160]. Toplumun belli kesimleri, tarikat mensupları ya da şeyhler ölümlerinden sonra bazen sadece kendileri bazen de aile üyeleriyle birlikte aynı mekânda gömülü olmayı dilediklerinden kendileri için türbe yaptırmıştır. Bu türbeleri belirli zamanlarda açıp-kapatmak, hizmetinde bulunmak bazen de bu mekânda Kur’an okumak için türbedar adı verilen vazifeliler de tayin edilmiştir. Âdile Sultân, Eyüp, Bostan İskelesinde kendi tasarrufundan harcayarak eşi Mehmed Ali Paşa ve kızı Hayriye Hanım Sultân ve vefatından sonra kendisinin de defn edilmesini ve için inşa ettirdiği 430 zirâ’ karelik bir arazi üzerinde bulunan bir oda ve sofadan oluşan kargir türbe ve bu yapıyla deniz kenarı arasında kalan 225 zirâ’ karelik üzerinde meyveli, meyvesiz ağaçlar bulunan bahçeyi vakfetmiştir [161], [162].²

---

¹ “... Rumilihisârı verâsında şâhik-i cebelde Şehidler dimekle ma’rûf mahalde vâki’ bir taraftan ba’zen gûh-i eşcâr ve ba’zen Ali Beşe tarlası ve ba’zen Sabankeşoğlu yeri ve bir tarafı ormana fasl ider tarîk ve bir tarafı derûni mezarlıklı parça orman ki tarîk kat’ider ve ba’zen cedîd bağ ile mahdûd arsasının senede cennet mekân merhûm Sultan Bayezid-i Velî vakfına mukâta’a-i kadîme ile taht-ı tasarrufumda ve üzerine izn-i mütevellî ve kendi malım ile mülküm olmak üzere bina eylediğim bir meydan odası ve ittisâlinde bir bâb kahve odası ve iki sofa ve yine ittisâlinde fevkânî bir bâb oda ve tahtında kiler ve kömürlük ve sundurma ve fevkânî kebîr köşk ve tahtânî sagîr köşk ve sagîr oda ve iki kenef ve müştemilât-ı sa’ireyi hâvî Bektâşi zâviyesi ile zâviye-i merkûm karşusunda kezâlik vakf-ı mezkûrdan mukâta’a-i kadîme ile taht-ı tasarrufumda olub derya tarafında bir taraftan tarîk ile kâtı’a ve bir tarafı ormanlık ve bir taraftan kal’a cidarı ve ba’zen mezarlık ve ba’zen tarîk ile mahdûd tahmînen üç dönüm mikdarı arsa üzerine ba-izn-i mütevellî kendi malım ile garas eylediğim kürum ve eşcar ve kürum-ı memlûkamı...”, eş-Şeyh Ali Baba Vakfiyesi, (H. evâil-i Muharrem 1178 / M. Temmuz 1764). VGMA Defter nr. 627, s.44.

² “... Medîne-i Hazret-i Ebî Eyyûbu’l-Ensârî radiye anhü’l-Bârî’de Bostân iskelesinde vâki’ bir taraftan Sadr-ı a’zam-ı esbak merhûm Hüsrev Paşa türbesi ve bir taraftan murhûm-ı müşârun ileyhün zâviyesi ve ba’zan ricâl-i Devlet-i aliyyeden sa’âdetlü el-Hâcc Mustafâ Efendi sâhilhânesi ve bir taraftan zikri âtî deryâdan imlâ olunup yedümd e mülküm olan bağçe mahalli ve taraf-ı râbî’i iskele-i mezkûre pîşgâhında vâki’ tarîk-i âmm ile mahdûd tûlen ve arzen bi hisâb-ı terbi’î dört yüz otuz zirâ’ on iki parmak arsa üzerine bundan akdem mâlumdan harc ü sarfla binâ ve inşâ eylediğim kârgîr türbe ve oda ve suffa vesâir müştemilât-ı ma’lûmeyi ve yine ittisâlinde vâki’ bir taraftan türbe-i mezkûr odası ve bir taraftan mûmâ ileyh el-Hâcc Mustafâ Efendi sâhilhânesi ve bir taraftan leb-i deryâ ve taraf-ı râbî’i iskele-i mezkûre ile mahdûd bundan

medfen (مدفن): defn (دفن) kökünden gelmektedir. ölülerin gömüldüğü yer, mezar yeri [5]. Mimar Sinan vakfiyesinde, Süleymaniye Camii yakınlarındaki etrafı kafesle çevrili bir muhavvatanın vâkıfın kendisi için mezar yeri olması şart edilerek belirlenmiştir [64], [65].¹

4.2.3 İmaretler

imâret (عمارت): büyük aşevi. Arapça, anlamı inşa etme, yerleşime elverişli kılma ve yerleşme olan “*imara*” sözcüğünden gelmektedir. Bu tanım, şehirleri ve yeni yerleşim yerlerini geliştirmek amacıyla kurulan temelden cami, medrese ve imareten oluşan külliyelerin bir bileşeni olan imaret için de kullanılagelmiş olmalıdır [26]. Kamus-ı Osmanî’de “*Harabın zıddı. Şen ve âbâd olmak. Mamurluk. İmâret-i bilâd, talebe-i ulûma, fukaraya tabh ve tevzi edilen mahall-i mahsus*” olarak açıklanmaktadır [8]. Kuruluş amacı, çeşitli kesimlerden ihtiyaç sahiplerine yiyecek sağlamak olan bu kuruluşlara ilişkin olarak tez kapsamında incelenen vakfiyelerde vâkıflar tarafından şart edildiği üzere, öncelikle, cami personeli, medrese personeli ve talebeleri, dârüş-şifâ ile birlikte bulunması halinde hastalar ve dârüş-şifâ personeline daha sonra da yoksullar, yolcu ve çeşitli misafirler için yemek pişirilip, dağıtılan mekanlar oldukları anlaşılmaktadır [81], [82], [79], [80], [54], [55]. Bu bağlamda, imaretlerden dört farklı grup yararlanmaktadır: imarete bağlı diğer kurumların görevlileri, imarete bağlı kurumlarda bulunanlar, yoksullar ve “*âyende vü revende*” (آینده و رونده) olarak ifade edilen yolcu misafirler.

---

akdem bi izn-i sultânî denizden imlâ ile üzerine ber vech-i mülkiyyet ebniye inşâsına me’zûne oldığım tûlen ve arzen bi hisâb-ı terbi’î iki yüz elli dört zirâ’ altı parmak eşcâr-ı müsmire ve gayr-i müsmirelû bir kıt’a bağçeyi vakf u habs ve vakf-ı sâbıkuma zamm ü ilhâk idüp şöyle şart u ta’yîn eyledüm ki türbe-i mezkûre zevcüm olup bundan akdem irtihâl-i dâr-ı bekâ iden Sadr-ı esbak Mehmed Alî Paşa ve kerîmem olup kezâlik vâsıl-ı civâr-ı rahmet olan Hayriyye Hânım Sultân’a ve küllü nefsin zâikatü’l-mevt kelâmı mu’ciz-nizâmı muktezâsinca ecel-i mukadderüm resîde-i hadd-i encâm olup târike-i dâr-ı fenâ ve kûşe-güzîn-i âlem-i bekâ oldığumda cesedüme medfen ittihâz olunup sâir mevta defn olunmaya...”, Âdile Sultân Vakfiyesi, (t.y.), İÜ Nadir Eserler Kütüphanesi, no.4993.; Mazak, F., (2000). Sultan II. Mahmud’un Kızı Adile Sultan, Çamlıca Kültür ve Eğitim Yayınları, İstanbul.

¹ “... şol şart ile ki, ba’de’t-tesbîh vâkıf-ı merkûma medfen olan muhavvata üzere ki, câmi’-i şerîf-i sultânî kurbünde ahcâr-ı müşebbeke ile ahsen-i hey’et üzere binâ olmuşdur...”, Mi’ mâr Sinân Ağa Vakfiyesi, (t.y.), VGMA defter no.576, s.23.; Ateş, İ., (1990). Mimar Sinan Vakfı, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul.

İmareter genellikle sabah namazı ile açılmakta, medrese talebelerine yemekleri sabah derslerinden önce dağıtılmaktadır. Bu kuruluşlarda yemek yeme hakkına “*fodla hakkı*” denilmektedir. Genellikle bir öğrenciye bir tam fodla verilmekte, hücre sahibi olunca bir kat daha fazla fodla almaya hak kazanmakta, herhangi bir vakıftan ayrıca meşrutası var ise üç ya da dört adet fodla almayı hak edebilmektedir [30].¹ İmareterde dağıtılacak yemekler ve foddaların miktarı vakfiyede kaydedilen şartlara göre belirlenmektedir. İmarette dağıtılan yemek ve foddalar görevliler için ücret, öğrenciler ve ihtiyaç sahipleri için sadaka niteliği taşımaktadır. Görevlilerin imaretteki fodla haklarını ya da bunun bedelini başkalarına devri mümkündür. Bu durum ilerleyen dönemlerde imareter mali açıdan zora sokmuş, Evkaf Nezaretinin kurulmasıyla birlikte çoğu imaretin lağvedilmesine neden olmuştur [30].²

Tez kapsamında incelenen vakfiyelerden oluşan örneklem dahilinde olan, Süleymaniye vakfının diğer selâtin vakıflarıyla benzer şekilde geniş bir görevli, vakıf medreselerine mensup öğrenciler ve halkın yoksul kesimine yemek sağladığı bir imareti bulunmaktadır. İmareter mutfağı için satın alınan ve büyük miktarlardaki malzeme ve bunların imareter mutfağına nakli ve çalışanların ücretleri imaretin giderleri arasında bulunmaktadır. Vakfiyeden edindiğimiz bilgiye göre buğday, un, et, pirinç, bal, yağ, nişasta, üzüm, incir, nohut, safran, karabiber ve tuz düzenli olarak büyük miktarlarda alımı yapılan ürünlerdir. İmareter mutfağında bir yılda dört gün haricinde her gün yemek pişirildiği, Cuma günleri, bayramlar, Regaib ve Berat kandilleri dışındaki rutin günlerde akşam için buğday çorbası, sabah için de, pirinç, yağ, nohut ve karabiber kullanılarak pişirilen pirinç çorbasının dağıtılmasının şart koşulduğunun bilgisi verilmektedir. Sözü geçen özel günlerin gecelerinde ise pilav, zerde ve nişasta, üzüm, incir ve badem ya da fıstık ilave edilerek pişirilen zirbaç adı verilen bir tatlının dağıtıldığı belirtilmektedir [81], [82].

4.2.4 Konutlar

---

¹ Akgündüz, A., (1988), İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi, TTK Basımevi, Ankara, s.274.

² 19 Rebiulahir 1329/ 1911 tarihli “Dersaadet’teki İmâretlerin Lağvı ile Muhassesâtının Talebe-i Ulûma Tahsisi Hakkında Kanun”a göre, birisi Avrupa diğeri Anadolu yakasındaki ihtiyaç sahiplerine hizmet veren iki imareter haricinde on sekiz adet imareter lağvedilmiştir. Ayıca bkz. Akgündüz, A., (1988) .İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi, TTK Basımevi, Ankara, s.275.

Tez kapsamında incelenen vakfiyelerde karşılaşılan konutlar, özellikleri ve işlevlerine göre oda, hücre, hâne, menzil ya da saray gibi farklı adlar ile kaydedilmektedir. Vakfedilen konutların bir kısmında vâkıf kendisinin ya da aile üyelerinin, çocuklarının ve benzerinin ikamet etmesini şart ederken, bazılarında ise kiraya verilmek suretiyle gelirlerinden yararlanılmasını şart etmektedir. Genellikle vakfın kuruluşu aşamasında mevcut olan ya da sonradan inşa edilen gayrimenkuller gelir amaçlı olarak vakıfların mal varlığına dâhil edilmişlerdir. Bu türdeki gelir amaçlı gayrimenkuller, dükkân, han, hamam, çarşı, dükkân, imalathane gibi diğer birimlerle birlikte **müsakkafat (مسغفات)** olarak adlandırılmaktadırlar [3].¹

Araştırma kapsamında, konutların sakinlerinin nitelenmesi bağlamında, üç tür konutla karşılaşılmaktadır. Bunlardan birincisi, vakıf görevlilerine özel barınma niteliği (**meşrûta/مشروطه**) sağlayan konutlardır. İkinci olarak, “**mütezevvicîn (متزوجین) için**”, “**mütehhilîn (متأهلین) için**” gibi ifadelerle evli olanların/ailelerin ikametine yönelik olduğu belirtilen konutlar ve son olarak da gayrimüslimlerin ikametine yönelik **yahudihâne (يهودی خانه)**, **frenkhâne (فرنکخانه)** gibi adlarla anılan diğer bir grup kolektif konut gelmektedir.

İncelenilen örneklem içinde, ikamet için kullanılan konutların genellikle **menzil (منزیل)**, **beyt (بيت)**, **hâne (خانه)** olarak adlandırıldığı görülmektedir. Konutların mekânsal düzenlemeleri konusunda, tek bölümlü konutlar; **dâhiliye (داخلیه)/iç** ve **hâriciye (خارجیه)/dıştan** oluşmak üzere çift muhavvata (**محوطه**)lı konutlar; ayrıca **vustâ (وسطی)/orta** muhavvata da dahil olmak üzere üç muhavvatalı konutlardan bahsetmek mümkündür. Söz gelimi, Mimar Sinan’ın Süleymaniye imareti yakınında bulunan üç muhavvatalı menzili, iç muhavvatada on *bâb* iki katlı ev, iki *bâb* tek katlı ev, bir fırın, iki hamam, bir matbah, bir mahzen, beş hela; orta muhavvatada iki *bâb* iki katlı ev, bir **gurfe (غرفه)**, bahçe, altı adet ahır, bir *bâb* ev ve üzerinde mahzen ve bir su

---

¹ Cami, imaret, medrese, darüşşifa gibi kurumların işleyişi sürdürebilmesi için gerekli olan geliri karşılamak için vakfedilen gayrimenkullerden, üstü örtülü, çatılı olan, ev, dükkân, imalathane benzeri birimler için kullanılır. Ayrıca bkz. Pakalın, M. Z. (1983), Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, Cilt:2, MEB Yayınları, İstanbul, s. 626.

kuyusu; dış muhavvatada da dört adet hücreden oluşmaktadır [64], [65].¹ Konutların kat sayılarının ise, **tahtânî** (تحتانی) - **fevkanî** (فوقانی); **süflî** (سغلی) - **ulvî** (علوی) ; **süflâ**(سغلی) - **vustâ** (وسطی) - **ulyâ** (علیا) gibi tanımlar aracılığıyla belirtilmektedir.

Çizelge 4.1 İncelenen vakfiyelerde kaydedilen konutların mekân bileşenleri

oda (اوطه)	Örneklem içinde bir konutun herhangi bir katında bulunabilen ve her konutta bulunan temel mekân bileşenidir.
kahve odası (قهوه اوطاصی)	Kullanıma göre özelleşmiş bir oda türüdür.
suffa (صفه)	Örneklem dâhindeki vakfiyelerde, konutlar özelinde sıklıkla kaydedilen ancak tam olarak nasıl bir mekan olduğundan söz edilmeyen sadece isminin zikredilmesiyle yetinilen mekân bileşenidir.
gurfe (غرفه) cihânnümâ odası (جهان نما اوطاصی) taht-ı semâ (تخت سماع) taraça (تراچه) mehtabiyye (مهتابیه)	Bu tanımlar, örneklem içinde, konutların en üst katında bulunan mekânlara işaret etmektedir. Bunların yarı-açık mekânlar olduğu düşünülse de kesin bir saptama yapmak için yeterli veri bulunmamaktadır.

¹ "... kendü emlâkinden 'imâret-i sultâniyye huriset... kurbünde vâki' olan menzilin ki üç muhavvatayı müştemildir. Biri dâhiliye ve biri vustâniye ve biri hâriciyedir. Amma dâhiliyyesi on bâb ulvî evleri ve iki bâb süflî evleri ve bir furunı ve iki hammâmı ve bir matbahı ve bir mahzeni ve beş kenîfi müştemildir ve ammâ vustâniyesi iki bâb ve bir gurfe ulvî evleri ki mâbeynleri suffe ve önleri bağçe ve altu ahurdur ve ahurun önünde bir bâb ev ki fevkînde bir mahzen vâki' olmuştur ve bir su kuyusunu müştemildir ve ammâ hâriciyesi birbirine muttasıl dört hücürâtı müştemildir..." , Mi'mâr Sinân Ağa Vakfiyesi, (t.y.), VGMA defter no.576, s.23.; Ateş, İ., (1990). Mimar Sinan Vakfı, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul.

Çizelge 4.1 İncelenen vakfiyelerde kaydedilen konutların mekân bileşenleri (devam)

köşk (كوشك)/ kasr (قصر)	Örnekleme içinde farklı mekânsal anlamlara işaret etmektedir. Hem asıl binadan ayrı hem de konutun iç mekânlarından biri olarak söz edilen “köşk”lere rastlanmaktadır.
dehliz (دهليز)	Odalara geçiş mekânı.
kenîf (كنيف) memşâ (ممشى) âbhâne (آب حانه)	Örnekleme içinde kaydedilen konutlara ilişkin sık rastlanılan bileşenler olmakla birlikte her konutta var oldukları söylenemez.
hammâm (حمام) camekân odası (جامكان اوطاصى) abdesthâne (آبدستخانه)	Yıkama işlevine ayrılmış mekanlar.
matbah (مطبخ) furun (فرن)	Yemek pişirilen mekan bileşenleri.
mahzen (محزن) kilâr (كلار) anbar (انبار)	Örnekleme içerisinde yer alan konutların en alt katlarında bulunan depolama amaçlı birimlerdir.
kömürlük (كومورلك) odunluk (اودونلك)	Yakacak deposu olarak kullanılan mekanlar.
ahur (آخور)	Örnekleme içerisinde, konutlar bağlamında, binek hayvanlarına ayrılmış olan mekânlardır.

Çizelge 4.1 İncelenen vakfiyelerde kaydedilen konutların mekân bileşenleri (devam)

<p>mâ'i lezîz (ماء لزيز)</p> <p>bi'r-i mâ (بئر ماء) / kuyu (قویی)</p> <p>selsebîl (سلسبیل)</p> <p>sahrınc (صهرنج)</p> <p>havz (خوز)</p>	<p>Su ihtiyacının giderilmesi ve depolanmasına yönelik bileşenlerdir.</p>
<p>havlu (حولی)</p> <p>bâğçe (باغچه)</p>	<p>Örnekleme kapsamında değerlendirilen konutların dışındaki, açık mekanlardan oluşan bileşenlerdir.</p>

meşrûta (مشروطه): cami, medrese, imaret, darüşşifa ya da diğer vakıf kurumlarında çalışanların ikametleri için tahsis edilen mekânlardır [163]. Vakfiyede belirtilen görevli dışında, diğer bir kişiye devredilmesi ya da kullandırılması söz konusu olamamaktadır. Genellikle, oturulması şart edilmiş anlamına gelen, “*süknâsı meşrûta* (سكناسی مشروطه)”, kalıbı ile kullanılmaktadır [64], [65].¹

müteehhilin odaları (متأهلین اوطه لری): evli odaları. Bu tür konut birimleri daha çok vakfa gelir getirmek amacıyla yapılmakta ve çoğunlukla dükkân ya da diğer işliklerin üzerinde konumlanmaktadırlar. Tersane-i Âmire Emîni Hacı Murtaza Efendi, Baylar köyünde yaptırdığı cami ve Eyüp'te yaptırdığı zaviyenin giderleri için Silistre'de gümrük yakınında bulunan birbirine bitişik, kâgir, dokuz adet balıkçı mahzenlerinin üzerinde yer alan, ikişer oda, bir sofa, dört hela, bir avlu ve fırını olan on altı adet müteehhilin odalarını kiraya verilmek şartıyla vakfetmiştir [164].²

¹ “... ve dahi mescid-i ma'hûd kurbünde vâki olan yedi menzilin binâların ki her biri birer yer evini ve birer zullehi ve birer kenîfi ve birer muhavvatayı müştemildir. Bir cânibi Ahmed ibni Abdullah mülküne ve iki cânibi vakıf bostâna ve bir tarafı tarîk-i 'âmma müntehî olup ve arsanın mukâta'ası her senede yetmiş akçedir vakf itdi ve zikrolunan menzilin birin imâm-ı mescid-i merkûm olan kimesneye mesken ta'yîn itdi ve birin mü'ezzinine makarr itdi...”, Mi'mâr Sinân Ağa Vakfiyesi, (t.y.), VGMA defter no.576, s.23.; Ateş, İ., (1990). Mimar Sinan Vakfı, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul.

² “... vâkıf-ı mûmâ-ileyhin akâra tebdîlini şart eylediği nukûd-ı mevkûfe ile iştirâ olunan sâlifü'z-zikr Silistire'de gümrük kurbunda Tuna kenârında vâki' bir taraftan Keçizâde hânı, bir taraftan sâhil-i Tuna ve

mütezzevicîn odaları (متزوجين اوطه لرى): evli odaları. Vakfa gelir sağlması için vakfedilen, ancak mahallerde konumlandığından ötürü bekârların ikamet etmesi hoş karşılanmayacağından, evliler için olduğu belirtilen, bir odadan ibaret küçük konaklama birimleridir. Piyale Paşa'nın kendi adıyla anılan camii için oluşturduğu vakfiyesinde, yerleşim yeri içinde olan ve zaviyeye bitişik olarak konumlanan evlilerin ikametine ayrılmış farklı büyüklüklerdeki hücrelerden **hücûrât-ı müte'addide (حجرات متعدده)** bahsedilmektedir [91], [92].¹

hücre (حجره): çoğ. **hücûrât (حجرات):** göz, odacık [2].

menzil (منزل): çoğ. **menâzil (منازل):** Arapça'da, inmek, konaklamak ve misafir olmak anlamındaki **nüzûl (نزول)** kökünden türemiş olan mekân tanımı. Konut, iki konut arasındaki mesafe ve posta tatarlarının bulunduğu yer gibi farklı anlamlara karşılık gelebilmektedir [164]. Vakfiyelerde kaydedilen menziller, genellikle bir muhavvatanın etrafında sıralanmış olan çok sayıda odadan oluşan, hamam, tuvalet, ahır, mutfak, su kuyusu gibi ortak kullanılan birimleri olan konutları tanımlamaktadır. Söz gelimi, Mimar Sinan'ın kendi adıyla anılan mescidi için oluşturduğu vakfiyesinde kaydedilen, Süleymaniye imareti civarında, iç, orta ve dış olmak üzere birbirinin içine geçmiş üç avlu / **muhavvata (محوط)** içinde konumlanan, kimileri alt ve üst katlarda yer alan çok sayıda oda ve mutfak / **matbah (مطبخ)**, tuvalet / **kenif (كنيف)**, ahır, hamam, su kuyusu gibi ortak birimleri kapsayan bir menzilden bahsedilmektedir [64], [65].² Vakfiyenin

---

iki taraftan tarîk-i âm ile mahdûd birbirine muttasıl duvarları kârgîr dokuz bâb balıkçı mahzenleri ve üzerlerinde ikişer bâb oda ve bir sofayı ve dört kenif ve havlu ve bir fırını müştemil on altı bâb müteehhilîn odaları...", el-Hâc Murtaza Efendi Vakfiyesi, (H. 1 Cemâziyelevvel 1161 / M. 29 Nisan 1748). VGMA defter no. 738, s.79.

¹ "... Mahrûse-i Mezbûre-i Galata hâricinde Tophâne nâm mevzi'de vâki' olup hudûdî hâssa-i rü'esâdan Mehmed Reis bin Abdullah mülküne Dersâ'âdet bevvâblarından Mustafa bin Abdullah mülküne ve zâviyeye müntehî olan mütezzevicîn için olan hücûrât-ı müte'addide...", Piyale Paşa Vakfiyesi, (H. evâhir-i Receb / M. Kasım 1573). VGMA defter no. 573, s.24.; Çınar, H., (2011). "Piyale Paşa Vakıfları", Piyale Paşa Camii, derleyen Tanman, B. ve Bostan, İ., Gürsoy Group Kültür Yayınları, İstanbul.

² "...Kendü emlâkinden 'imâret-i sultâniyye huriset 'ani'l-âfâti's-semâviyyeti ve'l-aradiyye kurbünde vâki' olan menzilin ki üç muhavvatayı müştemildir. Biri dâhiliye ve biri vustâniyye ve biri hâriciyyedir. Ammâ dâhiliyesi on bâb 'ulvî evleri ve iki bâb suflî evleri ve bir furunu ve iki hamâmı ve bir matbahı ve bir mahzeni ve beş kenifi müştemildir ve ammâ vustâniyyesi iki bâb ve bir gurfe 'ulvî evleri ki mâbeynleri suffe ve önleri bağçe ve altı ahurdur ve ahurun önünde bir bâb ev ki fevkinde bir mahzen vâki' olmuştur ve bir su kuyusunu müştemildir ve ammâ hâriciyyesi birbirine muttasıl dört hücûrâtı müştemildir..."", Mi'mâr Sinân Ağa

devamında, birbirine bitişik her biri, birer yer evi, birer sofa / **zulle (ظله)**, birer kenîf ve birer muhavvataya sahip üç menzilin kaydedildiği görülmektedir [64], [65].¹

hâne (خانه): ev, bina, ikametgâh. Biribirinden farklı isimlerin sonuna eklendiğinde ise, boyahane, bozahane hastane farklı mekân tanımlarını oluşturmaktadır [165]. Aslen Taraklıborlu'lu olup İstanbul'da ikamet eden Hâmide Hatun adlı vâkife Taraklıborlu'da kendi mülkü olan, üst katında (**fevkanî / فوقانى**) otuz yedi, alt katında (**tahtânî / تحتانى**) yirmi altı kapı (**bâb/باب**) odası, iki kapı mahzeni (**مخزن**), ahır (**âhûr / آخور**), avlunun sözü geçmese de muhtemelen yapının avlusunda yer alan bir şadırvan (**şâdurvân / شادروان**) ve mescidi (**مسجد**) olan bir *bâb* hanesini vakfetmektedir [101], [166].²

beyt (بيت): çoğ. **büyût (بيوت):** Kamus-ı Osmanî'de, mesken, menzil, hane, ev, oda olarak tanımlanmaktadır [8].

büyût-ı müte'addide (بيوت متعدده): birden fazla ve farklı büyüklüklerde beytler.

yahudihâne (يهودى خانه) / yahûdhâne (يهود خانه): Birden fazla Yahudi ailenin bir arada oturdukları konutlardır. Yahudiler'e kiralanan, birden fazla odası bulunan çok katlı, kolektif mekanlardır. Bunlar genellikle Yahudi mahallesinde yer almaktadırlar. Evliya Çelebi, "*Seyahatnâme*"de yahudihâneler için, "*kat ender kat*" tanımını kullanmaktadır [136]. Nişancı Cedid Mehmet Paşa Vakfı'nın gelir kalemleri içinde İstanbul Suriçi'nde Yahudiler'in ikamet ettiği Hobyar mahallesinde, çevresi diğer Yahudi mülkleriyle

---

Vakfiyesi, (t.y.). VGMA defter no. 576, s. 23.; Ateş, İ., (1990), Mimar Sinan Vakfı, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, s.64.

¹ "... ve dahi mescid-i sâbık kurbinde mekteb-i mesfurâ mülâsık vâki' olan birbirine muttasıl üç menzilin binâlarını ki her biri bir yer evini ve birer zulle ve birer muhavvata ve birer kenîfi müştemildir...", Mi'mâr Sinân Ağa Vakfiyesi, (t.y.). VGMA defter no. 576, s. 23.; Ateş, İ., (1990), Mimar Sinan Vakfı, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, s.64.

² "...Vilâyet-i Anadolu'da vatan-ı asliyem olan Medîne-i Taraklıborlu'da Çarşı kurbünde vâki' bir tarafı vâdî ve bir tarafı ba'zen Tahıl Pazarı ve ba'zen Bostanbükü Çarşısı ve bir tarafı ba'zen Muýtâb Kârhânesi ve ba'zen Helvacı Hasan Çelebi Mülkü'ne ve bir tarafı sûk-ı sultânîye muntehî fevkânî otuz yedi bâb oda ve tahtânî yirmi altı odaları ve iki bâb mahzeni ve ahuru ve ortasında şâdurvânı ve üstünde mescid-i şerîfi müştemil bir bâb mülk hânemi...", Hâmide Hatun Vakfiyesi, (H. 15 Safer 1055 / M. 2 Nisan 1645), VGMA defter no. 601, s. 212'den nakleden Abdülkadiroğlu, A. ve Özsoy, Ü., (1998). Safranbolu Vakfiyeleri, Safranbolu Kültür ve Turizm Vakfı Yayınları, Ankara, s. 18.

çevrelenmiş, altlı üstlü on altı *bâbdan* oluşan, iki mahzeni (**محزن**) olan bir yahudihâne bulunmaktadır [167].¹

Vakfiyesinde kaydedildiği üzere, İslam Giray Sultan'ın Bali Subaşı mahallesinde konumlanan, yedi odalı, bahçeli, ahır ve mahzeni olan yahudihânesi ise, bir cami, tekke ve bir diğer yahudihâne ile komşudur. Vâkif tarafından, söz konusu gayrimenkulün kira geliri ile her yıl merhume kız kardeşi Gülsüm Sultân'ın ruhu için on iki kez hatim indirilmesi şart edilmiştir [84].²

sâhilhâne (ساحلخانه): deniz kenarında bulunan yapı, yalı [3]. Vakfiyelerde, bu tür konutların konumlarına ilişkin deniz kenarında bulduklarını belirten **leb-i deryâ (لب دریا)** ya da **kenar-ı deryâ (کنار دریا)** gibi ifadeler kullanılmaktadır. Zeynep Hanım'ın Üsküdar'daki hastanesi için vakfettiği, Bebek'te bulunan sâhilhâneye ilişkin, vakfiyede kaydolduğu şekliyle, H. 8 Receb 1293 / M. 30 Temmuz 1876 tarihli, Galata Kadısının mührünü taşıyan mübaya hüccetinde belirtildiği gibi söz konusu yapının harem dairesi daha önce Said Efendi'ye; hariciye dairesi ise İmamzade Mehmed Esad Efendi'ye ait olup Zeynep Hanım tarafından bu kişilerden satın alınmıştır. Yapının kendine ait içme suyu bunun harem ve hariciye daireleri ile içinde üzüm bağları, binalar, köşkler ve meyva ağaçları bulunan bahçe bulunmaktadır. Ayrıca civarında 1773 zirâ' arsa üzerinde inşa edilmiş iki katlı üst katında sekiz oda, alt katında sekiz oda, sofa, hela, kargir matbah ve **kayikhanesi (قایخانه)** bulunan bir **dâire-i mahsus (دایره مخصوص)**'tan da bahsedilmektedir.³

---

¹ "... yine mahmiye-i mezbûrede (İstanbul) Yahudiler içinde Hubyar mahallesinde vâki' olub, bir tarafı Salamon veledi Nisap nâm yahudi milki ile bir tarafı Salamon veledi Bağan nâm yahudi milkiyle bir tarafı Mine nâm yahudi milkiyle taraf-ı aheri tarîk-i âm ile mahdud olup ulven ve suflen on altı bâb yahudihâneyi ve iki bâb mahzenleri müşt Emil olan mülklerini...", Nişancı Cedîd Mehmed Paşa Vakfı, (H. evâil-i Muharrem 1009 / M. Temmuz 1600). VGMA defter no. 572, s.235.

² "... atyeb-i akâr-ı emlâkinden olup medîne-i mezbûre mahallâtından Bali Subaşı mahallesinde vâki' bir tarafdan Bey câmi'-i şerîf ve bir tarafdan tekke ve bir tarafdan yahûdhâne ve taraf-ı râbî'i tarîk-i âm ile mahdûd ve muhtâr mülk yahûdhâne ve içinde tahtânî yedi bâb oda ve bir mikdâr bağçe ve bir ahır ve bir mahzen müşt Emil ve mevsûf mülk akârim olan hasbeten lillâhi teâla vakf-ı sahîh-i şer'î habs-i sarîh-i mer'î ile vakf ve habs edip...", İslâm Giray Sultân Vakfiyesi, H. 10 Cemaziyelevvel 1145/ M. 29 Ekim 1732, VGMA defter no. 625, s. 88.

³ "... iki yüz doksan üç senesi Recebül'l-müreccebin sekizinci günü târîhiyle müverraha mahrûse-i Galata

yalı (يالى): deniz kenarında bulunan konut. Sahilde olan, leb-i deryâ [4]. Tez kapsamında incelenen Kapdan-ı Derya Mustafa Paşa'ya ait H.1136/M.1724 tarihli vakfiyede sözü edilen yalı, Yöros (Beykoz) kazası, Anadoluhisarı'nda, iki tarafı komşu mülkler, bir tarafı deniz, bir tarafında da tepe bulunan; üst katın deniz tarafında bir köşk, bir oda ve ortalarında küçük bir sofa bunların karşısında, üç bâb oda ve avluya bakan bir büyük sofa ve bir büyük oda, merdiven ile çıkılan bir büyük oda ve cihannümâ ve tahte's-semâ ve tepe tarafında üç sofa, şadırvanlı büyük bir kasr ve iki bâb oda ve bir kahve odası; alt katta deniz tarafında küçükbir köşk ve liman ve bir bâb çuhadar odası ve bir avlu, meyveli-meyvesiz ağaçlı bahçe, tepe tarafında bir bâb matbah, bekçi odası, meyveli-meyvesiz ağaçlı büyük bir bahçe ve dolap kuyusu; dahiliyesinde, deniz tarafında üst katta, üç bab oda, bir köşk, bir sofa; tepe tarafında, iki oda, büyük bir kasr, merdiven başında küçük bir köşk ve bir bâb hamam, camekan ve kahve odası, musluk ve dehliz; deniz tarafında alt katta, iki bâb oda, liman, avlu, musluklar ve konuta gelen suyu ile kayıt edilmiştir [93].¹

---

kadısı Burûsevî Ahmed Sıdkı Efendi'nin imzâ ve hatmini hâviye bir kıt'a mübâye'a hücceti nâtıka olduğu üzere işbu derûnunda akd-i meclis-i şer'î olunan sâhilhânenin bir taraftan mukaddemâ musâhib-i şehriyârî Saîd Efendi sâhilhânesi olub el-yevm mutasarrıfa olduğum vakıf sâhilhânenin harem dâiresi ve bir taraftan tarîk ve ba'zan deryâ ve bir taraftan leb-i deryâ ve taraf-ı râbî'i tarîk-i âm ile mahdûd derûnuna cârî kanevât ve hasenâtına teba'iyetle ma'lûmü'l-mikdâr mülk mâ-i lezîz ve müştemilât-ı sâire-i ma'lûmeyi hâvî fi'l-asıl İmâmzâde Mehmed Es'ad Efendi merhûm veresesinden iştirâ olunup el-yevm sâhilhâne-i mezkûrenin hâriciye dâiresi mahallini ve yine sâhilhâne-i mezkûre zahrında kâin bir taraftan fi'l-asıl mûmâ ileyh Saîd Efendi el-yevm uhdemde olan işbu sâhilhâne verâsı ve bir taraftan Nûreddîn vakfından peksimedhâne arsası ve el-yevm Dîvân-ı Adliye a'zâsından saâdetlü İbrâhîm Bey sâhilhânesi ve ba'zan mukaddemâ Cebbârzâde kerîmesi el-yevm Köçekoğlu Agob Efendi bağçesi ve bir taraftan Ayazma deresine muntehî cebel ve taraf-ı râbî'i tarîk-i âm ile mahdûd arsası Hudâvendigâr-ı esbak cennet-mekân Firdevs-âşiyân Sultân Ahmed Hân-ı sâlis Hazretleri evkâf-ı şerîfelerine mukâtaâ-i kadîme-i ma'lûmelü üzerinde mevcûde bi'l-cümle kürûm ve ebniye ve köşk ve eşcâr-ı müsmire ve gayr-ı müsmirelü bir kıt'a bağçeyi ve yine târîh-i mezkûr ile müverraha kâdî-yi mûmâ ileyh in imzâsıyla mûmzât diğere bir kıt'a mübâye'a hücceti nâtıka olduğu üzere sâhilhâne-i mezkûre civârında Akıntı Burnu tarafında kâin bir taraftan Köçekoğlu Agob Efendi uhdesinde olan limonluk bağçesi ve bir taraftan cebel ve bir taraftan müşârun ileyh İbrâhîm Bey sâhilhânesi ve taraf-ı râbî'i leb-i deryâ tarafında tarîk-i âm ile mahdûd ve terbî'an bin yedi yüz yetmiş zirâ' arsa üzerine mebnî fevkânî sekiz bâb oda ve sofa ve tahtânî kezâlik sekiz bâb oda ve sofa ve helâ ve kârgîr matbah ve kayikhâneyi müştemil bir bâb dâire-i mahsusu...", Zeyneb Hanımefendi Vakfiyesi, (H. 27 Ramazan 1312 / M. 24 Mart 1895), BOA Yıldız Evrakı 107/61.; Etker, Ş. Ve Günergun, F., (2004). "Zeynep Kamil Hastanesi'nin Kuruluşu ve Vakfiyesi", Osmanlı Bilimi Araştırmaları, Sayı:5, No:2, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, s.20.

¹ Yöros kazası a'mâlinde Anadoluhisarı nâm kasabada Muhaşşî Sinan Efendi mahâllesinde, bir tarafı bâzen Muhaşşî Sinan Efendi câmi'-i şerifi ve bâzen Osman Efendi yalısı ve bir tarafı tasarruflarında olan menzil ve bir tarafı cebel ve bir taraf cânib-i bahr ile mahdud... fevkânî deryâ tarafında bir bâb köşk ve bir bâb oda ve beynlerinde bir sagîr sofa ve bunların mukâbelesinde üç bâb oda ve avluya nâzır bir kebîr sofa ve bir kebîr oda ve merdiven ile çıkılır bir bâb oda ve cihan-nümâ ve tahte's-semâ ve cebel tarafında üç

frenkhâne (فرنكخانه): Efrenc, Garbi ve Avrupalılara mahsus ikmet yapısı [4]. Tez kapsamında incelenen vakfiyelerden oluşan örneklem içinde Kapdan-ı Derya Mustafa Paşa'nın H.1136/M.1724 tarihli vakfiyesinde kaydedilen, İzmir, Kasap Hızır mahallesinde bulunan bir tarafı Freng'hâne, bir tarafı İbrahim Ağa mülkü, bir tarafı umumi yol ve bir tarafı da deniz olan, üst katında küçük ve büyük yedi adet odası, alt katında küçük ve büyük dört adet mahzeni ve bir avlusunun olduğundan söz edilmektedir [93].¹

4.2.5 Eğitim Yapıları

Osmanlı İmparatorluğu'nda eğitim ve öğretimle ilgili hizmetler genellikle vakıflar tarafından sağlanmaktadır. Mahalle mekteplerinden, yüksek dereceli medreselere kadar çeşitli düzeylerdeki eğitim kurumlarının inşası ve bu kuruluşların işleyişi için gerekli olan yapıların bakım ve tamiratı gibi konuları da kapsayan genel giderlerin karşılanması, öğretmenlerin ve çeşitli görevlilerin ücretleri ve öğrencilere tahsis edilen ücretlerin ödenmesi vakıflarca gerçekleştirilmiştir.

Vakfiyelerde Osmanlı'daki eğitim yapılarına ilişkin, *mektep*, *mekteb-i sıbyan*, *mualimhâne* gibi tanımlar altında toplanan mektepler, *dârü'l-hadîs*, *dârü'l-kurra*, *dârü'l-haffaz* gibi tanımlar altında toplanan dini ilimler ve *dârü't-tıp* gibi, tıp gibi alanlarda uzmanlık eğitimi veren medreseler ve kütüphanelerden söz edilmektedir. Ayrıca, cami, mescid ve zaviyelerde de kendilerine bir köşe tahsis edilen *dersiâmlar* tarafından daha geniş kitlelere yönelik, kutsal ilimler, faydalı ilimler, Kur'an, hadis, fıkıh gibi çeşitli

---

sofali ve şadırvanlı bir kebîr kasr ve iki bâb oda ve bir kahve odası ve tahtânî deryâ tarafında bir bâb sagîr köşk ve liman ve bir bâb Çuhadar odası ve bir mikdar avlu ve zâtî eşcâr-ı müsmire ve gayr-i müsmire bağçe ve cebel tarafında bir bab matbah ve bekçi odası ve eşcâr-ı müsmire ve gayr-i müsmireli kebîr bağçe ve dolap kuyusu ve dâhiliyesinde derya tarafında fevkânî üç bâb oda ve bir köşk ve bir sofa ve cebel tarafında iki oda ve bir kebîr kasr ve merdiven başında bir sagîr köşk ve bir bâb hammâm ve câmekân ve kahve odası ve musluk ve tulânî dehlîz ve tahtânî derya tarafında iki bâb oda ve liman ve avlu kanavât-ı mühriz ma'-i câriyi müştemil...”, Kapdan-ı Deryâ Mustafa Paşa Vakfiyesi, (H. evâsıt-ı Cümâde'l-ülâ 1136/M. Şubat 1724). VGMA defter no. 724, s.111.

¹ “...medîne-i İzmir'de Kasap Hızır mahallesinde vâki' bir tarafı yine vakfımızdan Freng'hâne ve bir taraftan İbrahim Ağa mülkü ve bir tarafı leb-i deryâ ve taraf-ı âhari tarik-i âmm ile mahdûd tûlen ve arzen bi-hisâbı terbi'i fevkânisinde sagîr ve kebîr yedi bâb oda ve tahtânî sagîr ve kebîr dört aded mahzen ve avluyu müştemil Freng'hânemi...”, Kapdan-ı Deryâ Mustafa Paşa Vakfiyesi, (H. evâsıt-ı Cümâde'l-ülâ 1136/M. Şubat 1724). VGMA defter no. 735., s.111.

dersiyye (درسيه)lerin yapıldığı bilinmektedir. Bu *dersiyyelerin evvel ve sâniyeleri* olabilmektedir. Bazı şahıslar, bir camiye *dersiye* kurulması için *nukud* vakf edip, bu *dersiyyenin* belli bir şahsa vazife olarak verilmesini şart edebilmektedirler. *Dersiyye*, başlıbaşına mekânsal bir tanım olmadığından, camiler dışında bazı medrese ve tekkelerde de gerçekleştirilebilmektedir [170]. H. 16 Rebî-ül-evvel 1168, M. 31 Aralık 1754 tarihli Cedîd Abdürrahîm Efendi'nin medresesine ilişkin vakfiyesinde, medrese *dersiyyesinde dersiâm* sıfatını taşıyan bir görevlinin bulunacağı, bunun müderris gibi haftada iki gün ders vereceği kaydedilmiştir. *Dersiâmın* ücreti, müderris ücretine göre düşük olarak belirlenmiştir [171].

Bütün eğitim kurumlarının kendi özelliklerine göre değişen eğitim öğretim şartları ve görevlilerinden vakfiyelerde ayrıntılı bir biçimde bahsedilmiştir. Ayrıca mekteplerin sadece Müslüman nüfusa hitap ettiği bilinmelidir, gayr-ı müslim nüfusun yoğun olduğu bölgelerde bunlara ait ayrı okullar bulunmaktadır. Yapılan ilk eğitime rağmen asıl olarak muallimhâneler ve sıbyan mektepleri bu fonksiyonu gerçekleştirmek için kurulmuşlardır. Başlangıç düzeyindeki eğitimi gerçekleştirmelerinin yanı sıra mektepler, eğitim aracılığıyla önemli sayıda bir nüfusa hitap etmeleri ve gelir ve giderlerini oluşturan maddi kapsamaları açısından dikkat çekicidirler. Osmanlı'da dini ilimler sadece medreselerde öğretilmekle kalmayıp, cami ve mescidlerde kendilerine birer köşe tahsis edilen *dersiamlar* tarafından da sağlanabilmektedir [171].

medrese (مدرسه): çoğ. **medâris** (مدارس) İslami eğitim ve öğretim kurumlarının temel adı. Arapça'da okumak, anlamak, bir metni ezberlemek için tekrarlamak anlamına gelen **dirase** (دراسة) ve öğrenmek anlamına gelen **ders** (درس) masterlarından gelen bir mekân tanımıdır [172].¹ Vakfiyelerde bahsi geçen medreseler, bazı ayrıntılar ve hacimleri açısından farklılık gösterebilir de vâkıflar tarafından bunlara önemli ölçekte gelir sağlayan mevküflarla desteklenmektedir. Medresede görev yapan eğitim ve hizmetli kadrolarının ücretleri, öğrencilere tahsis edilen ücretler, aydınlatma, ısıtma ve onarım gibi giderlerin karşılanması bu gelirlerle sağlanmaktadır. Ayrıca vakfiyelerde, bir medresenin işleyişi,

---

¹ "Ders", Sâmi dillerinde ortak olarak kullanılan bir fiil olup, benzer şekilde Tevrat'ın okutulup öğretildiği eğitim mekanlarına *beytülmidrâs* adı verilmektedir. Ayrıca bkz., Bozkurt, N., (2003), "Medrese", TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt:28, İSAM Yayınları, İstanbul, s.323.

eğitim ve öğretim sistemine ilişkin bilgiler de yer almaktadır. Eğitim, Osmanlı devletinin ideolojisine uygun olarak Hanefi fakihler tarafından ele alınmış eserlere dayanmaktadır. Vakfiyelerde, yapıların mimari özelliklerine ilişkin de bazı ifadelere rastlamak mümkündür. Sözelimi, I. Abdülhamid tarafından kurulan medresenin kırk öğrencinin ikamet etmesi için herbir odaka iki kişi kalmak üzere yirmi bir aded kâgir oda, bunların altında mekanlar, bir dershâne ve bunun tamamlayıcısı olan avlunun ortasında yeralan bir şadırvan, iki katlı bir kütüphane ve bunun bitişğinde yeralan bir odadan oluştuğundan bahsedilmektedir [80].¹

kütübhâne (کتبخانه): kütüphane. Örnekleme içinde yeralan vakfiyelerde sözü geçen kütüphaneler, külliyelerin ya da zaviyelerin bir birimi olarak varlık göstermektedirler. Vakfiyelerde, kütüphaneler ile birlikte burada bulunan kitaplar da vakfedilmekte ve metin içinde tek tek listelenmektedir. Söz gelimi, Köprülü Fazıl Ahmed Paşa'nın vakfiyesinde kütüphanede yer alan 1622 cilt eser vakfiyede kayıt altına alınmaktadır [129], [130]. Kaydedilen eserlerin içeriğine göre, zaviye kütüphanelerinde tasavvuf kitaplarının yoğun olduğu dikkat çekmektedir. Şeyh Süleyman Şemsî Dede Efendi'nin, Hanya'daki Mevlevîhânesine ilişkin düzenlediği vakfiyesinde, dergâh dahilindeki kütüphaneye ilişkin 24 *kıt'a* da, 39 cilt kitap listelenmektedir. Vakf edilen bu kitapların tamamı Mevlanâ ve Mevlevîlik üzerine olup ayrıca farklı mütercimler tarafından tercüme edilmiş "*Mesnevî*"lerden oluşmaktadır [71], [72]. Vakfiyelerdeki şartlar kısmında bir kütüphanenin işleyişine ilişkin çeşitli bilgiler bulmak mümkündür. III. Osman'ın cami, imaret ve medrese ile birlikte tesis ettiği kütüphanesine ilişkin, kurumun Salı ve Cuma hariç haftanın her günü sabahtan ikindi vaktine kadar hizmet vereceği, iki hâfız-ı kütüb, bir mustahfız ve bir bevâbın kütüphaneden yararlananların hizmetinde olacağı ve dışarıya ödünç kitap verilmeyeceği belirtilmektedir [79].²

---

¹ "... talebe-i ulûm sakin olmak için hasbeten l'illâhi te'âlâ müceddeden bina ve ihya buyurulan 21 aded kâgir oda ve tahtlarında zir-i zeminler ve ders-hâne ve vasat-ı dâ'irede şadırvan ve fevkânî kâr-gir Kütübhâne-i celile ve ittisalinde kâ'in bir bâb sagir odayı müştemil Medrese-i münife-i latifelerini..." ; ...Ve Medrese-i hümâyûnda kâ'in 20 aded odaların her birinde iskân olunan ikişer neferden kırk nefer talebenün..." I. Abdülhamid Vakfiyesi, (H.15 Muharrem 1195 / M. 11 Ocak 1781). VGMA kasa no. 1408.

² "... kütübhâne-i cemilede her rûzu Cumu'a ve Selesâ'dan mâ'adâ eyyâmda növbet ile iki nefer hâfız-ı kütüb ve bir mustahfız ve bir bevâb vakt-i Sabah'dan Asr'a varınca külle yevmin mevcûd ve istifâde-i ulûm ve istinsâh-ı fûnûn idenlerin hizmetlerinde olub kütübü mezkûreden bir tarîk ile kitâbhânedan taşra

dârü'l-huffaz (دارالحفاظ): Hafız yetiştiren eğitim kurumlarıdır. Burada Kur'an'ı ezberleyenlere **hafız (حافظ)** ünvanı verilmektedir [3].

dârü'l-kurrâ (دار القراء): Hafızların kıraat kıraat ilmini okudukları dersliklere verilen addır. Hafız yetiştiren dâr'ül-huffazdan derece olarak daha yüksektir. Kıraat ilmini tamamlayanlara **kurrâ (قراء)** ünvanı verilmektedir [3]. Köprülü Fazıl Ahmed Paşa vakfiyesinde, Belgrad'ta bulunan kârgîr, yirmi kemerli ve kurşun çatılı bir dârü'l-kurrâ ve talebelerin kalması için odalar, şeyhü'l-kurrânın da ikamet etmesi için iki muhavvatalı, hariciyesinde sofa, iki oda, bir fırın, bir anbarı olan kârgîr bir menzili vakfetmektedir [129], [130].¹

dârü'l-hadîs (دار الحديث): Hadîs okutulan medreselere verilen ad [173]. Başlıbaşına bir ilim olarak kabul edilen hadîs ilmi peygamberin sözleri, hareketleri ve hallerini konu almaktadır. Hadîs ilmini öğrenmek isteyenlerin öncelikle sarf ve nahiv gibi dil kurallarını öğrenmeleri gerekmektedir. Bu medreseleri tamamlayanlara **muhaddis (محدث)** ünvanı verilmektedir. Süleyman zamanında Süleymaniye Camii'nin tam karşısında bir dâr-ül-hadîs kurulmuştur. Dârü'l-hadîs, müderrisi bilgi ve kıdem açısından mevcut müderrislerin akdemi olarak kabul edilirdi [3].

çıkartılmayub ve cihât-ı âtiyeti'z-zikr cihât-ı sâ'ire emsâli herkese tevcih olunmayub mustahakkîden mu'temed ve mütemen kimesnelere virilmek için Ayasofya ve Sultan Muhammed Kütübhâneleri hademesi şurûatı mürâc'ât oluna. Evvelâ nâzır-ı kütübhâneye yevmi yigirmi akçe ve hâfız-ı kütüb-i evvel olana yevmî altmış akçe ve sâniye elli akçe, sâlise yevmî kırk akçe ve râbi' ve hâmis ve sâdisin her birine yevmî otuzar akçe altı nefer mustahfızân-ı kütübün her birine onar akçe ve üç nefer bevâb-ı kitâbhânenin her birisine yevmî onar akçe ve mücellid ve müzehhib-i kitâbhâneye yevmî on akçe ferrâşe yevmî beş akçe verile...", III. Osman Vakfiyesi, (H. 1 Rebî-ül-evvel 1169 – M. 5 Aralık 1755). VGMA defter no. 639, s.40.

¹ "... ve yine Medine-i Belgrat'ta Hâbil Efendi Mahallesinde vâki' şark tarafından bazen Kulaksız İbrahim Ağa ve bazen de mûmâ-ileyh Hâbil Efendi kızları mülkleri ve garb tarafından bazen Celalîzâde ve bazen Hüseyin Paşa ve bazen hevâcetü'n ve bazen el-Hac Ramazan ve el-Hac Ahmet ve Muslu Çelebi mülkleri ve iki tarafından tarîk-i a'mm ile mahdud mülk arsasında müşâhedeşi mera'at-i kalb-i hizan muhabbet-i envâr-ı fâzıl-ı irfân olmağa size yigirmi kemerli kârgîr ve kurşun örtülü bir dârü'l-kurrâ ve talebe-i ulûm u tecvid sakın olacak odalar ve şeyhü'l-kurrâ sakın olmağ için dârü'l-kurrâ kurbunda vâki' lede'l-ahali ve'l-ciran malumü'l-hudud kargir hariciyesi sobalı iki oda ve bir fırın ve bir anbar ve bir miktar mahattayı müştemil bir menzil...", (Köprülü) Ahmed Paşa Vakfiyesi, (H. 25 Safer / M. 18 Nisan 1687). VGMA defter no. 580, s.140.; Sayın, M., (2011). Köprülü Fazıl Ahmet Paşa Vakıfları, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.

mekteb-i sıbyân (مكتب صبيان): ilk eğitimi vermek üzere tasarlanan mekteplerdir. Genellikle beş-altı yaşlarındaki sâbi denilen çocuklar okutulmaktadır. Hemen hemen her mahallede bir adet bulunmaktadır. Mahalle mektebi olarak da tanımlanabilmektedir. Genellikle camiye bitişik büyük bir odadan oluşmaktadırlar. Ayrı olanlar büyük camilerin bitişğinde, küçük camilerde ise içerideki bir oda şeklindedir [3]. Hacı Osman Ağa adlı bir vakıf kurucusu, kendi inşa ettirdiği medresenin yanında bulunan, kendisi tarafından satın alınmış menzilin ayrı ayrı erkek (**evlâd-ı zükur/ اولاد ذکور**) ve kız (**evlâd-ı inâs/ اولاد اناث**) sıbyân mektebi olarak tahsis etmiştir [142].¹

4.2.6 Sağlık Yapıları

bîmârhâne (بیمار خانه): hasta anlamına gelen **bîmâr (بیمار)** sözcüğünden gelen ve daha çok tımarhane anlamında kullanılan, pre-modern tedavi kurumu [174]. Süleymaniye Vakfiyesinde, söz konusu yapıya ilişkininde olanların şifa bulmasına yönelik Kur'an ayetleri ile birlikte **dâr-ül bimâr (دار الییمار)** tanımı kullanılmıştır [81], [82].²

dâr-üş-şifâ (دار الشفاء): Hastane. Ayrıca, tıp eğitiminin verildiği kurum. Arapça'da mâristan (**مارستان**), Farsça'da bîmâristan (**بیمارستان**) olarak tanımlanmakta, kimi zaman Osmanlı'da da aynı tanımlar kullanılmaktadır [3]. Bu kurumların hastane ya da tıp eğitimi yapılan yerler olarak tanımlarken, pre-modern tedavi merkezleri olduğunun ve *proto-bilimsel* bir eğitim anlayışının yürütüldüğünün akılda tutulması gereklidir. Süleymaniye Vakfiyesi'nde, Süleymaniye Camii civarında bir dâr-üş şifanın inşa edildiğinden bahsedilmekte, Kur'andaki şifaya ilişkin ayetlerden alıntılar yapılmakta ve buranın bir şifa eseri olduğu, tedavinin önemi, İslam tıp literatüründe **Câlinûs**

---

¹ "...bundan akdem binâ ve ihdâs eylediğim medrese-i cedîde ittisâl ile mahdud ve mümtâz Molla İsmail'den deynen ve Osman'dan iştirâ eylediğim mülk menzil el-yevm taht-ı tasarrufumda mülk-i müşterâm olmağın hasbeten lillâhi teâlâ iki bâb muâllimhâne binâ ve ihdâs olunup bir bâb muâllimhâne ümmet-i Muhammed'in evlâd-ı zükûruna ve bir bâb muallimhâne evlâd-ı inâs-ı sıbyâna ta'yîn ve tahsîs eyledim...", el-Hâc Osman Ağa Vakfiyesi, (H. 1 Receb 1171/M. 11Mart 1758). VGMA defter no. 626/2, s. 591.

² "... Ammâ işbu zikr olunan farzı kemâhüve hakkı edâ edüp âmmeh-i enâma şâmil-ü vâfi ve kâffe-i havâss-u avâma kâfil ü kâfi olur dâr-ül bimâr ihdâs etmeğe...", Kanunî Sultân Süleyman Vakfiyesi, (ty.). VGMA kasa no. 53.; Kürkçüoğlu, K. E., (1962). Süleymaniye Vakfiyesi, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Ankara, s. 25.

(جالينوس) olarak tanınan Romalı hekim **Galenus**'un başarılı uygulamaları anlatılmaktadır [81], [82].¹ Gülnûş Valide Sultan'ın H. 27 Ramazan 1090 / M. 1 Kasım 1679 tarihli vakfiyesinde Haremeyn hayratı olarak Mekke'de yaptırdığı dâr-üş şifa ve imarete ilişkin vâkıfın kendi mal gelirlerinden yüklü miktarda (**bî-şümâr / بیشمار**) dirhem ve dinar harcadığından bahsedilmektedir [54], [55].²

hastehâne (خسته خانه): hastane. Osmanlı'da 19. yüzyıldan itibaren de özellikle Avrupa'daki gibi modern sağlık kuruluşlarının tesisiyle birlikte hastahane tanımı kullanılmaya başlanmıştır [174]. Sadrazam Yusuf Kâmil Paşa ile Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın kızı Zeynep Hanım'ın Zeynep Kamil Hastanesi'ne ilişkin oluşturulan vakfiyede kârgir hastane, "*külliyetli miktarda para harcanarak*" H. 8 Rebî-ül-evvel 1292 / M. 14 Nisan 1875 tarihli iki adet "*hüccet-i şer'iyye*" uyarınca, Yusuf Kâmil Paşa'nın mülkünde olan arsa üzerinde inşa edilmektedir. 10.875 zirâ' karelik arsanın, bir tarafında Halepli Süleyman Efendi oğlu Necib'in tasarrufunda olan bostan; diğer tarafında Şura-yı Devlet Evrak Müdür Muavini Mazhar Bey tasarrufunda, bazen Hazine-i Hümayun Kethüdası Ethem Efendi, imam Hasan Efendi tasarrufunda bulunan menzil bahçesi; üçüncü tarafında Nuh Kuyusu denen yol ve dördüncü tarafında ise Salı ve Pazarbaşı sokakları tabir olunur yol ile sınırlıdır. Hastahane binasının kapı numarası yüz altıdır [168], [169].³

¹ "...mezkûr câmi'-i mamûrları civârında bir dâr-üş şifâ-i âlî-bünyân-i şâmihu'l-eyvân-i râsihu'l-erkân inşâ etmişdür...", ve devamı, Kanunî Sultân Süleyman Vakfiyesi, (ty.). VGMA kasa no. 53.; Kürkçüoğlu, K. E., (1962), Süleymaniye Vakfiyesi, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Ankara, s. 25.

² "... vâkıfetü'l-hayrât lâ-zalet me'âsiru devletihâ mastûreten bi-sahâifi'l-kâinât hazretleri uyûn-u emvâl-i tâhiresinden bî-şümâr dirhem ve dinar harç edüp Mekke-i Mükerrreme-i Mu'azzama şerrafhallâhü te'âlâ ilâ yevmî'l-kıyâmede müceddeden bir imâret-i âmire ile bir dâr-ı şifâ binâ edüp...", Gülnûş Vâlîde Sultân Vakfiyesi, (H. 27 Ramazan 1090 / M. 1 Kasım 1679). VGMA kasa no. 143.; Güler, M., (2006), Gülnûş Valide Sultan'ın Hayatı ve Hayratı, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul, s.65.

³ "...bin iki yüz doksan iki senesi şehr-i Reb'ül- evvel'inin sekizinci günü târihiyle müverraha ve Evkâf müfettişi sâbık semâhatlü es- Seyyid Ahmed Tâhir Efendi Hazretlerinin imzâ ve hatmini hâviye istibdâlen verilen iki kıt'a hüccet-i şer'iyye mantûkınca medîne-i Üsküdâr-ı meymenet-âsârda Nuh Kuyusu civârında Arakiyeci el-Hâcc Mehmed mahallesinde kâin olub zevcim hâzır-ı müşârün ileyh Hazretlerinin taht-ı temellük-i âlîlerinde olub bundan akdem külliyetli mebâliğ harc ve sarfla müstereken binâ ve inşâsına mübâşeret eylediğimiz bir taraftan Halebli Süleymân Efendi ibn Necîb tasarrufunda olan bostan ve bir taraftan rütbe-i sâniye sınıf-ı evvel mütemâyizi eshâbindan Şûrâ-yı Devlet evrâk müdürü muâvini izzetlü Mazhar Bey ibnül-merhûm Enverî Efendi tasarrufunda olan menzil bahçesi ve ba'zan mütemeyyizân-ı ricâl-i Devlet-i Aliyye'den hâlen Hazîne-i Humâyûn Kethudâsı saâdetlü Edhem Efendi ibn Süleymân Efendi tasarrufunda olan menzil bahçesi ve ba'zan İmâm Hasan Efendi ibn Ömer tasarrufunda olan menzil bahçesi ve bir taraftan Nûh Kuyusu tarîki denmekle arîf tarîk-i âm ve taraf-ı râbî'i Salı ve Pazarbaşı zokakları ta'bîr olunur tarîk-i âm ile mahdûd olub yüz altı numre ile mürakkam terbîan on bin sekiz yüz yetmiş beş zirâ'

4.2.7 Su Yapıları

Osmanlı toplumunun farklı kademelerine mensup banilerin oluşturdukları vakıflarda, su getirme ve çeşme yapma gibi etkinliklerde buldukları bilinmektedir. Bu vakıflar aracılığıyla, su yolları gibi altyapı, köprü gibi ulaşım ya da hamam, çeşme, sebil gibi su ile ilişkilendirilebilecek yapılarının oluşturulduğu ve bu bağlamda şehirlerin imarına katkıda bulunulduğu bilinmektedir. Bu tesislerin oluşturulma giderlerinin karşılanması dışında, vakıfların tahsis ettiği gelirler ile bunların bakım ve onarımı yerine getirilmektedir. Özellikle, hükümdar ya da devlet ricalinin üst düzeyine mensup kişiler tarafından yaptırılan anıtsal çeşmeler, mahalle çeşmeleri, sebiller, bunlara su temin eden su yolları ve bunların işler halde tutulması, bağ bahçe gibi alanların sulanması için açılan kuyular vakfiyelerde sözü geçen başlıca su yapılarındandır. Ayrıca deniz ulaşımının önem kazandığı yerlerde vakıfların iskele yapımı ya da kayık işletmeciliği gibi alanlarda yatırım yaptıklarına da rastlanmaktadır.

köprü (كوپرو): köprü. Seyyid Hacı Mehmed Ağa, Çırpan kasabasında kendi yaptırmış olduğu kasaba yakınında bulunan Kabağağaç deresi üzerinde bir köprü ve yine burada “Danaköprü” olarak adlandırılan bir diğer köprü, kasabadan yarım saat uzaklıkta bulunan Parpula deresi üzerinde bir adet, Sınırdere’de bir adet, Çiftlik mahallesi yolunda Havuzdere’de bir adet, Tahrirci değirmeni aşağısında bir adet, Çakırlar köyü Çakırlar deresinde bir adet olmak üzere toplam yedi adet ahşap köprüyü vakfedip, bunların tamirat giderlerinin vakıf mütevellisi tarafından vakıf gelirlerinden karşılanmasını şart etmiştir [60].¹

---

arsa üzerine mebnî müştemilât-ı ma’lûmeyi hâvî kârgîr bir bâb hastahâneyi...”, Zeyneb Hanımefendi Vakfiyesi, (H. 27 Ramazan 1312 / M. 24 Mart 1895), BOA Yıldız Evrakı 107/61.; Etker, Ş.; Günergun, F., (2004). “Zeynep Kamil Hastanesi’nin Kuruluşu ve Vakfiyesi”, Osmanlı Bilimi Araştırmaları, Sayı:5, No:2, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, s.20.

¹ “... binâ ve inşâsına muvaffak olduğum kasaba-i mezbûre nezdinde Kabağağaç deresinde bir kıt’a ve kasaba-i mezbûre nezdinde Kabağağaç deresinde bir kıt’a ve kasaba-i mezbûrenin yarım sâ’at mikdârı bu’unda olup Parpula deresi demekle şehîr derede bir kıt’a ve yine kasaba-i mezbûre nezdinde Danaköprü demekle arîf bir kıt’a ve Sınırdere’de bir kıt’a ve Çiftlik mahallesi yolunda Havuzdere’de bir kıt’a ve Tahrirci değirmeni esfelinde vâki’ derede bir kıt’a ve Çakırlar nâm karyede Çakırlar deresinde bir kıt’a ki cem’an yedi kıt’a ahşap köprülerin ta’mîr ve termîmâtı ve lede’l-iktizâ tecdîdâtı masârıfı galle-i vakıfdan bâ-yed-i mütevellî harc ve sarf oluna...”, es-Seyyid el-Hâc Mehmed Ağa Vakfiyesi, (H. 21 Safer 1258 / M. 3 Nisan 1842), VGMA defter no. 581/1, s. 67.

bi'r (بئر): kuyu. İncelenen vakfiyelerde, genellikle iskâna açılmamış alanlarda, ziraat ve hayvanların su ihtiyacının karşılanması ya da tarlada çalışanlara su temini amacıyla oluşturulmuş çeşme ve kuyulardan bahsedilmektedir. Ancak, Adile Sultan'ın vakfiyesinde Medine civarında oluşturduğu sebile su sağlayan, sebil yakınında kazılmış bir kuyudan da bahsedilmektedir [161], [162].¹

Kağıdhâne suyu (كاغدخانه سویی): Kanuni Sultan Süleyman'ın Kâğıthane sularının İstanbul'a getirilmesini temin eden tesisler için oluşturduğu bağımsız bir vakıftır. Vakfın gelir kaynakları arasında Rumeli'deki bir kasaba ve ile beş adet köy ve bunların kapsadığı çiftlikler kaydedilmekte ve bunların gelirlerinin yetersiz kaldığı durumlarda eksik kalan kısmın Süleymaniye Külliyesi'ne ait vakfın gelir fazlasından karşılanması şart koşulmaktadır [51], [52].

hammâm (حمام): hamam. Vakfiyelerde, genellikle vakıflara gelir sağlamak amacıyla oluşturulmuş, çarşı çevresinde konumlanan hamamlara rastlanmaktadır. Bunlardan, kadınlar ve erkekler için birbirine bitişik olarak iki ayrı birim olarak inşa edilenler **çifte hammâm (چفته حمام)** olarak kaydedilmektedirler. İncelenen vakfiyelerden oluşan örneklem içinde Hâmide Hatun adlı vâkıfenin, Taraklıborlu'da, **sûk-ı sultânî (سوق سلطانی) / çarşı yerine** bitişik, arazisi iki farklı vakfa ait olduğu için yıllık kira ödenen, ancak binası vâkıfın mülkü olan bir çifte hamam ve buna bitişik elli adet dükkânını vakfettiği görülmektedir [101], [166].²

çeşme (چشمه): Farsça'da göz anlamına gelen **çeşm (چشم)** sözcüğü, içinden su çıkan kaynakları tanımlamakta bu bağlamda, suyun akıtıldığı yapılara da çeşme adı verilmektedir [175]. Vakfiyelerde kapsamında incelediğimiz çeşmeler genellikle cami,

---

¹ "... sebîlhâne-i mezkûre dâhilinde hafr olunmuş olan bi'rden su çekilüp beher gün sebîlhâne-i mezkûrede mevcûde olan taslara vaz' ve irvâ-yı atşân olına...", Âdile Sultân Vakfiyesi, (ty.). İÜ Nadir Eserler Kütüphanesi, no.4993.; Mazak, F., (2000), Sultan II. Mahmud'un Kızı Adile Sultan, Çamlıca Kültür ve Eğitim Yayınları, İstanbul, s.88.

² "... ve yine medîne-i mezkûrede Tekye mahallesinde vâki' bir tarafı sûk-ı sultânî ve etrâf-ı selâsesi tarîk-i âmm me müntehî olup arsasının senede Hüseyin Kethüdâ Vakfına yedi yüz akçe ve Baba Sultan Vakfınaaltı yüz akçe mukâta'ası olan binâsı mülk Çifte Hamâmı ve yine bir tarafı hammâm-ı mezkûra muttasıl olup etrâf-ı selâsesi tarîk-i âmm ile mahdûd birbirine mülâsık elli bâb mülk dükkânlarını...", Hâmide Hatun Vakfiyesi, (H. 15 Safer 1055 / M. 2 Nisan 1645), VGMA defter no. 601, s.212'den aktaran Abdülkadiroğlu, A.; Özsoy, Ü., (1998), Safranbolu Vakfiyeleri, Safranbolu Kültür ve Turizm Vakfı Yayını, Ankara, s.18.

mescid, medrese, mekteb, çarşı, pazar, meydan, han, hamam ve konutların çevresinde konumlanmaktadır. Mahalle çeşmeleri genellikle yerleşimin merkezinde tüm nüfusun kolayca erişebileceği konumda yer almaktadır. Vakfiyelerde, çeşmelerin büyük çoğunluğunun herhangi bir mimari özelliğinden bahsedildiğine rastlamamaktayız ancak, çeşmelerin tamir ve termimi için su yolculara önemli ölçekte görev verildiği bilinmektedir. Seyyid Hacı Mehmed Ağa, Çırpan Kasabasında bulunan iki kurnalı Soğuk çeşme ve Ranfe çeşmesi ve Şahin çeşmesi ve Bağlar yolunda bulunan bir çeşme ve yine aynı kasabada bulunan Çanlı, Çatalöyük ve Saatlar köylerinde bulunan sekiz adet çeşmeyi ve bunların su yollarını vakfetmektedir [60].¹

mâ'-i lezîz (ماء لزيز): tatlı su [2]. Cevrî Usta, Tophane'de Sefer Kethüdâ'nın inşa ettirdiği ve kendi adıyla anılan mescidinin bitişiğinde, 48 zirâ' karelik bir arazi üzerinde konumlanan bir çeşme inşa ettirmiş ve çeşmenin suyunu Mihrişah Valide Sultan'ın Bağçe Karyesi'nde inşa ettirdiği bendinden getirtmiş ve bu su için Mihrişah Valide Sultan Vakfına icâre-i müeccele ile bir masura tatlı su için günlük iki akçe ödemiştir. Ayrıca çeşmenin kânavatı ile çeşme arasındaki su yolunu da yaptırarak, çeşmenin su yolunun bakımı ve onarımı için kullanılmak üzere kırk bin kuruş nakit parayı vakfetmiştir [94], [95].²

---

¹ "... ve li vechi'llâhi teâlâ binâ ve inşâsına muvaffak olduğum kasaba-i mezbûrede vâki' iki kurnalı ve Soğuk çeşme ve Ranfe çeşmesi ve Şahin çeşmesi demekle arîf dört kıt'a ve Bağlar yolunda kâin bir kıt'a ve kasaba-i mezbûre kurâsından Çanlı nâm karyede bir ve Çatalöyük nâm karyede bir ve Saatlar nâm karyede bir kıt'a ki cem'an sekiz kıt'a mâ'-i lezîz çeşmesinin ve su yollarının...", es-Seyyîd el-Hâc Mehmed Ağa Vakfiyesi, (H. 21 Safer 1258 / M. 3 Nisan 1842), VGMA defter no. 581/1, s. 67.

² "... kasaba-i Tophâne'de Merhûm Sefer Kethüdâ mahallesinde vâki' merhûm-ı mezbûrun kendi ismiyle müsemâ mescid-i şerîfleri vakfına yevmî üç akçe mukâtaa'-i zemîn ile müvekkil-i müşârû'n-ileyhânın bermû- ceb-i temessük vakf-ı mezbûr der'uhde ve tasarrufarında olub vâkıf-ı merkûmun mescid-i şerîf-i merkûmları ittisâlinde kâin ma'lûmetü'l-hudûd tûlen ve arzan bi-hesâbi terbi' kırk sekiz zirâ' arsa-i mevkûfe üzerine kendi mallarıyla müceddeden binâ ve ihyâ buyurdıkları mâ-i lezîz çeşmesi ebniyesini Hüdâvendigâr-ı esbak merhûm ve mağfûr Sultan Mahmud Han tâbe serâhû hazretlerinin Bağçe Karyesi nâm mahalde vâki' bend-i sağîrleri misline ilhâk ve idhâl olunan merhûm ve mağfû- run-lehâ Mihrişâh Valide Sultan evkâfi mâ-i lezîz-i ma'lûmetü'l-mikdârının fazlasından yevmî iki akçe icâre-i mü'eccele ile bâ-temessük vakf-ı müşârû'n ileyhâ müvekkilem müşârû'n-ileyhânın tasarruflarında olub ana musluğundan ahz çeşme-i merkûmlarına varınca kendi mallarından kanavât ferşile ihdâ eyledikleri bir masura mâ-i lezîzin kanavât-ı müsennât-ı memlûkesi ve kanavât-ı mezkûreye tab'ıyyeyle mâ-i lezîz-i merkûmi râ be-i mâl ve enfûsî menâllerinden ifrâz ve kemâl-i im yâz ile muhtâr kıldıkları râyic ve hâze'l-vakt kırk bin kuruş nukûdları hasbete'n-lî'l-lâhi'l aliyyi'l-a'lâ ve taleben li-marzâ rûh-i rasûli'l mu'allâ vakf-ı sahîh-i şer'î ...ve abs-i sarîh-i mer'î-i muhalled ile vakf ve abs buyurub...", Cevrî Usta Vakfiyesi, (H. 23 Receb 1231 / M. 19

sebîl (سبيل) / sebîlhâne (سبيلخانه): Hayır amacıyla, yoldan gelip geçenlerin bedelsiz olarak su içmeleri için oluşturulmuş pencerelerinde sürekli olarak su dolu maşrapa ya da taslar bulundurulmuş yapılardır [3]. Hadîce Vâlide Sultan, Yeni Camii'nin yanında yer alan türbesinin yanında (**cenbinde/ جنب**) bir sebîlhane inşa ettirmiştir [63].¹

şadırvan (شادروان): Farsça'da büyük tente, çadır, gölgelik anlamında kullanılan **şâdurbân (شادربان)** sözcüğünden gelen şadırvan, cami avlularında merkezindeki havuzun çevresindeki musluklardan ya da ortasındaki fiskiyeden su akan, üzeri kubbeli abdest yerini ifade eder. Özellikle cami avlularında halkın abdest alması için bulunmaktadır. Her ne kadar küçük bir cami olsa bile şadırvanı vardır [176]. Celvetiyye tarikatı şeyhlerinden Selâmî Alî Efendi'nin Üsküdar'da bulunan cami ve zaviyesine ilişkin oluşturduğu H.1099 / M.1688 tarihli vakfiyesinde, zaviye hücrelerinde kalan dervişlerin faydalanması için oluşturulmuş bir şadırvan ve zaviyeye gelen misafirlerin tebaasının kullanması için şadırvan üzerinde yer alan iki büyük oda ve merdiven (**nerdübân / نردبان**) ayağında yer alan bir küçük odadan söz edilmektedir [74], [75].²

4.2.8 Ticari Yapılar

Ticarethaneler, vakıfların gayrimenkul gelir kaynaklarının önemli bir kısmını oluşturmaktadırlar. Vakfa ait çarşı, imalathane, han, çeşitli dükkânlar gibi mekânların kira gelirleri vakıfların gelir kalemlerindedir. Bu birimler, henüz vakfın kuruluşu sırasında, vakfa gelir sağlaması amacıyla inşa edilmekte ya da vakıf kurucusunun şart ettiği üzere sonradan yapılan ilavelerle genişletilmektedirler. Bedesten, çarşı, han ve

---

Haziran 1816). VGMA defter no. 746, s.10.; Kazancıoğlu, H., (2016), "Cevrî Usta'ya Ait Bir Vakfiye", Vakıflar Dergisi, Sayı:46, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, s. 86-87.

¹ "... ve zikr olunan türbe-i rahmet-masîr ve künbed-i illyîn-mesîr cenbinde ebnâ-i sebîli irvâ için bir sebîlhâne-i a'lâ dahi inşâ...", Hadîce Vâlide Sultân Vakfiyesi, (H. 27 Receb 1073 / M. 8 Mart 1663). VGMA defter no. 744, s.112.

² "... câmi-i şerîf-i mezkûrda edâ-i salavât murâd eden müslimânân hucurât-ı mezkûrda sâkin olan dervîşân kazâ-i hâcet-i insâniyye etmeleri için on bâb kenîf ve abdest almaları için bir mâ-i lezîzî dâimü'l-cereyân şadırvan ve tarîkat-i alîyye-i mezbûre dervîşânından zâviye-i mezbûreye gelen misâfirânın rikâbâtının davarları rabt olunmak için zikrolunan kenîfler kurbunda bir âhur ve kendileri iskân olunmak için şadırvan-ı mezkûrun üzerine iki bâb kebîr oda ve nerdübân ayağında dahi bir sagîr oda ve...", eş-Şeyh Alî Efendi, (H. 19 Muharrem / M. 8 Şubat 1681). Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Yazmaları, no.1557.; Tatçı, M., (2006), Selâmî Ali Efendi Hayatı Tarîkat-nâmesi ve Vakfiyesi, Kaknüs Yayınları, İstanbul, s.124.

hamam gibi kuruluşlar bir yandan vakfa gelir sağlarken diğer yandan da ticari faaliyetler için gerekli olan alt yapının oluşmasına katkıda bulunarak, buldukları bölgede önemli bir nirengi noktası oluşturmaktadırlar.

Vâkîfin mülkiyetinde bulunan ticarethaneler, istenilen kişilere, *ecr-i misli* (*gayrimenkulün getirmesi ön görülen kazanç*) üzerinden kiralanabilmektedirler. Kira nakdi ya da aynı olabilmektedir. Bazı ticarethanelerde ise, arsaların vakıf, binaların ise mülk olabilmeleri durumları vardır. Bu gibi durumlarda, arsası bir vakfa, binası diğer bir vakfa ait olan ticarethaneler de vakıf mütevellileri tarafından kiralanabilmektedir [177]. Tez kapsamında incelenen vakfiyelerde, çeşitli üretim tesisleri ve imalathanelerin yanı sıra gedik uygulamalarından da bahsedilmektedir.

Tez kapsamında incelenen vakfiyelerden oluşan örneklem içinde yapılan kalitatif analiz sonucu karşılaşılan, yapı özellikleri ve mekan bileşenleri açısından bilgi sağlayan ticari yapılar şu şekilde sıralanabilir:

çarşı (چارشى): Farsça'da dört taraf anlamına gelen "*çarsu*" (چارسو) sözcüğünden gelmektedir. Bazar, sük olarak tanımlanmaktadır [5]. Tez kapsamında incelenen vakfiyeler bağlamında, Hâdîce Turhan Sultan'ın vakfettiği, Mısır çarşısını tanımlayan **sûk-ı sultânî (سوق سلطانى)** dışında vakıf mülkü olan bir çarşıya rastlanmamaktadır [63]. Ancak, vakfiyelerde ticari yapıların buldukları mahalleden sonra konumlarını belirlerken en sık başvurulan referans noktalarından biridir. Sözü geçen bu çarşıların, tam olarak nasıl birimler olduğuna ilişkin bir veri bulunmamaktadır.

kârbânsarây (کاربانسرای): kervansaray. Şehirlerde, kasabalarda, yol üzerinde, yolcuların, misafirlerin ikametine mahsus han olarak tanımlanmaktadır [8]. Örneklem içerisinde, 16. yüzyıla tarihlenen, Mehmed Beg adlı vâkîf tarafından vakıflaştırılan, ikisi Leş Kal'ası varoşunda, biri Dukagin Kal'ası kurbunda, biri nefsi İskenderiye'de, biri Üsküp Sopodniçe adlı köyde ve yine biri Üsküp Boyacılar mahallesinde olmak üzere toplamda altı adet kervansarayını kaydetmektedir. Vakfiyede yapıların fevkânî ve tahtânî olmaları dışında hiçbir yapı özelliğine ve mekân bileşenine yer verilmemiştir [99].

han (خان): han. Köprülü Ahmed Paşa, H. 25 Safer 1089/M. 18 Nisan 1687 tarihli vakfiyesinde, *medîne-i İzmir'*de Kasap Hızır mahallesinde bulunan, *tahtânîsinde* 50 bâb *fevkânîsinde* elli dört bâb odaları olan "*râfiü'l bünyân*" (*görmekli*) ve *kebîr (büyük)* bir kârgir hanı, "*ebnâ-i sebîl*" (*yolcular*) için vakfetmektedir [129], [130]. Mehmed Ağa isimli bir vakıf kurucusu Rusçuk kasabasının Arık Ramazan mahallesinde çarşı yakınlarında bulunan 78 adet oda, 9 mahzen ve ahırdan oluşan hanını ve bu hana bitişik 1 ekmekçi fırını, 1 berber dükkânı, 2 nalbant dükkânı ve 1 kahve dükkânı, 1 buzhâne ve hana bitişik arsasını ve Karalom nehri üzerinde yer alan 6 adet su değirmenini hanın kapısının önüne yaptırdığı mescidin hasır, mum gibi giderleri ve burada bulunan din görevlilerinin ücretleri ile Niğbolu kasabasında yaptırdığı mektebin mualliminin ücretine tahsis etmiştir [61].¹

dükkân (دكان): çoğ. **dekâkin (دكاكين).** dükkân, dükkânlar. İncelenen vakfiyelerden oluşan örneklem içerisinde, çok sayıda işlevi ve mekansal özellikleri kaydedilmemiş dükkân bulunmaktadır. es-Seyyid Mehmed Ağa ve el-Hâc Ali adlı iki vâkıfın ortak olarak adlarına düzenlettikleri vakfiyelerine, Taraklıborlu'da Tekye mahallesinde inşa ettirdikleri caminin giderlerinin karşılanması ve görevlilerin ücretlerinin ödenmesi amacıyla, Taraklıborlu çarşısında bulunan, birbirine bitişik yirmi beş adet dükkanlarını bütün müstemilatları ile vakfetmektedirler [178].² Benzer şekilde, Tırnova Voyvodası Feyzullah Ağa, Tırnova'ya bağlı Rahotça Bâlâ köyünde yeniden inşa ettirdiği cami ve

---

¹ "... Vâkıf-ı mezbûr kasaba-i Rusçuk'da Arık Ramazan mahallesinde vâkı' çarşı kurbunda... muhavvata-i dâhiliyyesi yetmiş sekiz oda ve dokuz mahzen ve ahır ve hâriciyyesi hân-ı mezbûra mülâsık bir bâb ekmekçi fırını ve bir bâb berber dükkânı ve iki bâb naland dükkânı ve bir bâb tahmîs dükkânı ve bir bâb buzhâne ve yine hân-ı mezbûra muttasıl arz-ı hâliye dükkân yerleri olan mülkümü ve yine kasaba-i Rusçuk kazâsına tâbi' Koşu nam karye civârında cârî Karalom nâm nehir üzerinde... altı göz âsiyâb mülkünü bî'l-cümle vakf ve şart edip kasaba-i Rusçuk'da vakf eylediği hânın kapısı üzerinde binâ eylediği mescid-i şerîfde bir müstahık kimesne imâm olup on akçe verile ve bir kimesne müezzin olup beş akçe verile ve yevmî iki akçe kayyım ve sirâcî müezzine meşrût ola... ve yevmî üçer akçe mum iştirâ olunup mescid-i mezbûrede ikâd oluna ve senede yüz akçe ile hasır iştirâ oluna..." Mehmed Ağa Vakfiyesi, (H. 21 Receb 1140/M. 3 Mart 1728), VGMA defter no. 623, s.11.

² "... vilâyet-i Anadolu'da medîne-i Taraklıborlu mahallâtından Tekye mahallesinde vâkı' kendi mülk arsası mülk ve arsası üzerine mâlıyla bir câmi'-i şerîf ve mâbet-l latîf bünyad edip masârıfıyçün... medîne-i mezbûr sükunda kâ'in bir taraftan Köprülü Mehmed Paşa câmi'-i şerîfi ve medrese ve bir taraftan Hacı Bâkî oğlunun kârgîr kahvehânesi ve iki taraftan tarîk-i âmm ile mahdûd ma'lûmu'l-müştemilât ve birbirine muttasıl yirmi beş aded dükkânlarımı... vakf ve habs edip..." es-Seyyid Mehmed Ağa ve el-Hâc Ali Ağa Vakfiyesi, (H. 9 Muharrem 1193 / M. 16 Ocak 1779). VGMA defter no. 741, s. 408.

bitişğinde yer alan **sâ'at-i kebîr** (ساعات كبير) olarak ifade edilen saat kulesi ve bunların görevlilerinin (sâ'atçi, müezzin, kayyım, imâm) ücretlerinin ödenmesi, camiye mum, kandiller için susam yağı (**şîr-i revgan/شي روغن**) ve kırılan kandiller yerine yenilerinin alınması şartlarıyla caminin altındaki 7 adet dükkân, sokak içindeki dört adet tuvalet ve bunlara bitişik iki adet dükkânını daha vakfetmektedir [179].¹

Bu örneğin aksine özelleşmiş işlevleri ile kaydedilen dükkan örnekleri de mevcuttur. Zîştovi gümrük emini Hacı Hüseyin Ağa'nın sahip olduğu, Voyvoda camisinin avlu duvarına ve herbiri birbirine bitişik ve cadde üzerinde yer alan on adet manav dükkanının, yıllık kiralari ile uzun süre harap durumdayken, yeniden yaptırttığı Voyvoda camisinin imam, müezzin, kayyım, devirhan ve Cuma vaizine ayrıca, vakfın nâzır ve câbisine ücret ödenmesini şart koşarak vakfetmektedir [156].² Devamında, Benar mahallesinde bulunan, birbirine bitişik yirmi altı adet dükkanının kira gelirleri ile de,

¹ "... medîne-i Tırnova huffet bi'l-lutfi'l-celiyyi ve'l-hafî voyvodası serbevâbîn-i dergâh-ı âlî ve bâ-pâye-i mîrahur-ı evvel-i hazret-i Şehriyârî sâhibü'l-hayrât ve'l-hasenât ve râgıbu'l-cenneti ve'd-derecât devletlü Feyzullah Ağa bin el-Hâc Hasan Ağa... Medîne-i mezbûre kazâsına tâbi' Rahotça-i Bâlâ karyesinde müceddeden binâ ve inşâ eylediğim bir aded câmi'-i şerîf şerîf ve ittisâlinde vâki' bir aded sâ'at-i kebîr ve tahtında vâki' yedi aded dükkân ve sokak derûnunda vâki' dört aded kenîf ve ittisâlinde vâki' de'va iki aded dükkân cem'an dokuz aded dükkân ile ma'a câmi'-i şerîf ve sâ'at-ı kebîr bi'l-cümle tevâbi' ve levâhıkıyla mülkünden ifrâz ve kemâl-i imtiyâz ile mümtâz edip hasbeten lillâhi teâlâ ve taleben li merzâtî Rabbihî'l-alâ vakf-ı sahîh-i muhalled ve habs-i sarîh-i müebbed ile vakf ve habs... sonra şöyle şart eyledim ki, Dekâkîn-i mezbûreden evvelâ câmi'-i şerîf kapısı ittisâlinde vâki' dükkânın icâresini beher sene yed-i mütevellî ile sâ'atçi ta'yîn eylediğim Veli oğlu Hasan'a verile, ol dahi ahz edip mukâbelesinde sâ'at-i mezkûrun iktizâ eden hizmetini leyley ve nehâren rü'yet eyleye ve ikinci dükkânın icâresini beher sene yed-i mütevellî ile câmi'-i mezkûrun müezzini ve kayyımı olan kimesnelere ale'l-iştirâk verile, onlar dahi ahz u kabz mukâbelelerinde câmi'-i mezkûrun müezzinlik ve kayyımlik hizmetlerini edâ eyleyeler ve üçüncü dükkânın icâresini beher sene yed-i mütevellî ile câmi'-i mezkûrun imâm ve hatîbi olan Hasan Hoca'ya verile, ol dahi ahz edip mukâbelesinde câmi'-i mezkûrun imâmet ve hitâbet hizmetini edâ eyleye ve dördüncü dükkânın icâresiyle beher sene yed-i mütevellî ile câmi'-i mezkûra mum ve vaz' olunan kanâdîllere şîr-i revgan ve kanâdil-i mezkûrelerden münkesire olanlarının yerine kandîl iştirâ oluna...", Feyzullah Ağa Vakfiyesi, (H. 1 Muharrem 1230 / M. 14 Aralık 1814), VGMA defter no. 988, s.131.

² "... işbu vakfiyye-i sahîhatü'l-fehâvânın inşâ ve imlâsına bâ'is Rumeli'nde Zîştovi Gümrüğü Emîni olup mahmiyye-i İstanbul'da müsâfîren sâkin fahru'l-akrân el-Hâc Hüseyin Ağa bin Abdullah bin Abdülkerim nâm kimesne... kazâ-i mezkûr mahallâtından olup Voyvoda mahallesinde vâki' ve Voyvoda câmi'i demekle ma'rûf câmi'-i şerîf etrâfında havlu duvarı ittisâlinde tarîk-i âmda kâin birbirlerine muttasıl on kıt'a manav dükkânlarımı hasbeten lillâhi teâlâ vakf ve habs edip şöyle şart eyledim ki, zikr olunan on kıt'a dekâkîn beher sene bâ-re'y-i mütevellî icâre-i misliye ile âhara icâr olunup hâsıla olan icârâtından kırk seneden beri harâb olup bu esnâda hasbeten lillâhî teâlâ mâlımdan müceddeden ihyâ eylediğim sâlifü'z-zikr Voyvoda câmi'inde ihdâs eylediğim imâm-ı sâniye yevmî dört akçe ve müezzin-i sâniye yevmi üç akçe ve kayyım yevmî üç akçe ve devirhâna yevmî üç akçe ve cuma vâizine yevmî üç akçe ve vakf-ı mezkûrumun îrâdını cem' için ihdâs eylediğim câbiye yevmî üç akçe ve ta'yîn eylediğim nâzıra yevmî iki akçe verilip...", el-Hâc Hüseyin Ağa Vakfiyesi, (H. 19 Rebiülahir 1192/ M. 17 Nisan 1778), VGMA defter no. 987, s. 231.

yenilediği Voyvoda camisinde dersiam olarak görev yapanlara maaş verilmesi ve yaptırdığı çeşme ve su yollarının tamirat giderlerinin karşılanmasını şart etmektedir. Vâkif, dükkanların terzi, çerçi ve diğer esnaflara kiralanabileceğini belirttiğinden mekânların bu işler için uygun donanımına sahip olduğu düşünülmektedir [156].¹

mağaza (مغازه): büyük dükkan anlamına gelmektedir [5].² Âdile Sultan, Galata'da Arab Cami mahallesinde, Perşembe Pazarı caddesinde bulunan, 24 kapı numaralı, 135 zirâ' 8 parmak ve 10 zirâ'16 parmak boyutlarında, bir kapı ve ve bir **damlalık (داملالک)** mahali³ olan [9], iki katlı 1 *bâb* kargir mağazasından [161], [162]⁴ gelecek olan kira gelirlerinin; her yıl, Ravza-i Mutahhare'de [3]⁵ Peygamber Efendimiz, Ashâb-ı Kiram, Aşere-i Mübeşşere, II. Mahmud, Zernigâr Kadın, Mehmed Ali Paşa, Hayriye Hanım Sultan ve vefatından sonra Âdile Sultan'ın ruhu için mevlid okutulması ve Ravza-i Mutahhare'nin uygun bir yerine asılmak üzere gönderdiği avizede kullanılmak üzere Fransız üretimi olan, yaldızlı ve diğer özellikleri ayrıntılarıyla belirtilen mumlar (senede altı bin dört yüz

¹ "...Memâlik-i Rumeli'nde Zîştovi Kasabasında Gümrük Emîni olup hâlen mahmiyye-i İslambol'da Balkapanı civârında müsâfîren sâkin ashâb-ı hayrât ve erbâb-ı meberrâtdan fahru'l-emsâl ve'l-eşbâh el-Hâc Hüseyin Ağâ bin Abdullah bin Abdülkerim ... Zîştovi kasabasında Benar demekle ma'rûf mahalde kâin bir taraftan kassâb dükkânı ve ba'zan su çeşmesi ve ba'zan Benar nâm mahal ve etrâf-ı sâiresi tarîk-i âm ile mahdûd birbirine muttasıl yirmi altı kît'a terzi ve çerçi ve esnâf-ı sâire müste'ciri sâkin olacak mülk dükkânlarını hasbeten lillâhi's-samed ve taleben li merzâti Rabbihi'l-ahad vakf-ı sahîh-i müebbed ve hats-i sarîh-i muhalde ile vakf ve hats edip şöyle şart eyledim ki, zikr olunan yirmi altı kît'a dekâkin beher sene bâ-re'y-i mütevellî icâre-i misliyle ile âhara icâr olunup hâsıla olan icârâtından...", el-Hâc Hüseyin Ağâ Vakfiyesi, (H. 19 Rebiülahir 1192/ M. 17 Nisan 1778), VGMA defter no. 987, s. 231.

² Büyük dükkan. Şemseddin Sami, (H.1322/M. 1899-1900), Kâmus-ı Türkî, İkdâm Matbaası, Dersaadet, s.1380.

³ Redhouse'un sözlüğünde **damlalık (داملالک)**, herhangi bir konutun cephesi ile komşu arazinin sınırları arasında bırakılan alan olarak açıklanmaktadır. Redhouse, J. W., (1890), Redhouse's Turkish Dictionary, Publication of the American Board, Constantinople, s.1228.

⁴ "... mahrûse-i Galata'da Arab câmi'-i şerîfi mahallesinde Pençşenbih bâzârı câddesinde kâin 24 numra ile murakkam bir taraftan Madam Vesine mağazası bir tarafı Kaman Limo mağazası ve bir tarafı Ayapoz menzili ve taraf-ı râbî'i tarîk-i âm ile mahdûd 135 zirâ' 8 parmak ve 10 zirâ' 16 parmak terbî'inde derûnında bir kapuyu ve **damlalık mahallini** ve birbiri üzerinde iki kat ebniyeyi müştemil kârgîr bir bâb mağazayı...", Âdile Sultan Vakfiyesi, (t.y.), İÜ Nadir Eserler Kütüphanesi, no.4993.; Mazak, F., (2000). Sultan II. Mahmud'un Kızı Adile Sultan, Çamlıca Kültür ve Eğitim Yayınları, İstanbul.

⁵ Peygamberin kabri yerine kullanılan bir deyimdir. Aynı şekilde Ravza-i Nebî deyimini de kullanılmaktadır. Ravza, bahçe, cennet demektir. Ayrıca bkz. Pakalın, M. Z. (1983), Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, Cilt:3, MEB Yayınları, İstanbul, s.14.

seksen aded mum kullanılacaktır) ve avizenin temizliği için kullanılacak malzemenin masrafları için kullanılmasını şart etmiştir [161], [162].¹

kârhâne (كار خانه): Kamus-ı Osmanî’de, iş yapılan yer, iş yeri, işlik, dükkân, fabrika olarak açıklanmaktadır [8]. I. Abdülhamid’in vakıf gelirleri arasında bir adet mülk kârhânededen söz edilmektedir. Söz konusu yapı, İstanbul Suriçi’nde Fazlı Paşa Sarayı’nda çevresindeki mülkler arasında bir terzi kârhânesi bulunan, üç katlı, üçüncü katında on bir *bâb* ulayıcı (?) ve çözücü (?) odaları ve alt katında ise bir *bâb* kârhâne emini odası bulunan, muhtemelen dokumaya yönelik, bir iş yeri bulunmaktadır [80].²

mûytâbhâne (مویتاب خانه): pamuk, kıl ve yün dokuyan, işleyen **mûytâb** Farsça’da kıl dokuyan, kıldan dokuma yapan anlamında kullanılır. Halk dilinde mutaf ya da mutafçı olarak da kullanılır. Lehçe-i Osmanî’de mutaff işleri olarak, belleme, payvant, kebe, kolan, gebre gösterilmiştir. Yani kıldan keçe, yular, torba ve benzeri şeyler yapanlar kastedilmektedir [3]. Piyale Paşa Vakfiyesinde, söz konusu birime ait herhangi bir özellik

---

¹ “...mağaza-i mezkûre ile sâlifü’z-zikr bir bâb menzilün her biri dahi icâre-i vâhide-i sahîha-i şer’iyye ile âhara icâr olına ve mezkûr âvîze Ravza-i mutahhara-i hazret-i nebevîyyenün şeyhü’l-harem hazretleri ma’rifetiyle bir münâsib makâmına ta’lîk olına...”, “... ve yine galle-i merkûmeden Fransız i’mlâtî ve üzeri yaldızlı kâğıdı olmak ve dördü bir paket bulunmak ve beher sanduğı on bir kilo gelmek ve Forina Ekstıra damgalı bulunmak ve mübâya’asına gâyetle tekayyüdât-ı lâzıme ifâsıyla taklîdinden ictinâb idilmek üzere beher iki gicede bir mûm hisâbıyla senevî altı bin dört yüz seksen aded ya’nî elli dört sanduk beş yüz doksan dört kilo ispermecit mûmı ve mezkûr mûmları vaz’itmek üzere münâsib mîkdâr sanduk iştirâ ve mezkûr mûmlar derûnlarına vaz’ olınarak Medîne-i münevvereye irsâl ve âvîze-i mezkûrede minvâl-i muharrer üzere ikâd olına ve erbâb-ı ehliyyet ve nezâfetden bir bir kimesne zikr olınan âvîzeyi dâimî sûretde tesrîh ve tanzîfinde ve mûmlarun rekzîyle ikâd ve itfâsı hîdmetinde bulunarak mukâbilinde şehri beşer mecdiyeden senevî altmış aded mecdiyye ile mezkûr âvizenün gubârdan tathîri için bir top Amerikan bezi bahâsı olarak üç aded mecdiyye ki cem’an senevî altmış üç aded sîm mecdiyye aynen irsâl ve itâ olına...”, Âdile Sultan Vakfiyesi, (t.y.), İÜ Nadir Eserler Kütüphanesi, no.4993.; Mazak, F., (2000). Sultan II. Mahmud’un Kızı Adile Sultan, Çamlıca Kültür ve Eğitim Yayınları, İstanbul.

² “...mahmiye-i İstanbul’da Fazlı Paşa Sarayı derûnunda kâ’in bir kâ’in bir taraftan sarây-ı mezkûrdan müfrez Münevvere Hanım tasarrufunda olan menzil ve bir taraftan yine sarây-ı merkumdan müfrez Mahmûd Beğ kerimesi Rukiyye Hanım tasarrufunda olan muhterik menzil arsası ve bir taraftan Bugiciler Bodrumu ve bir taraftan ba’zen Derziler Kârhânesi ve ba’zen arsa-i hâliye ve ba’zen tarik ile mahdûd... tabaka-i selâsede on bir bâb ulayıcı ve çözücü odalarını ve tahtâni bir bâb emin odası ve üç memşâ ve zokak kapusunu müştemil bir bâb kârhânenün...”, Sultân Abdü’l-hamid Hân (I. Abdülhamid) Vakfiyesi, (H.15 Muharrem1195/M. 11 Ocak 1781), VGMA kasa no. 1408.

belirtimeksizin, mahmiye-i Gelibolu'da bulunan bir adet mûytâbhânesini vakfetmektedir [91], [92].

sâbûnhâne (صابون خانه): sabun imalathanesi. Kapdan-ı Derya Mustafa Paşa, İzmir'de Câmi'-i Atik mahallesinde bulunan arzen ve tûlen, be-hisâb-ı terbi'i 2256 zirâ' kare arsa üzerinde bulunan, içlerinde birer adet büyük kazanları olan iki adet sabunhanesini, bütün aletleri ile vakfetmektedir [93].¹

gedik (گديك): bir ticaret ya da zanaatın yapılabilmesi yetkisi ve bunun için gerekli olan araç ve gereçleri kapsamaktadır [180]. Osmanlı dönemindeki gediklerle ilgili olarak Ömer Hilmi'nin tanımından nakledildiği üzere, "*Gedik, bir esnaf ve san'ata mahsûs olub dâimî sûretde müstakar olmak üzere bir akar derûnuna vaz' olunmuş olan âlât-ı lâzimedir.*" şeklinde bir açıklama yapılmaktadır. İster kişiye ait bir mülk ile birlikte, isterse de sadece vakf edilmiş bir taşınmazlar için araç gereçlerin kullanımı karşılığında bunlardan yararlanan meslek grubundan belirli bir kira alınmaktadır [182]. I. Abdülhamid'in vakfiyesinde, Yedikule dışında yer alan 166 adet, Galata ve Üsküdar'da 99 adet **kassâb (قصاب)** gediğinin ve Filibe'deki iplik boyayan boyacı esnafına ilişkin gediklerin gelirlerinin vakfedildiğinden söz edilmektedir [80].²

furun (فرون): fırın. Araştırmaya konu olan örneklemde işlevleri özelleşmiş fırınlara rastlanmaktadır. Hadîce Sultan vakfiyesinde, Yenicami'ye gelir sağlayacak akarlar arasında, caminin yakınında bulunan, Balık Pazarı kapısına bitişik bir *bâb* börekçi fırını ve

---

¹ "...medîne-i mezbûrede Câmi'-i atik mahallesinde bâzen Kadioğlu İsmail Beşe mülkü ve bir taraftan hamal Emîr Mehmed mülkü ve bir taraftan Efrenc müşatiri ve taraf-ı âhari tarik-i âm ile mahdud tûlen ve arzen bi-hisâb-ı terbi'i iki bin iki yüz elli altı zirâ' arsa üzerine mebnî iki adet sâbûnhâne ve içinde mevcut birer kebîr kazan ve sâir âlât-ı mâ'lumeyi muhtevi mülk sâbûnhânemi...", Kapdan-ı Derya Mustafa Paşa Vakfiyesi, (H. evâsıt-ı Cümâdel'ûlâ 1136/M. Şubat 1724), VGMA defter no. 735, s. 111.

² "...Asitâne-i allyyede mahâll-i ma'lûmede vâki' beherine yevmi 4 akçe icâre-i mü'eccele ta'yin buyurulan 166 adet kassâb gedikleriyle Galata ve Üsküdar ve mahâll-i sâ'irede kâ'in beherine yevmi iki akçe mü'eccele ta'yin olunan 99 adet kassâb gediklerinivilâyet-i Rumeli'de medine-i Filibe'de kırmızı iplik boyayan boyacı esnafı kâr-hânelerinde mevcûd gedik ta'bir itdikleri âlât-ı lâzimelerin...", Sultân Abdülhamid Hân (I. Abdülhamid) Vakfiyesi, (H.15 Muharrem1195/M. 11 Ocak 1781), VGMA kasa no. 1408.

karşısında bulunan dört *bâb* kemerli dükkan ve iki *bâb* kahve kavurma fırını ve ilerisinde kahve dövmek için dibekler bulunmaktadır [63].¹

âsiyâb (آسياب)/değirmen (دگرمن): âsiyâb tanımı, su değirmeni için kullanılmakta olup² [5], tez kapsamında incelenen vakfiyelerden oluşan örneklem içinde, *at değirmeni*, *aba değirmeni* gibi farklı alt türlerdeki değirmenlere rastlanmaktadır. Örneklem içinde yer alan değirmenler, genellikle bir mekân içinde olup, ana mekânın alt birimini oluşturan *göz* olarak ifade edilen birim ile tanımlanmaktadır. Vâkife es-Seyyîde Hadîce Hatun, Sofya’da Pogro köyü sınırları içinde bulunan Sofya suyu olarak anılan nehir üzerindeki bakımlı, altı *göz* âsiyabını ve Salahiye köyünde bulunan her birisi ikişer *göz* olmak üzere üç ev aba değirmenini bütün aletleri ile vakfetmektedir [102].³

Çizelge 4.2 İncelenen vakfiyelerde kaydedilen ticarethane ve imalathaneler

gümrükhâne (گومروك خانه) liman (ليمان) iskele (اسكله) kayikhâne (قايقخانه) pereme yeri (پرمه يري) ⁴	Tez kapsamında incelenen vakfiyelerden oluşan örneklem içinde çeşitli gemilerin konakladığı liman, iskele, kayikhâne, pereme yeri gibi birimler ve limanlardan gelen malların gümrük işlemlerinin yapıldığı gümrükhaneler yer almaktadır. Bu birimlerin özelliklerine değinilmemiş sadece konumları belirtilmiştir.
---	---

¹ “...câmi’-i şerîf kurbında Balık Bâzârı Kapusına muttasıl bir bâb börekci furunu ve mukâbelesinde dört bâb dükkân ve zikr olunan kemerlü dükkânlar mukâbelesinde tahmîs-i kahve için iki bâb furun ve sâhalarında kahve dakk olmağı için dibekler...”, Hadîce Vâlide Sultân Vakfiyesi, (H. 27 Receb 1073/M. 8 Mart 1663), VGMA defter no. 744, s.112.

² Su değirmeni; Şemseddin Sami, (H.1317/M.1899-1900), Kâmus-ı Türkî, İkdâm Matbaası, Dersaadet, s.34.

³ “... medîne-i mezbûre muzâfâtından Pogro nâm karyesi toprağında olup Sofya suyu demekle ma’rûf nehir üzerinde dâ’ir beyne’l-ahâlî ve’l-cirân ma’lûmü’l-hudûd ve’l-mümtâz altı göz âsiyâbımı ve karye-i mezbûre Salahiye’de vâkî’ beyne’l-ahâlî ve’l-cirân her birisi ikişer göz olmak üzere üç ev aba değirmenlerimi cemî’-i tevâbî’ ve levâhıkı ile ...”, es-Seyyide Hadice Hatun Vakfiyesi, (1 Ramazan 1102/M.29 Mayıs 1691), VGMA defter no. 739, s.273.

⁴ Piyale Paşa Vakfiyesi’nde kaydedilen “*pereme yeri*” adlı birim, Redhouse’un sözlüğünde “*prama*” (پرامه) olarak açıklanan iki kürekli, ağır gemiler için bir demirleme yeridir. Ayrıca bkz., Redhouse, J.W., (1890), Redhouse’s Turkish Dictionary, Publication Department of the American Board, Constantinople, s. 440.; Piyale Paşa Vakfiyesi, (H. Evâhir-i Receb 981/M. Kasım 1573), VGMA defter no.573, s.24.

Çizelge 4.2 İncelenen vakfiyelerde kaydedilen ticarethane ve imalathaneler (devam)

<p>kârbânsarây (کاربانسرای)¹ han (خان)</p>	<p>Örnekleme içinde bu yapıların fevkânî tahtânî olarak ihtiva ettikleri oda sayısı ve ahır, samanthane, kahvehane gibi mekân bileşenleri kayıt altına alınmaktadır.</p>
<p>sûk-ı sultânî (سوق سلطانی) bezestân (بزرستان)²</p>	<p>Örnekleme içinde bir kez Hadîce Sultan vakfiyesinde adı geçen, “Mısır Çarşısı”nı ifade ettiği düşünülen “sûk-ı sultânî”ye ilişkin hiçbir özellik kaydedilmemiştir [63].</p>
<p>dükkân (دكان) çoğ. dekâkîn (دكاكين) mağaza (مغازه)³ bakkal dükkânı (بقال دکانی) bozacı dükkânı (بوزاجی دکانی) manav dükkânı (مناو دکانی) tahmis dükkânı (تحمیص دکانی)⁴ şerbetçi dükkânı (شربتچی دکانی) kahvehâne (قهوه خانه) berber dükkânı (بربر دکانی) terzi dükkânı (ترزی دکانی) ağcı dükkânı (آغجی دکانی) nalband dükkânı (نعابند دکانی) ağaççı dükkânı (اغاچی دکانی)</p>	<p>Örnekleme içerisinde çok sayıda işlevi belirtilmemiş dükkân kaydedilmiş olmakla birlikte, söz konusu dükkanların özelleşmiş işlevleri kayıt edilebilmektedir. Bunların mekânsal özelliklerine değinilmemekte, birden fazla olmaları durumunda kapı sayısı belirtilerek, “beş bâb dükkânlar” ifadesi gibi bir kalıpla dükkân adedi ifade edilmektedir.</p>

¹ “Şehirlerde, kasabalarda, yol üzerinde, yolcuların, misafirlerin ikametine mahsus han”, Mehmed Salahî Bey, (H.1327/M.1910), Kamus-ı Osmanî, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul, s.238.

² “Kıymetli eşya ve mücevheratin alınıp satıldığı çarşı”, Şemseddin Sami, (H.1317/M.1899), Kâmus-ı Türkî, İkdâm Matbaası, Dersaadet, s.283.

³ Büyük dükkan., Şemseddin Sami, (H.1322/M. 1899-1900), Kâmus-ı Türkî, İkdâm Matbaası, Dersaadet, s.1380.

⁴ Doğülmüş kahve satılan yer., Devellioğlu, F., (2009), Osmanlıca-Türkçe Lûgat, 29. Baskı, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, s.1021.

Çizelge 4.2 İncelenen vakfiyelerde kaydedilen ticarethane ve imalathaneler (devam)

<p>kârhâne (کار خانه)¹</p> <p>bozahâne (بوزا خانه)</p> <p>buzhâne (بوز خانه)</p> <p>şemhâne (شمع خانه)²</p> <p>sâbûnhâne (صابون خانه)</p> <p>mûytâbhâne (مویتاب خانه)³</p> <p>boyahâne (بویا خانه)</p>	İmalathâne türündeki ticari mekânlar
<p>salhâne (صالخانه)⁴</p> <p>ganemsalhânesi (غنم صالحانسی)⁵</p> <p>kassâb gediği (قصاب کدیگی)</p>	Et kesimine yönelik ticarethaneler
<p>börekçi furunu (بورکچی فرونی)</p> <p>etmekci furunu (اتمکچی فرونی)</p> <p>kahve furunu (قهوه فرونی)</p>	İşlevlerine göre özelleşmiş fırınlar
<p>âsiyâb (آسیاب)⁶</p> <p>at değirmeni (ات دگرمنی)</p> <p>su değirmeni (صو دگرمنی)</p> <p>aba değirmeni (عبا دگرمنی)</p>	İşlevlerine göre özelleşmiş değirmenler

¹ İş yapılan yer, iş yeri, işlik, dükkân, fabrika. Mehmed Salahî Bey, (H.1327/M.1910), Kamus-ı Osmanî, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul, s.239.

² “şem”, mum, balmumu anlamına gelmektedir. Hüseyin Remzî, (H.1305 / M. 1887-88), Lugat-ı Remzî, Matbaa-i Hüseyin Remzî, İstanbul, s.734.

³ “muytâb”, kıldan eşya ören esnaf anlamına gelmektedir. Ahmed Vefik Paşa, (H.1307 / M.1889-90), Lehce-i Osmanî, Mahmud Bey Matbaası, Dersaadet, s.1410.

⁴ Mezbaha, Redhouse, J. W., (1890), Redhouse’s Turkish Dictionary, Publication Department of the American Board, Constantinople, s.1030.

⁵ ganem, sözcüğü koyun anlamına gelmektedir. Bu bağlamda sadece koyun kesimi yapılan mezbaha kastedilmektedir., Şemseddin Sami, (H.1317/M.1899-1900), Kâmus-ı Türkî, İkdâm Matbaası, Dersaadet, s.970.

⁶ su değirmeni. Şemseddin Sami, (H.1317/M.1899-1900), Kâmus-ı Türkî, İkdâm Matbaası, Dersaadet, s.34.

Çizelge 4.2 İncelenen vakfiyelerde kaydedilen ticarethane ve imalathaneler (devam)

çerçi (چرچی) ¹ yemişçi (يمشچی) eskici (اسکيجی) çıbıkçı (چوبوقچی) ² sa'atçi (ساعتچی)	Farklı işlevlere yönelik ticarethaneler
---	---

4.2.9 Savunma Yapıları

kal'a (قلعه): kale, hisar [2]. Hadîce Turhan Sultan'ın vakfiyesinde öncelikle, Çanakkale Boğazı'nın girişinde yer alan Seddülbahir (*Seddü'l-bahr*) ve Kumkale (*kal'a-i Sultâniyye*)'nin yaptırılmasının gerekliliğine yönelik, halkın ve Osmanlı donanmasının çıkarlarının vurgulandığı, saldırı durumunda halkın kalelerin içine sığınabileceği üzerine bir açıklama yer almaktadır [63].³ Böyle bir açıklamanın nedeninin Naima'nın aktardığına göre, bölge halkının özellikle, Seddülbahr'ın yapım kararına direndiği, kalenin yapımının ardından bu bölgenin, haydutların istilasına uğrayacağı ve yerli halkın göçe zorlanacağı gerekçesiyle valide sultana dilekçe göndermeleri olduğu düşünülmektedir [183]. Vakfiyede, vâlide sultanın kalelerin yapılmasını ferman buyurması üzerine, emsalsiz beceri sahibi ustalar, işçiler, marangozlar ve işinin ehli mimarlar, sayısız miktarda malzeme, para, gerekli alet ve edevatın temin edildiğinden ve büyük gayret ve sebat sonucu, büyük ve sağlam temelleriyle iki kalenin tamamlandığından bahsedilmektedir

¹ Hırdavat, mal, eşya satılan yer., Ahmed Vefik Paşa, (H.1307/M. 1889-90), Lehce-i Osmânî, Mahmud Bey Matbaası, Dersaadet, s.345.

² Tütün içmek için kullanılan çubuk yapanlar., Şemseddin Sami, (H. 1317/M. 1899-1900), Kâmus-ı Türkî, İkdâm Matbaası, Dersaadet, s.518.

³ “ ... sevâhil-i Bahr-ı Sefîd'den Boğaz Hisarı hâricinde vâki' Eski İstanbul nâmıyla iştihâr bulan mahalde küffâr-ı hâk-sâr fülk-i felek-kirdârlarıyla lenger-endâz-ı ikâmet olub Mısır-ı Kâhire ve memâlik-i sâ'ireye deryâ tarafından azîmet iden huccâc ve sevâdâgerânın âmed ü şüdlerine mâni' olmağla ızrâr u eziyyet ve gâh ü bî-gâh safâ'in-i ehl-i İslâm-ı dîn-penâhı nehb ü gâret ve garîk-ı emvâc-ı kahr u hasâret idüb ahz itdükleri müslimîni esîr ve mübtelâ-yı bend ü zencîr itmek ile mazarratdan hâlî olmamağın ol Belkîs-ı İskender-temkîn ebkâha'llâhu te'âlâ ilâ yevmi'd-dîn hazretleri def'i Yecûc-fiten-i müşrikîn için sedd-i âhenîn ve memâlik ü mesâlik-i müslimîne hısn-ı hasîn olmağıçün...”, Hadîce Vâlide Sultân Vakfiyesi, (H. 27 Receb 1073/ M. 8 Mart 1663). VGMA defter no. 744, s. 112.

[63].¹ Kalelerin küfeki taşından yapılmış kenetler, kâgir örgü, meşe mertekler ve horasan harcıyla birleştirilmiş olan burçları ve surları ayrıntılı olarak anlatılmaktadır [63], [184].² Ayrıca kalelerde hizmet verecek olan nüfusun gereksinimlerini karşılamak amacıyla, her bir kale için birer cami, birer mekteb, birer hamam ve sayısı belirtilmemiş olan çeşitli büyüklüklerdeki dükkanlar vakfedilenler arasında yer almaktadır [63].³

makar-ı hükûmet (مقر حکومت): hükümet karargahı. **Makar (مقر)** kelimesinin sözlük anlamı karargah ve payitaht ikametgahı olarak açıklanmaktadır [4]. Rumeli valisi Seyyid Hasan Paşa'nın Sofya'da Şücâ Fakîh mahallesinde 38500 zirâ' kare arsa üzerinde inşa ettirdiği kendisi ve kendisinden sonra gelecek Rumeli valileri tarafından kullanılmak üzere **saray (صراى)** olarak da tanımlanan hükümet konağına ilişkin oluşturulan vakfiyede yapının, dış *muhavvatasının* taş duvarla çevri olduğu, büyük bir *divân hâne* ve altında kapıcıların kullanımı için bir oda; üstünde valilerin kullanımı için ayrılan bir büyük, bir de küçük oda; Enderûn ağaları için on *bâb* oda, bir kahve odası, bir dehliz ve altta, on *bâb* oda, sofalar, kiler, hamam ve *câmekân*; iç *muhavvatada*, iki *bâb* üst oda ve altında iki *bâb* oda ve bir *matbah* ve kethüdâların hizmetinde bulunanlar için on aded oda; vekil-i harc ve masraf kâtibi için dört *bâb* oda, iki sofa, dehliz; aşçıbaşı kâtipleri vekilleri için iki

---

¹ "...zıkr olunan mahalde birbirine mukâbil iki aded kal'a-i bî-misl ü mu'âdil binâsına fermânları sâdır olmağla ale'l-fevr endâze-i kıyâsdan bîrûn bennâ vü ummâl u neccâr ve emvâl ü nûkûd-ı bî-hadd ü şümâr irsâliyle mühimmât ü edevât-ı binâ ihzâr olunub mi'mâran-ı kârdân ikdâm-ı tâm ve üstâdân-ı adîmü'l-akrân sa'y ü ihtimâm-ı mâ-lâ-keâm eyleyüb sinîn-i kesîrede itmâmı mutasavver olmayan iki hısn-ı azîmü'l-bünyân ve hisâr-ı metînü'l-erkân yümn-i himmet-i bî-hemtâları ile müded-i yesîrede karîn-i encâm ve ezmine-i kasîrede hüsn-i ihtitâm bulub..." Hadîce Vâlide Sultân Vakfiyesi, (H. 27 Receb 1073 / M. 8 Mart 1663). VGMA defter no. 744, s. 112.

² "... her birisinin temhîd-i sûr-ı üstüvârı merkez-i hâke vâsil ve kulle-i gerdûn-medârı felekü'l-bürûca mûmâsil olub tertîb-i bünyâd-ı sengîn-nihâdında mühendisîn-i mâhirîn harc-ı sanâyi' ve tanzîm-i bürûc-ı âsüman-urûcında üstâdân-ı kâmil sarf-ı bedâ-i kılub birisi kal'a-i Sultâniyye unvânıyla iştihâr ve birisi dahi Seddü'l-bahr ismiyle şöhret-şî'âr olub..." Hadîce Vâlide Sultân Vakfiyesi, (H. 27 Receb 1073/ M. 8 Mart 1663), VGMA defter nr. 744, s. 112.; Ayrıca bkz. Thys-Şenocak, L. (2009). Hadice Turhan Sultan Osmanlı İmparatorluğu'nda Kadın Baniler, Çev. Ayla Ortaç, Kitap Yayınevi, İstanbul, s.146.

³ "...her birinin dâhilinde bir câmi'-i şerîf ve bir mekteb-i lâtif ve bir hammâm-ı nazîf binâsından mâ'adâ müstahfâzân u kal'adârân için niçe büyüüt ü me'vâ ve dekâkin ü esvâk-ı bî-hemtâ binâ olunub hıfz u hirâset-i kal'aya müte'allika olan asbâb u âlât ve edevât ü mühimmât kemâ yenbagî i'dâd ü ihzâr olunmağla gayret-şiken-i dâr u diyâr ve ibret-fiken-i kasabât ü emsâr ..." Hadîce Vâlide Sultân Vakfiyesi, (H. 27 Receb 1073 / M. 8 Mart 1663). VGMA defter no. 744, s. 112.

bâb oda ve matbah; karakullukçular için on *bâb* oda; karakullukçular¹ [3] ve alem mehterleri için otuz *bâb* oda ki toplamda kırk *bâb* oda; altlarında üç yüz at kapasiteli üç büyük ahır ve yüz at kapasiteli bir ahır; ağayanlar için yirmi beş *bâb* oda ki, her birinde *hüddâm odası* bulunduğu toplamda elli *bâb* odaya eş değer ve binek hayvanları için ahır; (?) için on iki *bâb* alt ve üst oda ve altlarında elli at kapasiteli bir ahır ve dört *bâb* üst oda, sofa, dehliz ve altında iki *bâb* oda, *matbah*, hamam ve *câmekân* ve avludan oluştuğundan ve yapının “*saray*” olarak anıldığından bahsedilmektedir [185].²

---

¹ Acemioğlanlarından yeniçeri ocağına yeni kaydedilen, oda hizmetlerinde istihdam olunan, yeniçeri ocağı bölük ve ortalarındaki küçük çavuşlar için kullanılan tanımdır. Karakullukçular, çorbacların ve zabıtların emir çavuşlarıdır. Ayrıca bkz, Pakalın, M. Z., (1983), Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, Cilt:2, MEB Yayınları, İstanbul, s.198.

² “... Rumeli vâlilerine bi'l-cümle etbâ'u havâşî ve devâbb u mevâşîsi ile cây-ı karâr olur Sarây ta'bir olunur bir menzil-i dil-küşâ ve karargâh-ı cân-fezâ binâ ve inşâ ve medîne-i mezbûrede makarr-ı hükûmet olmak üzere vakf ve tesbîl etmek için medîne-i mezbûr mahâllatından Şücâ Fakîh mahallesinde vâki' Çelebi câmi'-i şerîfi demekle ma'rûf ma'bed-i latîf kurbunda vâki' bir taraftan ba'zan zemîni Koca Ali Ağa vakfından mukâta'alı vakıf ve binâsı mülk olup ba'dehû bi'l-izni's-Sultânî bi tarîki'l-istibdâl dâhil-i havze-i emlâkim olan hân-ı rasî'u'l-bünyân ve ba'zan Saçlı Dede Zâviyesi ve ba'zan Abbas Bey ve Tuzcu Mehmed ve Neslihan Hatun ve Dellâk Mehmed ve Dellâk Ali mülkleri ve tarafeyni tarîk-i âm ile mahdûd ve mümtâz tûlen iki yüz elli zirâ' ve arzan yüz ellidört zirâ bi'hesâbı terbi'î otuz sekiz bin beş yüz zirâ' arsa-i memlûkeyi üzerinde olan enkâz-ı mütenevviyasıyla mâliki olan fahru'l-eşbâh Rumeli kethüdâsı Osman Ağa bin Hasan'dan semen-i ma'lûme ve medfûa şîrâ-i şer'î ve ibtiyâ'-ı mer'î ile temellük üzerine müceddeden binâ ve inşâ etdiğim muhavvata-yı hâriciyyesi taş duvar ve kebîr divânihâne ve tahtında kapıcılara mahsûsa bir bâb oda ve fevkânîde vâlilere mahsûsa ve mu'ayyene bir bâb kebîr oda ve iki bâb sagîr oda enderûn ağalarına mahsûsa mu'ayyene on bâb fevkânî oda ve bir kahve odası ve bir dehlîz ve tahtânisinde dahi kezâlik on bâb oda ve sofalar ve kiler ve hammâm ve câmekânı ve mevazî'-i adîdede vâki' mâ'i-cârî ve kethüdâlara mahsûsa iki bâb fevkânî ve iki bâb tahtânî odalar ve bir matbah ve kethüdâ tevâbi'ine mahsûs on aded oda ve vekîl-i harc ve masraf kâtibi olanlara mahsûsa ve mu'ayyene dört bâb oda ve iki sofa ve dehlîz ve aşçıbaşı vekîlleri kâtibi olanlara mahsûsa iki bâb oda ve mahtab ve karakullukçulara mahsûsa on bâb oda ve yine karakullukçulara ve tabl ve alem mehterlerine mahsûsa ve mu'ayyene otuz bâb oda ki min-haysü'l-mecmû' kırk bâb oda ve tahtlarında ber-vech-i tahmîn üç yüz at alır üç kebîr ahır ve yine yüz at alır bir kebîr ahır ve ağayân tâifesine mahsûsa ve mu'ayyene yirmi beş bâb odalar ki her birinin birer huddâm odası ve sofası ki mecmû'u elli aded oda olur ve devvâblarına vâfi ahır ve ... için mahsûsa ve mu'ayyene on iki bâb fevkânî ve tahtânî odalar ve tahtında tahmînen elli at alır ahır ve ... ve dört bâb fevkânî oda ve sofa ve dehlîz ve iki bâb tahtânî oda ve matbah ve hammâm ve camekân ve havluyu müştemil sarây ta'bir olunur mülk menzilimi hasbeten lillâhi'l-aliyyi'l-ahad ve taleben li merzâti'r-Rabbî's-samed vakf ve tesbîl edip şöyle şart eyledim ki, ... ve san'atlarında mâhir iki nefer kimesne dahi sarây-ı merkûmda cereyân eden sulara su yolcu ta'yîn olunup onlar dahi mecrâ-yı çeşmeye bir halel isâbet etdikte sedd-i bend edip her birine yevmî üçer akçe vazîfe verile ve üç nefer kimesne dahi sarâydâr ta'yîn olunup başları olan sarâydâra yevmî on akçe ve iki neferin her birine dahi yevmî altışar akçe vazîfe verile ve sarây-ı mezbûrun rûft ü rûbunu cem' ve ref' süpürge akçesi yevmî bir buçuk akçe vazîfe virilip mezbûrundan her biri dahi hîdemât-ı lâzîmeleri olan sarây-ı mezbûrun muhâfazasıdır ve tathîridir tekâsül etmeyip mer'î ve müeddî kılarlar...”, es-Seyyîd Hasan Paşa Vakfiyesi, (H. 10 Rebiülevvel 1117 / M. 2 Temmuz 1705). VGMA defter no. 626, s. 241.

OSMANLI VAKFİYELERİNDE MEKÂNIN KAVRANIŞI

Tez kapsamında incelenen vakfiyelerden oluşan örneklem üzerinden gidildiğinde, özellikle 18. yüzyıl öncesinde Osmanlı'da mekânın kavranışının bugünkü ölçme, sayısallaştırma ve matematikselleştirme disiplininin oldukça uzakta olduğu söylenebilmektedir. Osmanlı mimari matematiği ve mekân kavrayışı, öznenin zaman-mekân ve nesne bağlamında geçerliliği değişken, fizikososyal nitelik taşımaktadır [186].¹ Gayrimenkullerin coğrafi konumuna ilişkin veriler Osmanlı idari bölümlenmesindeki şekillerine göre göreceli ve sınırları itibariyle akışkandır. Birimlerin, pozisyon ve mülk sınırları, sözlü tariflerin, yazıya dökülmüş şekilleridir. Ayrıca, bu tarifler, sadece vakfiyenin yazıldığı tarih itibariyle geçerlidir. Arazi, arsa ve vakfiyelerde adı geçen çeşitli nesnelerin ölçümlerinde kullanılan metroloji, standart olmaktan uzak ve değişkendir. Boyutlara ilişkin ölçümler çoğu zaman nesnelere aracılığı ile gerçekleştirilmektedir. Söz gelimi, bir arazinin büyüklüğü, aldığı tohum miktarı, bir bahçenin büyüklüğü üzerinde bulunan ağaç sayısı, bir ahırın büyüklüğü barındırdığı hayvan sayısı, bir konutun büyüklüğü, mekân bileşenlerinin ve kat sayılarının sıralanması ve bir ticarethanenin büyüklüğü kapı ya da kepenk sayısının belirtilmesi ile yapılmaktadır.

5. 1 Coğrafi Konum

15. yüzyılda, İslam coğrafyacılarının oluşturduğu eserleri tanımaya başlayan Osmanlı coğrafya müellifleri, 16. yüzyılda bu eserlerin bir kısmını tercüme etmiş ve kendileri de

¹ Bu konu için ayrıca bkz. Tanyeli, U., (2015), "16. Yüzyıl Osmanlı Mimarlığının Teknolojik Arka Planı Mekânın Matematiksel Kavranışı", Toplumsal Tarih, Sayı:258, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, s.20.

kimi eserler telif etmeye başlamışlardır [187], [188].¹ Ancak, eğitilmiş bir Osmanlı bürokratinin coğrafi konumu nasıl kavradığı ve ifade ettiği bu durumdan bağımsızdır. Vakfiyelerde, coğrafi konum matematiksel/sayısal verilerle değil, göreceli verilerle saptanmaktadır. Mülklerin coğrafi konumu, tıpkı tahrir defterlerinde olduğu gibi eyalet ya da sancak merkezinden başlamak üzere, idari bölümlenmedeki yerine göre, kaza merkezleri ve bağlı buldukları köylerin adı zikredilerek ya da şehir ismi verilerek kaydedilmektedir. Söz gelimi, Abdüllâtif Beyefendi adlı vâkıf, H.1286 / M. 1870' e tarihlenen, mülkü olan dört taşlı bir bâb su değirmeninin gelirin'e ilişkin düzenlediği vakfiyesinde mevkufun konumunu Edirne vilayeti içinde yer alan Filibe sancağındaki Zağra-i Atik kasabasının, Ahi köyü sınırları içinde olarak belirtmektedir [100].²

Osmanlı toprak yönetimine idari bölümlenme ve yönetim hiyerarşisi, imparatorluğun değişen sınırları sonucunda sabit olmayan bir özellik göstermektedir. İmparatorluğun, en geniş sınırlara sahip olduğu 17. yüzyılda, 44 eyalet, 163 livâdan oluşan bir bölümlenmeden söz edilirken, 18. yüzyılda 26 eyalet, 163 livâ ve 1800 kadar kazadan oluşan bir bölümlenme gözlemlenmektedir. Bu bağlamda livâ/sancak taksimatının büyük ölçüde sabit kaldığını, eyaletlerin ise kompozisyonlarının ve sayılarının değiştiğini söylemek mümkündür [189]. İdari bölümlenmeye ilişkin bilgi vermek gerekirse:

eyalet (ایالت) / vilâyet (ولایت): idari bölümlenmede, beylerbeyiler ve vezirler idaresinde bulunan en büyük birimdir. İdari teşkilat, vilâyet, sancak, kaza ve nahiye olmak üzere dört dereceden oluşmaktadır. Eyaletler sancaklara ayrılmıştır [3].

sancâk (سناجق) / livâ' (لواء): idari bölümlenmede, mutasarrıf idaresinde bulunan toprak parçasıdır, sancak beyleri tarafından idare edilmektedir. Sancak da denilmektedir. Osmanlı toprak sistemindeki ikinci en büyük birimdir. Birkaç sancağın birleşiminden bir eyalet oluşmaktadır [77]. Osmanlı eyaleti, tımar sisteminin uygulandığı sancaklardan oluşan bir bütündür. Sancak; askeri, idari ve mali yönden tımar sistemi içerisinde taşra yönetiminin ana birimidir. İmparatorluğun sancak taksimatı büyük

¹ Bu konuya ilişkin ayrıntılı bilgi almak üzere, Ayrıca bkz. İhsanoğlu, E.; Şeşen, R.; Bekar, S.; Gündüz, G., (2000), Osmanlı Coğrafya Literatürü Tarihi, 2 Cilt, IRCICA Yayınları, İstanbul. ve Ak, M., (2004), "Osmanlı Coğrafya Çalışmaları", Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Cilt:2, Sayı:4, s. 163-211.

² "... Edirne vilâyeti dâhilinde elviye-i hamseden Filibe sancağına muzâfe Zağra-i Atik kasabasına tâbi' Ahî karyesi hududu dâhilinde vâki'... Eleci değirmeni denilmekle ma'rûf dört taşlı bir bâb su değirmenini", Abdüllâtif Beyefendi Vakfiyesi, (H. 14 Zi-l-hicce 1286 / M. 14 Mart 1870). VGMA defter no. 607, s.142.

ölçekte sabit kalmışsa da eyaletlerin kompozisyonu ve sayısı imparatorluk yıkılana kadar sürekli değişmiştir [189].

kazâ' (قضاء): kaza. Taşra yönetiminin üçüncü kademesidir. Kadı ve subaşlar tarafından idare edilmektedir [189].

nâhiye (ناحية): Osmanlı'da taşra yönetim derecelerinin en küçüğüdür. Nahiyeleer genellikle birkaç köyü kapsamaktadırlar. Bu teşkilatın başında idareci olarak nahiye amiri bulunmaktadır. Günümüzde hemen hemen, bucak olarak tanımlanan birime karşılık gelmektedir [3]. 18. yüzyılın ikinci yarısında şeyhü'l-islâmlık görevinde bulunmuş Mustafa Efendi'nin adına düzenlenen vakfiyede İstanbul'da İstinya nahiyesine bağlı Rumeli Hisarı dışında bulunan bir menzilden bahsedilmektedir [157].¹

karye (قریه): çoğ. **kurâ (قرى).** Köy [5]. Tez kapsamında incelenen örnekleme göre, bir mülkün konumunu belirleme konusunda, kentsel alanda mahalleler önemli bir referans noktası oluştururken, kırsal alanda da köyler bu işlevi görmektedir.

medîne (مدينة): Arapça'da, muhit ve mahdut (sınırları belli olan), belli bir mekan anlamındadır. Bazen birimin büyüklüğü ve kapsamına göre *medîne*, görece bundan daha küçük olan birim için de *belde* tanımı kullanılmaktadır. İslam tarihinden referanslar taşıyan bu tanımın kökeni Hz. Muhammed'in Mekke'den Yesrib kasabasına gelerek, burada İran ve Bizans'ta surla çevrili kentleri görmüş olan Selman'ın tavsiyesi üzerine, buranın etrafını surla çevirmesi ve bunun sonucunda kasabayı imara ve uygun hale getirmesine dayanmaktadır [190]. Medîne'de yaşayan nüfus "*medenî*", Medîne dışındaki çöllerde yaşayan nüfus ise "*bedevî*" olarak tanımlanmaktadır [190]. Tez kapsamında incelenen vakfiyelerden oluşan örneklem içinde, gayrimenkullerin bulunduğu şehirlerden "*medîne*", "*mahrûse*" ve "*mahmiye*" olarak söz edilmiştir. Bu kavramlar arasında herhangi bir anlam farkı olup olmadığı muğlaktır. Ancak diğer tanımlardan daha sık kullanılan "*Medîne*" tanımının, daha edebi bir nitelik taşıması

---

¹ "...İstinya Nahiyesine tâbi' Rûm İli Hisârı haricinde Torlak Ali Mahallesi'nde vâkı' bir tarafından el-Hâc Halîl tasarrufunda olan menzil ve bir taraftan Ali Çelebi mülki ve bir taraftan dere ve bir taraftan tarîk-ı âm ile mahdûd Afife Hâtûndan ikiyüz guruşa iştirâ olunan ma'lumü'l-müştemelât bir bâb mülk menzi...", Erten, M., (2007). Dürrîzâde Mustafa Efendi Vakfiyesi, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, s.30.

nedeniyle, vakfiyelerin yazım diline daha uygun görüldüğü için tercih edildiğini düşündürmektedir. Kapdân-ı Derya Mustafa Paşa'nın vakfiyesinde İzmir'de bulunan frenghânesini vakfederken “*medîne-i İzmir*” tanımını kullanmaktadır. Aynı vakfiye’de İstanbul’dan “*mahmiye-i İstanbul*” olarak söz edilmektedir [93].

belde (بلده): Arapça’da etraftan mütahayyiz ve mütemeyyiz ve müteayyin olan (söz gelimi bir surla ayrılmış bulunan), her bir kıt’a toprak parçasına belde denilmektedir. Bazen birimin, kapsamı ve büyüklüğüne göre medîne, görece bundan daha küçük olanı için de belde tanımı kullanılmaktadır [190].

mahrûse (محروسة): büyük şehir. Kostantiniyye ya da Kahire gibi şehirler [6].

mahrûse-i kostantiniyye (محروسة قسطنطينيه): İstanbul anlamında kullanılan bir tanımdır [3].

mahmiye (محمية): birşeyi korumak, himaye etmekten gelen, muhafazalı büyük şehir anlamındaki tanım [8]. Bu tanımdan etrafı surla çevrili bir şehirden bahsedildiğini anlamaktayız ki, Kaptan-ı deryâ Mustafa Paşa'nın “*mahmiye-i İstanbul hısnı ebvâbından Cübbali Yenikapusu dâhilinde*” ifadesiyle İstanbul surları kapılarında Cibali Yenikapı içinde bulunan gayrimenkullerinin konumunu tanımlarken bu ifadeyi kullanmaktadır [93]. Örneklem içinde, İstanbul özelinde karşılaştığımız “*mahmiye-i Kostantiniyye*” (**محمية قسطنطينيه**), tanımıyla Suriçi kastedilmektedir.

mahalle (محله): mahalle. Osmanlı kentinde mahalle, temel kentsel topluluğu ifade eden, esnek bir fiziko-sosyal birimdir. Bu birimler çok yoğun bir nüfus barındırmamakla birlikte, çok geniş alanları da kaplamamaktadır. Pre-modern bir Osmanlı mahallesi temelde, küçük bir meydan çevresinde konumlanan on-on beş kadar sokak, bir ya da iki mescid, mahalle mektebi, bir çeşme ve temel hizmetleri sağlayan birkaç dükkân ya da merkezi ticaret faaliyetini sağlayan bir çarşıdan oluşmaktadır. Mahalle sınırları hiçbir zaman kesin tanımlı olmayıp, esnektir. İstanbul özelinde, mahallelilerin kompozisyonu statü, gelir düzeyi ve dinsel-etnik kökenler bağlamında, oldukça heterojen bir karakter sergilemektedir [191]. Tez kapsamında incelenen vakfiyeler bağlamında, mahalle adlarının oluşturulmasında mahalle ve vâkıf ilişkisinin açık bir şekilde ortaya konduğu vakfiyeler mevcuttur. Bu durum “*kendüye mensûbe olan mahallede*” ifadesiyle belirtilir.

Mahalle adları oluşturulurken resmi bir makamın etkisinin olup olmadığı konusuna henüz bir yanıt bulunamamıştır. Ancak, örneklem içinde yer alan vakfiyelerde, mahallerin adlandırılmasına ilişkin nedenler şu şekilde sıralanabilirler: Bir mahallede ikamet eden vâkıfların, derviş ve şeyh adları, şair ya da âlim adları, esnaf adları, çarşı ve pazar adları, cami, mescid, adları, bulunduğu coğrafi mekanla ilişkili ve bundan kaynaklanan adlar ve bölgede çeşitli vakıf kurumları oluşturmuş devlet görevlilerinin adları...

Örneklem içinde, mülk sınırlarının konumlarını kaydederken şehir/köy adlarının belirtilmesine ek olarak coğrafi yönlere başvurulduğu örnekler de mevcuttur. Söz gelimi, Köprülü Fazıl Ahmed Paşa Belgrad'ta inşa ettirdiği dârü'l-kurrânın konumunu şu şekilde ifade etmektedir [129], [130]:

“Medine-i Belgrad'ta Habil Efendi Mahallesinde vâki' şark tarafından bazen Kulaksız İbrahim Ağa ve bazen de mûmâ-ileyh Habil Efendi kızları mülkleri ve garb tarafından bazen Celâlîzâde ve bazen Hüseyin Paşa ve bazen hevacetü'n ve bazen el-Hac Ramazan ve el-Hac Ahmet ve Muslu Çelebi mülkleri ve iki tarafından tarîk-i am' ile mahdut mülk arsasında”

Çizelge 5.1 İncelenen vakfiyelerde belirtilen yönlere ilişkin terminoloji

kible (قبلة) / kıbletân (قبلتان)	güney, Kâbe tarafı / güneyinde, kıblesinde
şark (شرق) / şarkan (شرقا)	doğu / doğusunda, şarkında
garb (غرب) / garben (غربا)	batı / batısında, garbında
şimâl (شمال)/şimâlen (شمالا)	Kuzey, sol taraf /kuzeyinde, şimalinde, sol tarafında

5.2 Pozisyon ve Mülk Sınırları

Vakfiyelerde herhangi bir gayrimenkulün konumunu bildirmek üzere mahalle adının belirtilmesinin ardından, o gayrimenkulü çevreleyen komşu gayrimenkul ya da yollar kaydedilerek, mülk sınırları belirtilmektedir. Mahalle bilgisi, gayrimenkulün bulunduğu bölgeye işaret etse de söz konusu gayrimenkulün çevreleyen yollar ya da komşu gayrimenkuller ve bunların mülk sahiplerinden söz edilmesi o bölgede bulunan

gayrimenkul bileşenlerinin ne şekilde yer aldığına ve orada yaşayan toplum kesiminin etno-dinsel kökenine, cinsiyetine ilişkin bilgiler sunmaktadır. Ancak, bu bilgiler sadece vakfiyenin yazıldığı tarihe özel ve değişkendir. Dolayısıyla, uzun zaman aralıkları içinde, sabit veriler üretmeleri imkansızdır yine de vakfiyelerin kaleme alındığı tarih itibarıyla, farklı grupların kendi içinde bir arada yaşayıp yaşamadığı ya da ne şekilde yaşamaları gerektiğine ilişkin bilgilere rastlanmaktadır. Tez kapsamında incelenen vakfiyeler içinde Nişancı Cedîd Mehmed Paşa vakfına ait İstanbul 'da Yahudilerin yaşadığı Hubyar mahallesinde bulunan bir *yahudihâne*, yine Yahudi olan kent sakinlerinin mülkiyetindeki gayrimenkullerle çevrelenmektedir [167].¹ Buna karşılık İslam Giray Sultan'ın vakfiyesinde kaydedilen İstanbul, Bali Subaşı mahallesindeki bir *yahudihânenin* cami, tekke ve yol ile çevrelendiği belirtilmektedir [84].² Bu örnekte *yahudihânenin* bir cami ve tekke ile komşu olması herhangi bir sorun teşkil etmese de Piyale Paşa vakfiyesinde, Tophane'de bulunan bir zaviyeye komşu olan çeşitli büyüklükteki hücrelerin evli statüsündeki kent sakinleri için olduğu belirtilmektedir [91], [92].³

Vakfiyelerde sözü edilen kentsel mekândaki ya da kırsal alandaki mülk sınırları fizikososyal nitelikli birer yazılı tarif şeklindedir. Kırsal araziler (*müstegâllat*) özelinde, bunların bağlı bulunduğu yerin zikredilmesi ve bu birimin sınırlarının *hududnâme* ya da *mülknâmelerde* kayda geçirilmiş olduğunun belirtilmesi ya da çevre ahali tarafından vâkıfın adıyla bilindiği ve tanındığının ortaya konması şeklindedir. Mülk sınırları bu

---

¹ "... yine mahmiye-i mezbûrede (İstanbul) Yahudiler içinde Hubyar mahallesinde vâki olup, bir tarafı Salamon veledi Nisap nâm yahudi milki ile bir tarafı Salamon veledi Bağan nâm yahudi milkiyle bir tarafı Mine nâm yahudi milkiyle taraf-ı aheri tarîk-i âm ile mahdud olup ulven ve suflen on altı bâb yahudihâneyi ve iki bâb mahzenleri müştemil olan mülklerini...", Nişancı Cedîd Mehmed Paşa Vakfı, (H. evâil-i Muharrem 1009/ M. Temmuz 1600), VGMA defter nr. 572, s.235.

² "... atyeb-i akâr-ı emlâkinden olup medîne-i mezbûre mahallâtından Bali Subaşı mahallesinde vâki' bir taraftan Bey câmi'-i şerîf ve bir taraftan tekke ve bir taraftan yahûdhâne ve taraf-ı râbi'i tarîk-i âm ile mahdûd ve muhtâr mülk yahûdhâne ve içinde tahtânî yedi bâb oda ve bir mikdâr bağçe ve bir ahır ve bir mahzen müştemil ve mevsûf mülk akârım olan hasbeten lillâhi teâla vakf-ı sahih-i şer'î habs-i sarîh-i mer'î ile vakf ve habs edip...", İslâm Giray Sultân Vakfiyesi, (H. 10 Cemâzi-yel-evvel 1145/ M. 29 Ekim 1732). VGMA defter no. 625, s. 88.

³ "... Mahrûse-i Mezbûre-i Galata hâricinde Tophâne nâm mevzi'de vâki' olup hudûdî hâssa-i rü'esâdan Mehmed Reis bin Abdullah mülküne Dersa'âdet bevâblarından Mustafa bin Abdullah mülküne ve zaviyeye müntehi olan mütezevvicîn için olan hüçûrât-ı müte'addide...", Piyale Paşa Vakfiyesi, (H. evâhir-i Receb / M. Kasım 1573). VGMA defter no. 573, s.24.; Çınar, H., (2011). "Piyale Paşa Vakıfları", Piyale Paşa Camii, derleyen Tanman, B. ve Bostan, İ., Gürsoy Group Kültür Yayınları, İstanbul, s. 39.

bağlamda, toplumsal hafıza aracılığıyla, sadece belli bir süre için, kayıt altına alınmaktadır [91], [92].¹

Konutlar ve ticarethaneler (*musakkafat*) özelinde ise gayrimenkulün, öncelikle, bulunduğu şehir, mahalle belirtilmekte ve çevresindeki diğer taşınmazların kimlere ait olduğunun kaydedilmesiyle sınırları çizilmektedir. Eğer, bir veya iki tarafından yol geçiyorsa bu da *tarik-i âm* şeklinde ifade edilmektedir [61].² Bu yolların adlandırılması söz konusu olmamakla birlikte, tez kapsamında incelenen vakfiyelerden oluşan örneklem içinde yer alan istisnai bir örnekte, Köprülü Fazıl Ahmet Paşa'nın, Belgrad'taki mevkûfunun kalemlerinden olan, yol üzerinde bulunan iki adet çeşmenin üzerlerinde buldukları güzergahların belirtilmesine ilişkin, "*Koska mahallesinde vâki' Bosna sarayından gelen tarîk-i âm üzerinde*", "*el-Hac Pirî mahallesinde vâki' Sava'dan gelen tarîk-i âm üzerinde*" ifadeleriyle yolların güzergahları belirtmeye çalışılmıştır [129],[130].

Tez kapsamında incelenen vakfiyelerden oluşan örneklem bağlamında, konutlar ve ticarethanelerin buldukları yer içindeki pozisyonlarını belirleme konusunda, meydan, cami, mescit ya da han, çarşı gibi yapıların referans noktası olarak alındığını söylemek mümkündür. Bunun dışında söz konusu yapının, diğer yapılarla ilişkisini belirleyen bir terminoloji söz konusudur. "*Muttasıl*", "*ittisâl*", "*mülâsık*", "*müntehî*" gibi terimler örneklem kapsamında en sık rastlanılanlardır. Zıştovi'de yaşayan, gümrük emini Hacı Hüseyin Ağa'nın sahip olduğu, Voyvoda camisinin avlu duvarına bitişik (*ittisâlinde*), birbirlerine bitişik (*muttasıl*) ve yol üzerinde yer alan (*tarik-i âmda kâin*) on adet manav dükkanının konumunu şu şekilde kaydetmektedir [156]:

"...Voyvoda mahallesinde vâki' ve Voyvoda câmi'i demekle ma'rûf câmi'i-i şerîf etrâfında havlu duvarı ittisâlinde tarîk-i âmda kâin birbirlerine muttasıl on kît'a manav dükkânlarımı..."

¹ "... Cezîre-i Sakız'da vâki' olup lede'l-ahâlî vâkıf-ı mûmâ-ileyh intimâ ile ma'rûf ve meşhûr olmağın tahdîd ve ta'yînden ganî olan Karine ve Şebkeliye çiftlikleri dimekle ma'rûf çiftlikeyn...", Piyale Paşa Vakfiyesi, (H. evâhir-i Receb / M. Kasım 1573). VGMA defter no. 573, s.24.; Çınar, H., (2011). "Piyale Paşa Vakıfları", Piyale Paşa Camii, derleyen Tanman, B. ve Bostan, İ., Gürsoy Group Kültür Yayınları, İstanbul, s. 40.

² "... kasaba-i Rusçuk'da Arık Ramazan mahallesinde vâki' çarşı kurbunda bir taraftan Kassâbhâne ve bir taraftan ba'zan Hacı Abdullah ve ba'zan Seyyid oğlu Hacı Hüseyin mülkü ve bir taraftan çarşı dükkânları ve bir taraftan tarîk-i âm ile mahdûd olub...", Mehmed Ağa Vakfiyesi, (H. 21 Receb 1140 / M. 3 Mart 1728). VGMA defter no. 623, s.11.

Mimar Sinan vakfiyesinde, kendi adıyla anılan mahalledeki, bânisi olduğu mescid civarında bulunan üzerinde birer yer evi, zulle ve kenîfi olan yedi adet menzil bulunan arsasının bir tarafının Abdullah oğlu Ahmed mülkü, iki tarafının vakıf bostan, bir tarafının da umumi yol ile sonlandığını şu şekilde ifade etmektedir [64], [65]:

“...ve dahi mescid-i ma’hûd kurbünde vâki’ olan yedi menzilin binâların ki her biri birer yer evini ve birer zulleyi ve birer kenîfi ve birer muhavvatayı müştemeldir. Bir cânibi Ahmed ibni Abdullah mülküne ve iki cânibi vakıf bostâna ve bir tarafı tarîk-i ‘âma müntehî olup ...”

Taraklıborlu’da yaşayan vâkife Hâmide Hatun ise, Tekye mahallesinde bulunan, bir tarafı çarşı yeri, üç tarafı umumi yol ile sonlanan, arsası kira karşılığı bir başka vakfa ait olan çifte hamamının ve bu hamama bitişik olan, üç tarafı da umumi yol ile bitişik olan elli adet dükkanlarının yerini şu şekilde tarif etmektedir [101], [166]:

“... ve yine medîne-i mezkûrede Tekye mahallesinde vâki’ bir tarafı sûk-ı sultânî ve etrâf-ı selâsesi tarîk-i âmme müntehî olup arsasının senede Hüseyin Kethüdâ vakfına yedi yüz akçe ve Baba Sultan Vakfınaaltı yüz akçe mukâta’ası olan binâsı mülk Çifte Hamâmı ve yine bir tarafı hammâm-ı mezkûra muttasıl olup etrâf-ı selâsesi tarîk-i âm ile mahdûd birbirine mülâsık elli bâb mülk dükkânlarımı...”

Çizelge 5.2 Vakfiyelerde gayrimenkullerin pozisyonlarını belirlemede kullanılan terminoloji

... de/da kâin (كائن)	bulunan
...de/da vâki’ (واقع)	olan, bulunan, yer alan
ile mahdûd (محدود)	çevrelenmiş
muttasıl (متصل)	bitişik
ittisâl (اتصال)	bitişik
mülâsık (ملاصق)	iltisaklı, bitişik, yapışık
vasat (وسط)	dış
kurb (قرب)	yakın, civar
beyn (بين)	ara, orta
müntehî (منتهى)	son bulan

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Galata ve Pera’daki sokakların adlandırılması ve evlerin numaralandırılması, yani kadastral çalışmanın yapılması ve kentsel mülk

sınırlarının bu esaslara göre belirlenmesi [192] ile birlikte vakfiyelerde cadde isimleri ve kapı numaraları gibi bilgilere yer verildiği görülmektedir. H. 1296 / M. 1879 tarihli Adile Sultan'ın vakfiyesindeki akarlardan biri olan yirmi dört kapı numaralı mağazanın yeri, Galata, Arap Camii mahallesi ve Perşembe Pazarı caddesi olarak kaydedilmiştir [161], [162].¹ Söz konusu vakfiyede Galata bölgesi dışında Eyüp, Ahmet Dede sokağında bulunan bir evin de dört kapı numarası ile kaydedildiği görülmektedir [161], [162].² Yine, H. 1292 / M. 1875 tarihli Üsküdar'daki Zeynep Kâmil hastanesine ilişkin oluşturulan vakfiyede, hastanenin yanındaki sokak isimlerinin zikredildiği ve yapının yüz altı kapı numarası ile numaralandırıldığı belirtilmektedir [168], [169].³ Bu bağlamda, tez kapsamında incelenen bu örneklem üzerinden İstanbul özelinde 19. yüzyılın son çeyreğinde kadastral düzenin Galata bölgesi dışında da uygulandığını söylemek mümkün gözükmemektedir.

5.3 Metroloji

Tez kapsamında incelenen vakfiyeler Osmanlı metrolojisine ilişkin geniş bir terminoloji sunmaktadır. Pre-modern bir toplumda geleneksel ölçü sistemleri bağlı buldukları kültürün bir parçası olarak geleneğin devam ettirilmesi şeklinde kullanımda kalmaktadır. Bu perspektiften bakıldığında Osmanlı metrolojisi, Osmanlı kültürel, idari ve ekonomik yapısından ayrı tutulamayacak bir konu olmasının yanı sıra, kendinden önceki tecrübe ile “güvenilirliği sabit” bir geleneğin de devamı niteliğini taşımaktadır [193].⁴

---

¹ “... mahrûse-i Galata'da Arab câmi'-i şerîfi mahallesinde Pençşenbih bâzârı câddesinde kâin 24 numra ile murakkam bir taraftan Madam Vesine mağazası bir tarafı Kaman Limo mağazası ve bir tarafı Ayapoz menzili ve taraf-ı râbî'i tarîk-i âmm ile mahdûd 135 zirâ' 8 parmak ve 10 zirâ' 16 parmak terbî'inde derûnında bir kapuyı ve **damlalık (داملاق) mahallini** ve birbiri üzerinde iki kat ebniyeyi müştemil kârgîr bir bâb mağazayı...”, Mazak, F., (2000), Sultan II. Mahmud'un Kızı Adile Sultan, Çamlıca Kültür ve Eğitim Yayınları, İstanbul, s. 93.

² “... Ahmed Dede sokağında dört numra ile murakkam üç bâb oda ve bir köşk ve bir matbah ve bir âhûr ve bir âbdesthâne ma'a memşâ ve bir bi'r-i mâ' ve bir havz ve eşcâr-ı müsmire ve gayr-i müsmireli bâğçeyi müştemil...”, Mazak, F., (2000), Sultan II. Mahmud'un Kızı Adile Sultan, Çamlıca Kültür ve Eğitim Yayınları, İstanbul, s. 93.

³ “...bir taraftan Nûh Kuyusu tarîki denmekle arîf tarîk-i âm ve taraf-ı râbî'i Salı ve Pazarbaşı zokakları ta'bîr olunur tarîk-i âm ile mahdûd olub yüz altı numre ile murakkam terbîan on bin sekiz yüz yetmiş beş zirâ' arsa üzerine mebnî müştemilât-ı ma'lûmeyî hâvî kârgîr bir bâb hastahâneyi...” Etker, Ş.; Günergun, F., (2004), “Zeynep Kamil Hastanesi'nin Kuruluşu ve Vakfiyesi”, Osmanlı Bilimi Araştırmaları, Sayı:5, No:2, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, s.20.

⁴ Halil İnalçık, 1983 tarihli “Introduction to Ottoman Metrology” adlı makalesinde, bir grup erken dönem Selçuklu dönemi vakfiyesi üzerinden kervansaraylarda konaklayanlara ve çalışanlara dağıtılacak ekme,

Modern öncesi dünyada yerel, bölgesel ve ulusal ölçüm standartlarının birbiriyle örtüşmediği, bunun günümüz dünyasında ciddi bir sorun teşkil etmesine rağmen, dönem içinde bir şekilde işleyerek ticaret, vergilendirme ve ölçüme olanak vermektedir [194]. Bu durum, mekânın matematiksel kavranışına ilişkin metrolojik bir sorunsala işaret etse de 18. yüzyılın sonuna değin, standart, sabit ölçme birimlerinin varlığına ilişkin bir kanıt bulunmamaktadır [195]. Osmanlı’da Kanunî döneminden başlayarak, ölçü birimlerinin sancaklar ölçeğinde belirlenen standartlarına uyulması yönünde çeşitli adımlar atılsa da bu faaliyetlerin yaygınlaşamadığı taşrada ve imparatorluğun farklı bölgelerinde farklı birimlerin kullanımına devam edildiği, aynı birimlerin kullanılması durumunda bile bunların farklı değerlere karşılık geldiği bilinmektedir [193]. Örneğin, Gülnûş Vâlide Sultan’ın Haremeyn hayrâtına ilişkin düzenlenen vakfiyesinde, vakfın akarları içinde yer alan Mısır’daki arazilerin boyutlarının metrolojik değerleri bu bölgeye özgü bir birim olan **feddân (فدان)** üzerinden belirtilmiştir [54], [55].¹ Ayrıca, Mekke’deki imarette kullanılacak olan buğday, pirinç ve diğer hububatların miktarı **erdeb (اردب)** ve **kantar-ı Mısri (قنطار مصرى)** cinsinden kaydedilmiştir [54], [55].² Buna karşılık Süleymaniye vakfiyesinde imarette kullanılacak gıda maddeleri **kile (كيلة)**, **vukiyye (وقيه)** ve **dirhem (درهم)** gibi merkez tarafından belirlenen ve merkezde kullanılan standart ölçü birimleri ile belirlenmiştir [81], [82].³

Tez kapsamında incelenen vakfiyelerde kullanılan metroloji terimlerine ilişkin bilgi vermek gerekirse:

- **Ağırlık**

---

ekmek yapımında kullanılacak buğday ve et gibi gıda maddelerinin miktarının belirlenmesinde kullanılan *okka*, *dirhem* gibi ölçüler üzerinden Osmanlı metrolojisinde kullanılan terminolojinin kökenlerine ilişkin bilgi vermektedir. Ayrıca bkz. İnalçık, H., (1983), “Introduction to Ottoman Metrology”, Turcica, S:15, Peeter, Leuven, s. 311-347.

¹ “... Mısıryye’de vilâyet-i Arabiyye’de vâki’... dört bin yetmiş sekiz feddân ve iki kırât ve iki habbeyi müştemil Bermâ ve Mınye ve Ebu’t Temas nâm karyeleri...”, ki yaklaşık olarak dört dönüme karşılık gelmektedir. Ayrıca bkz. Gülnûş Vâlide Sultân Vakfiyesi, (H. 27 Ramazan 1090 / M. 1 Kasım 1679). VGMA kasa no. 143.; Güler, M., (2006), Gülnûş Valide Sultan’ın Hayatı ve Hayratı, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul, s. 66.

² “... ve imâret-i âmirelerinde her sene tabh olunmak için iki yüz altmış dört erdeb pirinç ve yetmiş beş kantar-ı Mısri revgan-ı sâde... ve otuz erdeb nohut...”, Gülnûş Vâlide Sultân Vakfiyesi, (H. 27 Ramazan 1090 / M. 1 Kasım 1679). VGMA kasa no. 143.; Güler, M., (2006), Gülnûş Valide Sultan’ın Hayatı ve Hayratı, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul, s.73.

³ “... ve leyâlî-i Ramazânda ve her Cümüa gicesinde ve her bayram günleri ve Ragaib ve berâtta bişen dâne için yiğirmi üç kile pirinç ve her bir kile pirince üç vukiyye hisâbınca altmış dokuz vukiyye sâde yağ ve otuz dirhem za’ferân sarf oluna...”, Kanunî Sultân Süleyman Vakfiyesi, (ty.). VGMA kasa no. 53.; Kürkcüoğlu, K. E., (1962), Süleymaniye Vakfiyesi, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Ankara, s. 43.

kırat (قرات): daha çok elmas ve benzeri değerli taşlar için kullanılan ağırlık ölçüsü birimi. Ağırlık ölçülerinde miskalin dörtte biri, denk; denkin dörtte biri, kırat; kıratın dörtte biri, buğday; buğdayın dörtte biri, fitil; fitilin yarısı, nakir; nakirin yarısı, kıtmir; kıtmirin yarısı da, zerre olarak tanımlanmaktadır [3].

dirhem (درهم): bir ağırlık ölçüsü ve gümüş para birimi. Grekçe'deki **drahme (δραχμή)** sözcüğünün önce Farsça ve sonra da Arapça'ya geçmiş şeklidir. Bir buçuk dirhem, bir miskal, dört yüz dirhem bir okka, kırk dört okka bir kantar ve dört kantar da bir çekiye eş değerdir. Bir dirhem on dört, bir miskal de yirmi kırattır. Miskal ve dirhem arasında daima 7/10 oranı mevcuttur ve sözgelimi yedi miskal, yüz kırk; on dirhem de yüz kırk kırata eşittir [196]. Piyale Paşa, kendi adıyla anılan caminin inşa edilmesi şartıyla, çeşitli mülklerinin gelirini altın ve gümüş içeren çeşitli eşyalarını vakfetmiştir. Bunlar içinde, toplam beş bin yüz seksen altı miskal altından yapılmış olan, altmış sekiz adet üskûf [8]¹; toplam altı bin yedi yüz dirhem gümüşten yapılmış olan, altmış sekiz adet yüklük [197], [198]²; toplam sekiz bin yüz doksan altı dirhem gümüşten yapılmış olan, yirmi beş adet kemer kuşak; toplam dokuz bin sekiz yüz elli yedi dirhem gümüşten yapılmış olan on adet şamdan bulunmaktadır. Ayrıca, bu eşyaların toplam bedelinin dört yüz dokuz bin yedi yüz yetmiş iki akçe olduğu belirtilmiştir [91], [92].³

¹ **üskûf (اسقف):** Kamus-ı Osmanî'de, serpuş, başlık olarak açıklanmaktadır., Mehmed Salahî Bey (H.1327/M.1910), Kamus-ı Osmanî, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul, s. 25.

² **yük - yüklük (يوك - يكلك):** Yük terimi, deve, at, katır, eşek gibi bir yük hayvanının taşıdığı yük miktarını belirtebildiği gibi, 100000 akçelik bir para miktarını da ifade edebilmektedir. Yük miktarları açısından, bir deve yükünün yüksekliği 6 karış, at ve katır yükünün yüksekliği 3 karış, eşek yükünün yüksekliği 2, 5 karış olarak belirtilmektedir. Yüklük teriminin ise, bir miktar yükü ihtiva edebilecek bir eşyayı ifade etmek üzere kullanıldığı düşünülmektedir. "Yük" için ayrıca bkz., Halaçoğlu, Y., (1998), XIV.-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, s.76.; Uysal, A., (1982), Zanaatkârlar Kanunu (Kanun-nâme-i Ehl-i Hiref), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, s.93.

³ "... cümlesinin beş bin yüz seksen altı miskal altını olan altmış sekiz adet üsküfi ve cümlesinin altı bin yedi yüz dirhem gümüşü olan altmış sekiz adet gümüş kebir yüklüğünü, cümlesinin sekiz bin yüz doksan altı dirhem gümüşü olan yirmi beş adet gümüş kemer kuşakları ve cümlesinin dokuz bin yedi yüz elli yedi dirhem gümüşü olan on adet gümüş şamdânları ki cümlesinin bahası ber-vech-i tahmîn dört kere yüz bin ve dokuz bin yedi yüz yetmiş iki akçe olur..." ; "...zıkr olınan üsküfleri ve gümüşli yüklükleri ve gümüşli kemer kuşakları ve gümüş şamdanları madem ki kendileri sa'âdetle hayâtda olalar ücret ile mutasarrıf olup ve kendilerinden sonra re'y-i hâkim ile vakfa enfâ' nesneye tebdîl olunup galesi âti'z-zıkr olan mesâriife sarf olına ve nukûd-ı mezkûr mu'alla paşa-yı mûma-ileyhin binasına şurû' eyledüğü cami'-i şerîfin binasına kifâyet itdüğü kadar sarf olına...", Piyale Paşa Vakfıyesi, (H. evâhir-i Receb / M. Kasım 1573). VGMA defter no. 573, s.24.; Çınar, H., (2011), "Piyale Paşa'nın Vakıfları", Piyale Paşa Camii, ed. Tanman, B., Bostan, İ., Gürsoy Group Kültür Yayınları, İstanbul, s. 40.

danik (دانق): bir dirhemin altıda birine karşılık gelen ölçüdür. Farsça da “denk” de denilmektedir [3].

okka (اوقه) / vukiyye (وقيه): miktarı dört yüz dirhem ve bin iki yüz seksen üç grama eş değer olan ağırlık ölçüsüdür [6].

kantar (قنطار): kırk dört okkaya denk düşen ağırlık birimidir. Gram değeri olarak karşılığı 56,41 kg’dır. Farklı bölgelere göre değeri değişebilmektedir [3]. Söz gelimi, tez kapsamında incelenen Gülnûş Vâlide Sultan’ın Haremeyn hayratına ilişkin düzenlenen vakfiyesinde rastlanılan, imarette kullanılacak gıda kalemlerine ilişkin, Mısır ve civarında kullanılan **kantar-ı Mısırî (قنطار مصرى)** gibi [54], [55]. *Kantar-ı Mısırî* nin gram değeri, 44,9 kg olarak belirtilmektedir [199].

habbe (حبه): Kamus-ı Osmanî’de, “dane, yuvarlak şeklide olan şey” olarak açıklanmaktadır [8].

erdeb (ردب): miktarı dokuz İstanbul kilesine denk düşen, Arap coğrafyasında kullanılan bir ağırlık ölçüsüdür [8].

kile (كيلة): Kamus-ı Osmanî’de, sekiz **kutu (قوتى)**ya denk düşen bir hububat ölçüsü olarak ifade edilmektedir [8]. Bir kutu ise, iki buçuk okkaya eş değer bir birimdir [3]. İstanbul kilesinin gram değeri, yaklaşık olarak 25 kg olarak belirtilmektedir [3].

- **Uzunluk**

arşın (آرشون / آرشين): metrik sisteme geçilmeden önce kullanılan uzunluk ölçüsü. Farsça’da dirsek ile orta parmak ucu arasındaki kısmı ifade eden “areş”, “reş” kökünden gelmektedir. Arapçadaki karşılığı “zirâ”dır [3]. Kâmus-ı Türkî’de, “parmaklar ucundan omuza kadar olan kol boyundan mehûz ölçü, zirâ” olarak açıklanmaktadır [5].

zirâ (ذراع): dirsek ucundan orta parmağın ucuna kadar olan uzunluk ölçüsü. Arşın da denilmektedir [3]. Metrik değeri 68 cm’ye denk düşmektedir [193].

zirâ-i aşarî (ذراع اعشارى): metre [5]. Tanzimat’tan sonra çeşitli arşınlar ve farklı uzunluk ölçülerinin karışıklığı sebebiyet vermesi üzerine, H. 20 Cemâzi-yel-âhir 1286’da

(M. 26 Eylül 1869) yayımlanan bir kanunnâme ile, metrenin karşılığında, *zirâ-i aşârî* uzunluk ölçüsü olarak kabul edilmiştir [200].

zirâ-i mi'marî (ذراع معمارى): mimar arşını. Bina arşını da denmektedir. Kâmus-ı Türkî'de “*yiğirmi dört parmağa menâsim olan arşın*” olarak tanımlanmaktadır [5]. III. Selim döneminde söz konusu birimin standardizasyonu için, abanoz ağacından bir mimar arşını yaptırılmış ve Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyun'a konmuştur. Bu arşının bir yüzü, yaygın sisteme uygun olarak, her biri on iki hattan ibaret olan 24 parmağa, diğer yüzü de her biri on noktadan oluşan onar hatlık yirmi eşit kısma bölünmüştür [193]. Mimar zirâsının metrik değeri, Redhouse'un Osmanlıca-Türkçe sözlüğünde 29.5 inç ve 74.93 cm'e denk düşmektedir [9]. Halil İnalçık'ın Osmanlı metrolojisine ilişkin makalesinde ise, mimar zirâsının metrik değeri 75,80 cm olarak belirtilmiştir [193].

parmak (پارمق): bir arşının yirmi dörtte birine karşılık gelen uzunluk ölçüsü [3], [10].

- Alan

dönüm (دونوم): alan ölçüsü birimi. Bir yerin etrafını dönmek, turlamak fiiliyle ilişkilidir. Bir günde sürülebilecek arazi parçasını ifade edebilmekle birlikte, her bir kenarı kırk arşın olmak üzere, yüzeyi bin altı yüz mimar arşın kareye karşılık gelen alan ölçüsüdür. Metrik değeri Redhouse'un Osmanlıca-İngilizce sözlüğünde 939.3 m²'ye karşılık gelmektedir [9]. Halil İnalçık'ın Osmanlı metrolojisine ilişkin kaleme aldığı makalesinde ise dönümün metrik değeri 919.3 m² olarak ifade edilmektedir [193]. Arazilerin dönüm cinsinden boyutlarının belirlenmesindeki standart değer, sarayın hazine dairesinde tutulan, iki ucu mühürlenmiş bir ip ile sağlanmaya çalışılmaktadır [193]. Erken dönemlerde İstanbul ve çevresinde kullanılan dönüm ölçüsü her bir kenarı otuz beş *zirâ-i mi'marî* olan bir dörtgen olarak kabul edilirken, taşrada kenar uzunlukları kırk beş *zirâ-i mi'marî*ye kadar artmakta, Mısır, Bağdat ve Basra çevresinde ise altmış *zirâ-i mi'marî* olarak kabul görmektedir [3]. Dönümün dörtte birine karşılık gelen ölçüye ise **evlek (اولك)** denilmektedir. *Evlek* biriminin metrik değeri, 254.8 m² olarak kabul edilmektedir [9]. Tez kapsamında incelenen vakfiyelerden oluşan örneklem içinde arsa ve arazilerin boyutlarının dönüm olarak belirtilmesi 18. yüzyıla rastlamaktadır. H.1195/M.1781 tarihli, I. Abdülhamid vakfiyesinde, vakfın gelir kaynakları arasında kaydedilen, İstavros

karyesinde bulunan yaklaşık 8 dönüm büyüklüğünde bir arsa bulunmaktadır. Aynı vakfiyede kaydedilen çeşitli arsa ve arazi türü gayrimenkullerin değeri zirâ' kare cinsinden kaydedilirken, söz konusu 8 dönümlük arsa istisnai bir örnek oluşturmaktadır [80].¹

feddân (فدان): Mısır'da kullanılan ve bu bölgedeki yer alan müstegâllatın ölçülmesi için kullanılan bir arazi ölçüsüdür. Arami dilinden gelen Arapça bir kelime olarak anlamı, tarla süren bir çift öküzü ifade eder. Metrik değeri birçok kez değişmiştir. Coğrafi olarak da Nil civarında farklı, Yukarı Mısır'da farklı ve Koptlar arasında farklı fedanlar kullanılmıştır. Genellikle, 1 feddan, 333 1/3 kasaba; 24 kırata eşittir. Suriye'de "1 feddan" tanımı tek bir öküzün sürebildiği araziye ifade eder [3].

- **Kapasite**

kile (كيلة): Kamus-ı Osmanî'de, sekiz **kutu (قوتى)**ya denk düşen bir hububat ölçüsü olarak ifade edilmektedir [8]. Bir *kutu* ise, iki buçuk *okkaya* eş değer bir birimdir. İstanbul kilesinin gram değeri, yaklaşık olarak 25 kg olarak belirtilmektedir [3].

hilâl (حلال): su ölçü birimi. Yuvarlak şemsiye teli kalınlığında bir ucu sivri, bir ucu kürek şeklinde diş ve kulak karıştırmak için kullanılan bir araç olan *hilâlin* kalınlığı miktarındaki akar suyu tanımlamak için kullanılan birimdir. İki hilâl birleşince, çuval, tente ya da yelken bezi gibi sert kumaşları dikmeye yarayan büyükçe bir iğne olan *çuvaldız* kalınlığı meydana geldiğinden, iki hilâl miktarındaki su *çuvaldız* olarak kabul edilmektedir. Dört *çuvaldız*, bir *masuraya* karşılık gelmektedir. Yarım *masuradan* az olan su, bir evin ihtiyacını karşılayamayacağından akıtılmaz, suların tasarruf ve temellükünde birim olarak *masura* kullanılmaktadır [3].

masura (ماصورا): su ölçü birimi. *Lehce-i Osmânî*'de "zebanzedi masra, kısa ve ince kamış kalem, pamuk masurası, çıkırıktaki penbe sarılıp mekike takılan kalem. Akarsuların zivanesi lülenin rub'u, çuvaldızın dördü." olarak açıklanmaktadır [4]. Bir masura, dört

---

¹ "... İstavros Karyesi canibinde kâ'in iki taraftan Mustafâ Ağa ve Kıran Mustafâ Çelebi milkleri ve bir taraftan miri çayırı ve bir taraftan verâsı vakf-ı hümayûndan olan tarik-i âmm ile mahdûd tahminen sekiz dönüm mikdârı arsa...", Sultân Abdü'l-hamid Hân (I. Abdülhamid) Vakfiyesi, (H.15 Muharrem1195/M. 11 Ocak 1781), VGMA kasa no. 1408.

çuvaldız; bir çuvaldız, iki hilal; iki masura, bir kamış; dört masura, bir lüle; üç lüle, bir salma olarak kabul edilmiştir. Vakıf sularda, suyun satışı sırasında her bir masura üzerinden ederi kadar harç alınırken, ayrıca vakıf namına fazladan bir harç da ilave edilebilmektedir [3].

lüle (لوله): su ölçü birimi. Bendlerde toplanan ve şehre dağıtımı yapılan suların, konutlar, çeşmeler, hamamlar gibi yerlere belirli miktarlarda verilmesi amacıyla suyu maksemelerde ölçmeye yarayan silindir biçimindeki, otuz dirhem ağırlığında bir kurşunun sığabileceği, küçük ve ince bir boru parçasının akar su borularının ucuna ya da maslak teknelerinin kenarlarındaki deliklere yerleştirilmesi sonucunda buradan geçen su miktarıdır. Bir lüle, dört masuradır. Hamam gibi işletmeler ve konutlara gelen suyun, emlak gibi para karşılığında satın alınarak ve tapularına kaydedilmekte ve aynı şekilde gayrimenkul ile birlikte vakfedilebilmektedir [3].

5.3.1 Arazi Boyutları

Selâtin vakıfları ve diğer kapsamlı vakıfların gelir kalemleri içinde önemli bir yer tutan, karye, mukâta'a, çiftlik, tarla gibi arazilerin kavranışı bu birimlerin boyutundan maada bu bunların kapsadığı meskenler, tarım arazileri, su kaynakları, ağaçlar ve bunlardan doğan haklar, yapılabilecek tarımsal üretimin kapsamı ve elde edilecek gelirler açısından önem arz etmektedir. Bu bağlamda, matematiksel bir mekân kavrayışındansa, fizikososyal nitelikli bir mekân kavrayışından bahsetmek olanaklıdır. Örneğin, bir vakıf karyenin, bağlı bulunduğu yerin zikredilmesi ve bu birimin sınırlarının hududnâme ya da mülknâmelerde kayda geçirilmiş olduğunun belirtilmesi, konumunun ortaya konması açısından yeterli olmaktadır. Kanunî'nin vakfettiği iki yüz on yedi adet karye içinde bazı karyeler **büzürg / büyük (بزرگ)** ve **kûçik / küçük (كوجك)** olarak nitelenmektedir [81], [82].¹ Bu nitelikler, matematiksel göndermeleri olmadığından, belirsizdir. Söz konusu niteliklerin karyelerin boyutlarına ilişkin olabileceğini ya da kapsadıkları birimlerin azlığı ya da çokluğuna da vurgu yapabiliyor olduklarını söylemek mümkündür.

¹ "... Nâhiye-i Eceovası der livâ-i Gelibolı karye-i Behrâm-i büzürg karye-i Behrâm-i kûçik karye-i Alpadan-i büzürg karye-i Alpadan-i kûçik karye-i Kocadağlı karye-i Kurucadere... karye-i Alemdâri büzürg...", Kanunî Sultân Süleyman Vakfıyesi, (ty.). VGMA kasa no. 53.; Kürkçüoğlu, K. E., (1962), Süleymaniye Vakfıyesi, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Ankara, s. 27-29.

Modern öncesi Akdeniz coğrafyasında, Antik dünyadan gelen alışkanlıklarla, ekili arazilerin büyüklüklerinin, araziye sürmek için harcanan gün sayısı ile belirlendiği, bu ölçme sisteminde arazinin toprak yapısı, iklim koşulları ve kullanılan hayvan sayısına göre farklı değerlere ulaşıldığı bilinmekte ve bunun matematiksel bir kavrayıştan farklı bir kavrayış biçimi olduğu anlaşılmaktadır [201]. Tez kapsamında incelenen vakfiyelerde de benzer bir biçimde, tarım alanlarının boyut saptaması, “*tahminen ... kile tohum istîâb eder*”, “*derûnunda tahminen ... dip zeytin eşcârı*”¹ gibi ifadelerle ihtiva ettiği ürünlerin niceliksel değerleri referans alınarak yapılabildiği gibi [93], buna ilaveten “*dört köşe*”, “*üç köşe*” gibi ifadelerle de biçimlerine işaret edilebilir [202].²

5.3.2 Arsa ve Gayrimenkullerin Boyutları

Vakfiyelerde kaydedilen arsa ve konutların ölçüleri, arsaların büyüklüğünün yanı sıra evlerdeki konfor koşullarına ilişkin bilgiler içermektedir. Kentsel arsaların boyutları, **tûlen** (طولاً)³ [2] ve **arzan** (عرضاً)⁴ [2] olarak belirtilip, **be-hisab-ı terbi’î** (ب حساب تربی) ya da **terbian** (تربیعاً)⁵ [6] ifadesiyle de toplam alanın hesaplanması şeklinde kaydedilmektedir. Tez kapsamında incelenen vakfiyelerden oluşan örneklem içinde, kentsel arsalar için zira kare cinsinden boyut saptamalarının yapıldığı erken bir örnek Üsküdar’da bir Celvetiyye tarikatı şeyhi Selâmî Ali Efendi tarafından tarikat zaviyesine ilişkin düzenlenen, H. 1099 / M. 1688 tarihli vakfiyede yer almaktadır. Söz

¹ “... *cezîre-i Midillî kazasına tâbi’ Sarılıca nâm karye sınırında Bey nâm mevzide vâki’ bir taraftan El-Hac Hüseyin mülkü ve bir taraftan Ali Beşe mülkü ve bir taraftan El-Hac Mehmed mülkü ve bir taraftan Yako mülkü ile mahdûd ve mümtâz bir kıt’a tarla derûnunda tahminen altıyüz dip zeytin eşcârı...*” Kaptan-ı Derya Mustafa Paşa Vakfiyesi, H. Evâsıt-ı Cümâde’l-ülâ 1136 /M. Şubat 1724, VGMA defter no. 735.

² “... *Ve dahi Medine-i mezbûrenin arâzî-i memlûkesinden Germir Altında Hırdırilyas Ovası tarafında vâki’, etrâf-ı erbaası Musa Efendi-zâde veresesi ve suyolu ve tarîk-i âm ile mahdûd tahminen yirmi kile tohum istîâb eder, Kıranardılı Hatun’dan, nısf ve sülüsü Rabia binti Seyyîd Hacı Ali’den ve sülüsü Hacı Kazım-zâde Es-seyyit Mahmut Ağa’dan iştirâ olunan üç köşeli bir kıt’a tarla... Ve dahi yine mevzî-i mezkûr Germir altında vâki’ Kığlamaz-zâde veresesi ve suyolu ve tarîk ile mahdûd, tahminen sekiz kile tohum istîâb eder, Babacan oğlu Seyit Ömer’den iştirâ olan bir kıt’a üç köşeli tarla...*” es-Seyyîd el-Hâc Abdülkâdir Ağa Vakfiyesi (H. 1 Ramazan 1146 – M. 5 Şubat 1734)’nden nakleden, Mehmet Çayırdağ, (2011), Kayseri’de Gavrem-Zâde Abdülkadir Ağa Vakfı, Laçın Yayınları, Ankara.

³ tûlen; boyuna, uzunluğuna anlamına gelmektedir. Ayrıca bkz. Devellioğlu, F. (2009), Osmanlıca Türkçe Lûgat, 29. Baskı, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, s.1113.

⁴ arzan; enine, genişliğine anlamına gelmektedir. Ayrıca bkz. Devellioğlu, F. (2009), Osmanlıca Türkçe Lûgat, 29. Baskı, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, s.40.

⁵ terbian; dört köşeli, kare olarak anlamına gelmektedir. Ayrıca bkz. Şemseddin Sami, (H.1322 / M. 1905), Kamus-ı Fransevi, Mihran Matbaası, İstanbul, s. 359.

konusu vakfiyede, örneğin, *be-hisâb-ı terbi'î* bin üç yüz altmış dört zirâlık bir arsanın mezar yeri, yine *be-hisâb-ı mezkûr* kırk altı bin beş yüz zirâlık diğer bir arsanın kırk beş bin zirâsının, beş yüzer zirâlık doksan üç adet menzil olarak, zirâ kare cinsinden ölçülerinin belirtilerek ve farklı işlevlere yönelik ayrıntılı bir parselasyonun yapıldığı görülmektedir [74], [75].¹

18. yüzyıl öncesine tarihlenen vakfiyeler içinde kaydedilen konutlar özelinde, büyüklüklerin sadece kullanım mekanlarının sıralanması ile ifade edildiği görülmektedir. Örneğin, 17. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen aslen Taraklıborlu'lu olup İstanbul'da ikamet eden Hâmide Hatun adlı vâkifenin, Taraklıborlu'da kendi mülkü olan konutunu vakfederken, üst katında (**fevkanî / فوقانی**) otuz yedi, alt katında (**tahtânî / تحتانی**) yirmi altı kapı (**bâb / باب**) odası, iki kapı mahzeni (**مخزن**), ahır (**âhûr / آخور**), avlunun sözü geçmese de muhtemelen yapının avlusunda yer alan bir şadırvan (**şâdurvân / شادروان**) ve mescidi (**مسجد**) olduğundan söz edilmekte yani, konutun ihtiva ettiği bütün mekanlar tek tek sıralamaktadır [101], [166].² Ayrıca, örneklem dahilinde, tek bölümlü konutlar dışında **dâhiliye (داخلیه)**/iç ve **hâriciye (خارجیه)**/dış çift muhavvata (**محوطه**) hatta **vustâ (وسطی)**/orta muhavvata da dahil olmak üzere üç muhavvatalı konutlardan bahsetmek mümkündür. Söz gelimi, Mimar Sinan'ın Süleymaniye imareti

¹ "...câmi-i şerîf-i mezkûr önünde havlisi olmak için *be-hisâb-ı terbi'î* ... zirâ' arsa ve ardında medfen-i sulehâ olmak için bin üç yüz altmış dört zirâ' arsa ve muhattıb olmak için matbah-ı mezkûr kurbunda ... zirâ' arsa ve hucurât-ı mezkûra önünde dahi dört yüz elli iki zirâ' arsa-i hâliye alıkoyup hucurât-ı mezkûre sâkinânı olan dervîşân-ı zâkiratın mürşid ve mürettibleri olan şeyh-i zür-reşâd sâkin olmak için şadırvân-ı mezbûrun verâsında bir menzil i'dâdına müheyyeât dört yüz doksan zirâ' arsa etrafına tahta perde ve taallüm-hâne ve ta'lîm-i sibyan-ı müslimânân için bir muallim-hâne." ; "... medîne-i mezbûrda Hayratlâr nâm mevziinde vâki' bir taraftan es-Seyyid Hüseyin Efendi veresesi bağları ve bir taraftan Mehmed Çelebi nâm kimesne bağı ve bir taraftan kellâ ve bir taraftan ba'zan tarîk-i âm ve ba'zan mekâbir ile mahdûde *be-hisâb-ı mezkûr* kırk altı bin beş yüz zirâ' olup, kırk beş bin zirâ'ı her bir menzilin arsası beş yüz zirâ' olmak üzere doksan üç bâb menzile mukasem ve bin beş yüz zirâ' hilâl-ı menâzil-i mezbûrda turuk olmağa muhammez bağ arsası dahi..." , eş-Şeyh Alî Efendi, (H. 19 Muharrem / M. 8 Şubat 1681). Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Yazmaları, no.1557; Tatçı, M., (2006), Selâmî Ali Efendi Hayatı Tarikat-nâmesi ve Vakfiyesi, Kaknüs Yayınları, İstanbul, s. 124.

² "...Vilâyet-i Anadolu'da vatan-ı asliyem olan Medîne-i Taraklıborlu'da Çarşı kurbünde vâki' bir tarafı vâdî ve bir tarafı ba'zen Tahıl Pazarı ve ba'zen Bostanbükü Çarşısı ve bir tarafı ba'zen Muvtâb Kârhânesi ve ba'zen Helvacı Hasan Çelebi Mülkü'ne ve bir tarafı sûk-ı sultânîye muntehî fevkânî otuz yedi bâb oda ve tahtânî yirmi altı odaları ve iki bâb mahzeni ve ahuru ve ortasında şâdurvânı ve üstünde mescid-i şerîfi müştemil bir bâb mülk hânemi..." , Hâmide Hatun Vakfiyesi, (H. 15 Safer 1055 / M. 2 Nisan 1645), VGMA defter no. 601, s. 212; Abdülkadiroğlu, A.; Özsoy, Ü., (1998), Safranbolu Vakfiyeleri, Safranbolu Kültür ve Turizm Vakfı Yayınları, Ankara, s. 18.

yakınında bulunan üç muhavvatalı menzili, iç muhavvatada on *bâb* iki katlı ev, iki *bâb* tek katlı ev, bir fırın, iki hamam, bir matbah, bir mahzen, beş hela; orta muhavvatada iki *bâb* iki katlı ev, bir *gurfe* (غرفة), bahçe, altı adet ahır, bir *bâb* ev ve üzerinde mahzen ve bir su kuyusu; dış muhavvatada da dört adet hücreden oluşmaktadır [64].¹ Konut bileşenleri bağlamında *kebîr* (كبير)/ büyük ve *sagîr* (صغير)/küçük gibi tanımlamalara rastlamak mümkündür [93].² Tez kapsamında incelenen vakfiyelerde karşılaşılan bu gibi tanımlamalar, farklı mekânsal düzenlemelerin yanı sıra konutların büyüklükleri ve boyutları bağlamında farklılaşmaları ifade etmektedir.

Diğer yapıların boyutlarının belirtilmesi bağlamında da benzer bir durum söz konusudur. Örneğin, Köprülü Fazıl Ahmed Paşa'nın, Belgrad'da inşa ettirdiği *dârü'l-kurrân*ın yirmi kemerli, *kârgîr* ve kurşun örtülü olduğu belirtilmektedir [129], [130].³ Bunun dışında örneklem içinde sözü geçen ticarethane ve dükkânlarda belirtilen kapı (*bâb*) sayılarının [63]⁴, istisnai birkaç örnekte zikredilen kapı (*bâb*) sayılarıyla birlikte belirtilen *kepenk* sayılarının⁵ [103], değirmenlerde belirtilen *göz* sayılarının⁶ [129], [130]; ahırlar için

---

¹ "... kendü emlâkından 'imâret-i sultâniyye huriset... kurbünde vâki' olan menzilin ki üç muhavvatayı müştemildir. Biri dâhiliye ve biri vustâniye ve biri hâriciyedir. Amma dâhiliyyesi on bâb ulvî evleri ve iki bâb suffî evleri ve bir furunu ve iki hammâmı ve bir matbahı ve bir mahzeni ve beş kenîfi müştemildir ve ammâ vustâniyyesi iki bâb ve bir gurfe ulvî evleri ki mâbeynleri suffe ve önleri bağçe ve altu ahurdur ve ahurun önünde bir bâb ev ki fevkînde bir mahzen vâki' olmuştur ve bir su kuyusunu müştemildir ve ammâ hâriciyesi birbirine muttasıl dört hüçürâtı müştemildir...", Mî'mâr Sinân Ağa Vakfiyesi, (t.y.), VGMA defter no.576, s.23.;

² "...fevkânîsinde sagîr ve kebîr yedi bâb oda ve tahtânî sagîr ve kebîr dört aded mahzen ve avluyu müştemil...", Kapdan-ı Derya Mustafa Paşa Vakfiyesi, (H. evâsıt-ı Cumâdel'ülâ 1136/M. Şubat 1724), VGMA defter no. 735, s. 111.

³ "...Medîne-i Belgradda Hâbil Efendi mahallesinde vâki' şark tarafından bazen Kulaksız İbrahim Ağa ve bazen de mûmâ-ileyh Hâbil Efendi kızları mülkleri ve garb tarafından bazen Celâlizâde ve bazen Hüseyin Paşa ve bazen el-Hac Ramazan ve el-Hac Ahmed ve Muslu Çelebi mülkleri ve iki tarafından tarîk-i âmm ile mahdûd... yigirmi kemerli kârgîr ve kurşun örtülü bir dârü'l-kurrâ...", (Köprülü) Ahmed Paşa Vakfiyesi, (H. 25 Safer / M. 18 Nisan 1687). VGMA defter no. 580, s.140.; Sayın, M., (2011), Köprülü Fazıl Ahmet Paşa Vakıfları, Gaziantep Üniveristesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep, s.79.

⁴ Örneğin, Hadîce Sultân'ın İstanbul Suriçi'nde, Yeni Cami civarında Balık Pazarı kapısına bitişik konumda bulunan vakfettiği dört adet dükkân, "...mahmiyye-i Kostantiniyye câmi'-i şerîf kurbında Balık Bâzârı Kapusu'na muttasıl dört bâb kemerlü dükkânlar...", Hadîce Vâlîde Sultân Vakfiyesi, (H. 27 Receb 1073/M. 8 Mart 1663), VGMA defter no. 744, s.112.

⁵ Aişe Hanım'ın, vakfettiği Tatarpazarı Boyacı Bali mahallesindeki üç kepenk, bir bâb bakkal dükkânı, "...medîne-i Tatarpazarı Boyacı Bali mahallesinde kâin üç kepenk bir bâb bakkâl dükkânını...", Aişe Hanım Vakfiyesi, (H. 1 Zi-l-ka'de 1227/M. 8 Aralık 1809), VGMA defter no.579, s.630.

⁶ Köprülü Fazıl Ahmed Paşa'nın vakıf mülkleri arasında bulunan, Estergon Kalesi dışındaki Nitre nehri üzerindeki iki yapı dahilinde on iki gözden oluşan su değirmeni, "...Estergon Kal'ası haricinde Nitre nâm nehrde vâki' iki sakifte on iki göz su değirmeni...", (Köprülü) Ahmed Paşa Vakfiyesi, (H. 25 Sefer 1089/M. 18 Nisan 1687), VGMA defter no. 580, s.140.; Tatçı, M., (2006). Köprülü Fazıl Ahmet Paşa Vakıfları, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.

barındırabildikleri hayvan sayılarının belirtilmesi bu mekanların büyüklüklerini belirsiz ve matematiksel olmayan bir şekilde kayıt altına almaktadır. Söz gelimi, Rumeli valisi Seyyid Hasan Paşa'nın Sofya'da Şücâ Fakîh mahallesinde inşa ettirdiği hükümet konağına ilişkin oluşturduğu vakfiyede sözü geçen binaya ilişkin yüz at kapasiteli büyük ahır [185] ile Âdile Sultan'ın vakfettiği Dudullu karyesinde bulunan bir dükkâna ilişkin sözü geçen yirmi hayvan kapasiteli ahır farklı büyüklükleri tanımlamaktadır [161], [162]:

“...ber-vech-i tahmîn yüz at alır bir kebîr ahır...”¹ ve “...ve yiğirmi hayvan alur âhûr...”²

Örnekleme içindeki, 19. yüzyıla tarihlenen vakfiyelerden edinilen bilgiler üzerine, İstanbul'da konut ve konut arsasının yüzölçümü verilerinin zirâ' kare cinsinden ayrı ayrı kaydedildiği görülmektedir. Âdile Sultân vakfiyesinde zikredilen musakkafâtın bileşenlerinden, Eyüp, Ahmed Dede sokağında bulunan, dört kapı numaralı bahçeli konutun ve arsasının yüzölçümlerinin zirâ' kare cinsinden ayrı ayrı kaydedilerek belirtilmektedir [161], [162].³ Bu durumun İstanbul ve konutlar özelinde sınırlı kalmadığı Hanya'da Mevlevî şeyhi Şemseddin Dede Efendi'nin inşa ettirdiği mescid ve semahâne için hem yapılara ilişkin hem de yapıların arsasına ilişkin ayrı ayrı zirâ' kare cinsinden yüzölçümü verilerinin kaydedildiği tespit edilmektedir [71], [72].⁴

Yapıların kat sayısının kaydedilmesi; **tahtânî (تحتانی)/alt- fevkanî (فوقانی)/üst; süflî (سفلی)/alt - ulvî (علوی)/üst; süflâ (سفلی)/alt - vustâ (وسطی)/ orta - ulyâ (علیا)/ üst ya da yukarıdan aşağı olmak üzere, **tabaka-i ulyâ (طبقه عليه)/ en üst kat - tabaka-i sâniye (طبقه ثانیه)/ ikinci kat - tabaka-i sâlise (طبقه ثالثه)/ üçüncü kat - tabaka-i****

¹ es-Seyyîd Hasan Paşa Vakfiyesi, (H. 10 Rebî-ül-evvel 1117 / M. 2 Temmuz 1705), VGMA defter no. 626, s. 241.

² Âdile Sultân Vakfiyesi, (t.y.), İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, no.4993.

³ “... Ahmed Dede sokağında dört numra ile murakkam üç bâb oda ve bir köşk ve bir matbah ve bir âhûr ve bir âbdesthâne ma'a memşâ ve bir bî'r-i mâ ve bir havz ve eşcâr-ı müsmire ve gayr-i müsmireli bâğçeyi müştemil olarak arsası terbi'an bin yedi yüz yetmiş bir zirâ' olup... ve üzerinde mevcûde bir kat menzil ebniyesi terbi'an yüz elli zirâ' olup... ve bir aded köşk ebniyesi terbi'an otuz iki zirâ olup...”, Âdile Sultân Vakfiyesi, (t.y.), İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, no.4993.; Mazak, F., (2000), Sultan II. Mahmud'un Kızı Adile Sultan, Çamlıca Kültür ve Eğitim Yayınları, İstanbul, s.97.

⁴ “... mülk tarlamdan bi-hisab-ı terbi'î 14.636,5 zirâ-i a'şarî yani 25.474 zirâ-i mimarîsini bi'l-ifraz etraf-ı erbaasını 3,5 zirâ-i mimarî irtifaında divar ile ihata idüp orta yerinde terbi'an 357,5 zirâ-i a'şarî yani 622 zirâ-i mimarîsinin üzerine... müceddeden bir mescid-i şerîf bina idüp... ve mescid-i mezbûra muttasıl... bir semahâne-i refîu'l-erkân bina idüp...”, Süleyman Şemsi Dede Efendi Vakfiyesi, (H. 14 Cumâdelûla 1302 / M. 1 Mart 1885). VGMA defter no. 988, s.24.; Kara, İ., (2006), Hanya Mevlevîhânesi, Şeyh Ailesi, Müştemilâtı, Vakfiyesi, Dergah Yayınları, İstanbul, s.96.

râbi' (رابع طبقه)/ dördüncü kat gibi terimlerle yapılmaktadır [161], [162].¹ “*Tahtâni*” ve “*süflî*” tanımları başlı başına tek katlı bir konutu tanımlamak için de kullanılabilir [64].² İncelenen, örneklem içinde, yüksekliğin matematiksel olarak kaydedildiği istisnai bir örnek olarak dikkat çeken, 14 Cumâdel-ûla 1302 (M. 1 Mart 1885)'ye tarihlenen, Şemseddin Dede Efendi'nin bânisi olduğu, Hanya'daki Mevlevî dergâhına ilişkin düzenlediği vakfiyesinde, dergâh ve mescidin içinde bulunduğu arsayı çevreleyen duvarın yüksekliğinin **irtifaan** (ارتفاعاً) ifadesiyle, mimar zirâsı cinsinden belirtildiğine rastlanmaktadır [71], [72].³

5.4 Kentsel Su Yollarının Kavranışı

Vakfiyelerde, vakıf sulara ilişkin oluşturulan kayıtlarda, kentsel su yollarından bahsedilirken yine matematiksel kavrayıştan uzak bir anlayış benimsenmiştir. Bu kayıtlar, bir su şebekesinin başlangıçtan geçtiği tüm güzergahları ismen tek tek kaydedilmesi şeklindedir. Bu sırada şebekenin bütününün ya da parçalarının uzunluklarından bahsedilmez. Söz gelimi, Kanunî'nin Kağıdhane suyuna ilişkin düzenlediği vakfiyesinde, Aydos'tan başlayarak su şebekesinin geçtiği, bütün kasaba, köy, arazi ve ova, ırmak, çayır gibi yüzey şekillerinin isimleri yazılı tarif esasına dayanarak, tek tek kaydedilmektedir [51], [52].⁴ Benzer şekilde Adile Sultan'ın Kartal'a bağlı Dudullu

¹ “...Yüksek kaldırım câddesi ta'bir olunur tarîk-i âmm ile mahdûd 53 numro ile murakkam tabaka-i ulyâda iki oda ve bir suffa ve bir mehtâbiyye tabaka-i sâniyede iki oda ve bir suffa ve bir memşâ ve tabaka-i sâlisede iki oda ve bir suffa ve bir memşâ ve tabaka-i râbi'ada âsafi bir oda ve bir suffa ve bir memşâ ve bir havlı ve bir matbah ve bir bî'r-i mâ ve bir sahrınçı müştemil bir bâb menzil...”, Âdile Sultân Vakfiyesi, (t.y.), İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, no.4993.; Mazak, F., (2000), Sultan II. Mahmud'un Kızı Adile Sultan, Çamlıca Kültür ve Eğitim Yayınları, İstanbul, s. 101.

² “... mahmiye-i Kostantiniyye mahallâtından Sarı Nasûh mahallesinde vâki' olan menzilin ki iki beyt-i süflî ve bir gurfe ve bir suffe ve bir su kuyusunu ve bir bağçe ve bir muhavvatayı ve bir kenfi müştemildir...”, Mi'mâr Sinân Ağa Vakfiyesi, (t.y.), VGMA defter no.576, s.23.

³ “...mülk tarlamdan bi-hisab-ı terbi'î 14.636,5 zirâ-i a'şarî yani 25.474 zirâ-i mimarîsini bi'l-ifraz etraf-ı erbaasını 3,5 zirâ-i mimarî irtifaanda divar ile ihata idüp...”, Süleyman Şemsi Dede Efendi Vakfiyesi, (H. 14 Cumâdelûla 1302 / M. 1 Mart 1885). VGMA defter no. 988, s.24.; Kara, İ., (2006), Hanya Mevlevîhânesi, Şeyh Ailesi, Müştemilâtı, Vakfiyesi, Dergah Yayınları, İstanbul, s.96.

⁴ “...taht-ı tasarruf-ı hümâyûn ve silk-i milk-i sa'âdet-makrûnlarında dâhil ve munzabıt ve mazbût ve munharit olan kurâ ve diyâ' ve arâzî ve rîbâ'dan vilâyet-i Rumili ammeraha'llâhu bi-lutfihî'l-hafiy ve'l-celiyy vâki' olup Aydos demek ile ma'rûfe ve meşhûre olan kasaba ve kasaba-i mezbûreye muttasıl olan karye-i buzurji ki hudûdî cânib-i kiblîsinden karye-i Abdullah yolu üstünde vâki'olan sınır taşından Gedik Başına andan karye-i Kâdî'ye giden yol üstündeki köprüye andan Kuruca dere nâm mevzi'e andan Öyüg'e andan Uzun Kara Ağac'a andan Karye-i Kâdî'ya giden yolu aykırı kesüp geçüp dere sıra Donuz deresi demek ile ma'rûf dereye gelüp andan Cim Halil nâm karyeye giden yola varup andan Kiraslu dereye gelüp andan Sonkor sâyesi demek ile ma'rûf mevzi'e andan Sivri kayalı depeye andan Beg tepesine andan karye-i Köpekliye giden yola andan Soymol ovası demek ile ma'rûf ovacıgun cânib-i garbına uğrayup sırt sıra büyük dere başına varup andan konak pınarına andan İflakanlı Kırındısı demek ile ma'rûf mevzi'e andan

karyesinde açtırdığı iki bacadan elde ettiği su için inşa ettirdiği su yolu ve suyu nakletmek için döşettiği demir boruların geçtiği güzergahı isim isim zikretmek esasıyla vakfiyesinde çeşmesine ve çeşitli gayrimenkullerine ulaşan su yolunu kayıt altına almaktadır [161].¹

Güngörmez pınarına andan...”, Kanunî Sultân Süleyman Kağıdhane Suyu Vakfiyesi, (H. evâil-i Cemâzi-yel-âhir 973 / M. 24-31 Aralık 1565). VGMA defter no. 1388.; Ateş, İ., (1987), Kanunî Sultan Süleyman’ın Su Vakfiyesi, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul.

¹ “... Kartal kazâsına tâbi’ ve Dudullı karyesi hudûdî dâhilinde vâki’ kimesnenün tasarrufunda olmayan arâzî-i hâliyede atyab-ı malumdan harc-ü sarfla müceddeden hafr itdürdiğüm iki aded bacalardan hâsıl olub muhâcir Mustafâ Ağâ ve Hasan Ağâ’dan tefvîzen iki kıt’a sened-i hâkânî müceblerinde tasarrufumda olan tarlaya bâ izn-i sâhib-i arz tahte’l arz lağm hafriyla şose tarîkına ve ândan demir borı ferşiyile karye-i mezkûrede vâki’ olup yedümde bir kıt’a sened-i hâkânî mücebince mukaddemâ çayır ve el-yevm üzerinde mevcûde bi’l-cümle ebniyesi yedümde mülküm olan bir taraftan Hüseyin Usta çayırı ve bir taraftan Hânım çeşmesi ta’bîr olunur harâb ve mu’attal çeşme ve bir taraftan Mustafâ Paşa çayırı ve taraf-ı râbî’i tarîk-ı âmm ile mahdûd etrâfî taş dîvâr ile muhât ve derûnında bir kahve dükkânı ve yigirmi hayvan alur âhûr ve bir oda müştemilât-ı sâire-i ma’lûmeyi hâvî mahallün câdde tarafına müceddeden binâ ve inşâ itdürdiğüm çeşmeye icrâ eylediğüm bir lüle mikdârı mâ-i leziz...”, Âdile Sultan Vakfiyesi, (t.y.), İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, no.4993.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Osmanlı'nın kendi yazı dili ve epistemesi içinde, mimari gerçekliği ifade ediş biçimlerine ilişkin önemli bir kaynak olarak görülen ve bu konuda zengin bir malzeme sunan vakfiyeler üzerinden, başta, kişiler ve gayrimenkulleri inşâ etmede kullanılan terminolojinin değerlendirildiği bu tez çalışmasında, söz konusu terminolojinin ışığında, mimari üretimin nasıl ifade edildiği ve ne şekilde kavrandığı yönünde bir araştırma ortaya konulmaktadır. Vakfiyelerde, kişiler ve görevlerine ilişkin terminoloji ile gayrimenkul tipolojilerine ilişkin terminoloji ayrı başlıklar altında ele alınarak incelenmiş, son olarak da mekânın kavranışı meselesine ilişkin bir değerlendirme yapılmıştır.

Osmanlı mimarlık tarihyografisi, Osmanlı mimarlığını büyük oranda, üslup, konstrüksiyon, anlam ve ifade gibi başlıklar altında değerlendirirken, mimarın yaratıcılığı ya da icatlarına odaklanmaya yönelik bir anlayış sergileme yönünde eğilim göstermektedir. Ancak, vakfiyelerde konu edilen ve kayda geçirilen mimarlık üretiminin ana öznesi, mimarlar değil, vâkıflar ve onların amaç ile tasavvurlarıdır. Vakfiyelerde yapıların ki, bu Osmanlı mimarlık tarihyografisi içinde çok önemsenen bir yapı dahi olsa, *mi'mârlarına* ilişkin herhangi bir bilgiye yer verilmemektedir. Bu bağlamda vakfiyeler, Osmanlıda mimarlık mesleğinin durumuna ilişkin çok şey söylemekle birlikte, yaygın bilimsel anlayışın dışında, Osmanlı mimarisinin öncelikle, bânilerin ve mülk sahiplerinin rolleri, istekleri ve koşulları doğrultusunda anlaşılmasının gereğini vurgulamaktadır. Vakfiyeler üzerinden, bir vâkıfın, toplum içindeki yeri ve rolü, tesis ettiği kurumlar ve yapılar, bu kurumlarda çeşitli görevleri yerine getirmek için istihdam edilecek görevliler, bu kuruluşların işlevleri, bu işlevlerin nasıl yerine getirileceği ve bu

kurumların başarılı bir biçimde varlıklarını sürdürebilmesi için tahsis edilen diğer gayrimenkullere ilişkin temel yanıtlar elde edilebilmektedir.

Selâtin vakıflarının kurucuları olan, sultan, valide sultan, haseki sultanlar ya da yüksek askeri sınıftan kabul edilen paşa ünvanlı vâkıflara ilişkin oluşturulan vakfiyeler, bu özneler tarafından gerçekleştirilen mimari yapıların kayda alınmasının yanı sıra, siyasi yatırımların propagandasının yapıldığı, vâkıfın üstün niteliklerinin methiyelerle vurgulandığı bir çeşit modifikasyona uğramış biyografiler olarak da kabul edilebilir. Vâkıfların kimliklerinin inşasında genellikle İslami referanslar içeren ifadeler kullanılmakla birlikte, söz konusu sultan ise; evrensel hükümdar imgesini inşâ eden “Sultânü’l berr ve ve’l bahr” (Kara ve denizin sultânı), “Sultânü’l-Arab ve’r-Rum ve’l-Acem” (Arap, Osmanlı ve Acemlerin Sultânı) gibi retorikler; “Halîfetu’l-lâh” (Allah’ın halifesi), “Halîfe-i cihân” (dünyanın halifesi), “Halîfe-i islâm” (İslam dünyasının halifesi), “Halîfe-i müslimîn” (Müslümanların halifesi), “İmâmu’z-zamân” (zamanının imamı), “Şerî’at-ı garrâ” (ışıldayan şeriat), “Zillu’l-lâh” (Allah’ın gölgesi) gibi evrensel sünî halife imgesini inşâ eden retorikler; “Hâmî’l-haremeyni’ş-şerîfeyn” (Haremeyni’ş-şerîfeyn’in hâmisî), “Hâdimü’l-Haremeyni’ş-Şerîfeyn” (Haremeyni’ş-şerîfeyn’in hizmetkârı), “Âmir-i diyâri’l-Müslimîn bi’l-imârâti’l-celiyye” (Müslüman ülkelerini imaretlerle imar eden) gibi mimari himayeye vurgu yapan retorikler ve “es-Sultân ibnü’s-sultânî’s-sultân” (Sultan oğlu Sultan) gibi babadan oğula geçen verasetin altını çizen retorikler kullanılmaktadır.

Hanedan mensubu kadın vakıf kurucularının ise, peygamberin ilk eşi Hz. Hatice, diğer eşi Hz. Ayşe ve kızı Hz. Fatma, cömertliğiyle tanınan halife Harun Reşid’in eşi Zübeyde, bir mutasavvıf ve azize olan Rabia gibi İslam dünyasının önemli kadın figürlerini rol model olarak aldıkları ve tanımlarını inşâ ederken kendilerini bu öznelerle özdeşleştirdiklerine rastlanmaktadır. Vâkifelerin, kendi mülkleri ile oluşturabilecekleri kurumlar sınırlı olsa da görünürlüklerine katkı sağlayacak, devletin ve tebaanın pratik ihtiyaçlarını karşılayacak çoğunlukla, dini yapılar ve ihtiyaç sahiplerine yiyecek ya da tıbbi yardım veren kurumlar oluşturdukları anlaşılmaktadır. Bu araştırma kapsamında incelenen, vâkıf/vâkifelerden farklı bir örnek olarak göze çarpan, Hadîce Turhan Sultan, sözü geçen İslami figürlerden farklı olarak kendisini “Belkîsü’l-dehr” (devrinin Belkîs’i) ve “Meryem’ül-asr” (Asrının Meryem’i) olarak tanımlamaktadır. Seddülbahir ve Kumkale gibi devletin savunmasına ilişkin yapıların ve Osmanlı tarihi içinde bir kadın tarafından

oluşturulan en büyük yapı topluluğu olan Yeni Cami külliyesinin bânisi ve vâkîfı olarak göze çarpan Turhan Sultan, hem bu yapıların yapım kararlarını kendi oluşturduğu fermanlarla ilan etmesi hem de yapıların inşaat süreci öncesinde gerçekleştirilen istimlak etkinliklerine vakfiyesinde ayrıntılı bir biçimde yer vermesi açısından da istisnai bir örnektir.

Vâkıfların kendi tanımlarını inşâ ederken kullandıkları İslami referanslar dışında İskender, Aristo, Eflatun, Öklid gibi antik dünyadan çeşitli figürleri de referans aldıklarına rastlanmakla birlikte, “İskender’üz-zeman” (Zamanının İskender’i), “*Aristo-nihâd*” (*Aristo yaradılışı*), “*Felâtun-ınkıyâd*” (*Eflatun gibi davranabilen*), “*Öklîdîs’il-asri*” (*Yüzyılının Öklid’i*) gibi ifadeler içinde yer alan bu figürlerin, gerçek bağlamlarından kopararak, anakronistik figürlere dönüştüğü göz ardı edilmemelidir.

İster başlı başına hayırseverlik, isterse de sosyal hizmetler, alt yapı hizmetleri, gayrimenkuller ve bunların yönetimi ya da miras organizasyonuna ilişkin yasal gereklilikleri kayıt altına alan hukuki belgeler olan vakfiyelerde mimari, işlevsel ve sosyo-ekonomik yönleriyle ele alınmaktadır. Tez kapsamında incelenen selâtîn vakfiyeleri aracılığıyla açıkça anlaşıldığı üzere, bir Osmanlı münşîsinin, mimariyi tanımlarken belirli bir estetik, yapısal ya da salt mimariye ilişkin bir terminoloji kullanmadığı ve geliştirmedeği bir gerçektir. Saray bürokratları, muhtemelen, kendi entelektüel birikimleri ve eğitimlerinin dışında kalan bu alanı, uzmanlık alanları ve kavrayışlarıyla doğru orantılı olarak, tanıyıp bildikleri edebi inşâ kalıpları içinde ele almayı tercih etmişlerdir. Bu bağlamda vakfiyelerde kaydedilen yapıların tanımlamalarında münşîlerin kendi retorik stratejileri ile oluşturdukları *toposlar* kullanılmıştır. Sözelimi, cami ve mescitler daima *şerîf* (*mübarek, kutsal*), mekteb ve kütüphaneler *lâtîf* (*hoş, güzel*), imaretler *pür berekât* (*bereketli*), çeşmeler *hayat eفزâ* (*hayat veren*) ve benzeri ifadelerle yüzyıllar boyunca değişmeden tanımlana gelmektedir. Muhtemelen yine yukarıda sözü edilen nedenle, İslam ve Osmanlı mimarlık tarihyografisinde anıtsal bir cami merkezinde türbe, medrese, darüşşifa, imaret, han-kervansaray, arasta-çarşı, hamam, sıbyan mektebi, kütüphane, sebil, çeşme, muvakkithane ve bazı ek çeşitli fonksiyonel yapı birimlerinin bir arada planlanıp inşa edildiği sosyal kuruluşu tanımlamak için kullanılan *külliye* kavramı, tez kapsamında incelenen vakfiyelerde yer almamıştır. Osmanlı mimarlık tarihi literatüründe Süleymaniye külliyesi, Nuruosmaniye külliyesi, ya

da Yeni Camii külliyesi olarak tanımlanan yapı topluluklarına ilişkin oluşturulmuş vakfiyelerde *külliye* kavramı bir kez dahi zikredilmeksizin, bileşeni oluşturan yapılar birbirleri ardına sıralanarak bahsedilmişlerdir.

Tez kapsamında incelenen vakfiyelerde, yapıların bağlamsal etkileri, deneysel nitelikleri ya da işlevsel kapasiteleri üzerinde durulmuş, yapı başlı başına bir nesne olarak kabul görüp, mimari özellikleri açısından değerlendirilmemiştir. Bu nedenledir ki, vâkıfın istekleri doğrultusunda, kurumlara göre değişen görev tanımları ve görev yapması planlanan personel sayısına ek olarak, kayıt altına alınan bir imaretse, yapının mimari özellikleri değil de, pişirilecek yemekler, yemeklerde kullanılacak malzeme ve bunların teminine, kurumun hangi öğünler ve kimler için öncelikli olarak yiyecek sağlayacağına; bir kütüphane ise hangi günler ve günün hangi saatlerinde okuyuculara hizmet vereceğine ve barındırdığı kitaplara, bir medrese söz konusu olduğunda, kaç adet öğrencinin yararlanabileceğine ya da bir camide Cuma ve bayram günleri ile kandil gecelerinde gerçekleştirilecek ibadetler ve dini ritüellere bu ibadet ve ritüelleri kimlerin idare edeceğine, kısaca mekanların deneysel niteliklerine ilişkin ayrıntılı bilgilere yer verilmektedir.

Vakıf kurumlarının, vâkıf tarafından şart edilen hizmetleri yerine getirebilmeleri için çeşitli akar çeşitleri mevcuttur ki, bunlar da gayrimenkuller, menkuller ve nakit olarak sınıflandırılabilir. Tez kapsamında üzerinde durulan gayrimenkuller, *musakkafât* olarak adlandırılan, kira getirisi olan konutlar, ticarethane ve imalathaneler, küçük ve orta ölçekli işletmeler ile *müstegallât* olarak adlandırılan çiftlik, bahçe gibi çeşitli türdeki arazilerden oluşmaktadır. Bu mülk bileşenlerinin tamamının getirisi, vakıf kurumlarının, onarım ve ısınma, aydınlatma gibi giderlerinin yanı sıra, bu kurumlarda görevli kimselerin vazifeleri karşılığında almaya hak kazandıkları ücretlerinin ödenmesinde kullanılmaktadır. Osmanlı mimarlık tarihyografisinin ve vâkıfların ve birincil derecede önem verdiği anıtsal dini yapılar ve kamusal yapıların dışında kalan, çoğunlukla üzerinde yazılıp konuşulmayan bu mülk bileşenleri, gündelik yaşam mekânlarına ilişkin bilgiler sağlamaktadır.

Kiracılık ve mülk sahipliği konusunda; kira getirisi olan konutlar bağlamında, *müteehhilîn/mütezevvicîn odaları* gibi ifadelerle, kiracıların evli olma statüsüne ya da “*kat ender kat*” (*kat-kat*) olarak nitelenen *yahûdhâne/yahûdihâne*, *frenghâne* gibi

kolektif konutların, etno-dinsel kökenlerine gönderme yapan mekân tanımlamaları ile gayrimüslim tebaanın mülkiyeti altındaki gayrimenkulleri *zimmî mülkü* olarak niteleyen yine etno-dinsel kimliğin vurgulandığı ifadelerle rastlanmaktadır. Kira getirisi olan ticari mekanlar bağlamında, 47 adet farklı işleve yönelik dükkân, işlik ve imalathane, depo ve değirmene ilişkin mekân tanımına ulaşılmıştır.

Tez kapsamında incelenen vakfiyelerin oluşturduğu örneklem üzerinden, özellikle 18. yüzyıl öncesinde Osmanlı'da mekânın kavranışının bugünkü ölçme ve matematikselleştirme disiplininden oldukça uzakta olduğu söylenebilmektedir. Osmanlı mimari matematiği ve mekân kavrayışı, öznenin zaman-mekân ve nesne bağlamında geçerliliği değişken, fiziko-sosyal nitelik taşımaktadır. Vakfiyelerde gayrimenkullerin coğrafi konumuna ilişkin veriler Osmanlı idari bölümlenmesindeki şekillerine göre göreceli ve sınırları itibariyle akışkandır. Birimlerin, pozisyon ve mülk sınırları, sözlü tariflerin, yazıya dökülmüş şekilleridir. Ayrıca, bu tarifler, sadece vakfiyenin yazıldığı tarih itibariyle geçerlidir. Arazi, arsa ve vakfiyelerde adı geçen çeşitli nesnelere ölçümlerinde kullanılan metroloji, standart olmaktan uzak ve değişkendir. Boyutlara ilişkin ölçümler çoğu zaman nesnelere aracılığı ile gerçekleştirilmektedir.

Gayrimenkullerin coğrafi konumu, tıpkı tahrir defterlerinde olduğu gibi eyalet ya da sancak merkezinden başlamak üzere, idari bölümlenmedeki yerine göre, kaza merkezleri ve bağlı buldukları köylerin adı zikredilerek ya da şehir ismi verilerek kaydedilmektedir. Bundan sonra mahallenin adının belirtilmesi; meydan, cami, mescid ya da çarşı gibi bir referans noktasına göre mülkün pozisyonunun belirlenmesi ve çevresindeki diğer taşınmazların kimlere ait olduğunun kaydedilip bir anlamda sözlü tarifin/anlatımın yazıya dökülmesi şeklinde mülk sınırları çizilmektedir. Ancak, 19. yüzyılın ikinci yarısı ile birlikte Galata ve Pera'daki sokakların adlandırılması ve evlerin numaralandırılması, yani kadastral bir çalışmanın yapılması ve kentsel mülk sınırlarının bu esaslara göre belirlenmesi ile doğru orantılı olarak, örneklem içinde İstanbul özelinde, 19. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen Karaköy Perşembe Pazarı, Eyüp ve Üsküdar Nuh Kuyusu'nda bulunan 3 adet farklı yapının konumuna ve sınırlarına ilişkin cadde, sokak isimleri ve kapı numaraları gibi bilgilere yer verildiği görülmektedir.

Kentsel ölçekte, herhangi bir gayrimenkulün konumunu bildirmek üzere mahalleler en önemli referans noktasını oluşturmaktadır. Mahalle adlarının oluşturulmasında mahalle

ve vakıf ilişkisinin açık bir şekilde ortaya konduğu vakfiyeler mevcuttur. Vakfiyelerde, mahalle adı ve vâkıf arasındaki ilişki, “*kendüye mensûbe olan mahallede*” ifadesiyle belirtilmektedir. Mahalle adları oluşturulurken resmi bir makamın etkisinin olup olmadığı konusuna henüz bir yanıt bulunamamış olsa da vakfiyelerde yer alan mahallerin adlandırılmasına ilişkin nedenler şu şekilde sıralanabilirler: Bir mahallede ikamet eden ve çeşitli vakıf kurumları oluşturmuş vâkıflar, derviş ve şeyh adları, esnaf adları, çarşı ve pazar adları, cami ve mescid adları... Mahalle bilgisinin dışında gayrimenkullerin, bir veya iki tarafından yol geçiyorsa bu daima ifade edilmektedir. Tez kapsamında incelenen vakfiyelerde kamuya açık olan yol, *tarîk-i âm* ve bir ya da birkaç evin kullanımına açık olan sokak, *tarik-i has* olmak üzere iki çeşit yol ile karşılaşılmaktadır.

Taşınmazın sınırları çizildikten sonra, ihtiva ettiği birimlerden bahsedilmektedir. Ardından, yapı içinde yürüyen bir kişinin gördüğü şekliyle, yapıya ilişkin her bir alanın sıralı açıklaması gelmektedir. Tanımlamalar, genellikle giriş ile başlamakta ve yapıların ihtiva ettiği birimlerin tek tek sıralanmasıyla belirli bir yönde hareket etmektedir. Genellikle, yapı bileşenlerine ilişkin açıklamalar yatayda tamamladıktan bir sonra bir sonraki seviyeye geçilerek aynı şekilde açıklamalara devam edilmektedir. İncelenen örneklem içinde, tek mekânlı konutların varlığından söz edilebileceği gibi çift muhavvatalı hatta, *dâhiliye (iç)*, *vustâniye (orta)* ve *hâriciye (dış)* olmak üzere üç muhavvatalı konutlara da rastlanabilmektedir. Kimi konut bileşenlerine ilişkin *kebîr (büyük)* ve *sagîr (küçük)* gibi tanımlamaların yapıldığına rastlamak mümkündür. Yapıların kat sayısının kaydedilmesi; *tahtânî (alt)- fevkanî (üst)*; *süflî (alt) - ulvî (üst)*; *süflâ (alt) - vustâ (orta) - ulyâ (üst)* ya da yukarıdan aşağı olmak üzere, *tabaka-i ulyâ (en üst kat) - tabaka-i sâniye (ikinci kat) - tabaka-i sâlise (üçüncü kat) – tabaka-i râbi’ (dördüncü kat)* gibi terimlerle yapılmaktadır. *Tahtânî* ve *süflî* tanımları başlı başına tek katlı bir konutu tanımlamak için de kullanılabilir. Bu şekilde farklı mekânsal düzenlemelerin yanı sıra konutların büyüklükleri ve boyutları bağlamında farklılaşmalar ifade edilmektedir.

Tez kapsamında incelenen vakfiyeler, Osmanlı metrolojisine ilişkin geniş bir terminoloji sunmaktadır. Ancak, modern öncesi dünyada yerel, bölgesel ve ulusal ölçüm standartlarının birbiriyle örtüşmediği bir gerçektir. Osmanlı dünyasında da ölçüm sistemlerinin standardizasyonuna yönelik çeşitli çabalar gösterilmiş olsa da mekânın matematiksel kavranışına ilişkin metrolojik bir sorunsal varlığını sürdürmüştür.

Gayrimenkullerin boyutlarının belirtilmesi sayısal değerlerden çok nesnelere aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Söz gelimi araziler özelinde, bir tarlanın büyüklüğü aldığı tohum miktarı, bir bahçenin büyüklüğü üzerindeki ağaç sayısı ile belirlenmektedir. Yapılar özelinde ise bir medrese, hücrelerinde barındırabildiği öğrenci sayısı, bazen kemer sayısı, bir dükkân kapı ya da kepenk sayısı, bir değirmen göz sayısı, ya da bir ahır kapsadığı hayvan sayısı ile boyutlandırılmaktadır.

Vakfiyelerde yapı malzemelerine ilişkin bilgilere genellikle değinilmemekle birlikte birkaç istisnai örnekte yapının *ahşab* ya da *kârgir* olduğu belirtilmektedir. Ancak, vakıf muhasebe kayıtları üzerinden yapılacak bir araştırma, yapıların *tâmir* ve *temîmi* için satın alınan malzemeler konusunda bilgi vereceğinden bu konuda çeşitli yanıtlar elde edebilmek mümkün görünmektedir.

Sonuç olarak, vakfiyeler üzerinde yapılan bütün bu değerlendirmeler ışığında, klasik Osmanlı mimarlık tarihyğrafisinin dışına çıkılarak, 16. ve 19. yüzyıl aralığında bir Osmanlı bürokratinin, kendi yazı dili ve epistemesi içinde, Osmanlı mimarlığını anlamlandırdığı parametreler ve ortaya koyduğu bilgilere ilişkin malzeme oluşturulmuş ve bir fikir edinilme çabasına gidilmiştir. Edinilen fikir doğrultusunda, ana meselenin bugün, bizlerin vakfiyelerden ne anladığı, vakfiyelerin mimariye ilişkin sunmuş olduğu tasavvur edilen fiziksel, matematiksel ve sabit gerçeklik değil de Osmanlıların, vakfiyelerin kaleme alındıkları tarihler itibarıyla, kendi mimarlıklarını ne şekilde anlamlandırıp, mimari gerçekliği fiziko-sosyal olarak nasıl ifade ettiklerinin anlaşılmasının gerekliliği meselesi olduğu düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- [1] Kütükoğlu, M.S., (1994). Osmanlı Belgelerinin Dili – Diplomatika, Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- [2] Devellioğlu, F., (2009). Osmanlıca – Türkçe Lûgat, 29. Baskı, Aydın Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- [3] Pakalın, M.Z., (1983). Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, Cilt: 1-2-3 MEB Yayınları, İstanbul.
- [4] Ahmed Vefik Paşa, (H.1307 / M.1889). Lehce-i Osmânî, Mahmud Bey Matbaası, Dersaadet.
- [5] Şemseddin Sami, (H.1317 / M.1899). Kâmus-ı Türkî, İkdam Matbaası, Dersaadet.
- [6] Şemseddin Sami, (H.1322 / M.1905). Kâmus-ı Fransevî, Mihran Matbaası, İstanbul.
- [7] Muallim Nâci, (H.1322 / M.1904). Lûgat-ı Nâcî, Asr Matbaası, İstanbul.
- [8] Mehmed Salâhî Bey, (H.1327 / M.1910). Kâmus-ı Osmanî, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul.
- [9] Redhouse, J.W., (1890). Redhouse's Turkish Dictionary, Publication Department of the American Board, Constantinople.
- [10] Ca'fer Efendi, (1987). Risâle-i Mi'mâriyye, Çev. Howard Crane, Brill, Leiden.
- [11] Ömer Hilmî Efendi, (H.1307 / M.1889). İthaf ül-Ahlâf fi Ahkâm ül-Evkâf, Mabaa-i Âmire, İstanbul.
- [12] Köprülü, F., (1942). "Vakıf Müessesinin Hukuki Mahiyeti ve Tarihi Tekâmülü, Vakıflar Dergisi, 2:1-37.
- [13] Liddel, H.G. ve Scott, R., (1998). Greek-English Lexicon, Oxford University Press, London.
- [14] Erhat, A., (1999). Mitoloji Sözlüğü, 8. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- [15] Nagarajan, K.V., (2011). "The Code of Hammurabi: An Economic Interpretation", International Journal of Business and Social Science, 2 (8):108-117.

- [16] Kunter, H.B., (1938). "Türk Vakıfları ve Vakfiyeleri Üzerine Mücmel Bir Etüd", Vakıflar Dergisi, 1:103-129.
- [17] Zion, N., (2013). "Greek Philanthropy", Jewish Giving in Comparative Perspectives: History and Story, Law and Theology, Anthropology and Psychology, Zion Holiday Publications, Jerusalem.
- [18] Anderson, J.N.D., (1951). "The Religious Element in Waqf Endowments", Journal of the Royal Central Asian Studies, 38:292-299.
- [19] Kahraman, H., (1996). "Fıkıh", TDV İslam Ansiklopedisi, (13): 1-14.
- [20] Gatteschi, D., (1869). Etude sur la Propriété Foncière, les Hypothèques et lez Waqfs, Edward A. Van Dyck, Alexandria.
- [21] Rives, J., (2012). "Control of the Sacred in Roman Law", Law and Religion in the Roman Republic, Brill NV, Leiden, 165-181.
- [22] Berger, A., (1953). Encyclopedic Dictionary of Roman Law, The American Philosophical Society Press, Philadelphia.
- [23] Morand, M., (1910). Etudes de Droit Musulman Algérien, Jourdan, Algiers.
- [24] Jokisch, B., (2007). Islamic Imperial Law: Harun Al-Rashid's Codification Project, Walter de Gruyter GmbH, Berlin.
- [25] Hennigan, C.P., (2004). The Birth of Legal Institutions: The Formation of Waqf in Third Century, Brill NV, Leiden.
- [26] Singer, A., (2004). Osmanlı'da Hayırseverlik Kudüs'te Bir Haseki Sultan İmaretı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- [27] Perikhanian, A., (1983). "Iranian Society and Law", The Cambridge History of Iran, Cambridge University Press, New York, 627-680.
- [28] Yediyıldız, B., (2012). "Vakıf", TDV İslam Ansiklopedisi, (42): 479-486.
- [29] Yediyıldız, B., (2003). XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi, TTK Yayınları, Ankara.
- [30] Akgündüz, A., (1988). İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi, Türk Tarih Kurumu Basım Evi, Ankara.
- [31] Apaydın, H.Y., (2000). "İrade Beyanı", TDV İslam Ansiklopedisi, (22): 387-391.
- [32] Günay, H.M., (2012). "Vakıf", TDV İslam Ansiklopedisi, (42): 475-479.
- [33] Berki, A.H., (1960). "İslamda Vakıf, Sahih ve Gayri Sahih Nevileri", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 7: 1-10.
- [34] Buzpınar, T. Ve Küçükaşçı, M., (1997). "Haremeyn", TDV İslam Ansiklopedisi, (16): 153-157.
- [35] Güler, M., (2011). Osmanlı Devletinde Haremeyn Vakıfları, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul.
- [36] Akgündüz, A., (1996). "Galle", TDV İslam Ansiklopedisi, (13): 338-339.
- [37] Türk Hukuk Kurumu, (1991). Türk Hukuk Lûgatı, 3. Baskı, Ankara.

- [38] Güran, T., (2006). Mali ve Ekonomik Yönleriyle Vakıflar, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- [39] İpşirli, M., (2011). "Temliknâme", TDV İslam Ansiklopedisi, (40): 430-431.
- [40] Özgüdenli, O.G., (2012). "Vakfiye", TDV İslam Ansiklopedisi, (42): 465-467.
- [41] Haksever, H.İ., (2000). "Münşeat Mecmuaları ve Edebiyat Tarihimiz İçin Önemi", İlmî Araştırmalar: Dil, Edebiyat, Tarih İncelemeleri, 10: 65-76.
- [42] Çavuşzâde Mehmed Aziz, (H.1277 / M.1860). Dürru's-sukûk, Matbaa-i Âmire, İstanbul.
- [43] Yûsuf Ziyâeddin Efendi, (H.1284 / M.1867). Câmiu envâri's-sukûk ve lâmiu'z-ziyâ li-zevi's-şükûk, İstanbul.
- [44] Yüksel, H., (2012). "Vakfiye", TDV İslam Ansiklopedisi, (42): 467-469.
- [45] ISAM, (2010). İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 2 Numaralı Sicil, İstanbul.
- [46] Veliyyüddîn Efendi Vakfiyesi, (H. 1145 / M. 1732), VGMA defter no. Haremeyn 12, s.85.
- [47] Mehmed Efendi Vakfiyesi, (H. 21 Receb 1276 / M. 1 Şubat 1860). VGMA defter no. 583, s.1.
- [48] II. Mahmud Vakfiyesi, (H. 15 Şevvâl 1239 / M. 28 Mayıs 1823). VGMA defter no. 189, s.1.
- [49] Ateş, İ., (1983). "Vakfiyelerde Duâ ve Beddûalar", Vakıflar Dergisi, 17: 5-53.
- [50] Cârullah Velüyyiddîn Efendi Vakfiyesi, (H. 5 Cemâzi-yel-âhir 1151 / M. 20 Eylül 1738). VGMA defter no. Haremeyn 736, s.80.
- [51] Kanunî Sultân Süleyman Kağıdhane Suyu Vakfiyesi, (H. evâil-i Cemâzi-yel-âhir 973 / M. 24-31 Aralık 1565). VGMA defter no. 1388.
- [52] Ateş, İ., (1987). Kanunî Sultan Süleyman'ın Su Vakfiyesi, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- [53] Fâtıma Hanım Vakfiyesi, (H. Zi-l-ka'de 1237 / M. Temmuz 1822). VGMA defter no. 586, s. 229.
- [54] Gülnûş Vâlide Sultân Vakfiyesi, (H. 27 Ramazan 1090 / M. 1 Kasım 1679). VGMA kasa no. 143.
- [55] Güler, M., (2006). Gülnûş Vâlide Sultân'ın Hayatı ve Hayratı, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul.
- [56] Barkan, Ö. L., (1956). "Türkiye'de Servaj Var mı İdi?" Belleten, 20 (78): 237-246.
- [57] Erdem, Y.H., (2013). Osmanlı'da Köleliğin Sonu 1800-1909, Kitap Yayınevi, İstanbul.
- [58] el-Hâc Bekir Ağa Vakfiyesi, (H. 1 Receb 1207/ M. 17 Mart 1790). VGMA defter no. 987, s.49.
- [59] Cüneyd, Y.M., (2009). İslâm Aleminde Vakıf Kütüphaneciliği, Kent Işıkları Yayınları, İstanbul.

- [60] es-Seyyîd el-Hâc Mehmed Ağa Vakfiyesi, (H. 21 Safer 1258 / M. 3 Nisan 1842). VGMA defter no. 581/1, s. 67.
- [61] Mehmed Ağa Vakfiyesi, (H. 21 Receb 1140 / M. 3 Mart 1728). VGMA defter no. 623, s.11.
- [62] Osman Ağa Vakfiyesi, (H. 1 Cemâzi-yel-evvel 1173 / M. 21 Aralık 1759). VGMA defter no. 624, s.521.
- [63] Hadîce Vâlide Sultân Vakfiyesi, (H. 27 Receb 1073 / M. 7 Mart 1663). VGMA defter no. 744, s. 112.
- [64] Mi'mâr Sinân Ağa Vakfiyesi, (t.y.). VGMA defter no. 576, s. 23.
- [65] Ateş, İ., (1990). Mimar Sinan Vakfı, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul.
- [66] Kösem Vâlide Sultân Haremeyn-i Şerîfeyn Vakfiyesi, (H. 14 Muharrem 1026 / M. 22 Ocak 1617). Millet Kütüphanesi Ali Emîri Kısmı no. 931.
- [67] Yılmaz, Ö.F., (2005). Mâhpeyker Kösem Valide Sultan'ın Haremeyn-i Şerifeyn Vakfiyesi, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul.
- [68] el-Hâc Bekir Ağa Vakfiyesi, (H. 1 Receb 1207/ M. 17 Mart 1790). VGMA defter no. 987, s.49.
- [69] İnalçık, H., (2009). Devlet-i 'Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-1, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- [70] İnalçık, H., (1990). "Osmanlı Toplum Yapısının Evrimi", Türkiye Günlüğü, 11: 30-41.
- [71] Süleyman Şemsi Dede Efendi Vakfiyesi, (H. 14 Cumâdelûla 1302 / M. 1 Mart 1885). VGMA defter no. 988, s.24.
- [72] Kara, İ., (2006). Hanya Mevlevîhânesi, Şeyh Ailesi, Müştemilâtı, Vakfiyesi, Dergah Yayınları, İstanbul.
- [73] eş-Şeyh Ali Baba Vakfiyesi, (H. evâil-i Muharrem 1178 / M. Temmuz 1764). VGMA Defter nr. 627, s.44
- [74] eş-Şeyh Alî Efendi, (H. 19 Muharrem / M. 8 Şubat 1681). Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Yazmaları, no.1557.
- [75] Tatçı, M., (2006). Selâmî Ali Efendi Hayatı, Tarîkatnâmesi ve Vakfiyesi, Kaknüs Yayınları, İstanbul.
- [76] Özcan, A. (2002). "Kul", TDV İslam Ansiklopedisi, (26): 348-350.
- [77] Fleischer, C., (1986). Bureaucrat and Intellectual in the Ottoman Empire, Princeton University Press, New Jersey.
- [78] İnalçık, H., (1997). "Padişah", MEB İslam Ansiklopedisi, (9): 491-493.
- [79] III. Osman Vakfiyesi, (H. 1 Rebî-ül-evvel 1169 / M. 5 Aralık 1755). VGMA Defter n0. 639, s.40.
- [80] Sultân Abdü'l-hamid Hân Vakfiyesi, (H. 15 Muharrem 1195 / M. 11 Ocak 1781). VGMA kasa no. 1408.

- [81] Kanunî Sultân Süleyman Vakfiyesi, (ty.). VGMA kasa no. 53.
- [82] Kürkçüoğlu, K. E., (1962). Süleymaniye Vakfiyesi, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Ankara.
- [83] İnalçık, H., (1996). "Giray", TDV İslam Ansiklopedisi, (14): 76-78.
- [84] İslâm Giray Sultân Vakfiyesi, (H. 10 Cemâzi-yel-evvel 1145/ M. 29 Ekim 1732). VGMA defter no. 625, s. 88.
- [85] Akyıldız, A., (2012). "Vâlîde Sultân", TDV İslam Ansiklopedisi, (42): 494-499.
- [86] Bezmiâlem Vâlîde Sultân Vakfiyesi, (H. 1 Şaban 1263 / M. 15 Temmuz 1847). VGMA defter no. 634, s. 113.
- [87] Göçer, K., (2014). "Bezmi Alem Valide Sultan ve Gureba Hastanesi Vakfiyesi", Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 1 (4): 123-150.
- [88] Özcan, A., (1997). "Haseki", TDV İslam Ansiklopedisi, (16): 368-369.
- [89] Hambley, G., (1998). Women in the Medieval Islamic World: Power, Patronage, Pity, St. Martin's Press, New York.
- [90] Özcan, A., (2007). "Paşa", TDV İslam Ansiklopedisi, (34): 182-183.
- [91] Piyale Paşa Vakfiyesi, (H. evâhir-i Receb / M. Kasım 1573). VGMA defter no. 573, s.24.
- [92] Çınar, H., (2011). "Piyale Paşa Vakıfları", Piyale Paşa Camii, derleyen Tanman, B. ve Bostan, İ., Gürsoy Group Kültür Yayınları, İstanbul.
- [93] Kaptân-ı Deryâ Mustafa Paşa Vakfiyesi, (H. avâsıt-ı Cümâde'l-ülâ 1136 / M. Şubat 1724). VGMA defter no.735, s.111.
- [94] Cevrî Usta Vakfiyesi, (H. 23 Receb 1231 / M. 19 Haziran 1816). VGMA defter no. 746, s.10.
- [95] Kazancıoğlu, H., (2016). "Cevrî Usta'ya Ait Bir Vakfiye", Vakıflar Dergisi, 46: 83-96.
- [96] Köprülü, O. F., (1994). "Efendi", TDV İslam Ansiklopedisi, (10): 455-456.
- [97] Ahmed Emin Efendi Vakfiyesi, (H. 15 Rebî-ül-evvel 1236 / M. 21 Aralık 1820). VGMA defter no. 631, s.90.
- [98] es-Seyyîd Ahmed Efendi Vakfiyesi, (H. 1 Cemâzi-yel-âhir 1187 / M. 21 Temmuz 1773). VGMA defter no. 987, s. 58.
- [99] Mehmed Beg Vakfiyesi, (H. Şevvâl 944 / M. Mart 1538). VGMA defter no. 5904, s.198.
- [100] Abdüllâtîf Beyefendi Vakfiyesi, (H. 14 Zi-l-hicce 1286 / M. 17 Mart 1870). VGMA defter no. 607, s. 142.
- [101] Hâmîde Hatun Vakfiyesi, (H. 15 Safer 1055 / M. 2 Nisan 1645). VGMA defter no. 601, s.212.
- [102] es-Seyyîde Hatice Hatun Vakfiyesi, (H. 1 Ramazan 1102 / M. 29 Mayıs 1691). VGMA defter no. 739, s.273.

- [103] Aïşe Hanım Vakfiyesi, (H. 1 Zi-l-ka'de 1224 / M. 8 Aralık 1809). VGMA defter no. 579, s.630.
- [104] Ümmühâni Hanım Vakfiyesi, (H. 15 Muharrem 1295 / M. 17 Mart 1870). Malatya 5 no.lu şeriyye sicili, s. 3.
- [105] Ceylan, M., (2014). "Malatyalı Ümmühâni Hanım'ın Vakfiyesinin İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi", Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1 (1): 167-186.
- [106] Uludağ, S., (1994). "Dede", TDV İslam Ansiklopedisi, (9): 76.
- [107] Uludağ, S., (1991). "Baba", TDV İslam Ansiklopedisi, (4): 365-366.
- [108] Öngören, R., (2010). "Şeyh", TDV İslam Ansiklopedisi, (39): 50-52.
- [109] Küçükaşçı, M.S., (2009). "Seyyid", TDV İslam Ansiklopedisi, (37): 40-43.
- [110] el-Hâc Sadık Ağa Vakfiyesi, (H. Muharrem 1109 / M. Temmuz-Ağustos 1697). VGMA defter no. 623, s.118-119.
- [111] Arslantürk, Z., (1997). Naîma'ya Göre XVII. Yüzyıl Osmanlı Toplum Yapısı, Ayışığı Kitapları, İstanbul.
- [112] Fazlıoğlu, İ., (1998). "Hendese", TDV İslam Ansiklopedisi, (17): 199-208.
- [113] Genç, M., (2006). "Nâzır", TDV İslam Ansiklopedisi, (32): 449-450.
- [114] Uzunçarşılı, İ.H., (1945). Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı, TTK Yayınları, Ankara.
- [115] Öztürk, N., (2006). "Mütevelli", TDV İslam Ansiklopedisi, (32): 217-220.
- [116] Demirel, Ö., (1992). Sivas Şehri Vakıf Kurucularına Dair, Revak Yayınları, Sivas.
- [117] Uludağ, S., (1991). "Baba", TDV İslam Ansiklopedisi, (4): 365-366.
- [118] Küçükaşçı, M.S., (2002). "Katib", TDV İslam Ansiklopedisi, (25): 49-52.
- [119] Ünal, M.A., (2011). Osmanlı Tarih Sözlüğü, Paradigma Yayınları, İstanbul.
- [120] Ergin, O., (1945). Fatih İmareti Vakfiyesi, T.C. İstanbul Belediyesi Matbaası, İstanbul.
- [121] İpşirli, M., (1991). "Câb", TDV İslam Ansiklopedisi, (6): 529-530.
- [122] Bozkurt, N., (2009). "Sarrafılık", TDV İslam Ansiklopedisi, (36): 162-163.
- [123] Akyıldız, A., (2009). "Sarrafılık Osmanlı Dönemi", TDV İslam Ansiklopedisi, (36): 163-165.
- [124] Ali Seydi, (1927). Resimli Kamûs-ı Osmanî, Matbaa-i Kütübhaneye-i Cihân, İstanbul.
- [125] Başkurt, İ., (2012). "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kürsü Şeyhliği", İslam Araştırmaları Dergisi, 27: 117-145.
- [126] Smith, W.C., (1957). Islam in Modern History, Princeton University Press, New Jersey.
- [127] Küçükaşçı, M.S., (2000). "İmam", TDV İslam Ansiklopedisi, (22): 178-181.

- [128] Beydilli, K., (2000). "Osmanlı Devleti'nde İmamlık", TDV İslam Ansiklopedisi, (22): 181-186.
- [129] (Köprülü) Ahmed Paşa Vakfiyesi, (H. 25 Safer / M. 18 Nisan 1687). VGMA defter no. 580, s.140.
- [130] Sayın, M., (2011). Köprülü Fazıl Ahmet Paşa Vakıfları, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- [131] Baktır, M., (1998). "Hutbe", TDV İslam Ansiklopedisi, (18): 425-428.
- [132] Küçükaşçı, M.S., (2006). "Müezzin", TDV İslam Ansiklopedisi, (31): 491-496.
- [133] Veliyyüddîn Ağa Vakfiyesi, (H. 23 Muharrem 1303 / M. 1 Kasım 1885). VGMA defter no. 614, s.52.
- [134] Sertoğlu, M., (1986). Osmanlı Tarih Lugatı, Enderun Kitabevi, İstanbul.
- [135] Mehmed Fuad Köprülüzâde, (1928). "Meddahlar", Türkiyat Mecmuası, (1): 430-434.
- [136] Evliyâ Çelebi, (2011). Seyahatnâme, Çeviren Kahraman, S.A. ve Dağlı, Y. Ve Dankoff, R. ve Kurşun, Z. ve Sezgin, İ., (1), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- [137] Ergin, O., (1939). Türk Şehirlerinde İmarat Sistemi, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul.
- [138] Helvacı, M., (2000). "İlm-i mikât", TDV İslam Ansiklopedisi, (22): 133-134.
- [139] Ertuğ, Z.T., (2000). "İmarat", TDV İslam Ansiklopedisi, (22): 219-220.
- [140] Baltacı, C., (1976). XV.-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri, İrfan Matbaası, İstanbul.
- [141] Baltacı, C., (2004). "Mektedir", TDV İslam Ansiklopedisi, (29): 6-7.
- [142] el-Hâc Osman Ağa Vakfiyesi, (H. 1 Receb 1171/M. 11 Mart 1758). VGMA defter no. 626/2, s. 591.
- [143] Kütükoğlu, M. S., (2000). XX. Asra Erişen İstanbul Medreseleri, TTK Basımevi, Ankara.
- [144] İpşirli, M., (1993). "Danışmend", TDV İslam Ansiklopedisi, (8): 464-465.
- [145] Kandemir, M.Y., (2005). "Muhaddis", TDV İslam Ansiklopedisi, (30): 392-394.
- [146] Erünsal, İ.E., (2002). "Kâtib-i Kütüb", TDV İslam Ansiklopedisi, (25): 40-41.
- [147] Erünsal, İ.E., (2008). "Sahaf", TDV İslam Ansiklopedisi, (35): 504-510.
- [148] Öztürk, N., (2006). "Mukâtaalı Vakıf", TDV İslam Ansiklopedisi, (31): 132-134.
- [149] Yüksel, H., (1998). Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Hayatında Vakıfların Rolü, Dilek Matbaası, Sivas.
- [150] Barkan, Ö.L., (1974). "Tımar", MEB İslam Ansiklopedisi, (12): 310-313.
- [151] Cin, H., (1991). "Arazi", TDV İslam Ansiklopedisi, (3): 342-346.
- [152] I. Mahmud Vakfiyesi, (H. 5 Muharrem 1156 / M. 22 Ekim 1743). VGMA defter no. 638, s.9.

- [153] Bayram, S., (1999). "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunun 700. Yıldönümü Münasebetiyle: Sultan I. Mahmud'un Orjinal İki Vakfiyesi", Vakıf ve Kültür Dergisi, 5: 4-7.
- [154] Osman Azmi Efendi Vakfiyesi, (H. 13 Cemâzi-yel-âhir 1285 / M. 1 Ekim 1868). VGMA defter no. 609, s. 56.
- [155] Çayırdağ, M., (2011). Kayseri'de Gavrem-Zâde Abdülkadir Ağa Vakfı, Laçın Yayınları, Ankara.
- [156] el-Hâc Hüseyin Ağa Vakfiyesi, (H.19 Rebî-ul-âhir 1192 / M. 17 Nisan 1778). VGMA defter no.987, s.231.
- [157] Erten, M., (2007). Dürrîzâde Mustafa Efendi Vakfiyesi, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- [158] Önkal, A. Ve Bozkurt, N., (1993). "Cami", TDV İslam Ansiklopedisi, (7): 46-56.
- [159] Necipoğlu, G., (2005). The Age of Sinan Architectural Culture in the Ottoman Empire, Reaktion Books, London.
- [160] Mehmed Hafîd Efendi, (H.1219/M.1804). Ed-Dürerü'l-Müntahabâtü'l-Mensûre fî-İslâhi'l-Galatâti'l-Meşhûre, İstanbul.
- [161] Âdile Sultân Vakfiyesi, (ty.). İÜ Nadir Eserler Kütüphanesi, no.4993.
- [162] Mazak, F., (2000). Sultan II. Mahmud'un Kızı Adile Sultan, Çamlıca Kültür ve Eğitim Yayınları, İstanbul.
- [163] Ahunbay, Z., (2004). "Meşruta", TDV İslam Ansiklopedisi, (29): 387-388.
- [164] Halaçoğlu, Y., (2004), "Menzil", TDV İslam Ansiklopedisi, (29): 159-161.
- [165] Göyünç, N., (1997). "Hâne", TDV İslam Ansiklopedisi, (15): 552-553.
- [166] Abdülkadiroğlu, A. ve Özsoy, Ü., (1998). Safranbolu Vakfiyeleri, Safranbolu Kültür ve Turizm Vakfı Yayınları, Ankara.
- [167] Nişancı Cedîd Mehmed Paşa Vakfı, (H. evâil-i Muharrem 1009/ M. Temmuz 1600). VGMA defter no. 572, s.235.
- [168] Zeyneb Hanımefendi Vakfiyesi, (H. 27 Ramazan 1312 / M. 24 Mart 1895), BOA Yıldız Evrakı 107/61.
- [169] Etker, Ş. ve Günergun, F., (2004). "Zeynep Kamil Hastanesi'nin Kuruluşu ve Vakfiyesi", Osmanlı Bilimi Araştırmaları, 5 (2): 1-37.
- [170] İpşirli, M., (2003). "Medrese Osmanlı Dönemi", TDV İslam Ansiklopedisi, (28): 327-333.
- [171] Kütükoğlu, M. S., (2000). XX. Asra Erişen İstanbul Medreseleri, TTK Basımevi, Ankara.
- [172] Bozkurt, N., (2003). "Medrese", TDV İslam Ansiklopedisi, (28): 323-327.
- [173] Bozkurt, N., (1993). "Dârülhadis", TDV İslam Ansiklopedisi, (8): 527-529.
- [174] Terzioğlu, A., (1992). "Bîmâristan", TDV İslam Ansiklopedisi, (6): 163-178.
- [175] Eyice, S., (1993). "Çeşme", TDV İslam Ansiklopedisi, (8): 277-287.

- [176] Kılıcı, A., (2010). “Şadırvan”, TDV İslam Ansiklopesi, (38): 219-221.
- [177] Özcan, T., (2003), Fetvalar Işığında Osmanlı Esnafı, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- [178] es-Seyyîd Mehmed Ağa ve el-Hâc Ali Ağa Vakfiyesi, (H. 9 Muharrem 1193 / M. 16 Ocak 1779). VGMA defter no. 741, s. 408.
- [179] Feyzullah Ağa Vakfiyesi, (H. 1 Muharrem 1230 / M. 14 Aralık 1814), VGMA defter no. 988, s.131.
- [180] Akgündüz, A., (1996). “Gedik”, TDV İslam Ansiklopedisi, (13): 541-543.
- [181] Tuncay, A., (1984). Eski Vakıf Hükümlerimiz ve Vakıflarla İlgili Bazı İnceleme ve Sorunlar, Yıldız Sarayı Vakfı Yayınları, İstanbul.
- [182] Sungurbey, İ., (1976). Medeni Hukuk Sorunları, Cilt:3, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- [183] Naîmâ Mustafa Efendi, (1967). Naîmâ Tarihi, Çev. Danışman, Z., (6), Zuhuri Danışman Yayınevi, İstanbul.
- [184] Thys-Şenocak, L., (2009). Hadice Turhan Sultan Osmanlı İmparatorluğu’nda Kadın Baniler, Çev. Ayla Ortaç, Kitap Yayınevi, İstanbul.
- [185] Eyice, S., (1993). “Çeşme”, TDV İslam Ansiklopedisi, (8): 277-287.
- [186] Tanyeli, U., (2015). “16. Yüzyıl Osmanlı Mimarlığının Teknolojik Arka Planı Mekânın Matematiksel Kavranışı”, Toplumsal Tarih, 258: 20-34.
- [187] İhsanoğlu, E. ve Şeşen, R. Ve Bekar, S. Ve Gündüz, G., (2000). Osmanlı Coğrafya Literatürü Tarihi, 2 Cilt, IRCICA Yayınları, İstanbul.
- [188] Ak, M., (2004), “Osmanlı Coğrafya Çalışmaları”, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, 2 (4): 163-211.
- [189] Ortaylı, İ., (1979). Türkiye İdare Tarihi, TODAİE Yayınları, Ankara.
- [190] Ergin, O., (1936).Türkiye’de Şehirciliğin Tarihi İnkişafı, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi İktisat ve İçtimaiyat Enstitüsü Neşriyatı, İstanbul.
- [191] Behar, C., (2003), A Neighborhood in Ottoman Istanbul: Fruit Vendors and Civil Servants in the Kasap İlyas Mahalle, SUNY Press, New York.
- [192] Akın, N., (2002). On Dokuzuncu Yüzyılın İkinci Yarısında Galata ve Pera, Literatür Yayınları, İstanbul.
- [193] İnalçık, H., (1983). “Introduction to Ottoman Metrology”, Turcica, 15: 311-347.
- [194] Johnston, R. A., (2011). All Things Medieval: An Encyclopedia Of The Medieval World, ABC Clío, California.
- [195] Özdural, A., (1998). “Sinan’s Aşın: A Survey of Ottoman Architectural Metrology”, Muqarnas, 15: 101-115.
- [196] Sahillioğlu, H., (1994). “Dirhem”, TDV İslam Ansiklopedisi, (9): 368-371.
- [197] Halaçoğlu, Y., (1998). XIV.-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı, TTK Yayınları, Ankara.

- [198] Uysal, A., (1982). Zanaatkârlar Kanunu (Kanun-nâme-i Ehl-i Hiref), Kùltür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- [199] Atan, T., (1990), Türk Gùmrùk Tarihi, Cilt:1, TTK Yayınları, Ankara.
- [200] Erkal, M., (1991), "Arşın", TDV İslam Ansiklopedisi, (3): 411-413.
- [201] Malkin, I., (2005), Mediterranean Paradigms and Classical Antiquity, Routledge, New York.
- [202] Çayırdağ, M., (2011) Kayseri'de Gavrem-zâde Abdùlkadir Ağa Vakfı, Laçın Yayınları, Ankara.

ÇİZELGELER

A-1 Konutlar ve Mekân Bileşenleri

Vâkır / Vâkıfe	Konum	Sayı	Konut Tanımı	Özellik
Kanunî Sultân Süleyman ¹	mahmiye-i Kostantiniyye hammâm-ı mezbûr kurbunda, dârü'ş-şifâ tahtında ve gûşesinde, su yolu üzere, harem-i şerîf kapuları üzere, ve Tıbb medresesi kurbunda	---	odalar	---
Kanunî Sultân Süleyman	mahmiye-i Kostantiniyye Serây-i Atîk'ten ihrâz olunan arâzide binâ olunan	---	odalar	---
Piyale Paşa ²	mahrûse-i Galata mahallâtından Karaköy nâm mahallede vâki'	1	menzil	buyût-u müte'addide müştemil olan menzil
Piyale Paşa	mahrûse-i Galata hâricinde Tophâne nâm mevzide vâki'	---	hücûrât	mütezevvicîn için olan hücûrât-ı müte'addide

¹ Kanunî Sultan Süleyman Vakfiyesi (t.y.), VGMA kasa no. 53.

² Piyale Paşa Vakfiyesi, (H. Evâhir-i Receb 981/M. Kasım 1573), VGMA defter no.573, s.24.

Çizelge A-1 Konutlar ve mekân bileşenleri (devam)

Vâkîf / Vâkîfe	Konum	Sayı	Konut Tanımı	Özellik
Piyale Paşa	mahrûse-i Gelibolu'da vâki'	4	oda	4 bâb oda
Piyale Paşa	mahrûse-i Galata ebvâbından Arabkapısı dâhilinde Okcuzâde mahallesinde vâki'	1	menzil	1 fevkânî ve 1 dahî tahtânî evleri ve suffayı ve kuyuyu ve fırını ve bağçeyi ve âb-hâneyi müşemil
Piyale Paşa	mahmiye-i Kostantiniyye mahallâtından Hobyar mahallesinde vâki'	1	menzil	---
Piyale Paşa	mahrûse-i Galata'da Kürçükapısı hâricinde vâki'	---	odalar	Kalafatçı odaları dimekle ma'rûf odalar
Piyale Paşa	mahrûse-i Galata'da Karaköy mahallesinde vâki'	1	menzil	büyüt-u müte'addide ve kenîfi ve muhavvatayı müştemil
Piyale Paşa	Cezîre-i Sakız'da vâki'	---	evler	evler ve bağçeleri
Mî'mâr Sinân Ağa ³	mahmiye-i Kostantiniyye mahallâtından Sarı Nasûh mahallesinde vâki'	1	menzil	2 beyt-i süflî ve 1 gurfe ve 1 suffice ve 1 su kuyusunu ve 1 bağçe ve 1 muhavvatayı ve 1 kenîfi müştemildir

³ Mî'mâr Sinân Ağa Vakfiyesi, (t.y.), VGMA defter no.576, s.23.

Çizelge A-1 Konutlar ve mekân bileşenleri (devam)

Vâkır / Vâkıfe	Konum	Sayı	Konut Tanımı	Özellik
Mî'mâr Sinân Ağa	(mahmiye-i Kostantıniyye) 'imâret-i sultâniyye kurbunda vâki'	1	menzil	3 muhavvatayı müştemildir ve dâhiliyyesi 10 bâb ulvî evleri ve 2 bâb suflî evleri ve 1 furunu ve 2 hammâmı ve 1 matbahı ve 1 mahzeni ve 5 kenîfi müştemildir ve vustâniyyesi 2 bâb ve 1 gurfe ulvî evleri ki mâbeynleri suffice ve önleri bağçe ve altu ahurdur ve ahurun önünde 1 bâb ev ki fevkînde 1 mahzen vâki' olmuştur ve 1 su kuyusunu müştemildir ve hâriciyesi birbirine muttasıl 4 hücürâtı müştemildir
Hâmide Hatun ⁴	vilâyet-i Anadolu'da medîne-i Taraklıborlu'da Çarşı kurbunda vâki'	1	hâne	fevkânî 37 bâb oda ve tahtânî 26 odaları ve 2 bâb mahzeni ve ahuru ve ortasında şadurvânı ve üstünde mescid-i şerîfi müştemil 1 bâb mülk hâne
Hâmide Hatun	vilâyet-i Anadolu'da medîne-i Taraklıborlu'da Câmî'-i kebîr mahallesinde vâki'	1	menzil	dâhiliyyesi fevkânî 6 bâb odayı ve 3 sofayı ve hammâmı ve matbâhı ve kileri ve dehlîzî ve zât-ı eşcâr-ı müsmireyi hâvî bağçeyi ve hariciyyesi favkânî 3 bâb odayı ve 2 sofayı ve ahırını ve mâ-i cârî ve mahattayı müştemil 1 mülk menzil

⁴ Hâmide Hatun Vakfiyesi, (H. 15 Safer 1055/M. 2 Nisan 1645), VGMA defter no. 601, s. 212.

Çizelge A-1 Konutlar ve mekân bileşenleri (devam)

Vâkîf / Vâkîfe	Konum	Sayı	Konut Tanımı	Özellik
eş-Şeyh Alî Efendi ⁵	medîne-i Üsküdâr'da Toygar Tepesi mevziinde Solak Sinan mahallesinde vâkî'	3	menâzil	(?) zirâ arsalı 3 menzil 1'er oda ve 1'er sofa-i fevkânî, yanlarında bir mikdâr arsa
eş-Şeyh Alî Efendi	medîne-i Üsküdâr'da Hayrâtlar nâm mevziinde vâkî'	1	menzil	hâriciyyesinde fevkânî 1 bâb oda ve 1 sofa ve altında âhır ve zât-ı eşcâr-ı müsmiresi ve gayr-ı müsmiresi bağçe ve dâhiliyyesinde fevkânî 2 oda ve 2 sofa ve 1 su kuyusu ve meşrutayı müştemil
eş-Şeyh Alî Efendi	medîne-i Üsküdâr'da Hasan Paşa çayırı demekle ma'rûf arsa-i hâliyede	1	menzil	köhne odaları müştemil
eş-Şeyh Alî Efendi	medîne-i Üsküdâr'da Toygar Tepesi mevziinde Solak Sinan mahallesinde vâkî'	1	menzil	2 bâb hâne fevkânî 1'er oda ve 1'er sofa müştemil menzil
eş-Şeyh Alî Efendi	medîne-i Üsküdâr'da Toygar Tepesi mevziinde Solak Sinan mahallesinde vâkî' muallim-hâne yanında	1	menzil	fevkânî 2 oda ve bir mikdâr havlıyı müştemil

⁵ eş-Şeyh Alî Efendi, (H. 19 Muharrem 1092/M. 8 Şubat 1681), Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, No. 1557.

Çizelge A-1 Konutlar ve mekân bileşenleri (devam)

Vâkif / Vâkife	Konum	Sayı	Konut Tanımı	Özellik
eş-Şeyh Alî Efendi	Yoros kazâsına tâbî' Cebnî nâm karyede vâki'	1	menzil	hâriciyesinde 2 bâb fevkânî oda ve 1 sofa ve altında bir anbâr ve dâhiliyesinde fevkânî 1 bâb-ı kebîr oda, 1 bâb-ı sagîr oda ve 1 câime oda ve 1 anbâr ve altında 1 âhır ve 1 fırın ve bi'r-i mâ ve eşcâr-ı müsmire ve gayr-ı müsmire müştemil bağçe ev 1 bağ
Nişancı Cedid Mehmet Paşa ⁶	mahmiye-i mezbûrede (İstanbul) Yahudiler içinde Hubyar mahallesinde vâki'	16	yahudihâne	ulven ve suflen16 bâb yahudihâneyi ve 2 bâb mahzenleri müştemil olan mülkler
(Köprülü) Ahmed Paşa ⁷	medîne-i Belgrad Habil Efendi mahallesinde vâki' dârü'l kûrra kurbunda	1	menzil	şeyhü'l kûrra sâkin olmağ için kârgîr hâriciyyesi sobalı 2 oda 1 furun 1 anbar 1 mahattayı müştemil menzil
(Köprülü) Ahmed Paşa	Kandiye Kal'asında vâki'	1	menzil	1 tahtanî 8 fevkânî odaları ve divanhâneyi ve 4 bâb mahzeni ve iki ahuru ve 3 kemerli sahrıç, 8 demür pencere ve nerdiban altında 2 bâb odayı müştemil imâm-ı evvel sâkin olacak menzil

⁶ Nişancı Cedid Mehmet Paşa Vakfiyesi, (H. Evâil-i Muharrem 1009/ M. Temmuz 1600), VGMA defter no. 572, s.235.

⁷ (Köprülü) Ahmed Paşa Vakfiyesi, (H. 25 Sefer 1089/M. 18 Nisan 1687), VGMA defter no. 580, s.140.

Çizelge A-1 Konutlar ve mekân bileşenleri (devam)

Vâkîf / Vâkîfe	Konum	Sayı	Konut Tanımı	Özellik
(Köprülü) Ahmed Paşa	Kandiye Kal'asında vâki'	1	menzil	7 bâb fevkânî oda ve divanhâne ve tahtânî 5 bâb oda 1 mahzen 2 sahrıç ve 1 ahur ve iki tarafında havluyu müştemil imâm-ı sâni sâkin olacak menzil
(Köprülü) Ahmed Paşa	vilâyet-i Anadolu'da kasaba-i Gedekara'da vâki'	1	menzil	büyût-u adîdeyi müştemil menzil
(Köprülü) Ahmed Paşa	Kamaniçe Kal'ası dâhilinde Binadebiçka mahallesinde vâki'	1	menzil	1 bâb fevkânî ve 3 bâb tahtânî odaları ve 1 mahzeni ve avret-i suffeyi ve ahuru ve havluyu müştemil menzil
(Köprülü) Ahmed Paşa	Uyvar Kal'ası dâhilinde köşe başında	1	menzil	tahtânî 2 oda ve fevkânî 1 oda ve mahzen ve ahuru müştemil mülk menzil
(Köprülü) Ahmed Paşa	Uyvar Kal'ası dâhilinde köşe başındaki menzile muttasıl	1	menzil	2 tahtânî oda 2 kiler 1 mahzen 1 mikdar muhavvata ve ona müştemil 3 oda 1 furun 2 mahzen 1 ahuru muhtevi kemer kapılı mülk menzil
(Köprülü) Ahmed Paşa	Uyvar Kal'ası dâhilinde Câmi meydanı köşesinde	1	menzil	15 bâb tahtânî odaları müştemil menzil.
(Köprülü) Ahmed Paşa	Uyvar Kal'ası dâhilinde Câmi meydanı köşesinde	1	menzil	tahtânî 1 kemer oda ve 1 sade oda ve 2 kiler ve 1 mahzen 1 furun ve 1 fevkânî odayı müştemil menzil
(Köprülü) Ahmed Paşa	Uyvar Kal'ası dâhilinde Câmi meydanı ardında	5	menzil	tûlen 128 arzan 88 zirâ arsa üzerinde mebnî buyût-u adîdeyi müştemil 5 bâb menzil

Çizelge A-1 Konutlar ve mekân bileşenleri (devam)

Vâkif / Vâkife	Konum	Sayı	Konut Tanımı	Özellik
(Köprülü) Ahmed Paşa	Estergon kapısı kurbunda	1	saray	mâlum'ul-hudûd Şirinpek Sarayı demekle ma'rûf saray.
(Köprülü) Ahmed Paşa	Belgrad'da binâ olunan hana muttasıl	1	menzil	büyût-u adîdeyi müştemil mülk menzil
(Köprülü) Ahmed Paşa	Kandiye Kal'ası dâhilinde Cebehâne karşısında	1	menzil	fevkânî 4 bâb oda ve 1 divanhâne ve tahtânî 2 oda ve 1 kemer kapı ve 1 sahrîç ve 10 demür pencereleri müştemil menzil
(Köprülü) Ahmed Paşa	Kandiye Kal'ası Tersanesinde Kapsu kurbunda	1	menzil	5 bâb fevkânî odaları ve divanhâneyi ve su kuyusunu ve tahtânî 1 bâb odayı müştemil 3 kapulu menzil
(Köprülü) Ahmed Paşa	Kamaniçe Kal'asında Habsivan mahallesinde	1	menzil	tûlen 70 arzan 23 zirâ' arsa üzerinde mebni 4 sobalı odaları ve 2 sobasız odaları ve 1 zîr-i zemîn mahzeni ve havlu ve matbah ve dehliz ve bâğçeyi müştemil mülk menzil
(Köprülü) Ahmed Paşa	Kamaniçe Kal'asında Seneti Yovan mahallesinde	1	menzil	tûlen 50 arzan 18 zirâ' arsa üzerinde mebni olan sobalı 3 oda ve sobasız 2 oda ve havluyu müştemil mülk menzil
(Köprülü) Ahmed Paşa	medîne-i İzmir Kasap Hızır mahallesi	1	hâne	tahtânî 17 bâb oda ve 1 mahzen ve fevkânî 18 bâb odayı müştemil kârgir sagîr mülk hâne

Çizelge A-1 Konutlar ve mekân bileşenleri (devam)

Vâkîf / Vâkife	Konum	Sayı	Konut Tanımı	Özellik
(Köprülü) Ahmed Paşa	medîne-i İzmir Kasap Hızır mahallesi	1	yahudihâne	mâlum-ul hudûd cümle müştemilât bir mülk yahudihâne
Kapdan-ı Derya Mustafa Paşa ⁸	mahmiye-i İstanbul'da Sarı- Bâyezîd mahallesinde vâki'	1	menzil	fevkânî 4 bâb oda ve 1 kebîr köşk ve 2 sofa ve 1 tahte's-semâ ve tahtânî 7 bâb oda ve 1 bâb sel- sebîlli kebîr köşk ve 1 bâb şadırvan ve sel-sebîl ve 2 sofalı sagîr köşk ve önünde bir mikdar mermerlik ve fevâre-i kebîr havuz ve kâşili hammâm ve câmekân odası ve kahve odası ve kilâr ve 1 mikdar cirid meydanı ve sed üzerinde vâki' 1 mikdar ebniyye ve zâtı eşcâr-ı müsmire ve gayr-ı müsmireli bağçe ve bağçe köşesinde 1 kebîr oda ve muhtasar köşkü müştemil mülk menzil
Kapdan-ı Derya Mustafa Paşa	Anadolu-hisârı nâm kasabada Muhaşşî Sinan Efendi mahallesinde	1	yalı	fevkânî deryâ tarafında 1 bâb köşk ve 1 bâb oda ve beynlerinde 1 sagîr sofa ve bunların mukâbelesinde 3 bâb oda ve avluya nâzır 1 kebîr sofa ve 1 kebîr oda ve merdiven ile çıkılır 1 bâb

⁸ Kapdan-ı Derya Mustafa Paşa Vakfiyesi, (H. Evâsıt-ı Cümâdel'ûlâ 1136/M. Şubat 1724), VGMA defter no. 735, s. 111.

				<p>oda ve cihan- nümâ ve tahte's-semâ ve cebel tarafında 3 sofalı ve şadurvanlı 1 kebîr kasr ve 2 bâb oda ve 1 kahve odası ve tahtânî deryâ tarafında 1 bâb sagîr köşk ve liman ve 1 bâb Çuhadar odası ve 1 mikdar avlu ve zâtî eşcâr-ı müsmire ve gayr-i müsmire bağçe ve cebel tarafında 1 bâb matbah ve bekçi odası ve eşcâr-ı müsmire ve gayr-i müsmireli kebîr bağçe ve dolap kuyusu ve dâhiliyesinde deryâ tarafında fevkânî 3 bâb oda ve 1 köşk ve 1 sofa ve cebel tarafında 2 oda ve 1 kebîr kasr ve merdiven başında 1 sagîr köşk ve 1 bâb hammâm ve câmekân ve kahve odası ve musluk ve tulânî dehliz ve tahtânî deryâ tarafında 2 bâb oda ve liman ve avlu ve kanavât-ı mühriz ma'-i câriyi müştemil yalı tâ'bir olunur menzil</p>
Kapdan-ı Derya Mustafa Paşa	medîne-i İzmir Kasap Hızır mahallesinde vâki'	1	Frengihâne	<p>fevkânîsinde sagîr ve kebîr 7 bâb oda ve tahtânî sagîr ve kebîr 4 aded mahzen ve avluyu müştemil</p>

Çizelge A-1 Konutlar ve mekân bileşenleri (devam)

Vâkîf / Vâkîfe	Konum	Sayı	Konut Tanımı	Özellik
İslâm Giray Sultân ⁹	medîne-i Yanbolu mahallâtından Bali Subaşı mahallesinde vâki'	1	Yahudihâne	içinde tahtânî 7 bâb oda ve 1 mikdâr bağçe ve 1 ahır ve 1 mahzen müştemil mülk Yahudihâne
el-Hâc Murtaza Efendi ¹⁰	Silistire'de gümrük kurbunda Tuna kenârında vâki'	16	müteeheilîn odaları	birbirine muttasıl duvarları kârgîr 9 bâb balıkçı mahzenleri ve üzerlerinde 2'şer bâb oda ve 1 sofayı ve 4 kenîf ve havlu ve 1 fırını müştemil 16 bâb müteeheilîn odaları
Sultân Abdü'l-hamid Hân (I. Abdülhamid) ¹¹	mahmiye-i İstanbul Sarây-ı Atik-i civarında Bezzâz-ı Cedid mahallesinde vâki'	1	menzil	tûlen ve arzen be-hisâb-ı terbi'î 922 zirâ arsada mebni dâhilliye ve hâriciyyede büyütu adîde ve müştemilât-ı sâ'ireyi ve kârgîr hammâm ve su hazînesi ve mahzen ve 2 aded bi'r-i mâ'i ve etrâf-ı erba'sında taş divârı müştemil 1 bâb mülk menzil
Sultân Abdü'l-hamid Hân (I. Abdülhamid)	mahmiye-i İstanbul'da Fazlı Paşa Sarayı derûnunda kâ'in	1	menzil	1 bâb mülk menzil

⁹ İslâm Giray Sultân Vakfiyesi, H. 10 Cemaziyelevvel 1145/ M. 29 Ekim 1732, VGMA defter no. 625, s. 88.

¹⁰ el-Hâc Murtaza Efendi Vakfiyesi, (H. 1 Cemâzi-yel-ewel 1161 / M. 29 Nisan 1748), VGMA defter no. 738, s.79.

¹¹ Sultân Abdü'l-hamid Hân (I. Abdülhamid) Vakfiyesi, (H.15 Muharrem1195/M. 11 Ocak 1781), VGMA kasa no. 1408.

Çizelge A-1 Konutlar ve mekân bileşenleri (devam)

Vâkif / Vâkife	Konum	Sayı	Konut Tanımı	Özellik
Bezm-i Âlem Sultân ¹²	medîne-i Üsküdar'a tâbi' Bulgurlu karyesinde vâki'	1	menzil	müşterek havlı ve müştemilât-ı ma'lûmeyi hâvî 1 bâb menzil
Âdile Sultân ¹³	Medîne-i Münevvere'de	9	menâzil	her birisi müştemilât-ı ma'lûmeyi hâvî kârgîr 9 bâb menâzil ve hurma vesâireyi mağrus 1 kıt'a bâğçe
Âdile Sultân	medîne-i Hazret-i Ebî Eyyûbu'l Ensârî radiye anhü'l Bâri'de Ahmed Dede sokağında 4 numra ile murakkam	1	menzil	3 bâb oda ve 1 köşk ve 1 matbah ve 1 âhûr ve 1 abdesthâne ma'a memşâ ve 1 bi'r-i mâ ve 1 havz ve eşcâr-ı müsmire ve gayr-i müsmireli bâğçeyi müştemil 1 kat menzil
Âdile Sultân	mahrûse-i Galata hâricinde Hüseyin Ağa mahallesinde Câdde-i Kebîrde kâ'in	1	menzil	terbî'an 446 zirâ arsa üzerinde mebni tabaka-i ulyâda 3 oda ve 1 suffa ve 1 kilâr ve 1 memşâ ve 1 abdesthâne ve fevkinde 2 oda ve 1 suffalı terasa ta'bîr olunur tahte's-semât ve vustada üç oda ve 1 suffa ve 1 kilâr ve 1 memşâ ve 1 abdesthâne ve tahtında 1 bâb şekerlemeci dükkânı ile 1 oda ve 1 matbah ve 1 bi'r-i mâ ve 1 sarnıç ve 1 kömürlük ve 1 odunluk ve 1 memşâ ve 1 mikdâr havlı ve 1 mikdâr bâğçe ve bâğçeyi mezkûre derûnında 1 cemâşûyhâne ve fevkinde 1 odayı müştemil 1 bâb mülk menzil

¹² Bezm-i Âlem Sultân, (H. 7 Rebî-ül-âhir 1261 / M. 15 Nisan 1845), VGMA defter no. 634, s.111.

¹³ Âdile Sultân Vakfiyesi, (t.y.), İÜ Nadir Eserler Kütüphanesi, no.4993.

Çizelge A-1 Konutlar ve mekân bileşenleri (devam)

Vâkîf / Vâkîfe	Konum	Sayı	Konut Tanımı	Özellik
Âdile Sultân	Yüksek kaldırım câddesi ta'bir olunur 53 numro ile murakkam	1	menzil	tabaka-i ulyâda 2 oda ve 1 suffa ve 1 mehtâbiyye tabaka-i sâniyede 2 oda ve 1 suffa ve 1 memşâ ve tabaka-i sâlisede 2 oda ve 1 suffa ve 1 memşâ ve tabaka-i râbi'ada âsafı 1 oda ve 1 suffa ve 1 memşâ ve 1 havlı ve 1 matbah ve 1 bi'r-i mâ ve 1 sahrınç
Âdile Sultân	Zürefâ câddesinde	1	menzil	zokâk kapusını müştemil 1 bâb menzil
Âdile Sultân	mahrûse-i Galata'da Emekyemez mahallesinde Okcu Musa câddesinde 24 numro ile murakkam	1	menzil	tabaka-i ulyâda 3 oda ve 1 suffa ve 1 abdesthâne ve 1 daraça ve tabaka-i sâniyede kezâlik 3 oda ve 1 suffa ve 1 matbah ve 1 abdesthâne ve tabaka-i sâlisede 3 oda ve 1 suffa ve 1 matbah ve 1 abdesthâne ve zemînde odunluk ve kömürlük ve bir mahzen ve tahtında 3 bâb dükkânı müştemil 1 bâb kârgîr menzil
Âdile Sultân	mahrûse-i Galata'da Sultân Bâyezîd mahallesinde Yenişehirli sokağında vâki' 8 numro ile murakkam	1	menzil	tabaka-i ulyâda 5 oda ve 2 suffa ve 2 abdesthâne ve 1 daraca ve 1 matbah ve zemînde 1 bodrum ve tahtında 2 bâb dükkânı müştemil kârgîr menzil

Çizelge A-1 Konutlar ve mekân bileşenleri (devam)

Vâkîf / Vâkîfe	Konum	Sayı	Konut Tanımı	Özellik
Zeyneb Hanımefendi ¹⁴	medîne-i Üsküdar'da Pazarbaşı mahallesinde kâin Ali Efendi dergâh-ı şerîfi ittisâlinde vâkî'	1	dâire	terbî'an 1181 zirâ' arsa üzerine binâ ve inşâ eylediğim 10 bâb oda ve matbah ve müstemilât-ı sâire-i ma'lûmeyi hâvî dergâh-ı mezkûr şeyhlerine tahsîs eylediğim dâire

A-2 Ticarethâne ve İmâlâthâneler

Vâkîf / Vâkîfe	Konum	Sayı	İşlev	Özellik
Mehmed Beg ¹⁵	mahrûse-i Pirizrin	30	dükkânlar	30 bâb
Mehmed Beg	mahrûse-i Pirizrin kârbânsarây önünde	10	dükkânlar	10 bâb
Mehmed Beg	mahrûse-i Pirizrin çarşu başında	10	dükkânlar	10 bâb
Mehmed Beg	mahrûse-i Pirizrin Câmî'-i Atik mahallesi Sucûdi Köprüsü kurbunda	10	dükkânlar	10 bâb
Mehmed Beg	mahrûse-i Pirizrin Eski Pazar	50	dükkânlar	50 bâb
Mehmed Beg	mahrûse-i Pirizrin Eski Pazar	3	kiler	3 kiler ve üzerinde fevkânî çardaklar

¹⁴ Zeyneb Hanımefendi Vakfiyesi, (H. 27 Ramazan 1312/M. 24 Mart 1895), BOA Yıldız Evrakı 107/61.

¹⁵ Mehmed Beg Vakfiyesi, (H. Şevval 944/M. Mart 1538), VGMA defter no. 5904, s.198.

Çizelge A-2 Ticarethâne ve imâlâthâneler (devam)

Vâkif / Vâkife	Konum	Sayı	İşlev	Özellik
Mehmed Beg	mahrûse-i Pirizrin Eski Pazar	1	kârbânsarây	fevkânî ve tahtânî
Mehmed Beg	mahrûse-i Pirizrin Eski Pazar	5	âsiyâb	1 hâne içinde 5 bâb âsiyâb
Mehmed Beg	Toplusa nâm nehr üzerinde	4	âsiyâb	1 oda 4 bâb âsiyâb
Mehmed Beg	kazâ-i Hâslar Râçe nâm karye	4	âsiyâb	2 oda 4 bâb âsiyâb
Mehmed Beg	kazâ-i Hâslar Zînve nâm kasaba	1	hammâm	---
Mehmed Beg	mahrûse-i Üsküb Boyacılar mahallesi	1	kârbânsarây	fevkânî ve tahtânî
Mehmed Beg	Leş Kal'ası varoşunda	2	kârbânsarây	---
Mehmed Beg	Leş Kal'ası varoşunda	50	dükkânlar	50 bâb dükkânlar ve fevkânî ve tahtânî çardaklar
Mehmed Beg	Leş Kal'ası varoşunda	1	hamam	---
Mehmed Beg	Dukagin Kal'ası kurbunda	1	kârbânsarây	fevkânî ve tahtânî
Mehmed Beg	nefs-i İskanderiye	1	kârbânsarây	fevkânî
Mehmed Beg	kazâ-i Üsküb Sobopodniçe nâm karye	1	kârbânsaray	---

Çizelge A-2 Ticarethâne ve imâlâthâneler (devam)

Vâkif / Vâkife	Konum	Sayı	İşlev	Özellik
Kanunî Sultân Süleyman ¹⁶	mahmiye-i Kostantiniyye Câmî'-i Cedîd-i Cennet-âsâ (Süleymaniye Cami) kurbunda	1	hammâm	hammâm-ı cedîd
Kanunî Sultân Süleyman	mahmiye-i Kostantiniyye medreseler önünde ve suyolu altında vâki'	---	dekâkîn	---
Kanunî Sultân Süleyman	mahmiye-i Kostantiniyye Serây-i Atîk'ten ihrâz olunan arâzide binâ olunan	---	dekâkîn	---
Piyale Paşa ¹⁷	mahrûse-i Galata mahallâtından Safrançesko nâm mahallede vâki'	4	dükkân	4 bâb dükkân ve dehliz ve üzerinde gurfe
Piyale Paşa	mahrûse-i Galata mahallâtından San Benite nâm mahallede vâki'	---	dekâkin	altlarında mahzen üzerinde gurfe
Piyale Paşa	mahrûse-i Gelibolu'da vâki'	11	dükkân	11 bâb dükkân
Piyale Paşa	Boğazhisarı nâm kal'ada vâki'	1	hammâm	1 hammâm-ı cedîd
Piyale Paşa	mahrûse-i İstanbul'da Samanviran mahallesinde vâki'	2	dükkân	2 bâb dükkân, üstlerinde çardak altında ahurî ve bir mikdar sahayı müstemil

¹⁶ Kanunî Sultan Süleyman Vakfisi (t.y.), VGMA kasa no. 53.

¹⁷ Piyale Paşa Vakfisi, (H. evâhir-i Receb 981/M. Kasım 1573), VGMA defter no.573, s.24.

Çizelge A-2 Ticarethâne ve imâlâthâne (devam)

Vâkif / Vâkife	Konum	Sayı	İşlev	Özellik
Piyale Paşa	mahrûse-i Galata Okmeydânı kurbunda cami'-i şerîf civârında vâki'	1	hammâm	çifte hammâm
Piyale Paşa	mahrûse-i Galata Okmeydânı kurbunda cami'-i şerîf civârında vâki'	1	börekçi fırını	---
Piyale Paşa	mahrûse-i Galata Okmeydânı kurbunda cami'-i şerîf civârında vâki'	1	etmekçi fırını	---
Piyale Paşa	mahrûse-i Galata Okmeydânı kurbunda cami'-i şerîf civârında vâki'	1	at değirmeni	---
Piyale Paşa	mahrûse-i Galata Okmeydânı kurbunda cami'-i şerîf civârında vâki'	1	bozacı dükkânı	---
Piyale Paşa	mahrûse-i Galata ebvâbından Arapkapısı'nın taşrasında vâki'	2	pereme yerleri	---
Piyale Paşa	mahrûse-i Galata'da Kürkçükapısı hâricinde vâki'	1	mahzen	mahzen-i kebîr
Piyale Paşa	mahrûse-i Galata'da Kürkçükapısı hâricinde vâki'	1	bozahâne	---
Piyale Paşa	mahrûse-i Galata'da Kürkçükapısı hâricinde vâki'	1	bozahâne mahzeni	---

Çizelge A-2 Ticarethâne ve imâlâthâneler (devam)

Vâkif / Vâkife	Konum	Sayı	İşlev	Özellik
Piyale Paşa	mahrûse-i Galata'da Kürkçükapısı hâricinde vâki'	1	terzi dükkânı	---
Piyale Paşa	kazâ-yı Havâss-ı Kostantiniyye tevâbi'inden Hasköy nâm karye iskelesindevâki'	6	pereme yerleri	6 kit'a pereme yerleri
Piyale Paşa	mahmiye-i Gelibolu'da vâki'	1	muytabhâne	---
Piyale Paşa	vilâyet-i Anadolu'da vâki' kazâ'i Kite tevâbi'inden Karpuzderesi nâm mevzide vâki'	3	su değirmenleri	3 bâb bina olunmuş su değirmenleri
Piyale Paşa	vilâyet-i Anadolu'da vâki' kazâ'i Kite tevâbi'inden Karpuzderesi nâm mevzide vâki'	1	liman	---
Piyale Paşa	vilâyet-i Anadolu'da vâki' Kazâ'i Kite tevâbi'inden Karpuzderesi nâm mevzide vâki'	1	iskele	---
Mi'mâr Sinân Ağa ¹⁸	(mahmiye-i Kostantiniyye Mi'mâr Sinân mahallesi) mescid-i şerîf-i mezbûr mukâbelesinde vâki'	4	dükkân	4 bâb dükkân

¹⁸ Mi'mâr Sinân Ağa Vakfiyesi, (t.y.), VGMA defter no.576, s.23.

Çizelge A-2 Ticarethâne ve imâlâthâneler (devam)

Vâkîf / Vâkife	Konum	Sayı	İşlev	Özellik
Mi'mâr Sinân Ağa	mahmiye-i Kostantiniyye Çöplük iskelesinde Ayazma kurbunda vâki'	3	dükkân	birbirine muttasıl 3 bâb dükkân
Mi'mâr Sinân Ağa	mahmiye-i Kostantiniyye Çöplük iskelesinde Ayazma kurbunda vâki'	1	ağcı dükkânı	3 bâb dükkânlara mülâsık ağcı dükkânı
Mi'mâr Sinân Ağa	mahmiye-i Kostantiniyye Çöplük iskelesinde cedîd binâ olunan kapu kurbunda ve burç mâbeyninde	8	dükkân	8 bâb dükkân
Mi'mâr Sinân Ağa	mahmiye-i Kostantiniyye Çöplük iskelesinde Ayazma kurbunda vâki'	1	kayikhâne	tûlen 12 zirâ' ve arzan 7 zirâ' yeri müştemil
Mi'mâr Sinân Ağa	Unkapanı kurbunda iki burç arasında	1	ağaççı dükkânı	ardında sundurması vardır
Mi'mâr Sinân Ağa	Edirnekapusu kurbunda mahalle-i Sultân'da berberhâne yanında	1	dükkân	1 bâb dükkân
Mi'mâr Sinân Ağa	kazâ-i Kayseriye tevâbi'inden Gergeme nâm karyede	1	değirmen	1 ev içinde dâyir olan 4 göz değirmen

Çizelge A-2 Ticarethâne ve imâlâthâneler (devam)

Vâkîf / Vâkife	Konum	Sayı	İşlev	Özellik
Hâmide Hatun ¹⁹	vilâyet-i Anadolu'da, medîne-i Taraklıborlu'da, Tekye mahallesinde vâki'	1	çifte hammâm	--
Hadîce Sultân ²⁰	mahmiye-i Kostantiniyye câmi'-i şerîf (Yeni Cami) kurbunda Balık Bâzârı Kapusu'na muttasıl	4	dükkân	4 bâb kemerlü dükkânlar
Hadîce Sultân	mahmiyye-i Kostantiniyye câmi'-i şerîf (Yeni Cami) kurbunda Balık Bâzârı Kapusu'na muttasıl	1	börekçi furunı	1 bâb börekçi furunı
Hadîce Sultân	mahmiye-i Kostantiniyye câmi'-i şerîf (Yeni Cami) kurbunda Balık Bâzârı Kapusu'na muttasıl	2	tahmis-i kahve furunı	tahmis-i kahve için 2 bâb furun ve sâhalarında kahve dakk olmağı için dibekler
Hadîce Sultân	---	1	sûk-ı sultânî	---
Hadîce Sultân	vilâyet-i Anadolu'da Tırhala Kazâsı'na tâbi' Soma nâm kasabada vâki'	1	hammam	tek hammam

¹⁹ Hâmide Hatun Vakfiyesi, (H. 15 Safer 1055/M. 2 Nisan 1645), VGMA defter no. 601, s. 212

²⁰ Hadîce Sultân Vakfiyesi, (H. 27 Receb 1073/M. 8 Mart 1663), VGMA defter no. 744, s.112.

Çizelge A-2 Ticarethâne ve imâlâthâneler (devam)

Vâkif / Vâkife	Konum	Sayı	İşlev	Özellik
Hadîce Sultân	vilâyet-i Anadolu'da Tırhala Kazâsı'na tâbi' Soma nâm kasabada vâki'	79	dekâkin	79 bâb dekâkin
Hadîce Sultân	vilâyet-i Anadolu'da Tırhala Kazâsı'na tâbi' Soma nâm kasabada vâki'	1	kahvehâne	1 bâb kahvehâne
Hadîce Sultân	vilâyet-i Anadolu'da Tırhala Kazâsı'na tâbi' Soma nâm kasabada vâki'	1	değirmen	Soma Suyı ile dâ'ir 1 göz değirmen
Hadîce Sultân	Kal'a-i Sultâniyye dâhilinde	1	hammâm	1 çifte hammam
Hadîce Sultân	Kal'a-i Sultâniyyede merkûmede binâ olunan	---	dekâkîn	---
Hadîce Sultân	Seddü'l-bahr Kal'ası'nda binâ olunan	1	hammâm	---
Hadîce Sultân	Seddü'l-bahr Kal'ası'nda vâki'	---	dekâkîn	---
eş-Şeyh Alî Efendi ²¹	medîne-i Üsküdâr'da Toygar Tepesi mevziinde Solak Sinan mahallesinde vâki'	1	hamâm	hamâm-ı kebîr
eş-Şeyh Alî Efendi	medîne-i Üsküdâr'da Toygar Tepesi mevziinde Solak Sinan mahallesinde vâki'	1	etmekçi fırını	---

²¹ eş-Şeyh Alî Efendi, (H. 19 Muharrem 1092/M. 8 Şubat 1681), Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, No. 1557.

Çizelge A-2 Ticarethâne ve imâlâthâneler (devam)

Vâkîf / Vâkıfe	Konum	Sayı	İşlev	Özellik
eş-Şeyh Alî Efendi	medîne-i Üsküdâr'da Toygar Tepesi mevziinde Solak Sinan mahallesinde vâki'	1	çörekçi fırını	---
(Köprülü) Ahmed Paşa ²²	medîne-i Belgrad Habil Efendi mahallesi	1	han	---
(Köprülü) Ahmed Paşa	Uyvar Kal'ası dâhilinde	8	dükkânlar	bennâ zirâ-i ile tûlen 130 arzan 88 zirâ arsa üzerinde, 8 bâb sâde, kârgir dükkânlar
(Köprülü) Ahmed Paşa	Uyvar Kal'ası dâhilinde Câmî meydanında	7	dükkân	---
(Köprülü) Ahmed Paşa	Uyvar Kal'ası dâhilinde Câmî'-i Kebîr cânibinde	11	dükkânlar	tûlen 130 arzan 86 zirâ arsada mebnî 11 bâb dükkânlar
(Köprülü) Ahmed Paşa	Uyvar Kal'ası dâhilinde Câmî'-i Kebîr köşesinde	11	dükkânlar	---
(Köprülü) Ahmed Paşa	Estergon Kal'asında	130	dükkânlar	kal'a kapısı cesrinden tûlen nehr cesrine varıncaya kadar arzan 15 zirâ arsa üzerinde mebnî 130 aded dükkânlar
(Köprülü) Ahmed Paşa	Estergon Kal'ası dâhilinde	3	at değirmeni	1 sakifte, 3 göz
(Köprülü) Ahmed Paşa	Estergon Kal'ası haricinde Nitre nâm nehrde	12	su değirmeni	2 sakifte, 12 göz

²² (Köprülü) Ahmed Paşa Vakfiyesi, (H. 25 Sefer 1089/M. 18 Nisan 1687), VGMA defter no. 580, s.140.

Çizelge A-2 Ticarethâne ve imâlâthâneler (devam)

Vâkif / Vâkife	Konum	Sayı	İşlev	Özellik
(Köprülü) Ahmed Paşa	Kandiye Kal'ası dâhilinde	6	dükkân	imam sâkin olan menzilin tahtında vâki' 6 bâb dükkân
(Köprülü) Ahmed Paşa	Kandiye Kal'ası dâhilinde Cebehâne karşısında	10	dükkân	birer bâb fevkânî odaları olan 10 aded dükkân
(Köprülü) Ahmed Paşa	Kandiye tersanesinde vâki'	13	dükkân	birbirlerine muttasıl, her birinin üzerinde fevkânî oda
(Köprülü) Ahmed Paşa	Kamaniçe Kal'asında Söğüdlük Suyu nehrinde	4	değirmen	tûlen 15 arzan 10 zirâ' 4 göz değirmen
(Köprülü) Ahmed Paşa	Kamaniçe Kal'asında	1	kârhâne	4 aded kazgan, 2 harabe oda, havlu, arsası tûlen 80, arzan 50 zirâ 1 mülk kârhâne
(Köprülü) Ahmed Paşa	medîne-i İzmir Kasap Hızır mahallesi	1	han	tahtânî 50 bâb fevkânî 54 bâb odaları müştemil kârgir han-ı kebîr
(Köprülü) Ahmed Paşa	medîne-i İzmir Kasap Hızır mahallesi	24	dükkân	han-ı kebîre muttasıl 24 bâb dükkân
(Köprülü) Ahmed Paşa	medîne-i İzmir Kasap Hızır mahallesi	1	bezestân	mahzenli ve fevkânî 44 bâb dükkânları müştemil
(Köprülü) Ahmed Paşa	medîne-i İzmir Kasap Hızır mahallesi	24	dükkân	bezestâna muttasıl 24 bâb kârgir dükkân
(Köprülü) Ahmed Paşa	medîne-i İzmir Kasap Hızır ahallesesi	1	börekci fırını	bezestâna muttasıl 1 bâb

Çizelge A-2 Ticarethâne ve imâlâthâne (devam)

Vâkif / Vâkife	Konum	Sayı	İşlev	Özellik
(Köprülü) Ahmed Paşa	medîne-i İzmir Kasap Hızır mahallesi	1	şerbetçi dükkânı	bezestâna muttasıl 1 bâb fevkâni odası müştemil
(Köprülü) Ahmed Paşa	medîne-i İzmir leb-i deryâda vâki'	2	şemhâne	2 bâb mülk şemhâne
(Köprülü) Ahmed Paşa	mahmiyye-i İstanbul Molla Fenari mahallesi	---	dükkânlar	---
es-Seyyide Hadice Hatun ²³	medîne-i Sofya Salahiye nâm karye	1	âsiyâb	2 göz
es-Seyyide Hadice Hatun	medîne-i Sofya Fethiye mescid-i şerîfi kurbunda	1	etmekçi fırını	---
es-Seyyide Hadice Hatun	medîne-i Sofya Porgo nâm karye	1	âsiyâb	6 göz
es-Seyyide Hadice Hatun	medîne-i Sofya Salahiye nâm karye	3	abâ değirmeni	her biri 2 göz
Kapdan-ı Derya Mustafa Paşa ²⁴	Mahmiye-i İstanbul Akşemseddin mahâllesinde vâki'	1	bakkal dükkânı	tûlen ve arzan be-hisab-ı terbi'i 259 zirâ arsa üzerinde, avlu ve fevkânî ve tahtânî mülk ile birlikte
Kapdan-ı Derya Mustafa Paşa	medîne-i İzmir Câmî'-i Atik mahâllesinde vâki'	2	sabunhâne	tûlen ve arzan be-hisab-ı terbi'i 2256 zirâ arsa üzerinde mebni, içinde 2 aded kebîr kazan mevcut
Kapdan-ı Derya Mustafa Paşa	medîne-i İzmir mahâlle-i Cedide'de vâki'	1	çifte hammâm	

²³ es-Seyyide Hadice Hatun Vakfiyesi, (1 Ramazan 1102/M.29 Mayıs 1691), VGMA defter no. 739, s.273.

²⁴ Kapdan-ı Derya Mustafa Paşa Vakfiyesi, (H. Evâsıt-ı Cümâdel'ülâ 1136/M. Şubat 1724), VGMA defter no. 735, s. 111.

Çizelge A-2 Ticarethâne ve imâlâthâne (devam)

Vâkîf / Vâkife	Konum	Sayı	İşlev	Özellik
Kapdan-ı Derya Mustafa Paşa	sezîre-i Sakız'da vâki'	3	boyahâne	3 kît'a boyahâne
Mehmed Ağa ²⁵	kasaba-i Rusçuk Arık Ramazan mahallesi çarşı kurbunda	1	han	78 oda, 9 mahzen, 1 ahır
Mehmed Ağa	kasaba-i Rusçuk Arık Ramazan mahallesi çarşı kurbunda hân-ı mezbûra mülâsık	1	ekmekçi fırını	1 bâb
Mehmed Ağa	kasaba-i Rusçuk Arık Ramazan mahallesi çarşı kurbunda hân-ı mezbûra mülâsık	1	berber dükkânı	1 bâb
Mehmed Ağa	kasaba-i Rusçuk Arık Ramazan mahallesi çarşı kurbunda hân-ı mezbûra mülâsık	2	nalband dükkânı	2 bâb
Mehmed Ağa	kasaba-i Rusçuk Arık Ramazan mahallesi çarşı kurbunda hân-ı mezbûra mülâsık	1	tahmîs dükkânı	1 bâb
Mehmed Ağa	kasaba-i Rusçuk Arık Ramazan mahallesi çarşı kurbunda hân-ı mezbûra mülâsık	1	buzhâne	1 bâb
el-Hâc Hüseyin Ağa ²⁶	kazâ-i Zîştovi Voyvoda mahallesi	10	manav dükkânı	10 kît'a birbirine muttasıl
el-Hâc Hüseyin Ağa	kazâ-i Zîştovi Benar nâm mahal	26	terzi, çerçi ve esnâf-ı sâire	26 kît'a birbirine muttasıl

²⁵ Mehmed Ağa Vakfiyesi, (H. 21 Receb 1140/3 Mart 1728), VGMA defter no. 623, s.11.

²⁶ el-Hâc Hüseyin Ağa Vakfiyesi, (H. 19 Rebiülahir 1192/ M. 17 Nisan 1778), VGMA defter no. 987, s.23.

Çizelge A-2 Ticarethâne ve imâlâthâneler (devam)

Vâkif / Vâkife	Konum	Sayı	İşlev	Özellik
es-Seyyid Mehmed Ağa ve el-Hâc Ali Ağa ²⁷	vilâyet-i Anadolu medîne-i Taraklıborlu sûkunda	25	dükkân	---
Sultân Abdü'l-hamid Hân (I.Abdülhamid) ²⁸	mahmiye-i İstanbul Sarây-ı Atîk civarında Bezzâz-ı Cedîd mahallesinde	15 1	dekâkin kolluk	tûlen ve arzen be- hisâb-ı terbi'î 1118 zirâ arsada mebni 15 bâb dekâkin, 1 bâb kolluk
Sultân Abdü'l-hamid Hân (I. Abdülhamid)	mahmiye-i İstanbul Bezzâz-ı Cedîd mahallesinde	1	derzi	1 bâb
Sultân Abdü'l-hamid Hân (I. Abdülhamid)	mahmiye-i İstanbul Bezzâz-ı Cedîd mahallesinde	1	yemişçi	1 bâb
Sultân Abdü'l-hamid Hân (I. Abdülhamid)	mahmiye-i İstanbul Bezzâz-ı Cedîd mahallesinde	2	eskici	2 bâb
Sultân Abdü'l-hamid Hân (I.Abdülhamid)	mahmiye-i İstanbul Bezzâz-ı Cedîd mahallesinde	1	çıbıkçı	1 bâb
Sultân Abdü'l-hamid Hân (I. Abdülhamid)	mahmiye-i İstanbul Bezzâz-ı Cedîd mahallesinde	1	manav	1 bâb

²⁷ es-Seyyid Mehmed Ağa ve el-Hâc Ali Ağa Vakfiyesi, (9 Muharrem 1193/M. 16 Ocak 1779), VGMA defter no.741, s.408.

²⁸ Sultân Abdü'l-hamid Hân (I. Abdülhamid) Vakfiyesi, (H.15 Muharrem1195/M. 11 Ocak 1781), VGMA kasa no. 1408.

Çizelge A-2 Ticarethâne ve imâlâthâneler (devam)

Vâkîf / Vâkîfe	Konum	Sayı	İşlev	Özellik
Sultân Abdü'l-hamid Hân (I. Abdülhamid)	mahmiye-i İstanbul Uzun Çârsû başında vâki'	9 1	dekâkin kolluk	ebniyesi harâb, 1 bâb kolluk, 9 bâb dekâkin
Sultân Abdü'l-hamid Hân (I. Abdülhamid)	mahmiye-i İstanbul'da Fazlı Paşa sarayı derûnunda kâ'in	1	kârhâne	tabaka-i selâsede 11 bâb ulayıcı ve çözücü odaları, tahtâni 1 bâb emin odası, üç memşa, zokak kapusunu müştamil 1 bâb kârhâne
Sultân Abdü'l-hamid Hân (I. Abdülhamid)	mahmiye-i İstanbul'da Yedikule Kapusu hâricinde vâki'	10 1	ganem salhâneleri miri salhâne	be-hisâb-ı terbi'î 11.520 zirâ arsa üzerine bina olunan
Sultân Abdü'l-hamid Hân (I. Abdülhamid)	Galata ve Üsküdar mahâll-i sâ'irede	99	kassâb gediği	---
Aişe Hanım ²⁹	medîne-i Tatarpazarı Boyacı Bali mahallesi	1	bakkâl dükkânı	3 kepenk 1 bâb
Aişe Hanım	medîne-i Tatarpazarı Boyacı Bali mahallesi	1	kahvehâne	4 kepenk 1 bâb
Aişe Hanım	medîne-i Tatarpazarı Boyacı Bali mahallesi	1	sâatçi	1 kepenk 1 bâb
Aişe Hanım	medîne-i Tatarpazarı Boyacı Bali mahallesi	1	boyacı mahzeni	1 bâb

²⁹ Aişe Hanım Vakfiyesi, (H. 1 Zilkâde 1227/M. 8 Aralık 1809), VGMA defter no.579, s.630.

Çizelge A-2 Ticarethâne ve imâlâthâneler (devam)

Vâkır / Vâkife	Konum	Sayı	İşlev	Özellik
Aişe Hanım	medîne-i Tatarpazarı Boyacı Bali mahallesi	1	nalband dükkânı	4 kepenk 1 bâb
Feyzullah Ağa ³⁰	medîne-i Tirnova Bâcdarlık nâm mahalde	1	ânbâr-ı zahîre	4 hücreyi müştamil
Fâtıma Hanım ³¹	derûn-ı Taraklıborlu'da Oduncu pazarında vâki'	1	dükkân	1 bâb dükkân
Fâtıma Hanım	derûn-ı Taraklıborlu'da Oduncu pazarında vâki'	1	merbat	1 bâb merbat-ı devvab
Bezm-i Âlem Sultân ³²	Silistre sancağı, nefsi-i mahrûse-i Varna derûnunda	1	gümrükhâne	terbîan 370 zirâ' arsa üzerinde müştamilât-ı ma'lûmeyi hâvî, 1 bâb gümrükhâne
Bezm-i Âlem Sultân	medîne-i Üsküdar, Kebîr Bakkallar karyesinde kâin	1	bakkâl dükkânı	1 bâb bakkâl dükkânı
Bezm-i Âlem Sultân	medîne-i Üsküdar, Kebîr Bakkallar karyesinde kâin	1	etmekci fırını	1 bâb etmekci fırını
Abdüllatif Beyefendi ³³	Edirne vilâyeti Filibe sancağı Zağra-i Atik kasabası Ahî karyesinde	1	su değirmeni	4 taşlı, 1 bâb

³⁰ Feyzullah Ağa Vakfiyesi, (H. 20 Şaban 1230/ M.28 Temmuz 1815), VGMA defter no.633, s.11.

³¹ Fâtıma Hanım Vakfiyesi, (H. Zi-l-ka'de 1237 / M. Temmuz 1822), VGMA defter no.586, s.229.

³² Bezm-i Âlem Sultân, (H. 7 Rebî-ül-âhir 1261 / M. 15 Nisan 1845), VGMA defter no.634, s.111.

³³ Abdüllâtif Beyefendi Vakfiyesi, (H. 14 Zilhicce 1286/ M.17 Mart 1870), VGMA defter no.607, s.142.

Çizelge A-2 Ticarethâne ve imâlâthâneler (devam)

Vâkîf / Vâkîfe	Konum	Sayı	İşlev	Özellik
Ümmühânî Hanım ³⁴	medîne-i Malatya, Hacı Abdizâde mahallesi, sûk-ı sultânîde	4	dükkânlar	cem'an 4 bâb mülk dükkânlar
Veliyyüddîn Ağa ³⁵	medîne-i Çorum sûkunda vâki'	1	kahvehâne	derûnunda 1 bâb küçük oda, ittisâlinde 3 bâb oda, 1 bâb ahır ve 1 mikdar havluyu müstemil 1 bâb kahvehâne
Veliyyüddîn Ağa	medîne-i Çorum sûkunda vâki'	1	han	fevkânî 43, tahtânî 16, cem'an 59 bâb oda, 1 bâb kahvehâne, 2 bâb ahır, 10 bâb dükkân, 1 mikdar havlu, 2'şer kanad 2 sokak kapısını müstemil 1 bâb han
Âdile Sultân ³⁶	Medîne-i Münevvere hısni ebvâbından bâb-ı Şâmî ittisâlinde vâki'	1	fırın	1 bâb fırın
Âdile Sultân	Medîne-i Münevvere hısni ebvâbından bâb-ı Şâmî ittisâlinde vâki'	1	kahvehâne	1 bâb kahvehâne
Âdile Sultân	Medîne-i Münevvere hısni ebvâbından bâb-ı Şâmî ittisâlinde vâki'	1	değirmân	---

³⁴ Ümmühânî Hanım Vakfiyesi, (H.15 Muharrem1295/M. 19 Ocak 1868), Malatya 5 no.lu Şer'iyye Sicili, s. 3-4.

³⁵ Veliyyüddîn Ağa Vakfiyesi, (H.23 Muharrem1303/ M. 1 Kasım 1885), VGMA defter no 614, s.52.

³⁶ Âdile Sultan Vakfiyesi, (t.y.), İÜ Nadir Eserler Kütüphanesi, no.4993.

Çizelge A-2 Ticarethâne ve imâlâthâneler (devam)

Vâkîf / Vâkîfe	Konum	Sayı	İşlev	Özellik
Âdile Sultân	Medîne-i Münevvere hısnı ebvâbından bâb-ı Şâmî ittisâlinde vâkî'	1	dükkân	1 bâb dükkân
Âdile Sultân	Medîne-i Münevvere hısnı ebvâbından bâb-ı Şâmî ittisâlinde vâkî'	1	mağaza	1 bâb mağaza
Âdile Sultân	mahrûse-i Galata'da Arab câmi'-i şerîfi mahallesinde Pençşenbih bâzârı câddesinde kâin 24 numra ile murakkam	1	mağaza	135 zirâ' 8 parmak ve 10 zirâ' 16 parmak terbî'inde derûnında 1 kapuyı ve damlalık mahallini ve birbiri üzerinde 2 kat ebniyeyi müştemil kârgîr 1 bâb mağaza
Âdile Sultân	Kartal kazâsına tâbi' ve Dudıllı karyesi hudûdı dâhilinde	1	kahve dükkânı	kahve dükkânı ve âhûr ve oda
Âdile Sultân	Yüksek kaldırım câddesinde 18 numro ile murakkam	1	dükkân	1 dükkân ve altında mahzen
Zeyneb Hanımefendi ³⁷	medîne-i İzmit'te kâin	1	han	3 bâb oda, 1 bâb kahvehâne, 1 bâb samanhâneyi müştemil han
Zeyneb Hanımefendi	medîne-i İzmit'te	1	gümrük dâiresi	müştemilât-ı ma'lûmeyi hâvi el-yevm gümrük dâiresi

³⁷ Zeyneb Hanımefendi Vakfiyesi, (H. 27 Ramazan 1312/M. 24 Mart 1895), BOA Yıldız Evrakı 107/61.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Bedriye Aylin KARTAL
Doğum Tarihi ve Yeri : 12.04.1981
Yabancı Dili : İngilizce, Fransızca / Grekçe, Latince, Osmanlıca
E-posta : aylkartal@hotmail.com

ÖĞRENİM DURUMU

Derece	Alan	Okul/Üniversite	Mezuniyet Yılı
Y. Lisans	Sanat Tarihi	İstanbul Üniversitesi	2005
Lisans	Klasik Arkeoloji	İstanbul Üniversitesi	2003
Lise	Türçe-Sosyal	Özel Yıldız Lisesi	1999

İŞ TECRÜBESİ

Yıl	Firma/Kurum	Görevi
2009	Haliç Üniversitesi	Araştırma Görevlisi

YAYINLARI

Makale

1. Kartal, B.A., (2009). "Island: An Anti-Utopian Phenomenon", British Archaeological Reports, no. 12, Archaeopress, Oxford, s.18-21.
2. Kartal, A., (2009). "Echoes from Ancient to Near Past: Ancient Mediterranean Art and Art Nouveau", British Archaeological Reports, no.11, Archaeopress, Oxford, s.196-201.

Bildiri

1. Kartal, A., (2017). "Interpreting the Pre-Modern Expressions of Ottoman Landscape: A Reading through *Waqfiyyas*", LUCAS Graduate Conference, 25-27 January 2017, Leiden University, Leiden.
2. Kartal, A., (2014). "Interrogating the New Grounds for Contemporary Art – A Case Study of Istanbul", Critical Practices and Experimentation Conference, 24-25 April 2014, University of Copenhagen, Copenhagen.
3. Kartal, A., (2013). "Teaching Children Civic Rights through Art", Changing Notions of Citizenship Workshop, 26-29 November 2013, Lund University, Lund.
4. Kartal, A., (2013). "Topology of Turkey's Contemporary Visual Culture", Culture as a Way of Life – Industries of Creation Conference, 24 June 2013, Catholic University of Portugal, Lisbon.
5. Kartal, A., (2012). "Late-Ottoman Interactions: European Art Nouveau in Ottoman Context", 9th International Conference Crossroads in Cultural Studies, 2-6 July 2012, Sorbonne Nouvelle University, Paris.
6. Kartal, B.A., (2010). "Süleymaniye ve Mimar Sinan Vakfiyeleri Üzerinden Osmanlı Mimarlığına İlişkin Anlamsal Bir Değerlendirme", Sinan ve Çağı Uluslararası Sempozyum, 8-11 Nisan 2010, Mimarlar Odası Kayseri Şubesi, Kayseri.